

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEME:
TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ

Hazırlayan
ALPER DOĞAN

Danışman Öğretim Üyesi
Prof. Dr. RAMAZAN GÖKBUNAR

MANİSA

2012

ÖZET

Tarih boyunca kadınlar fiziksel olarak erkeklerden zayıf olmalarından dolayı sosyal, kültürel, ekonomik alanda erkeklere kıyasla geride kalmışlardır. Toplumların kadınların zayıf olduğu yönünde gelişen değer yargıları kadınları gelenekselleşen bir eşitsizliğe maruz bırakmıştır. Devletlerin de politikalarını şekillendirirken toplumsal cinsiyet farklılıklarına ve bu eşitsizliğe duyarsız kalmaları kadın-erkek eşitsizliğini daha da derinleştirmede rol oynamıştır.

Ancak son dönemlerde yapılan çalışmalar toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azaltılmasına paralel olarak kadının sosyal, kültürel yaşama katılımının arttığı, ekonomide etkin rol alabildiğini, bunların da dolaysız olarak ülkelerin refah seviyesinde artış eğilimi doğurduğunu kanıtlanmıştır. Bu gelişmeler Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerin temelini oluşturmaktadır. Bugün devletler politik kararlarını iki cins üzerinde doğuracağı etkiyi önemseyerek, politik kararlarının sonuçlarını inceleyerek, iki cins arasında eşitsizlik doğurmayacak yada mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini giderecek yönde alma konusunda çaba sarf etmektedirler. Bu nedenle, politik kararların en önemli yansıması olan devlet bütçelerinin toplumsal cinsiyete duyarlı hale gelebilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmesi toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gidermede en önemli araç konumundadır.

Bu çalışmanın amacı 1984 yılında ilk kez Avustralya'da uygulanmaya başlayan, bugün dünyanın birçok ülkesinde uluslararası kuruluşların desteği ile sürdürülen Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme uygulamalarının incelenmesi, uygulamanın yeni adapte edilmeye çalışıldığı Türkiye'de mevcut durumun, gerekli koşulların ve uygulama zorluklarının açıklanmasıdır.

ABSTRACT

All along the history, when compared to the men; women remained behind in sociological, cultural and economical territories because of the fact that they were physically weaker than them. Value judgments of societies which developed towards the idea that women are weak exposed women to a conventional inequality. The insensitivity of governments to this sexual differences and inequality while shaping their policies also played an important role in deepening this women-men inequality.

Nevertheless, recent studies proved the fact that, in parallel with the decrement of gender gap, women's participation in social and cultural life has increased, that she can play an active role in economics, and that these factors directly lead to an liability of increase on the prosperity levels of countries. These developments form the basis of Gender Budget. Today, governments put forth an effort in making their decisions in the direction of accretion of gender gaps or avoiding socio-sexual differences between two genders; by giving importance to the possible results of their decisions on both genders, and by examining the results of their political decisions. That's why the becoming gender gap sensitiveness of government budgets which are the most important reflection of political decisions is the most important vehicle in their protection of gender equality so as to destroy gender gap.

The aim of this study is the examination of Gender Gap applications which was first started in 1984 in Australia and is maintained by the support of international institutions in many countries of the world; and the explanation of the current situation, the necessary circumstances and the application difficulties in Turkey where the application is now trying to be adapted.

Doktora tezi olarak sunduğum ‘‘Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye Deđerlendirmesi’’ adlı alışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01/09/2012

Alper DOĞAN

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 12.10.2012 tarih ve 19/20 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Maliye Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Alper DOĞAN'ın "Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye Değerlendirmesi" konulu tezi incelenmiş ve aday 19.10.2012 tarihinde saat 11.00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 30 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna

OY BİRLİĞİ

DÜZELTME yapılmasına *

OY ÇOKLUĞU

RED edilmesine **

ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 6 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN
Prof.Dr. Ramazan GÖKBUNAR
(Danışman)

ÜYE

Prof.Dr. Naci Birol MUTER

ÜYE

Prof.Dr. Asuman ALTAY

ÜYE

Doç.Dr. Mustafa MİYNAT

ÜYE

Doç.Dr. Tülin CANBAY

Evet

Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

Tez, mutlaka basılmalıdır

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

ÖNSÖZ

Doktora çalışmalarım sırasında bilgi ve deneyimi ile tez çalışmama rehberlik eden, destek ve anlayışını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Ramazan Gökbnar'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Yorum, eleştiri ve tavsiyeleri ile tezime katkı sağlayan tez izleme komitesi hocalarım Prof. Dr. Naci Birol Muter ve Prof. Dr. Asuman Altay'a da teşekkürü borç bilirim.

Tez çalışmamda bana kıymetli zamanlarını ayırıp, önerileri ile destek olan hocalarım Doç. Dr. Tülin Canbay'a ve Prof. Dr. Günseli Berik'e teşekkür ediyorum.

Son olarak da gösterdikleri sonsuz sabır ve destekten ötürü aileme teşekkür ediyorum.

Alper DOĞAN

Muğla, 2012

TABLolar LİSTESİ

- Tablo 1: Biyolojik Cinsiyet-Toplumsal Cinsiyet Farklılıkları
- Tablo 2: Bütçelerin Toplumsal Cinsiyet Analizi ve Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler Arasındaki Hedefler
- Tablo 3: Kamu Harcama Kategorileri
- Tablo 4: Bütçe Sürecinin Zamanlama ve Uygulama Adımları
- Tablo 5: Barbados’da Toplumsal Cinsiyet Bütçe Dökümanı Özeti
- Tablo 6: Etki, Güçlü ve Zayıf Yönleriyle Avustralya Tecrübesi
- Tablo 7: Kırsal Sri-Lanka’da Kadın ve Erkeğin Farklı Aktivitelerde Harcadıkları Saat
- Tablo 8: Güney Afrika Bütçe Dokümanı Özeti
- Tablo 9: Fas Sağlık Bakanlığı Örnek Olayı
- Tablo 10: Avrupa’da ki 4 Temel Toplumsal Cinsiyet ve Aile Rejimi
- Tablo 11: Farklı Bütçe Düzeylerinde Performans Bütçeleme
- Tablo 12: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Amaçlayan Sonuç ve Hedeflere İlişkin Örnekler
- Tablo 13: Bask Hükümeti Çalışma Gurubu
-
- Tablo 14: 2008-2009 Pakistan Toplumsal Cinsiyet Bütçesi Beyanı
- Tablo 15: Türkiye’de Ev içi Sorumluluk Paylaşımı
- Tablo 16: Bazı Ülkelerdeki İnsani Gelişim Endeks Değerleri
- Tablo 17: Türkiye’de Kadınların ve Kız Çocuklarının Eğitim Düzeyi
-
- Tablo 18: Türkiye’de Kadınların Temsiline İlişkin Örnekler
- Tablo 19: Türkiye’de Kadın Sağlığı Göstergeleri

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
YEMİN METNİ	iv
TUTANAK.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
TABLolar LİSTESİ	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE

I. BİLEŞENLERİ İLE TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE	4
A. Toplumsal Cinsiyet	4
1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı	4
2. Kadın ve Erkeğin Farklı Toplumsal Cinsiyet Rollerini	6
B. Devlet Bütçe Sistemi İçerisinde Toplumsal Cinsiyet.....	7
1. Devlet Bütçesi.....	7
a. Devlet Bütçesinin Temel İşlevleri.....	8
b. Ülkelerarası Bütçe Sistemi Farklılıkları.....	9
2. Bütçe Sistemi İçerisinde Kadın ve Erkeğin Farklı Rollerini	10
a. Toplumsal Cinsiyet Körü Bütçe.....	11
b. Toplumsal Cinsiyet Tarafsız Bütçe.....	11
C. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe	13
1. Tanım.....	13
2. Tarihsel Arka plan	16
3. Politik Konum ve Kapsam.....	17
4. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Argümanları	20
D. Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri.....	21
1. İnsani Gelişim Endeksi (HDI)	22
2. Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi (GDI).....	22

3. Toplumsal cinsiyet Güçlendirme Ölçütü (GEM)	22
II. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEMENİN DOĞUŞU	23
A. Feminizmin Etkisi	23
1. Feminizm Teorisi.....	23
2. Feminist Ekonomi.....	24
B. Bütçe Sistemlerindeki Evrim.....	25
C. Sivil Toplum Kuruluşlarının Kadın Bilincine Katkıları.....	26
D. Akademik Düzeyde Yapılan Kadın Araştırmaları	26
E. Pozitif Ayrımcılık Görüşü	27
III. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEMENİN AMAÇLARI, YÜRÜTÜLMESİ ve PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ	27
A. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçelemenin Amaçları.....	27
B. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçelemenin Araçları.....	29
1. Kamu Harcama Araçları	30
2. Kamu Gelir Araçları	32
C. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçelemenin Gerekleri.....	34
1. Politik İsteklilik	34
2. Hesaplanabilirlik.....	34
3. İnsan Kaynakları ve Finansal Kaynak İhtiyacı.....	35
4. Koordinasyon.....	35
5. Veri İhtiyacı	35
6. Şeffaflık, İşbirliği ve Ortaklık.....	36
D. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçelemenin Uygulama Aşaması	36
1. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerme'nin Uygulama Aktörleri...36	
a. Hükümet.....	36
b. Parlamento	37
c. Araştırmacılar, Uzmanlar	37
d. Uluslararası Organizasyonlar.....	38
e. Sivil Toplum Örgütleri.....	39
f. Ticari Birlikler ve Sendikalar	40
2. Bilgi Birikiminin Yayılması	40
3. Uygulamanın Yönetsel Düzeyi.....	40
4. Uygulama Metotları.....	41
a. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Politika Değerlendirmesi	41

b. Toplumsal Cinsiyete Bölünmüş Fayda Değerlendirmesi.....	41
c. Harcamalardan Etkilenen Belirli Bir Sayıda Kadın ve Erkeğin Kamu Harcamalarının Karşılaştırılması.....	42
d. Kamu Gelirlerini Kadın ve Erkek Üzerindeki Etkisini Bireyselden Ziyade Hanehalkı Bazında Analizi	42
e. Yararlanılan Zaman Kullanımı Çalışmalarını İçeren Kadın ve Erkeklerin Yaptığı Ücretsiz İşlerin Bütçe Analizine Etkisi.....	42
f. Uzun Dönem Temelli Çok Yıllıklı Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerin Amaçlanması.....	43
g. Bütçelerin Toplumsal Cinsiyete Duyarlılık Bakımından Değerlendirilmesi.....	43
5. Uygulama Süreci	44
a. Bütçenin Planlanması, Hazırlanması	45
b. Bütçelerin Kanunlaşması	45
c. Bütçe Uygulanması	46
d. Bütçe Denetimi ve Değerlendirmesi.....	46
6. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Analizi İlkeleri	47
7. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Analizi Araçları.....	48
a. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemede Harcama Temelli Analiz Araçları.....	48
b. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemede Gelir Temelli Analiz Araçları.....	48
E. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçelemenin Sınırları ve Ölçümü	49
1. Sınırları	49
a. Engeller	50
b. Ekonomi Teorisi, Bütçe Yapımı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ...	50
c. Toplumsal Cinsiyet İlişkilerinin Dayanıklılığı.....	50
2. Ölçümü	51

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA'DA TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE UYGULAMALARI

I. AVRUPA'DA CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE UYGULAMALARI	53
A. Batı Avrupa'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	55
1. Almanya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	56
2. Fransa'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	58
3. Avusturya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	59
4. Belçika'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	65
5. İspanya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	67
6. İsviçre'de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	69
7. Hollanda'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	70
B. Kuzey Avrupa'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	71
1. Birleşik Krallık'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	71
2. İrlanda'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	73
3. Norveç'te Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	74
4. Finlandiya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	77
5. İsveç'te Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	77
6. Danimarka'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	80
C. Orta ve Doğu Avrupa'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	80
1. Polonya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	80
2. Rusya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	81
3. Bulgaristan'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	83
4. Çek Cumhuriyeti'nde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	83
D. Güney Avrupa'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	83
1. İtalya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	83
2. Yunanistan'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	85
II. LATİN AMERİKA'DA TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE UYGULAMALARI	85
A. Şili'de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	85
B. Meksika'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	86
C. Brezilya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	87

D. Peru’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	90
E. Ekvator’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	90
F. Barbados’ta Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	91
G. Diğer Latin Amerika Ülkelerinde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	92
III. OKYANUSYA’DA TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE UYGULAMALARI	93
A. Avustralya’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	93
B. Filipinler’de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	94
C. Fiji’de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	95
D. Sri Lanka’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	95
IV. AFRİKA’DA TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE UYGULAMALARI	96
A. Güney Afrika’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	96
B. Fas’ta Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	99
C. Ruanda’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	100
D. Uganda’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	101
E. Tanzania’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	101
F. Kenya’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	102
G. Malavi’de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	102
H. Diğer Afrika Ülkelerinde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	103
V. KUZEY AMERİKA’DA TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE UYGULAMALARI	103
A. Kanada’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	103
B. ABD’de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	104
VI. ASYA’DA TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE UYGULAMALARI.....	105
A. İsrail’de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	105
B. Pakistan’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	107
C. Hindistan’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	108
D. Bangladeş’te Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları.....	109
E. Diğer Asya Ülkelerinde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELER

I. TÜRKİYE'DE KADININ SOSYO-EKONOMİK DURUMU	111
II. TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ GÖSTERGELERİ VE TÜRKİYE.....	113
III. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELER KONUSUNDA YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALAR	115
A. Makale Çalışmaları.....	116
B. Bildiri Çalışmaları	117
C. Uzmanlık Tezleri	117
D. Lisansüstü Tezler.....	118
E. Kitap Çalışmaları	118
IV. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELER KONUSUNDA SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNCE YAPILAN ÇALIŞMALAR	118
A. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV)	119
B. Haklı Kadın Platformu Çalışmaları	119
C. Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER)	121
D. Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimi (KEİG)	121
E. Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı	122
F. Türk Kadınları Birliği.....	122
G. Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER).....	123
H. Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu	123
İ. Diğer Kadın Örgütleri	124
V. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELER KONUSUNDA YAPILAN İDARİ ÇALIŞMALAR.....	124
A. Toplumsal Cinsiyet Duyarlılığının Güncel Mevzuatta Yeri.....	124
1. Anayasa	125
2. Kanunlar	125
a. Genel Kanunlar	125
b. Özel Kanunlar	125
B. Toplumsal Cinsiyet Duyarlılığının Kamu Hizmetlerinde Yeri	125
1. Milli Eğitim Bakanlığı	126

a. Milli Eğitim Bakanlığı Hizmetlerinin Kız Çocukları/Kadınlar Bakımından Değerlendirilmesi	128
b. Milli Eğitim Bakanlığı Hizmetlerinin Maddi Olanaksız Öğrenciler Bakımından Değerlendirilmesi	129
c. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Engellilere Verilen Eğitim Hizmeti Bakımından Değerlendirilmesi	130
2. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.....	131
a. Birleşmiş Milletler Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı Projesi	132
b. Kadın İstihdamının Geliştirilmesi Projesi.....	133
c. Küçük Girişimcilik Projesi	133
d. Savunuculuk Alt Programı Projesi	133
e. Türkiye Kadına Yönelik Şiddet Araştırması	134
3. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	134
4. Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü	135
5. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü	136
6. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu.....	137
7. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü	137
8. Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu.....	138
9. Vakıflar Genel Müdürlüğü	138
10. Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi	138
11. Sosyal Güvenlik Kurumu	138
12. T.C. Kalkınma Bakanlığı	139
13. T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	139
14. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	140
VI. YASAL-KURUMSAL YAPIDA İYİLEŞTİRMELER ve ÖNERİLER	140
A. Yasal Düzenlemeler ve Öneriler	140
1. Anayasa Değişikliği	141
2. Medeni Kanun Değişikliği	148
3. Türk Ceza Kanunu Değişikliği.....	148
4. İş Kanunu Değişikliği.....	149
5. Kanunu ve Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu Değişikliği	149
6. Vergi Kanunlarında Düzenlemeler.....	150
7. Siyasi Partiler ve Seçim Kanunda Düzenlemeler.....	150

B. Kadın-Erkek Eşitliğine Yönelik Yeni Kamu Politikası ve Yeni Kurumların Oluşturulması Önerisi.....	152
C. Mevcut Kurumların İşlev Revizyonuna Yönelik Öneriler	154
1. Maliye Bakanlığı İşlev Revizyonu	154
2. Türkiye İstatistik Kurumu İşlev Revizyonu	155
3. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü İşlev Revizyonu.....	155
4. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İşlev Revizyonu.....	156
5. Sağlık Bakanlığı İşlev Revizyonu	156
6. Milli Eğitim Bakanlığı'nda İşlev Revizyonu	158
6. Diğer Kamu Kuruluşlarında İşlev Revizyonu	158
SONUÇ	159
KAYNAKÇA	163

GİRİŞ

Doğası gereği insanoğlu, diğer çoğu canlılar gibi erkek ve dişi olmak üzere iki ayrı cins olarak yaratılmıştır. Bu biyolojik farklılık sosyal bir varlık olan insanların yaşantısına doğal hayattan farklı olarak toplumsal bir takım kurallar ile yansımış ve biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal cinsiyet kavramını doğurmuştur.

Tarih boyunca kadınlar fiziksel olarak erkekler kadar güçlü olmamalarından kaynaklanan nedenler ile sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda erkeklerin bir adım gerisinde kalmış, toplumsal cinsiyet farklılıklarını pekiştirmiştir. Doğanın en basit denge kuralı olan “Büyük balık küçük balığı yer” kuralı insanoğlunun iki farklı cinsi için de olağan işlemiş, kadınlar toplum içerisinde küçük balıklar gibi fiziksel olarak zayıf olduklarından gelenekselleşen bir eşitsizliğe maruz kalmışlardır. 1980’li yılların ilk çeyreğine kadar geçen süre zarfında toplumlar, toplumların üst örgütlenmesi olan devletler sosyo-ekonomi politikalarını şekillendirirken politikaların sonuçlarının iki farklı cinsiyet üzerindeki etkilerini öngörmedikleri gibi ölçmemişlerdir. Bu öngörü yoksunluğu bahsi geçen zaman zarfına kadar kadın-erkek arasındaki eşitsizliği derinleştirmiştir.

Ancak daha sonra yapılan çalışmalarda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azaltıldığı ölçüde kadının sosyal, kültürel yaşama katılımının arttığı, ekonomiye katıldığı, bunun da direkt olarak ülkelerin refah seviyesinde artış eğilimi doğurduğu gözlemlenmiştir. Bu gözlemler Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerin temelini oluşturmaktadır. Bugün devletler politik kararlarının, iki cins üzerinde doğuracağı etkiyi dikkate almakta, sonuçlarını değerlendirmekte, iki cinsiyet arasında eşitsizlik doğurmayacak ya da mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri giderecek şekilde almaya çaba sarf etmektedirler. Politik kararların en önemli yansıması olan devlet bütçelerinin, toplumsal cinsiyete duyarlı hale gelmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği gözetmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmada en önemli araçların başında gelmektedir.

Ekonomi politikalarının en önemli aracı olan devlet bütçelerinin kadınların penceresinden analizi, kadınların bu yöndeki taleplerinin dikkate alınması son 30 yıldır gündemdedir. Küresel ekonominin kabuk değiştirmeye başladığı 1970’li yıllarda sürdürülmeye başlanan makroekonomik politikaların kadınları erkeklerden daha farklı etkilediğinin dile getirilmeye başladığı dönemdir. Hızlı kalkınma politikalarının, kentleşme ve sanayileşmenin kadının çok da iyi olmayan ekonomik statüsünde iyileşmeden ziyade bir bozulmaya neden olduğunun fark edilmesi eleştirilmeye başlanmıştır. Bozulma sonucunda kadınların karar alma mekanizmalarına alınmaması ve kadınların ekonomi içerisindeki ev işi,

yaşlı ve çocuk bakımı gibi ekonomiye olan görünmez katkısının devlet istatistiklerine yansımaması ile toplumsal cinsiyet körü, kadını dışlayan hatalı politikaları doğurmuştur.

Benzer şekilde son otuz yıldır sürdürülmekte olan yapısal uyum politikalarının gelişmekte olan ülkelerde kaçınılmaz olumsuz etkileri gözlemlenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde mevcut olan ekonomik dengesizliklere piyasanın birincil sorun çözücü olarak varsayılması nedeni ile kısıtlı kalan devlet müdahalesi başta kadınlar olmak üzere tüm dezavantajlı grupları olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle bugün hükümetler bahsi geçen grupları sübvans etmek için kamu harcama ve gelir bileşiminde değişikliklere gitmektedirler.

Kadınların ürettiklerinin görünür kılınması yönündeki çabaların toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusundaki çalışmaların temelini oluşturduğu gözlemlenmiştir. Yaşlı bakımı, çocuk bakımı, temizlik, gıda temini vb ücretsiz yapılan, büyük oranda kadınlar tarafından ifa edilen eviçi işlerin milli gelir hesaplarında yer almıyor olması kadınları ekonomi içinde görünmez kılmakta, emeklerini bedelsiz sunmalarından ötürü onların ekonomik hâsılatından hak ettikleri payı almalarında bir engel oluşturmaktadır. Bu görünmez ekonomik katkının görünür kılınması ile ülkelerde üretilen verilerin güvenilirliği artacaktır. Üretilen verilerin güvenilirliğinin artması demek toplumsal cinsiyet eşitliğine daha fazla katkı sağlayabilecek sağlıklı politika üretilmesine uygun bir yapının kurulması anlamına gelmektedir. Veri güvenilirliği refah seviyesinin, istihdam istatistiklerinin aslına daha yakın olmasını sağlayarak, tüm ekonomi politikalarını, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini giderme uyarınca şekillendirme hususunda daha demokratik bir altyapı kurabilecektir.

Sosyal, mali ve siyasi güç kıyaslanacak olursa erkeklerle denk durumda olmayan kadınlar için toplumsal cinsiyeti göz ardı eden bütçelerin etkisi de farklı olur. Şöyle ki: bütçelerin eşit dağılım iddiası, kadın ve erkekleri, buldukları konumdan dolayı aynı etkilememekte ve bu kadın için negatif bir durum doğurmaktadır. Sözgelimi; Yükseköğretim harcamaları toplumsal cinsiyet farkı gözetmeden hazırlanır. Fakat kadınların ve kızların eğitime katılma imkânları erkeklere kıyasla daha azdır. Yani yapılan harcamadan her iki cins de eşit yararlanmış olmaz. Problem için direkt bir çözüm önerisinde bulunacak kadınların toplum içerisindeki eşitsiz konumlarını baştan kabul etmek durumundayız. Bu alt konum onları ekonomik, siyasi ve sosyal güce erişimlerini sınırlı kılar ve bütçelerin tarafsız olmadığını gösterir. Yani farklı konum ve duruma sahip olanların aynı görülüp değerlendirilmesi bütçeleri toplumsal cinsiyet körü kılar.

Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen uluslararası kadın konferanslarında 1970'li yıllardan bu yana devletlerin kadınların yaşam kalitesi arttırmak için düzenlemelere yer

vermesini, devlet bütçelerinin toplumsal cinsiyet duyarlılığı kazanmasını gündeme getirmiştir. Bugün devlet bütçeleri iktidar sahiplerinin politik seçimlerini ve ekonomiye dair verdikleri kararları taşıyan ana yazılı kaynak olmalarından hareketle toplumsal cinsiyet penceresinden tahlil edilmeleri ciddi önem arz etmektedir. Çünkü ancak bu yol ile kamu harcamalarının toplumsal cinsiyeti önemseyerek hazırlanması mümkün kılınacaktır. Bütçelerin toplumsal cinsiyete duyarlı hale gelmesi toplumların gelişmesini kolaylaştıracaktır. Kadın erkek eşitliğinin sağlanması sağlık, eğitim, istihdam, milli gelir ve sürekli kalkınma konularında mutlak iyileşme getirecektir.

Bütçenin toplumsal cinsiyet yönünden analizine ilişkin ilk çalışma, 1984 yılında Avustralya Kadın Bütçesi İnisyatifi tarafından başlatılmıştır ve bugüne dek birçok ülkede, özellikle uluslararası kuruluşların desteğiyle toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe analizleri sürdürülmektedir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de yeni uygulamaya konulmaya çalışılan toplumsal cinsiyete duyarlı bütçenin irdelenmesi, uygulamanın gerçekleştirilmesi için gerekli koşulların, mevcut sorunların açıklanmasıdır. Yüzyıllardır ayrımcılığa maruz kalan kadınların bütçe uygulamalarından eşit faydalanması gerekliliği üzerine yapılan çalışmada; toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe analizinde kullanılan yöntemler ve uygulama örnekleri, çalışmaların yürütüldüğü ülkeler ele alınmıştır. Türkiye ile ilgili olarak ise Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve bütçe analizi yapma olanakları, mevcut bütçe sistemi ve bütçe süreci ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE

I. BİLEŞENLERİ İLE TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE

A. Toplumsal Cinsiyet

Kadın ve erkeklerin rolleri söz konusu olduğunda çeşitli kültürler arasında büyük farklılıklar olduğuna dikkati çeken toplumsal cinsiyet çalışmaları, kadınlarla erkekler arasındaki farklılıkların biyolojik farklılıklarla açıklanamayacağını, bunun toplumsal yapı içerisinde kurulduğunu öne sürmektedir. Bir toplumdaki kadının ve erkeğin toplumsal yaşama katılım şekli, oranı, görünürlüğü ve temsil şekli önemli oranda o toplumun toplumsal cinsiyet algısından etkilenir. Bir diğer deyişle, toplumdaki kadın ve erkeğin toplumdaki statüsü ve buna ilişkin rolleri toplumun içinde kurulan toplumsal cinsiyet rejimine bağlı olarak belirlenir (Ökten, 2009: 303).

Toplumun ekonomik, kültürel, politik ve sosyal yapısına bağlı biçimlenen toplumsal cinsiyet rolleri aynı zamanda yer, zaman, toplumsal tabaka koşullarına göre şekillenir.

1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Cinsiyet, biyolojik ve toplumsal farklılıklara dayalı olarak kadın ve erkek olmak üzere ikili bir sınıflandırmayı ifade etmektedir. “Sex”, İngilizcede biyolojik cinsiyeti ifade eder. İngilizce’de “Gender” olarak kullanılan kavram ise Türkçe’de toplumsal cinsiyet olarak kullanılmaktadır (Nelson, 1995: 131).

Biyolojik cinsiyet kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik fizyolojik ve biyolojik özellikleri; toplumsal cinsiyet ise toplumun verdiği rolleri, görev ve sorumlulukları, toplumun bireyi nasıl gördüğünü, nasıl algıladığını, ona dair beklentilerini anlatan bir kavramdır (Üner, 2008: 6). Doğuştan kazanılan özellikler nedeni ile kadın ve erkekler arasında gözlemlenen farklılıklar biyolojik cinsiyet farklılıklarıdır. Doğduktan sonra toplum içinde sosyalleşme sürecinde öğrenilen yani sonradan kazanılan farklılıklar ise toplumsal cinsiyet farklılıklarıdır. Toplum içerisinde kazanıldıklarından ötürü toplumsal cinsiyet farklılıkları toplumdan topluma, bireyden bireye farklılık gösterebilmekte ve değişken niteliktedirler.

Cinsiyet kavramı kadın ve erkek arasındaki evrensel biyolojik farklılıklara atıfta bulunurken, toplumsal cinsiyet kavramı, kadınlarla erkekler arasındaki toplumsal ilişkileri belirli bir bağlama göre tanımlamakta, erkeklerle kadınlar ve erkek çocukları ile kız çocukları arasındaki ilişkiye ve bu ilişkinin sosyal olarak nasıl kurulduğuna değinmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet ile gelen roller dinamiktir; içeriği yere, zamana, topluma göre değişmektedir (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008: 15).

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal ve kültürel olarak belirlenen, dolayısıyla içeriği toplumdan topluma olduğu kadar tarihsel olarak da farklılaşan cinsiyet konumu ya da cins kimliğidir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet sadece cinsiyet farklılığını belirtmekle kalmaz, cinsler arasındaki eşitsizlikleri de gösterir (Ökten, 2009: 303; Berktaş, 1996: 16).

Toplumsal cinsiyet en temel toplumsal kategoridir. İnsanlar cinsiyeti ile tanımlanır, doğar, yaşar ve ölür. Bu nokta sosyal ilişkileri özellikle de toplumsal cinsiyet rolleri tanımlar. Bu roller kadın ya da erkek olarak nasıl davranılması gerektiğini, hangi zorunluluklar ve hangi sosyal beklentilerle karşılaşılacağını gösterir (Güldü, Ersoy-Kart, 98-116). Devletin her çeşit ekonomik, sosyal ve politik kararları kadın ve erkekleri farklı şekilde etkiler. Tüm mükellefler ve kamusal fayda sağlayanlar kadın ya da erkektirler. Birçok ülkede alınan kararların toplumsal cinsiyet duyarlılığı olmadığı yani toplumsal cinsiyet körü olduğu durumlarda kadın ve erkeklerin kamu gelir ve harcamalarından farklı etkilendiği gözlemlenmiştir (Meriç, 2007: 59). Çünkü toplumsal cinsiyet bireylerin yaşantısında, gelirinde, işinde ciddi anlamda etkin bir faktördür. Bilinçli olarak toplumsal cinsiyet perspektifini ekonomik planlamaya dâhil etmek, politikanın kadın ve erkeğin durumunu nasıl şekillendirdiğini anlamaya katkı sağlar.

Hükümet politikaları ve politikaların kaynak dağılımına etkileri toplum içerisinde bir guruba dâhil olunması ya da olunmaması bireysel anlamda etki yaratır. Bazı karakteristik özellikler vardır ki kişisel olarak bireyi farklılaştırır ve bireyi toplumdaki geniş bir guruba dâhil eder. Biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet sıklıkla aynı farz edilir, ancak aşağıdaki tabloda gösterildiği üzere oldukça farklı anlamları da vardır ve bu farklılıklar politikalar için de önemlidir (Budlender, vd., 1998: 17).

Tablo 1: Biyolojik Cinsiyet-Toplumsal Cinsiyet Farklılıkları

Biyolojik Cinsiyet Farklılıkları	Sosyal Farklılıklar ile Toplumsal Cinsiyet
<ul style="list-style-type: none">• Değişmesi güçtür. İnsanlar erkek ya da kadın olarak doğar.• Tarih boyunca, kültürler arasında cinsiyet farklılıkları var olmuştur.• Politikalar cinsiyet farklılıklarına herhangi bir alanda baş ederek karşılık verir.	<ul style="list-style-type: none">• Bunlar değiştirilebilir, insanların kimliği toplumca belirlenir.• Farklı toplumlarda ve zamanlarda cinsiyet rolleri farklıdır.• Politikalar hem kalıplaşmış yargılara ve geleneksel cinsiyet rollerine hem de onların değişimleri için girişime karşılık verebilir.

Kaynak: (Budlender, vd., 1998: 17).

2. Kadın ve Erkeğin Farklı Toplumsal Cinsiyet Rollerini

Yaşadığımız çağda ekonomik koşullarda ve sosyal yapıda çok hızlı değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimler erkeğin rolleri, kadının rolleri, kadın-erkek ilişkileri ve ailenin doğası üzerine hızla tesir etmektedir. Geleneksel sayılan toplumsal cinsiyete dayalı roller bu değişimin içerisinde modern kalıplara yerleşmektedir.

Soyun devamında, kadın ve erkeğin üstlendikleri düşünülen rollere göre biçimlenen toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlar ile erkekler arasındaki fark ve ilişkileri, onların biyolojilerinin değil toplumsallaşmanın ürünü olarak gören bir perspektif doğrultusunda kavramlaştırır (Marshall, 1998: 98).

1970'lerin son çeyreğinde kadın erkek ilişkilerine dair ortak düşünce erkeğin avcı, kadının ise biyolojik varoluş nedeni ile anne olması gerektiği yönündeydi. Buradan hareketle kadının evlilik öncesi yaşamı evliliğe hazırlık ile, evlilik sonrası yaşları ise başarılı bir eş ve anne olma çabası ile geçmeliydi. Doğası gereği kadın rekabete açık değildi, erkeğine destekçi olmalıydı. Eğer kadın ev dışında ücretli çalışması gerekirse evdeki sorumlulukları ile en iyi uyuma sahip, onun dışı kişiliğine en uygun işte çalışması haklı görülebilirdi. Örneğin; Türkiye'de yarı zamanlı çalıştıklarından ötürü öğretmenlik kadınlara uygun görülen, ideal bir meslektir. Diğer taraftan erkek babaruhi (pederşahi) fonksiyonu sebebiyle hanedışı dünyada faaliyet göstermek zorundaydı. Aynı dönemde erkeklerin eş seçecekleri kadında aradıkları özellik iyi annelik yapabilecek olmaları iken, kadınların eş seçecekleri erkek de aradıkları özellik ise iyi birer destekçi olmalarıydı. Ancak bu gözlem günümüzde erkeklerin artarak aileye ekonomik destek olan kadınları tercih etmeye

başlamasını ve kadınların da ev işleri ve çocuk bakımını üstlenebilecek erkekleri tercih etmesini desteklememektedir.*

Toplumsal cinsiyetin ekonomi üzerinde belirleyici olabilmesi konusunda biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki feminist ekonomide zor algılanan ayrımı yapmakta fayda vardır. Cinsiyet kavramı feminist ekonomi içerisinde erkek ve kadın arasındaki biyolojik farklılıkların ortaya konmasında kullanılır. Toplumsal cinsiyet ise cinsiyet kavramından farklı olarak işbirliği, kalıplaşmış yargılar, kadın ve erkek arasındaki temel ve hissedilen farklılıklar üzerindeki kültürel yapıların sosyal kalıpları ile ilgilidir. Örneğin, ortalama bir kadın beyninin ortalama bir erkek beyninden daha hafif olması biyolojik bir karakteristiktir. Bu verinin 19. yüzyılda öğrenilmesi kadınların daha az rasyonel olduğu şeklinde bir sosyal inanişe neden olmuştur. Bu da toplumsal cinsiyetin yapılanmasına bir örnek olabilir (Nelson, J., A. 1995: 132).

Çoğunlukla feminist ekonomistler toplumsal cinsiyet konusunda bilimin içerisinde erkeksi bir önyargı olduğunu düşünmektedir. Kadınların bilime daha fazla katılımı ile disiplinlerin dönüşümü kadınların kadınlık ahlakı ile farklı birşeyler getirmesinden ötürü değil de toplumsal cinsiyet üzerindeki önyargıların aydınlanması ile bilimin sosyal yapısının toplumsal cinsiyeti diğer seviyelerde daha görünür olması ile sağlanır. Daha az erkek önyargısız ekonomi hakkındaki sosyal inanışların değişimi ile daha fazla uygulayıcı ile zenginleşecektir ve yeterli olacaktır (Nelson, J., A. 1995: 133).

B. Devlet Bütçe Sistemi İçerisinde Toplumsal Cinsiyet

1. Devlet Bütçesi

Bütçeler, gelecek bir dönemde elde edilebilecek gelirleri ve yapılması planlanan harcamaları gösteren, bunların yürütülmesine ve uygulanmasına izin veren belgelerdir (Tüğen, 2005: 3).

*Bahsi geçen bu erken çalışmalar biyolojik kader sayılan erkek ve kadın arasındaki bu rollerin hayvanlar alemindeki türler arasında da sıklıkla benzer olduğu görüşü ile desteklenmekteydi. Ancak güncel çalışmalar tüm hayvan türleri arasında böyle bir genelleme olmadığını önermekte ve dişiyi pasif, geri plan destekçisi olarak gören, erkeği baskın, erkeğin saldırgan olduğu geleneksel görüşü desteklememektedir. Bir çok yeni çalışma hayvan türleri arasında dişinin baskın olduğu, erkeğin geri planda dişinin destekçisi olduğu gurupların var olduğunu kanıtlamıştır. Bu kanıt insanlar ve hayvanlar arasında kadın erkek ilişkileri konusunda her zaman bir genelleme yapılmasının kabul edilebilir olmadığını göstermiştir. Alternatif bir yaklaşım da insan ırkının toplumsal norm ve beklentilerinin kör bir hayvani içgüdü olmadığını, hareket ve ilişkilerini şekillendirmede önem taşıdığını önermektedir. Bu görüş ile biyolojinin kısıtlayıcı olduğunu ancak insani davranışlarını belirlemediği söyleyebilir (Francine, vd., 2006:15).

Bütçeler ülkelerin anayasalarında genel hatlarıyla şekillendirilen, kamu gider ve gelir tahminlerine ilişkin öngörülerini yansıtan, tüm kamu kurum ve idarelerini kapsayan, her yıl tekrarlayan, sınırlı süreli yetki devri içeren kanunlardır. Kanun olması nedeniyledir ki, bütçeler giderlerin yapılması ve gelirlerin toplanması için yasama organınca yürütme organına verilmiş bir önizin niteliği taşırlar. Denk bağlanmaları beklenir ve uygulanmaları yasama, yürütme ve yargı organlarınca denetlenir.

Bütçeler hükümetlerin politik vaat ve önceliklerini pratik ölçülere dönüştürürler. Daha eşit bir sosyal yapıyı başarmak için hükümet tarafından atılan adımlar sırasında eşitliğin gözetilmesi, paranın nasıl toplanıp nasıl harcadığının bilinmesi gerekir. Bu bakımdan Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler, devlet bütçelerinin cinsiyet eşitliği gözetip gözetmediği ve cinsiyet eşitliği uyarınca değişim gösterip göstermediğinin sınanmasıdır (European Women's Lobby, 2004).

a. Devlet Bütçesinin Temel İşlevleri

Devlet bütçesinin temel işlevleri şunlardır:

- (i) Bütçenin Siyasal İşlevi: Devletin yaşamını sürdürebilmesi siyasal olgular vasıtasıyla parasal destek sağlaması ile mümkündür. Bu nedenle bütçe ile siyaset arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Zaten bütçenin kavramsal olarak gelişimine bakılacak olursa bütçenin bir kurum ve süreç olarak ortaya atılmasının nedeni siyasaldır. Ancak günümüzde meclis dışında (siyasal alan dışında) kalan sendikalar, sivil toplum örgütleri, medya gibi baskı gurupları da bütçenin oluşumuna etki etmektedirler.
- (ii) Bütçenin İktisadi ve Mali Fonksiyonu: Kamu hizmetlerinin mümkün olan en az girdi ile (kaynak tahsisi) ile en verimli şekilde, en yüksek faydayı verecek şekilde yapılmasını ifade eder. Denk bütçe anlayışını da içerir.
- (iii) Bütçenin Hukuki Fonksiyonu: Bütçe bir kanundur. Her kanun gibi anayasaya göre hükümet tarafından tasarı olarak hazırlanır, meclise sunulup görüşülmekte ve oylanmaktadır. Bu nedenle her ülkenin hukuk sistemi içerisinde bütçelerinin hazırlık aşamasından itibaren, uygulama ve uygulama sonuçlarının hukuki denetlenmesini esas alır.
- (iv) Bütçenin Denetim Fonksiyonu: Uygulanan bütçe ile uygulama sonuçları arasındaki sonuçların karşılaştırılıp devletin mali idaresinin kontrolünü temel

almaktadır. Kaynakların ne kadar verimli kullanıldığıının tespiti için denetim gerekmektedir.

- (v) Bütçenin Konjonktürel Fonksiyonu: Bütçeler, ekonomideki konjonktürel değişimler karşısında belirli bir elastikiyete sahip olmalı; Enflasyonist dönemlerde fazla vererek piyasadaki fazla talebi dışlamalı, deflasyonist dönemlerde ise bütçe fazlası vererek ekonomiyi canlandırabilmelidir.
- (vi) Bütçenin Telafi Edici Fonksiyonu: Bütçenin bu fonksiyonu geliştirmekte olan ülkelerde yapısal depresyon dönemlerinde bütçelerin gerektiğinde açık vererek ekonomiyi tam çalışma seviyesinde sağlıklı bir dengeye kavuşturabileceği fikrine dayanmaktadır.
- (vii) Bütçenin Kalkınma Fonksiyonu: Az gelişmiş ülkeler bütçe aracılığı ile kalkınmalarına hız kazandırabilirler. Bütçelerin içerisinde yatırım harcamalarına diğer harcama kalemlerine kıyasla ağırlık vermek kalkınma hızına pozitif bir etkide bulunabilir.
- (viii) Bütçenin Kaynak Tahsisi Fonksiyonu: Devletler bütçe politikaları ile ekonomide kaynakların ihtiyaçlara en uygun şekilde tahsis edilmesine, kaynak kullanımında etkinlik sağlanmasına çaba harcar. Çünkü kaynaklar kamunun hizmetine sunulmuş da olsalar kıttır.
- (ix) Bütçenin Gelir Dağılımını Düzenleme Fonksiyonu: Ekonomi içerisinde doğal olarak oluşan gelir dağılımını etkileme, emek gelirinin payını artırma, ekonomik etkinliğe çeşitli nedenlerden dolayı katılmayanlar varsa ona asgari yaşam standardını koruyacak kadar bir gelir sunma gibi önlemleri içerir.
- (x) Bütçenin İstikrar Sağlama Fonksiyonu: Gelişmekte olan ülkeler sıklıkla ekonomik istikrarsızlıkla karşı karşıya kalırlar. Bu gibi durumlar da bütçeler istikrar sağlama aracı olarak devletler tarafından kullanılırlar. İstikrarın sağlanmasında bütçelerin gelir ve harcama yapılarını buldukları ülkenin yapısına göre şekillendirmesi, elastik kılması, diğer politika araçları ile sekronize etmesi gerekecektir.

b. Ülkelerarası Bütçe Sistemi Farklılıkları

Bugüne dek çok çeşitli bütçe sistemleri farklı zamanlarda farklı ülkelerde uygulanmıştır. Modern bütçeler, bütçe sürecini daha rasyonel hale getirmek, daha açık programlar belirlemek, hesapverilebilirliği arttırmak, çıktılarına odaklanmak, alternatif

maliyetler belirlemek, tasarruf tedbirleri almak gibi amaçları sağlamaya çalışır. Bu amaçları gerçekleştirmek için oluşturulan bütçeler bazı ülkelerde başarılı olurlar. Fakat birçok devlette de politik yozlaşma nedeniyle uygulama gücünü çekildiği gözlenmektedir (Meriç, 2007: 59).

Bütçeler farklı ülkelerde farklı şekillerde sunulabilirler. Bazı ülkeler maaşlar, operasyon ve onarım, ödenekler vb (bunun yanısıra farklı bakanlık ve kamu kurumları gibi bütçe tarafından fon sağlanan kamu kurumları) farklı harcama parçaları üzerindeki harcama miktarı hakkındaki bilgileri sağlayan bir bütçe sistemini izlerler. Son yıllarda bir çok ülkede program odaklı ya da performans odaklı bütçeleme uygulanmaya başlamıştır. Performans bütçeleme girdileri (harcanan para miktarı) sonuçlarla (ürün ve çıktılar) bağlayarak amaç ve hedeflere erişme başarısını görüntülemeye izin vermektedir. Performans bütçelemenin imkanları orta vade, yıllık bütçeleme ve performans yönetimi ile yakın olan stratejik planlamaya kolaylıkla bağlanır (Schneider, 2006: 10).

2. Bütçe Sistemi İçerisinde Kadın ve Erkeğin Farklı Rollerini

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri incelenecek olursa gelişen her uygarlıkta kadın ve erkeğin kolektif çabasını, geri kalan uygarlıklara bakıldığında ise çoğu zaman kadının toplumsal ve ekonomik yaşamdan dışlanmışlığını görmek mümkündür (Gökbunar, 2010: 24).

Kadın ve erkeğin farklılıkları toplumun ekonomik ve sosyal yapısı tarafından inşa edilir ve kasıtsız şekilde politikalara ve kaynak dağılımına toplumsal cinsiyet önyargıları ile yansır. Bu da sosyal adaletsizlik ve kaynakların eşitsiz kullanımı gibi sonuçlar doğurur. Geleneksel olarak etkinlik değerlendirmesi, kullanılan kaynakların maliyetinin minimize edilmesi temeline dayanır. Ancak hükümetin yaptığı minimizasyon hesaplarında eviçinde sarfedilen maliyeti hesaplanmayan yaşlı ve çocuk bakımı, beslenme ve temizlik işlerini kapsayan ücretsiz emeğin de hesaplanması gerekmektedir. Piyasa temelli sektörler, fiyatları kullanılan kaynağın maliyetinin bir sinyali olarak algılar. Ancak fonksiyonel olmak için çok büyük kaynakların kullanıldığı, yeniden üretimi içeren toplumsal sektörler kendilerini bu finansal hesaplamaya dahil etmezler. Dahası ücretsiz sektörler kaynakların etkinliğini sağlamada gözardı edilmemelidir. Bahsi geçen sektör toplum için hayati önem taşır ve dolaylı olarak piyasa ekonomisinin üretken gücünü hazırlama açısından da için de önemlidir. Ailelerin bireysel olarak kendileri için yapamayacakları tek başına gerçekleştiremeyeceği durumlarda ise hükümetlerin sağlık, eğitim, refah harcamaları bu tür aktiviteleri desteklerler. Devlet bütçeleri ve politikaları, kaynakları piyasa ekonomisi gibi ücretli üretken sektör ile ev içi ücretsiz sektör arasında etkin olarak kullanmayı garanti etmez. Ayrıca kadınlar, ücretsiz

ekonomi içersinde erkeklere kıyasla orantısızca fazla üretkendir ve bunun aksine bütçe hareketleri toplumsal cinsiyet önyargılıdır. Bu da bütçe değışikliklerinin yükünü kimin taşıdığı sosyal adalet sorusunu akla getirir (Budlender, vd., 1998: 17).

a. Toplumsal Cinsiyet Körü Bütçe

Devlet bütçeleri devletin üstlendiğı işlevleri yerine getirmek için hazırlanır. Büyük oranda bu işlevler içinde yeralan hizmetler yerine getirilirken farklı sosyal guruplar olarak belirlenmiş kadın ve erkek rollerinin, kadın ve erkeklerin farklılaşan sorumluluk ve yeteneklerin gözönüne alınmadığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyete duyarsız ya da toplumsal cinsiyet körü olarak adlandırabilen bir açıdan bakarak oluşturulan bütçelerin kadın ve erkekler arasındaki farklı etkilerini de göz önüne almadığı görülmektedir. Kadın ve erkek arasındaki toplumsal rollerin ve sorumlulukların, yaradılıştan gelen yeteneklerin doğurduğu eşitizlikler kadınların aleyhine gelişmiştir. Bu nedenle devletler yerine getirmesi gereken hizmetler ile ilgili karar verme sürecinde kadın mı yoksa erkek için mi sorusunun cevabının verilmesinde bütçelerin önemli bir araç olacağı düşünülmektedir (Meriç, 2007: 59).

Bütçeler hükümetlerin elindeki en önemli politika araçlarındandır. Diğer yandan bütçeler, ülkenin tümünün gelirini, istihdamını etkiler ve politik öncelikleri yansıtır. Buna karşın bütçe belgelerinde derlenen rakamlar ve figürler toplumsal cinsiyet körü olarak belirebilir. Ampirik bulgular göstermektedir ki harcama araçları ve hükümetlerin gelir kazanım yolları kadın ve kızlar üzerinde erkek ve oğlanlarla kıyaslandığında farklı etki göstermektedir. Bu kadın ve erkeğin toplum içinde oynadığı sosyal belirlenmiş roller nedeniyledir. İş gücünün toplumsal cinsiyetsel bölünümü, cinslerin farklı sorumluluk ve kapasiteleri ve kadın ve erkeğe uygulanan farklı baskılarla kadın ve erkek yüzyüzedir. Sözkonusu nedenler kadınları, normal olarak, erkeklerle olan ekonomik, sosyal, politik ilişkilerinde eşitsiz bir konumda bırakmaktadır. Bu nedenle devletler yerine getirmesi gereken hizmetler ile ilgili karar verme sürecinde kadın mı yoksa erkek için mi sorusunun cevabının verilmesinde bütçelerin körlüğün giderilmesinde önemli bir araç olacağı düşünülmektedir (Schneider, 2006: 10).

b. Toplumsal Cinsiyet Tarafsız Bütçe

Devlet bütçeleri hükümet ve vatandaşlarca toplumsal cinsiyet tarafsız politika araçları olarak görülürler, bir başka deyişle bütçeler kadın ve erkek konusunda farklı etkiye sahip şekilde görülmezler. Ancak, kadınların daha az ekonomik, sosyal ve politik güce sahip olması

kamu harcamalarının hükümet tarafından kadınlar üzerinde daha pozitif bir etki yaratacak şekilde tahsis edilmesini gerektirmektedir.

Toplumsal cinsiyet tarafsızlığı Avrupa Komisyonu'nca 1998 yılında erkek ve kadın ilişkisi ya da eşitliği üzerinde değişiklik yaratmayan, pozitif ya da negative etkisi olmayan olarak tanımlanmıştır.

İlk bakışta bütçe içerisinde derlenmiş şekiller, rakamlar toplumsal cinsiyet tarafsız olarak görünebilir. Ancak deneysel çalışmalar göstermiştir ki harcama araçları ve hükümetin gelir artırma yolları kadın ve erkek üzerinde farklı etkiler oluşturmaktadır. Bu sosyal yapı içerisinde belirlenen kadın ve erkek rollerinden kaynaklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet esaslı bölümlenmiş işgücü, farklı sorumluluklar, yetenekler ve de farklı baskılar kadınları kendi toplumlarında erkeklerle olan ilişkilerinde genellikle adil olmayan bir durum içerisinde bırakır (Daha az ekonomik ve politik güç gibi). Bu nedenle bütçeler ilk bakışta toplumsal cinsiyet tarafsız gibi görünseler de aslında toplumsal cinsiyet körüdürler (Schneider, 2006: 32).

Ekonomistler bütçeleri toplumsal cinsiyet ayrımı gözetmeyen bir uygulama olarak görme eğilimindedir. Fakat bütçeler toplumsal cinsiyet tarafsız değil aksine toplumsal cinsiyet körüdür. Toplumsal cinsiyet körü bütçeler kamu harcama ve gelir politikalarının kadınlar ve erkekler ile farklı kadın erkek gurupları üzerine etkilerini göremeyen bütçelerdir. Bu bütçeler kadın ve erkeklerin farklı toplumsal rollerini, sorumluluklarını ve yeteneklerini göz önüne almazlar, kadınlar ile erkekler arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıkları görmezden gelirler (Morgan, 2007: 2).

Bütçe sürecine toplumsal cinsiyet eşitliğinin dahil olması açısından politika yapıcılar, ilk olarak kadının erkeğe kıyasla toplumdaki mevcut durumunu anlamalıdır. Örneğin (European Women's Lobby, 2004:7; Budlender vd, 2002: 30-43):

- Çalışmalar göstermektedir ki kadınlar iş ve aile yaşantılarında ulaşımda toplu taşımayı ağırlıklı olarak kullanmaktadır. Toplu taşıma harcamalarında yapılan bir azalış direkt olarak kadınların hayatını, dolaylı olarak da kadınların mobilitesini ve iş gücü pazarındaki katılımını etkileyecektir.
- Kadın ve erkek arasındaki mevcut açıktan dolayı kadınların işgücü piyasasına katılımı daha azdır ve daha yüksek düzeyde düşük getirili işlerde çalışırlar. Genel olarak kadınlar erkeklerden daha az gelire sahiptirler. Bu nedenle genelde erkekler yüksek düzeyde vergilerin düşürülmesinden kadınlara kıyasla daha fazla fayda elde ederler. Kadınlar da asgari ücretin yükseltilmesi ile daha fazla fayda sağlayabilirler.

- Fransız devlet bütçesi, 2000 yılında kadınların %30'unun erkeklerin %5'inin kısmi zamanlı işlerde istihdam edilmekte olduğunu ve bunun için hiçbir seçimde bulunmadıklarını göstermektedir. Emeklilik faydasına sahip tam zamanlı çalışma imkânına kadınların daha az sahip olduğu bir ortamda, sorumlulukları nedeniyle yapılan sık kesintiler, erkeklerden ortalama daha az kazanmaları ve hükümetin özel emeklilik kesintisi için vergi kesintisi kararı, kadınların emeklilik için para ayıramadığı bir ortamda açıkça toplumsal cinsiyet taraflı olmaktadır.
- Birleşik Krallık'da "New Deal Programme" adındaki toplumsal cinsiyete duyarlı yeni bütçe analizinde fonların sadece %8'lik kısmının bekâr ebeveynlere aktarıldığı, bahsi geçen kişilerin de %95'lik kısmını da kadınların olduğu ortaya çıkmıştır.

Bütçeler sadece teknik dökümanlar değildir. Bütçeler aynı zamanda hükümetlerin önceliklerini nasıl seçip şekillendirip uyguladıklarını da yansıtırlar. Bütçeler politika yapım ve uygulama aşamasında en önemli araçlardandır. Bütçeler hükümet vaatlerinin kadın ihtiyaçlarının toplumsal cinsiyet eşitliğine işaret edilmesidir. Örneğin; İsveç'te uygun bir fiyat karşılığı çocuk bakımı sağlanması için yapılan politik vaatler bütçe tahsisine yansıtılır. GSMH'nın %2'lik kısmı çocuk bakımına harcanmaktadır. Bunun sonucunda İsveç, kadının en fazla istihdam edildiği Avrupa ülkesidir (European Women's Lobby, 2004: 6).

C. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe

1. Tanım

Bütçeler iktisadi, sosyal ve politik öncelikleri ve tercihleri yansıtır. Kamu hizmetlerine ilişkin harcama ve gelir bileşimleri toplumdaki kaynak dağılımını hem belirler hem de toplumdaki kaynak dağılımı tarafından belirlenir. Bahsi geçen karşılıklı etkileşimin temelini, benimsenen istihdam, büyüme, enflasyon, cari açık vb makro ekonomik politikalar çizer. İzlenen politikalarda genelde, özelde ise sunulan kamu hizmetlerinde toplumsal cinsiyet boyutu mevcuttur. Kadın ve erkeklerin ihtiyaçları, tercihleri, öncelikleri farklıdır ama bu olgu ne politika tasarımında ne de uygulamasında göz önüne alınır. Bu nedenle politikaların mali yansımalarını kapsayan bütçe de zaman zaman toplumsal cinsiyetler arasında eşitsizliklerin üretilmesine aracı olur (Şenkesen, 2008: 1).

Bugün birçok ülkede kadınlar ve kız çocukları açısından kamu hizmetlerinden adil yararlanamama, karar verme süreçlerine yeterli katılmama vb eşitsizliklere maruz kalınması

gibi istenmeyen sonuçlar doğurmaktadır. Bu sorunları çözmek için toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe yaklaşımı ortaya konmuştur.

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, toplumsal cinsiyet hassasiyetini bütçe sürecine katan bir uygulamadır. Bu bütçelerin toplumsal cinsiyet temelli değerlendirilmesi, bütçenin her sürecinde, gelir ve harcamaların yapılandırmasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin arttırılması anlamına gelir.

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme tüm kamu harcamalarını ve gelirlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden analiz etmeyi hedefler. Böylece kamu gider ve harcamalarının erkekler ve kadınlar arasındaki farklılıklarını tanımlar. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin son amacı ise bütçeleri toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak şekilde düzenlemektir (European Women's Lobby, 2004: 7).

Toplumsal cinsiyet kaynaklı eşitsizlikleri gidermek üzere hazırlanan bütçelere kadın bütçesi, cinsiyet bütçesi de denmektedir. Ancak günümüzde bu kavram sıklıkla toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme olarak adlandırılmaktadır. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımı, toplumsal cinsiyet farklılığına dayalı eşitsizlikleri ve ayrımcılıkları azaltmak için gerekli politikaların bir yolu olarak bütçe programlarının ve politikalarının kadınlar üzerindeki etkisinin sistematik olarak incelenmesidir (Cansız, 2009: 7).

1980'li yıllardan itibaren birçok ülkede uygulanmaya başlamış bir bütçe anlayışı olan toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme; ne sadece kadınlar için hazırlanmış ayrı bir bütçeyi ne de kadınları hedefleyen ayrı bir tahsis miktarını ifade eder. Aslında kamusal kaynakların cinsiyetler arasında eşit kullanımını garanti altına alan bir yaklaşım sergilenir. Bu tarz bir bütçeleme, ülkedeki mevcut bütçe sürecinin planlamadan başlayarak hedeflerin ortaya konması, bu hedeflere ne şekilde ulaşıldığının değerlendirilmesi aşamalarından herhangi birinde ya da hepsinde kullanılır. Bu bütçeleme aynı zamanda toplam kamusal kaynakların ne kadarının kadınlara yönelik kullanıldığının analizi açısından önemli bir araçtır (Tügen, v.d., 2008: 2).

Ancak dikkat edilmesi gereken nokta; Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, Kamusal harcamaların ve kamu gelirlerinin yarısının erkeklere diğer yarısının da kadınlara aktarılması; vergi yükünü kadın ve erkekler arasında yarı yarıya bölüştürme anlamına kesinlikle gelmemektedir. Bu durumda kadınlardan erkeklere büyük bir milli gelir aktarımı gerçekleşecektir. Çünkü birçok ülkede çalışan kesim çoğunlukla erkeklerden oluşmaktadır. Ancak kadınların aile ile ilgilenmek, ev işleri vb ücreti olmayan işlerde çalıştıkları düşünülürse, milli gelire kadınların katkısının daha fazla olduğu anlaşılır (Meriç, 2007: 59).

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme harcamalarının kadın ve erkeklerin önceliklerine göre eşit dağıtımı ve cinsiyet ayrımcılığının azaltılması için kullanıldığı bir bütçe olarak ifade edilmektedir (Tüğen, v.d., 2008: 2).

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleri: Kamu Kaynaklarının adil kullanımını, kamu gelirlerinin yükünün adil dağılımını gözeten, kadınların toplumdaki eşitsiz konumlarını kabul edip buradan hareketle bu eşitsizliklerin giderilmesine yönelik özel düzenlenmiş bütçelerdir.

Özetle; Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme:

- Toplumsal cinsiyet eşitliği politikasını makroekonomi politikası ile bağlama yoludur.
- Bütçelerin toplumsal cinsiyet tarafsız olmadığı önerisini temel alır.
- Bütçelerin gelir tarafına da harcama tarafına da uygulanır.
- Bütçelerin kadın ve erkekler üzerindeki etkilerinin analizi ile başlar, toplumsal cinsiyeti bütçe içerisine entegre ederek işler.
- Toplum odaklı bir bütçe sistemidir.
- Daha rahat hedefe erişmeyi sağlar, dahası kamu harcamalarında verimlilik artışı sunar.
- İlgili kesimlerin daha geniş ölçüde katılımını sağladığından ötürü demokrasiye katkı sağlar.
- Çeşitli bütçe sistemlerine uygulanması mümkündür.
- Bütçe sonuçlarını daha yakından incelemektir.
- Bütçe sürecinin tüm safhalarına toplumsal cinsiyet bölümlemesini yerleştirmeyi tasarlayan bir yaklaşımdır.
- Kamu harcama ya da gelir sağlama metotlarının erkek ve kadınlar üzerindeki etkilerini analiz eder.
- Yaş, dinsel inanç ve etnik farklılıklar ya da yaşanan bölge (kırsal-kentsel) gibi farklılıkları dikkate alıp toplumsal cinsiyete duyarlı analize katabilen bütçelerdir.
- Harcamaların yeterli olup olmadığını değil, harcamaların kadın ve erkeklerin ihtiyaçlarını yeterli ölçüde karşılayıp karşılayamadığı ile ilgilidir.
- Kadın ve erkeklerin farklı ihtiyaçları için harcama önceliklerini yeniden tasarlayan bütçelerdir.
- Sonuçta cinsiyete duyarlı bütçeler kadınlar için ayrı birer bütçe değildir.

2. Tarihsel Arkaplan

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme'nin ortaya çıkışı ve gelişimi feminizimin yaygınlaşması, uluslararası örgütlerinin kadın odaklı çalışmaları, bütçe reformları, kadınların yararına pozitif ayrımcılık düşüncesinin kuvvet kazanması vb nedenlere dayanmaktadır. 1960'larda feminizm hareketi ile başlayan süreç halen gündemdedir.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme anlayışının gelişiminde dünya çapında düzenlenmiş birdizi konferansın etkisi olmuştur. Bu konferanslardan ilki 1975 yılında Meksika'da düzenlenmiştir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ortadan kalkması, kalkınma sürecine kadınların dahil edilmesi, dünya barışına kadınların daha fazla katkı sağlaması şeklinde 3 ana hedef belirlenmiştir. Sonrasında ikinci kadın konferansı Danimarka Kopenhag'da 1980 yılında gerçekleşmiştir. Bu toplantıda da eğitim ve istihdam fırsatlarında ve sağlık hizmetlerinde eşitlik ilkeleri kabul edilmiştir.

1984'te Avustralya'da ilk Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe uygulanmıştır. Bütçelerin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada önemli bir araç olarak alınması kamu bütçelerinde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin analizi öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Avustralya örneği, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler konusundaki farkındalığı arttırmakla kalmayıp sonrasındaki yaklaşımlara kaynaklık eden önemli bir örnek olmuştur.

1985'te Nairobi'de düzenlenen Üçüncü Dünya Kadın Konferansı'nda ise BM tarafından sunulan veriler kadınlara yönelik iyileştirmenin sınırlı sayıda kadını kapsadığını göstermiştir. Kalkınma, eşitlik, barış vb hedeflere yönelik yeni yöntemlerin araştırılması gündeme gelmiştir. Anayasal ölçümler, sosyal katılım, siyasi katılım, karar vermede eşitlik temel alanlar olarak belirlenmiştir (Birleşmiş Milletler, 2010).

1989'dan beri her yıl İngiliz Kadın Bütçe Gurubu (WBG) üniversite uzmanlarından oluşan birlikleri ve sivil toplum örgütleri ulusal bütçe konusundaki yorumlarını yayımlamaktadır. Raporlarında vergiler, transferler üstüne değerlendirme yaparlar ve bütçenin toplumsal cinsiyet tarafsızlığı politikalarının önemi vurgulanır.

1993'te Kadınların Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Ligi, toplumsal cinsiyet yaklaşımını Kanada'da kurulmuştur. Güvenliğin alternatif konseptini temel alarak refah ve savunma harcamalarına odaklanmıştır. Kanada ve İngiliz çabalarına rağmen bugüne kadarki çoğu projeler güney yarımküreye uluslararası organizasyonlar aracılığıyla taşınmıştır. En ünlü örneklerden biri olan Güney Afrika'nın kadın bütçe yaklaşımıdır ve 1995'teki ilk demokratik seçimlerden sonra kurulmuştur. Fakat Avrupa'da İngiltere'nin bütçe yaklaşımı 90'ların sonuna kadar izole kalmıştır. Fransa'da "jaune budgétaire" yayımlanmaya

başladığında yeni bütçe yaklaşımları birkaç Avrupa ülkesinde uygulanmaya başlamıştır. Günümüzde Dünya’da 40’tan fazla ülkede Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe yaklaşımı uygulanmaktadır. Bu bütçeler çok çeşitli yollarla başlatılıp sürdürülmektedirler (Directorate General of Human Rights Strasbourg, 2005: 10).

1995 yılında Pekin’de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı ile Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme üzerine kesin hükümlerin alındığı platformdur. Politikalar ve programlar hakkında alınacak bütçe kararlarında toplumsal cinsiyet bakış açısına sahip olunması öne sürülmüştür. Devletlerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda hesapverilebilir olmasının amaçlanması talep edilmiştir.

Avrupa Komisyonu toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının tüm ana plan ve programlara yerleştirilmesini 1996’da kabul etmiştir ve 1997’de imzalanan, yürürlüğe 1999’da giren Amsterdam Antlaşması ile temel politik hedefleri belirlemiştir (Commission of the European Communities, 2010).

2000 yılında 191 ülkenin anlaştığı “Bin Yıl Hedefleri“ Birleşmiş Milletler kararları olarak açıklandı. Belirlenen hedeflerin dörtte biri özellikle kadın odaklıdır: Kadınların güçlendirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi, anne sağlığı vb. Bahsi geçen hedefler doğrultusundaki faaliyetlerden biri de 2008 yılında Birleşmiş Milletler Kadın Statüsü Komisyonu tarafından düzenlenen “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Finansmanı ve Kadının Güçlendirilmesi” temalı oturumdur. Bu toplantıda cinsiyet eşitliğinin sağlanması için tüm gelir ve harcamaların Toplumsal Cinsiyete Duyarlı analizlerini yapmak ve tüm düzeylerde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelerin hazırlanmasını sağlamak konusunda ortak görüş ortaya çıkmıştır (Şenkesen, 2008: 2).

2003 yılında Avrupa Parlamentosu da kamu politikalarının kadın ve erkekler üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi, devlet bütçelerinin hazırlanması sırasında her aşamada toplumsal cinsiyetler arasında eşitliğin gözetilmesini, kamu gelirlerinin edinilmesi ve kamu harcamalarının yapılması sırasında eşitliğin gözetilmesini öngörmektedir (Avrupa Parlamentosu, 2010).

3. Politik Konum ve Kapsam

Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan sorunlarının giderilmesinin tüm ülkelerde artan verimlilik, daha az stres ve daha iyi sağlık olarak yansıtacağı tespit edilmiştir. Ancak bütçelerin dolaylı-dolaysız etkilerinin incelenerek ekonomi politikası açısından toplumsal cinsiyete duyarlı sonuçlara erişmenin bütçelerin toplumsal cinsiyete

duyarsız uzun vadeli sonuçları nedeniyle çok zor olacağı tanımlanmaktadır. Bununla beraber yapılan çalışmalar toplumsal cinsiyet eşitliği artışı ile ortaya çıkan ekonomik kazanımlar, üretim ve verimlilik artışı olarak ekonomiye yansır. Bu sebeple toplumsal cinsiyet bütçesi yaklaşımlarının kamu politikası kapsamında ele alınması önemlidir (Cansız, 2009: 10).

Toplumsal Cinsiyet eşitsizliklerini gidermek ekonomik büyümeyi arttırmaya bile daha adil bir toplum oluşturmaya yönelik katkı sağlayacağından politik müdahale için yeterli gerekçe mevcuttur (Meriç, 2007: 60).

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme toplumsal cinsiyet ana görüşünün (gender mainstreaming) bütçe sürecindeki bir uygulamasıdır. Yani toplumsal cinsiyet esaslı bütçe değerlendirmeleri bütçe sürecine toplumsal cinsiyet perspektifini katarak bütçe sürecinin ve gelir harcama yapılandırmasına toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmektedir. Kamu bütçeleri sadece ekonomik araçlar değildir bununla beraber parasal açıdan politikaları özetlerler ve politik öncelikleri açıklarlar. Bütçeler bundan dolayı toplumsal cinsiyet nötral değildir; kadın ve erkeği farklı yollardan etkiler; kamusal gücün eşitsiz bölünüp dağıtılması, ekonomik eşitsizlik, farklı yaşam koşulları ve yüklenmiş sosyal roller gibi yansımalar doğurur. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, toplumsal cinsiyet etkisini bütçelerin görünür yapmaya çabalar ve bütçeleri toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayan bir araca dönüştürmeyi amaçlar. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme temelde hükümetin tüm düzeylerini (ulusal, bölgesel, yerel) içerir. Bu nedenle Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme sürecinin ve toplumsal cinsiyete duyarlı analizin her aşamasının değerlendirilmesi ve yeniden yapılandırılmasını içerir (Directorate General of Human Rights Strasbourg, 2005: 10).

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme toplumsal cinsiyet ana görüşünün tamamlayıcısı bir unsurdur. Eğer toplumsal cinsiyet ana görüşü etkilenirse uygulamada bütçeler politikalarla beraber sınırlanmalıdır. Günümüze kadar ortaya konmuş tüm bütçe yaklaşımlarındaki politika ve kaynak tahsisi arasındaki açığın doldurulması için bütçe ve politika yapıcılar, yakın bir işbirliği izlemelidir. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme sadece özel politik alanlarda sınırlı değildir, ama tüm politik saha prensipten toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelerin konusu olmalıdır. Ancak uygulamada Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme yaklaşımı kapsamını belirli bir politik alanla sınırlayarak ya da ölçüm için uygun modeller ve araçları geliştirerek ve tecrübe kazanarak geniş ölçekli yaklaşımları deneyerek başlayabilir. 2003 yılında İsveç'te Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme pilot çalışması 3 politika alanını kapsayacak şekilde başladı. 2004 yılında çalışma proje aşamasını bırakıp hükümetin Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme sürecini politika alanına yükleyen

rutin bir işe dönüşmüştür. Genel bakış açısı ve politik alan ve politik ölçümün ortak etkileri arasındaki ilişkinin ölçümü toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme için önemli bir bileşendir. Analizin izleyen kısımları Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme yaklaşımınca kapsanmalıdır: makro ekonomik stratejilerin toplanması, harcama ve gelirlerin kompozisyon ve yapısı ve servis dağılımının etkinliği vb (Directorate General of Human Rights Strasbourg, 2005: 10).

Kamu bütçeleri normal olarak sadece parasal ekonomiyi hesaba katar. Ödemesiz koruma ve eviçi hizmetleri makro ekonomi dışında, bütçe dışında tutulmuştur. Feminist ekonomistler Rhonda Sharp ve Diane Elson, bunun koruma ve ev içi hizmet ekonomisini ihmal ettiğini belirtmişlerdir. Kamu harcamalarında kesinti, örneğin bakım ekonomisi, eviçi ücretsiz işler vb. pazar ekonomisinde yüksek maliyetle sağlandığından kadınlara ek yük getirecektir. Sonuçta kadınlar, öncelikle ücretsiz işleri yapmak zorundadır. Azaltılmış istihdam sonucunda ve sosyal güvenliğin olmadığı bir ekonomide koruma ekonomisinin ekonomi politikasına dâhil edilmesi geleneksel bütçelere kıyasla Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin etkinliği, maliyetleri ve faydaları ile sonuçlanır. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme hükümet dışında ya da içinde farklı oyuncularla başlayabilir. Sivil toplum örgütleri ve bağımsız araştırmacılar ilk adımı atmada önemli rol oynayabilir. Ama açılım için olumlu bir hükümet yanıtı olmazsa, hükümet dışı yaklaşımlar büyük ölçüde sınırlanacaktır (Directorate General of Human Rights Strasbourg, 2005: 10).

Diğer bütçe anlayışları yoğunlukla bütçelerin dağıtımsal etkileri üzerine odaklanır. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler ise hanehalkına bir birim muamelesi yapmaz ve bunun yerine hanehalkı üyelerinin pazarlık gücü farklılıklarına erişim gerçeğine dikkat çeker. Bunun yanı sıra makro ekonomik politika kararları için anahtar istatistikler sağlayan System of National Accounts (SNA) tarafından ekonomilerce kapsanmayan, tüm dünyada kadınlar tarafından yapılmakta olan ücretsiz ev içi işleri ve yeniden üretici sektörü dikkate alır. Bununla beraber koruma ekonomisi (hane ekonomisi) görünmez kalsa bile ancak piyasa ekonomisinin işleme ve sosyal yapının onarımı için azami önem teşkil eder (Directorate General of Human Rights Strasbourg, 2005: 37).

Politik vaatler ancak uygulanmaları için yeterli fona sahip olduklarında başarılabirler. Bütçe hükümetin en önemli politika aracıdır ve yeterli fon ile desteklenmediği zaman hiçbir politika yeterli olmayacaktır. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme politik vaatlerin yeterli bütçe ödenekleri ile desteklendiği ölçüde fakirlik azaltıcı ve toplumsal cinsiyet eşitliği sağlayıcı bir araçtır.

4. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Argümanları

Toplumsal cinsiyet etkilerini görmezden gelmek tarafsız bütçeye değil toplumsal cinsiyet körü bir bütçeye işaret eder. Bu körlük sadece ahlaksız olmakla kalmaz, ayrıca ekonomik etkinlik kaybına neden olacağından yüksek maliyetlidir. Ülkenin büyüme ve refah potansiyelini olumsuz yönde etkiler. Toplumsal cinsiyet bütçeleri kamu harcamalarında verimliliğe öncülük eder. Tanımlanıp ölçülmediği sürece toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ekonominin genel performansını negatif etkiler ve toplumun tamamına olumsuz yönde yüklenirler. Bütçe planlama sürecinde toplumsal cinsiyet konusunda daha tatmin edici bir analiz toplumsal cinsiyet eşitliğini artırıcı yolda kaynakların kullanımını hedefler. Toplumsal cinsiyet körü bütçe politikalarının direkt ve dolaylı maliyeti düşük ekonomik etkinlik olarak hesaplanmıştır. Düşük çıktı, düşük sosyal kapasite gelişimi ve düşük kalitede bir yaşam bunun örnekleri olarak sıralanabilir. Çalışmalar kadına yapılan yatırımların ekonomik etkinlik ve gelişme üzerinde artış gerçekleştirdiğini göstermiştir. Örneğin, işgücü pazarındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliği, iş hayatındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini arttırmakta ve kadına yapılan ödeme artışının sadece kadınların gelirini arttırmadığı, ulusal gelir üzerinde de artış yarattığına işaret etmektedir. Eğitimde eşitsizlik de bir maliyet unsurudur. Ekonomik büyüme ve eğitim üzerindeki araştırmalar eğitimdeki yatırımların eşitsizliği ulusal geliri düşürebilmektedir. İlköğretimde kız öğrencilerin oranı erkeklere kıyasla 0,75 oranında kaydedildiği takdirde milli gelirin %25 düşük oranda gerçekleşeceği beklenir. Kadınların sırtındaki zaman yükü büyüme ve gelişme üzerinde ciddi bir baskı unsurudur. Ancak çoğu maliyet fayda hesaplamalarında “zaman” ekonomik bir faktör olarak eksik kalmaktadır. Oysaki zaman faktörü göz önüne alındığında kadınlar gereğinden fazla ve gereksiz kullanımdadır, yetersiz kullanımda değillerdir (European Women’s Lobby, 2004: 6).

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelere ilişkin temel unsurlar şunlardır:

- Hanehalkı içerisinde kaynakların eşitsiz paylaşımı söz konusudur. Genellikle bütçe planlama ve analizlerinde hanehalkı temel birim olarak alınır. Bu yöntemler, hanehalkı kaynaklarının kadın ve erkek arasında eşitsiz dağıldığı gerçeğini ihmal eder. Bugün hala birçok hanehalkında kadınlar, ikinci gelir sahibi olarak daha fazla vergi ödediklerinin de farkındadırlar. Dahası, hanehalkını analizin odağı yapmak birçok konuda kadını görünmez kılıp onu erkeğe bağlı yapacaktır.
- Ücretsiz ev işlerinin bütçe kararına etkisi bir diğer unsurdur. Evde yapılan ücretsiz işler ailenin sürdürülebilirliğinin saptanmasında toplumun tümü için önemli faktörlerdir. Ekonomik etkinliği arttırmayı amaçlayan kamu harcamalarındaki ve

sosyal hizmetlerdeki bir kesinti, hanehalkı içerisindeki işyükünü büyük ölçüde arttıracaktır. Tanımlanmamış ücretsiz ev içi işler, ulusal ekonomiler içerisinde bütçe kararlarının sosyal ve koruma hizmetlerini azaltan olumsuz etkilerini emen tampon işlevi görür. Ancak ücretsiz işler bütçe planlamasında tanımlanmaz ve kadın erkek arasında birçok ülkede eşitsiz olarak paylaşılır. Bu eşitsiz paylaşım kadın ve erkeğin yeteneklerini geliştirmesinde, ücretli işlerde çalışmasında hem kadın hem de erkek için en temel engellerden biridir.

- Bazen bütçelerin toplumsal cinsiyet analizi ve Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme iki ayrı ifade olarak kullanılır. Bütçelerin toplumsal cinsiyet analizi harcama ve gelirlerin kadın ve erkek üzerindeki etkileri üzerinde dururken, Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeler ise toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama açısından daha etkin bir sürece işaret eder. Ancak bu ayrım yapaydır. Toplumsal Cinsiyete duyarlı bir bütçe her zaman için bütçelerin toplumsal cinsiyet analizlerinin sonucudur. Bir toplumda kendisini toplumsal cinsiyet eşiti olarak vaat eden toplumsal cinsiyet analizi bütçeleri öncelikle farkındalık artışını sağlarken uzun vadede toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe üretimini hedeflerler.

Araştırmacı Rhonda Sharp bütçelerin toplumsal cinsiyet analizi ve Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler arasındaki bağı 3 birbirine bağımlı ve hiyerarşik hedef ile tanımlar.

Tablo 2: Bütçelerin Toplumsal Cinsiyet Analizi ve Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler Arasındaki Hedefler

Mali Önlemlerin ve Bütçelerin Kadın ve Erkekler Üzerindeki Ayrımcılığı Konusunda Farkındalığın Artışı
Bütçelerin Hesaplanabilirliğinin Artışı
Bütçelerin Cinsiyet Hedefleri Uyarınca Süzülüp Değiştirilmesi

Kaynak: (Sharp, 2003: 10).

D. Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe uygulamasını yürütmek için kadın ve erkeklerin gerçekten ekonomik ve sosyal olarak nasıl konumlandığını gösteren veriye ihtiyaç duyulur.

Örneğin, bir istihdam ve harcama politikasının analizi kadın ve erkek gurupları arasında ne oranda işsiz ve çalışan olduğunu konusunda gösterge niteliği taşıyabilir. Hayat standartları, ekonomik ve politik hayata katılımın göstergeleri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile geliştirilmiştir. Bu göstergeler iyi bir başlangıç noktası olabilir; öncelikli olarak uluslararası karşılaştırma amacıyla kullanılırlar. Politik amaçlar için ise daha ayrıntılı istatistikî bilgilere, özellikle alanlarda ihtiyaç duyulur. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe uygulaması da resmi istatistikler, akademik veriler gibi geniş ve çeşitli veriye gereksinim duyar.

1. İnsani Gelişim Endeksi (HDI)

İnsani gelişim indeksi belirlenirken 3 hedef üzerinde şekillenir:

- Uzun sağlıklı, yeterli beslenme sağlığı içeren doğumdaki yaşam beklentisi,
- İnsan formasyonunu ve kapasitesinin göstergesi olan erişkinlerin okuma yazma oranları,
- Satın alma gücü ile ayarlanmış gerçek kişi başına düşen gelir.

Bu indeks 0 ile 1 arasında değere sahiptir. 1, refahın en üst düzeyini simgelerken 0'a yaklaşıldıkça yoksulluk seviyesi sertleşir.

2. Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi (GDI)

Toplumsal Cinsiyet Gelişim İndeksi, İnsani Gelişim İndeksi'ne toplumsal cinsiyet ayarlamasının yapılmış halidir. HDI ile aynı değişkenleri kullanır ancak HDI'dan farklı olarak HDI'daki 3 hedefi kadın-erkek olarak sonuçları ayrıştırarak verir. Bu indeks 0 ile 1 arasında değere sahiptir. 1, toplumsal cinsiyete duyarlı refahın en üst düzeyini simgelerken 0'a yaklaşıldıkça yoksulluk seviyesi ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı sertleşir.

3. Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Ölçütü (GEM)

Bu ölçüt kadın ve erkeğin ekonomik ve politik hayata ilişkin gücünü hesaplamaya çalışır. 3 temel değişken ölçütün hesaplanmasında kullanılır:

- Kadınların erkeklere ne oranla yönetsel işlerde çalıştığı,
- Kadınların erkeklere ne oranla teknik işlerde çalıştığı,
- Kadınların erkeklere ne oranla parlamentoda koltuğa sahip olduğu.

Bu ölçütte de değerler 1 ila 0 arasında değişir. 1, kadınların güçlendirilmiş olduğunu, 0 ise aksini gösterir.

II. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELEMENİN DOĞUŞU

Politik düşünce tarihi yazınında düşüncelerin erkekler tarafından, erkekler için ve erkekler hakkında üretildiği görülür. İnsan türünün diğer yarısı olan kadınların bu durumda gözardı edildikleri, unutuldukları, gizli tutuldukları, muhafaza edildikleri sonucunu doğurabilir. Bu bağlamda “kadın” sözü biyolojik anlamda bir toplumsal cinsiyet ibaresinden öte bağımlılık, ilintili olma, ikinci planda kalma özelliği taşıyan bir ayırım aracı olarak şekillenmiştir (Dinçkol, 1993: 179).

Bugün artık kadının üretim sürecindeki payı, toplum içindeki yeri, toplumsal cinsiyetler arasında eşitlik, kamu hizmetlerinden eşit yararlanma gibi konular kadınların bağımsızlığını sağlamada önem kazanan unsurlardır. Bazen eşitlik tartışmaları feminizmi aşır başkaldırı niteliğine erişse de sıklıkla kadın haklarını arama üzerinde yoğunlaşmaktadır. Eşitliğin devlet eliyle sağlanacağı, devletin de bu konuda en önemli aracı kamu harcamaları ve kamu gelirlerini oluşturan bütçeleri olduğu varsayımından hareketle, devlet eliyle toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama çabası toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelerin doğumuna neden olmuştur.

A. Feminist Ekonominin Etkisi

Feminizm ve sonrasında ekonomiye yansımaları ile ortaya çıkan disiplinler arası bir alan olan feminist ekonomi, toplumsal cinsiyet duyarlılığının devlet kurum ve kuruluşlarına yansımada önemli rol oynamıştır.

1. Feminizm Teorisi

Toplumda cinsiyet farklılıklarını ortadan kaldırabilmek mümkün değildir ancak bu farklılıklardan hareketle kadını da erkekten farklı bambaşka bir yaratık olarak değerlendirmek de doğru olmayacaktır.

Her çağda ve her toplumda feminist eğilimler görülmüştür. 18. yüzyıl filozofları ve edebiyatçıları tarafından hazırlanan feminizm hareketi Fransız Devrimi sırasında ortaya çıkmıştır. 1791’de Kadının ve Kadın Yurttaşların Hakları Bildirisi, Olympe de Gouges tarafından yazılmıştır. Bildiri sonrasında Fransa’da bu konuda birçok çalışma yapılmıştır. 1849’da ilk defa bir kadın Fransa seçimlerinde adaylığını koymuştur. Kadın hakları konusunda çekimser olan kamuoyu doktrincilerin (Stuart Mill, Kadınların Boyunduruk Altına Alınması, 1869’da yayımlandı) fikirlerini benimsemediyse de kadınların artık uyanmış olduğu gerçeğini durum ve koşullar karşısında kabullenmek zorunda kalmıştır. Kadın özgürlüğü

öncelikle ekonomik alanda gelirinde yapılan iyileşme, eğitiminin gelişmesi sayesinde fikir alanında ve sonunda seçme ve seçilme hakkının tanınmasıyla siyasi alanda gerçekleştirilmiştir.* İki cinsin siyasi eşitliği uzun mücadeleler sonunda elde edilmiştir. Mücadele özellikle İngiltere’de çetin yaşanmıştır. Sosyal ve Siyasi Kadın Birliği haklarını elde edebilmek için zaman zaman şiddetli tepkiler ortaya koymuştur.

2. Feminist Ekonomi

Feminist ekonomi kadınların uyguladığı bir ekonomik sistemi vurgulamadığı gibi kadınlara özgü teknik bir işbirliğinin uygulandığı bir ekonomik model değildir. Ekonomideki erkek egemenliğinin düzeltilmesi ile daha yararlı hale gelmesini hedefleyen metot, model ve konular bütünü olan feminist teori; ekonominin kadınları daha etkin ve verimli alanlarda değerlendirilmesi ile hem kadınlar hem de erkekler için daha üretken bir disiplin olacağını savunur (Nelson, 1995: 146).

Feminist ekonomi kadınlar açısından ekonomik özerklik çabalarının bütünüdür. Ekonomik özerklik, bireyin, kendisinin ve kendisine ihtiyaç olanların hayatını idame ettirebilme yeteneği anlamına gelmektedir. Gelir, özerkliğin tek kaynağı değildir, gelir sadece mali özerkliğin teminatıdır. Oysa ekonomik özerklik, mali özerkliğe ek olarak, sosyal güvenlik ve kamu mal ve hizmetlerine erişimi de kapsar (KESK, 2012).

Kadınların evde, aile içerisinde erkeklere kıyasla ciddi sorumlulukları vardır. Yaşlı ve çocuk bakımı, temizlik, beslenme vb ev içi işler parasal olarak karşılık bulmamakla beraber parasal birer servettirler. Yeniden üretim de denen bahsi geçen ev içi işlerden esasen sorumlu olan her zaman kadınlardır. Yeniden üretim işlerine enerjisini bölmek zorunda kalmaları nedeniyle kadınlar, ekonomik özerkliğini elde etmek isterken piyasadaki rekabetçi koşulların gerisinde kalmaktadırlar. Bu nedenle yarı-zamanlı ya da düşük ücret ödenen kayıtdışı işlere razı gelmek zorunda kalırlar. Erkek meslektaşlarına kıyasla aynı işi yapsalar da daha az kazanırlar (KESK, 2012).

* Türkiye’de İkinci Meşrutiyet’ten sonra (1908) Fransız etkisinde kalan Türk aydınları kadının toplum hayatında hak ettiği yeri alması gerektiğini savunulmuştur. Ancak bu konuda dönemin engelleri nedeni ile girişimde bulunulmamıştır. Çok evlilik hoş karşılanmamıştır. Boşanma hakkı tek taraflı olarak erkeğe ait sayılmıştır. 1870’de genç kızlara ilköğrenim görme hakkı verilmiştir. 1915’de erkeklerden ayrı olarak, 1920’de ise erkeklerle beraber, karma eğitim ile üniversiteye girebilme hakkı izlemiştir. İlk kadın derneği Fatma Aliye Hanım tarafından 1896’da kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı yıllarında kadınların ilk kez devlet dairelerine memur olarak alımı başlatılmıştır. Türk kadınlarının savaş koşullarında dispanserlerde gönüllü hemşire olarak çalışmalarına izin verilmesi de aynı tarihlere denk gelmiştir. Kadınlar gaziler için, Kızılay ve Donanma Cemiyeti kampanyalarına katılmıştır. İsviçre hukukundan alınan medeni kanun ile kadına bugün uygulanmakta olan haklar tanınmıştır. 1926’da kadına da boşanma hakkı verilmiştir. 1930’da belediye meclisine, 1935’de ulusal meclise girebilme imkanı kadınlara tanınmıştır (Meydan Larousse Büyük Lugat, 1981: 582).

Feminist ekonomi kadınların ekonomiye katkılarını görünür kılmak, deneyimlerini görünür kılmak, sosyal yeniden üretimin (gebelik, doğurma, çocuk ve hasta bakımı, işgücü pazarına hazır olsun diye yapılan eş bakımı, vb) ekonomi ile direk olarak bağlantıda olduğunu göstermeyi amaçlar. Erkeklerin mensubu oldukları aileye, topluluğa bakan, ekme parası kazanan tek cins olduğu yaygın görüşünün aksine ailesine bakıp, geçimlerini çalışarak sağlayan, bu sorumluluğu eşi ya da partneri ile paylaşan pek çok kadın vardır. Ekonomi politikaları çoğu zaman toplumsal cinsiyet körüdür ve yaygın görüşe paralel hazırlanarak kadınların hem ev içinde hem de ev dışında çalışmak durumunda olduklarını görmezden gelme hatasına düşer. Feminist ekonomi bahsi geçen hatayı düzeltmeyi amaçlar (Bknz.: Eroğlu; İşler, 2004, Berik; Rodgers, 2009).

B. Bütçe Sistemlerindeki Evrim

Bütçeler devletin çok çeşitli amaçlarını yerine getirmek için ortaya çıkmıştır. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için de her geçen gün daha yeni, daha iyi bütçe sistemleri için çalışılmaktadır. Bugün artık bütçe sistemlerinin; bütçe sürecini daha rasyonel hale getirmek, daha açık programlar belirlemek, hesap verilebilirliği arttırmak, plan-programlamayı birlikte gerçekleştirmek, girdilerden çok çıktılara odaklanmak, alternatif maliyetler ile tasarruf tedbirlerini arttırmak vb. amaçları gerçekleştirmeye çalıştıkları izlenmektedir (Meriç, 2007: 59).

Kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanıldığı, mali disiplin sağlamaya yönelik performansa dayalı bütçeleme girişimleri geleneksel bütçelerin eksikliklerini tamamlayıcı bir bütçe sistemi olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanmaya başlamıştır. Hükümetlerin amaç-sonuç ilişkisini kurarak şeffaf, güvenilir bir mali yönetime sahip olması iyi yönetime altyapı hazırlar (Tügen vd., 2007: 36). Bütçe tekniklerindeki modernleşme çabalarına dahil edebilecek Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerin de gündeme gelmesi tesadüf değildir ki, devlet bütçelerindeki köklü değişikliklerin gündeme gelmesi ile eş zamanlı ortaya çıkmıştır (Klatzer, 2012: 23). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler hükümetlerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini giderme yönünde nasıl ve ne kadar harcama yaptıklarını, bu harcamaların getirdiği hizmetlerin kadın ve kızlar üzerindeki etkilerini değerlendirmekle ilgilenir. Bu bakımdan bütçe sistemlerindeki bu olumlu değişimler Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler için de sağlam bir temel oluşturmaktadır.

C. Kadın Sivil Toplum Kuruluşlarının Kadın Bilincine Katkıları

Sivil toplum kuruluşları, temelde bilgiye dayalı bir ihtiyacı veya ihtiyaçları karşılamayı amaç edinen, kar amacı gütmeyen hizmet veren ve kamu yönetimine bu konumda katılan örgütlerdir. Bu kuruluşlar belirli sorunlar, çıkarlar, talepler etrafında örgütlenmiş yapılardır (Kuçuradi, 2003: 40). Resmi kurumlar dışında ve bunlardan bağımsız olarak çalışan, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda lobi çalışmaları, ikna ve eylemlerle çalışan, üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük usulüyle alan, kâr amacı gütmeyen ve gelirlerini bağışlar ve/veya üyelik ödemeleri ile sağlayan kuruluşlardır. Sivil toplum örgütleri oda sendika vakıf ve dernek adı altında faaliyet gösterir. Vakıf dernekler topluma yararlı bir hizmet geliştirmek için kurulmuş yasal topluluklardır ve herkese yardım etmek için kurulmuşlardır. (Wikipedia, 2011).

Genel olarak sivil toplum örgütleri gönüllülük esasına göre çalışır; örgüt için çalışanlar bilgi, beceri ve deneyimlerini kendi rızaları ile paylaşırlar; demokratik iradeyi temsilen devletin kapsamı dışındaki ihtiyaçları karşılamak için çalışırlar.

Geçmişte ataerkil toplum yapısı kadının ev içerisindeki görevlerini pekiştirmiş kadını toplum yaşamına katılmaktan alıkoymuştur. Bugün ise kadınların sınırlı çalışma olanakları, toplumsal cinsiyet körü devletlerin kadınların problemlerine olan uzaklığı, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, ikinci plana itilmeler vb nedenlerin gündeme getirilmesi ve bu problemleri giderecek tedbirlerin alınması için önerilerde bulunulması, entelektüel birikimi olan kadınların kolektif çalışmaları ile olanaklı olmuştur.

Örneğin, Türkiye’de kadınların örgütlenmesi II. Meşrutiyet Dönemi’ne kadar uzanmaktadır. Kadınlar arasında bilinç kazandırma, kamuoyu oluşturma, iktidar sahipleri üzerinde baskı oluşturma gibi konularda kadın örgütlenmesinin etkisi ciddi düzeyde olmuştur.

D. Akademik Düzeyde Yapılan Kadın Araştırmaları

Batılı ülkelerde 1970’li yıllarda güçlü bir toplumsal hareket olarak ortaya çıkan kadın hareketi yaşamın her alanında var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı çıkarak, eşitlik politikalarını eğitim, istihdam ve siyaset gibi kamusal alanların yanında ailede somutlanan özel alanda savunmaya başlamıştır. Bu politik taleplerin ortaya çıkmasında sosyal bilimlerin o zamana kadarki toplumsal cinsiyete duyarsız yaklaşımına eleştiriler getiren feminist perspektiften bilimsel çalışma yapmanın ilkelerini tartışan, geliştiren kadın akademisyenlerin rolü vardır. Üniversiteler bu tartışmaların sürdürüldüğü en önemli kurumlardandır ve kadın çalışmaları anabilim dallarının kurulmasıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin disiplinler

arası sistematik bir biçimde incelenmesi ve eğitim öğretim sürecine dâhil edilmesi olanaklı olmuştur (Toksöz, 2006: 179).

E. Pozitif Ayrımcılık Görüşü

İnsanlar arasında gerçek bir eşitlik olmamakla beraber, demokrasi insanların tam bir eşitlik içinde olduğu teorisine dayanır. Fakat demokrasiler, 20. yüzyıla kadar geçirdiği evrim içerisinde bazı yerlerde kadınları dışlamışlardır. Yine bu süreçte, teoride ve yasalarda kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olmakla beraber uygulamada eşit olmuyorlardı. Bugün demokrasi geçmişteki yasaların bu biçimsel eşitliğinden farklılaşarak uygulamadaki eşitliğe geçişi sağlayan bir hal kazanmaktadır. Yasaların sunduğu hukuki eşitlik bir ön koşuldur. Yasaların eşit uygulanması, yasalar önünde eşitliği uygulamakla kalır. Eşit sonucun ortaya çıkması, eşit olmayan araçları gerektirir. Pozitif ayrımcılık da bu araçların başında gelmektedir. Bu nedenle artık çağdaş demokrasi anlayışı içinde, feminist akımın da etkisi ile kadın erkek eşitsizliğinin temelinde biyolojik olgunun yanı sıra geçmişten gelen baskı unsurunun da bulunduğu göz önünde tutularak, kadınlara eşit haklar ve fırsatlar tanınması ve uygulamada da gerçekleştirilmesi hedeflenir. Hukuksal eşitliğin yanında fiili eşitliğin de sağlanması amacıyla, kadınlar için özel düzenlemeler uluslararası ve ulusal düzeyde yapılmaktadır. Pozitif ayrımcılık olarak adlandırılan bu düzenlemeler, demokratik eşitliğe aykırı olmamakla beraber eşitliği gerçekleştiren tedbirlerdir (Dinçkol, 2005: 115).

Kültürel yapıdaki değişim şüphesiz kadın-erkek ayrımını neyin oluşturduğuna dair görüş açılarındaki farklılıklara yön vermeye devam edecektir. Birçok ülkede verilen politik kararlarda, bu kararların en büyük aracı olan kamu harcama ve kamu geliri politikalarında kadınlara yönelik olumsuz ve gizli ya da açık toplumsal cinsiyet ayrımcılığını yok etmek için pozitif ayrımcılık yaparak çalışılmaktadır (Gökbunar, 2010: 33).

III. TOPLUMSAL CİNSİYETE DAYALI BÜTÇELEMENİN AMAÇLARI, YÜRÜTÜLMESİ ve PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ

A. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçelemenin Amaçları

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler (Toplumsal Cinsiyet Hassası Bütçeler, Toplumsal Cinsiyet Bütçeleri, Kadınların Bütçeleri) kadınlar için hazırlanan ayrı birer bütçe değildir, ancak hükümet bütçelerinin toplumsal cinsiyete duyarlı olarak planlanmış, onaylanmış, görüntülenmiş ve denetlenmiş halleridir. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı bütçelerin

amaçları bu bağlamda 5 grupta toplanabilir. Bunlar (Bknz.: Budlender vd., 2002; Klot, J., vd., 2002; Elson, 2006).

- **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği:** Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme'nin temel amacı bütçelerin ve ilgili politikaların toplumsal cinsiyet eşitliğinin insan haklarının içerisindeki bir parça gibi görülerek belirlenmesidir. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler, bütçelerin karakteristiğini görünür ve kadına yönelik ayrımcılığın boyutlarındaki artışı belirgin kılar. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler böylece kamu maliyesinin toplumsal cinsiyet nötral diye sunulan açıklarını ve politikalarını tanımlar. Toplumsal Cinsiyet Duyarlı Bütçeler bu nedenle toplumsal cinsiyet kavramlarının ve bütçe politikalarının toplumsal cinsiyet etkilerini anlamada artan farkındalığın çekirdek stratejisidir.
- **Hesaplanabilirlik:** Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında hayati öneme haiz araçlardır, çünkü kamu bütçeleri her tür politik alanı içerir. Bu bütçeler hükümetlerin toplumsal cinsiyet eşitliği vaatlerinin bütçe vaatlerine çevrilmesi için kurulmuş mekanizmalardır. Sonuç olarak Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler cinsiyet eşitliğinin kurulmasında, hükümet politikalarının ve vaatlerin açıkça kurulmasında gerekli bir araçtır ve hükümetlerin vaatlerini yerine getirmesine aracı olurlar.
- **Şeffaflık ve Katılım:** Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler bütçe sürecinde şeffaflık ve katılımı artırır. Sadece kadınların değil tüm vatandaşların bütçe sürecini anlamasını arttırmayı hedefler. Bütçe sürecinin demokratikleşmesini amaçladığı kadar genel bütçe politikasını da hedefler. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe yaklaşımı kamu hesaplamalarına katılımda, bütçelerin hazırlık ve görüntülenmesinde, etkilerinde katkı sağlayabilirler özellikle kadınların güvence altına alınması bu sürecin dışında değildir. Dolayısıyla ekonomik ve finansal yönetimin güçlendirilmesi şeffaflığın özendirilmesi ile mümkündür. Harcamaların görüntülenmesinde kritik bir araçtır.
- **Verimlilik ve Etkinlik:** Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler etkinlik ve eşitliği izlerken politik değerlerin daha iyi hedeflenmesine katkı sağlarlar. Hükümetler politik hedeflere erişip yükseltmede ve kamu kaynaklarını etkin ve verimli kullanmada kadın ve erkeği eşitsiz sosyal pozisyonları ve rolleri nedeniyle dikkate almalıdır. Kadın ve erkekler farklı istek ve ihtiyaç sahibi olduklarından toplumsal cinsiyet tarafsız ölçülere farklı tepkiler verebilirler. Bu nedenle

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler bu toplumsal cinsiyet farkındalığını garantileyerek iyi bir ekonomik yönetim için adım atmış olur.

- İyi Yönetişim: Toplumsal Cinsiyet eşitsizliklerinin sosyal uyumda, ekonomik etkinlik ve insani gelişiminde temel kayıplara öncülük ederler. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler vatandaş olarak eşitlik ve adil kaynak dağılımını yakalamada, fakirliği azaltmada iyi bir strateji olabilir. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler sadece iyi bir ekonomik ve finansal yönetim için değil genel yönetim için de iyidirler. Son yıllarda özellikle küreselleşme bağlamında iyi yönetim* için ses getiren önlemler istenmiştir. 2001 yılında “White Paper on Governance in the EU” adlı belge ile örneğin Avrupa Birliği’nin iyi yönetim prensiplerine başvurması gerektiği ve politika yapım sürecine daha çok insan ve organizasyonun dâhil olmasının ve tüm bunların açıklık, hesaplanabilirlik ve sorumluluk içermesini özetlemiştir.

B. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Araçları

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemede birçok araç ve metotlar mevcuttur. Bunlar uygun olan kaynaklara, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe girişiminin kapsamına ve odaklanmasına ve de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme erişmiş olduğu seviyeye bağlıdır. Yine de toplumsal cinsiyet bütçeleri için araç, metotlar sadece gelir ve harcamaların dağılımında değil bunun yanı sıra istihdam, gelir dağılımı, koruma ekonomisi (ücretsiz ev işleri) ve zaman kullanımında da etki ederler. Ayrıca politika yapanlar toplumsal cinsiyete has ihtiyaçların yanı sıra toplumsal cinsiyete has tepkileri de politik hesaplamaların içerisine katıp toplumsal cinsiyet klişelerini aşmalıdırlar.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemede toplumsal cinsiyet perspektifine dâhil birçok araç ve metot kullanılmaktadır. Ulusal, bölgesel ya da yerel şartlarda Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme yaklaşımı, araç ve metotları geliştirip, süzüp konuya toplumsal cinsiyete duyarlı olarak adapte ederler.

Kamu harcamaları da kamu gelirleri de direkt olarak toplumsal cinsiyet odaklı politik alanlara bağlıdırlar. Harcamalara ilişkin ve gelirlere ilişkin ayırım çizilmiştir. Bu nedenle Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme için harcamaya ilişkin ve gelirlere ilişkin olmak üzere gerekli araçlar iki grupta incelenirler.

* İyi yönetim, toplumun kritik ihtiyaçlarının giderilmesi bakımından kamusal kaynakların ve sorunların etkin ve etkili yönetimi anlamına gelmektedir (Birleşmiş Milletler, 2012).

1. Kamu Harcama Araçları

Bütçe tahsisi ve toplumsal cinsiyet politikaların analizi başlangıç noktası olabilir. Bu alanda toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların geliştirilmesi ve bütçe sürecine sokulması ikinci adımdır. Bahsi geçen toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların ölçümü ile sonuçlar incelenir.

Kamu harcamaları şu şekilde sınıflandırılabilir (Bknz.: Mutur, vd., 2008):

-Transferler: Emekli ikramiyeleri, işsizlik sigorta ödemeleri, çocuk-koruma ve annelik yardımları.

-Sübvansiyonlar: tarımsal ürünler, gıda, beyaz eşya, kömür, ihracat destekleri vb.

-Hizmetler: Adalet ve güvenlik gibi tam kamusal mallar, eğitim, elektrik, su, ulaşım vb.

Kamu harcamalarındaki değişiklikler herkesin yaşam standardında dolaylı ve dolaysız değişiklikler meydana getirir. Transferlerde, emekli ikramiyelerinde, işsizlik sigorta ödemelerinde meydana gelen değişiklikler kadın ve erkeklerin gerçek gelirlerini değişikliğe uğratırlar. Sübvansiyonlarda değişiklik oluyorken, örneğin tarım ürünlerinde bir fiyat değişikliğine gidilirse yaşam standartları dolaylı yoldan etkilenir.

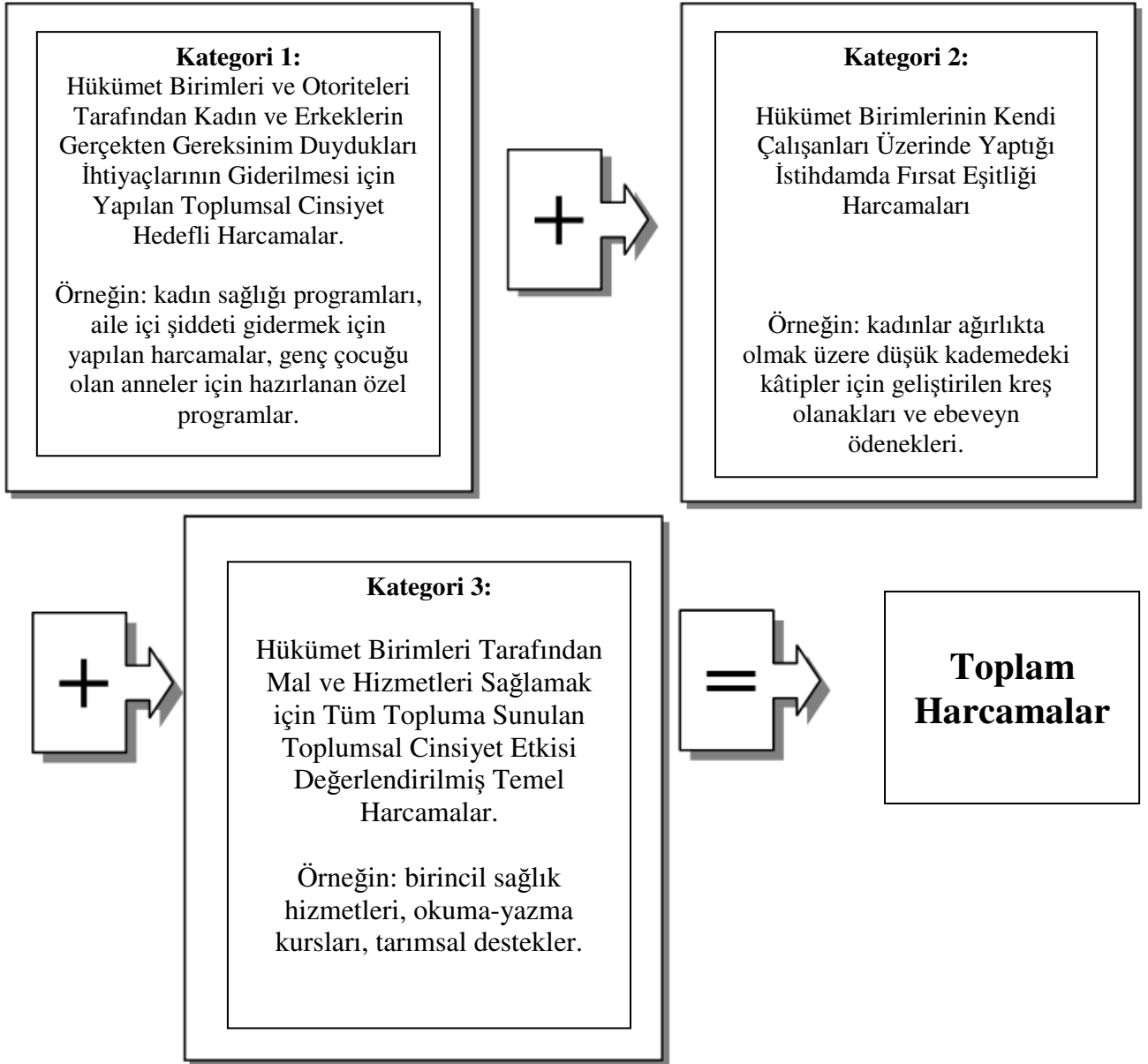
Bütçelerin kadın ve erkekler üzerindeki etkilerinin incelenmesi açısından, kamu harcamalarının toplamı 3 kategoriye bölünebilir (European Women's Lobby 2004: 11):

-Toplumsal cinsiyet hedefli harcamalar ayrıca toplumsal cinsiyet odaklı harcamalar olarak da anılırlar ve kadın ya da erkeklerin özel ihtiyaçları, örneğin şiddet danışmanlığı, genç ve çocuklu anneler için hazırlanan programlar ya da kızlar için hazırlanmış özel eğitim projeleri ile ilgilidirler. Bahsi geçen harcamalar mutlaka toplumsal cinsiyet eşitliğini de hedeflemezler.

-Fırsat eşitliği harcamaları ise toplumsal cinsiyet eşitliğini amaçlayan, annelerin ücretli izni, çocuk bakımı olanakları için yapılan harcamalardır.

-Temel harcamalar ise bir çok ülkede toplam kamu harcamalarının %99'unu oluşturan harcamalardır. Kamu mal ve hizmetlerin ülke içerisinde hazır olmasını sağlarlar. Bu harcamalar toplumsal cinsiyet tarafsız olarak algılanırlar. Bununla beraber harcamaların bu kısmının analiz edilmesi kadın ve erkekler üzerindeki farklı etkilerin anlaşılması açısından önem taşır.

Tablo 3: Kamu Harcama Kategorileri

Kaynak: (Sharp, 1995)

Bahsi geçen 3 kategorideki kamu harcamalarını sınarken göstergeler, bütçenin toplumsal cinsiyet hassasiyetini yargılama ve görüntüleme üzerine kurulabilir. Bu belirteçler ile toplumsal cinsiyet eşitliğini hedefleyen harcamaların toplam harcamalara oranının hesaplanabiliyor olması gereklidir. Ya da kadının özel önemine haiz kamu hizmetlerine ayrılan harcamaların payı ölçülebilmelidir. İdeal olarak bu göstergeler, ne kadar harcamanın somut olarak kadınların faydasına sunulduğunu; kişi başına ne kadar harcamanın artıp artmadığını ya da azalıp azalmadığını da göstermelidir.

2. Kamu Gelir Araçları

Toplumsal cinsiyete ilişkin belirli gelirlerin etkilerinin analizi, kamu gelir araçlarından faydalanmak için ilk adımdır. Toplumsal cinsiyete duyarlı bir gelir politikasının geliştirilmesi ve açılımı bu yolla gerçekleştirilir. Toplumsal cinsiyete duyarlı gelir politikasının etkilerinin sınanması, sonuçlar için gereklidir (European Women's Lobby, 2004: 12).

Kamu gelirlerinde 4 temel kategori mevcuttur (Bknz.: Muter vd., 2008):

- Vergiler: Dolaysız (gelir vergisi, emeklilik maaş ve ikramiyelerindeki kesintiler, kurumlar vergisi, ticaret vergileri) ve dolaylı vergiler (katma değer vergisi, gümrük vergileri, akaryakıt vergisi, alkol ve tütün üzerinden alınan vergiler vb).
- Kullanıcı Ücretleri: Elektrik, su, eğitim, sağlık üzerinden alınan vb.
- Diğer Fonlar: Bağışlar, kıymet satışından elde edilen gelirler vb.
- Katma Değer Vergisi: KDV tüketim üzerinden alınan dolaylı bir vergidir.

Bütçelerin gelir tarafına, özellikle de vergi alanında doğrudan-dolaylı vergi ayrımı açıklayıcı bir örnek olabilir. Kadınlar ve erkekler arasında gelir ve servet eşitsizliğinin üst seviyede olduğu bir ekonomide, bütçe gelirlerinin doğrudan vergiler yerine, harcama ve tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilerle finansmanı kadınların aleyhine toplumsal cinsiyetçi sorunlara neden olur. Bununla beraber dolaylı vergiler (KDV, ÖTV vb) içinde temizlik ürünlerinin vergi oranlarının yükseltilmesi toplumsal cinsiyetçi işbölümü nedeni ile temizlik işlerini üstlenen kadınları daha fazla olumsuz etkileyebilir (Şahin, 2011: 86).

Dolaysız vergilerdeki toplumsal cinsiyet ayrımcılığı analizi uyarınca, kadınlar ve erkeklere yapılan eşit olmayan uygulama, kadın ve erkekler üzerinde farklı vergiler yoluyla ya da farklı vergi kanunları ile sonuçlanır. Örneğin; çok sayıda ülkedeki toplumsal cinsiyet ayrımcılığı emek dışı gelirlerde sadece kocanın gelirinin vergiye konu olması ile gündeme gelmektedir. Kadın ve erkeklerin vergilendirilen tüketiminde ve vergilendirilmeyen mallarında farklılık varsa tüketim vergilerinde açık bir önyargı söz konusu olabilir. Hükümetlerin bu tarz vergileri uygulamaya çalışmalarındaki temel neden çocuk bakım indirimleri, evlilik cezaları (vergileri)-ödülleri gibi toplumsal cinsiyete göre farklı etkiler oluşturmaktadır. Dolaylı vergilerde ise cinsiyet etkisini kurmak güçtür çünkü alkol, tütün ürünleri, benzin vb maddeler üzerinden alınan genel satış vergileri, ticaret ve işletmeler üzerindeki vergilerin doğrudan kişilere uygulanmalar. Satış vergilerine bir toplumsal cinsiyet analizi uygulanacak olursa, satıcı alıcının cinsiyetini belirleyebilir. Kadın ve erkeklerin çoğu zaman farklı ürünleri üretilip tükettiği varsayımından hareketle KDV toplumsal cinsiyet

eşitliğini arttırıcı bir politika aracı olarak kullanılabilir. KDV geniş kapsamlı olarak uygulandığında önemli altyapı hizmetlerini finanse etmek için eşitlik ilkesi uygulanan gelirlerde, ekonomik kazançlardan ötürü yoksul kadınların da verginin kapsamına alınması önemli sorunlar doğurabilir. Bu nedenle KDV'deki uzun dönem fırsat maliyeti, fiyatın bugünün yoksulları üzerindeki etkisi dikkate alınarak hesaplanmalıdır. Kullanıcı ücretleri ise genelde artan bir yapıdadır. Erkeklerin genellikle gelirleri kadınlara kıyasla fazla olduğundan kullanıcı ücretlerinde toplumsal cinsiyet tarafsızlığından bahsedilemez. Gelişmekte olan ülkelerde kullanıcı ücretleri, sağlık bakımı ve eğitimi konularında kızlara karşı ayrımcılığı şiddetlendirir. Kadın ve erkeklerin ödedikleri ücretlerde farklılık mevcut ise kullanıcı ücretlerinin etkisi olumludur. Örneğin kamu üniversitelerinde harçlar toplumsal cinsiyete göre farklılaştırılabilir. Benzer şekilde yerel yönetimler tarafından hizmet karşılığı toplanan ücretler toplumsal cinsiyete göre farklılaştırılabilir (Bknz; Rubin, Bartle 2005: 266-267; Palmer, 1995: 1984-1985).

Üzerine KDV konulan üründe vergi oranı herkes için aynıdır. Ancak KDV üzerinde gerçekleşen bir artış kadın ve erkek için eşit gerçekleşmeyebilir. Gelirdeki farkları görmezden gelip herkes için aynı oranda vergi koymak KDV oranındaki artışın düşük gelirli (kadınların daha yoğunlukta olduğu) daha fazla etkilemesine neden olur. Güney Afrika'da yapılan bir çalışma göstermiştir ki KDV'nin %9'luk kısmını fakir aileler öder. Diğer taraftan gelir vergisini arttırmak daha fazla istihdam gelinine sahip olan erkekleri daha fazla etkilemekte, kadın ve erkek arasındaki gelir açığı makasını azaltmada rol oynayabilmektedir. Hangi verginin arttırılacağına politik tercihi belirli ölçüde toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgilidir (European Women's Lobby, 2004:12).

Konu üzerinde yapılan çeşitli çalışmalarda vergi sistemlerinin toplumsal cinsiyet analizine ve toplumsal cinsiyete duyarlı dizaynına yönelik bir bakış açısı geliştirmeye çalışılmıştır. Vergileri toplumsal cinsiyetler arasında açık ve zımni eşitsizliklere neden olan özellikleri ile ayrılmıştır. Bu ayırım vasıtasıyla gelir, servet ve harcama üzerinden alınan vergilerle, mükellefiyet biriminin tespiti (kişi veya aile gibi), matrahın hesaplanması, istisna ve muafiyetler, oranlar üzerinden oluşturulabilecek toplumsal cinsiyet dengesizliklerini ortaya koymaya çalışılmıştır. Ayrıca vergi yükünün toplumsal cinsiyetler arasında kıyaslanması ve dolaylı vergilerin uygulandığı mal ve hizmetlerin toplumsal cinsiyetçi etkilerinin değerlendirilmesine de çalışılmıştır (Şahin, 2011: 89).

Konuya makro ekonomik perspektiften bakıldığında, Neo-liberal dönemde hizmet-harcama politikalarının yanında değişen kamu gelirleri (vergi ve özelleştirme gibi) politikaları

da toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini fazlalaştırdığı gözlemlenir. Neoliberal dönemin ilk alt döneminde (1980'li yıllar) dünyada yaygın olarak uygulanan arz ekonomi yaklaşımı doğrultusunda özellikle sermaye kesimlerinin vergi yükü aşağıya çekilerek vergi hasılatının yükselmesi öngörülmüş fakat sonuçları itibarıyla bütçe açıkları ve borç stokunun yükseldiği gözlemlenmiştir. Bununla beraber, bütçe kombinasyonunda faiz giderlerinin payının artması birinci alt dönemdeki sermaye lehine uygulanan vergi politikalarının sonucunda oluşmuştur. İkinci alt dönemde yüksek faiz dışı fazla hedefleri doğrultusunda giderek vergi yükleri eski düzeyine ve hatta bu düzeyin üzerine çıkarılmıştır. Ancak bu kez vergi gelirleri kompozisyonu değiştirilmiş, özellikle dolaylı vergilerin doğrudan vergilere göre payı artırılarak sermaye kesimini vergi yükündeki düşüşler tüketicilerin üzerine yıkılmıştır. Ayrıca kamu hizmetlerinde (özellikle eğitim, sağlık, ulaşım, su, altyapı vb) kullanıcı ücretleri ilkesinin yaygın uygulama alanı bulması, özelleştirmeler, kamu varlıklarının satışı öncü kamu politikaları olmuştur (Şahin, 2011: 88).

C. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin Gerekleri

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerin temel gerekleri şunlardır (Bknz.: Council of Europe, 2005; Wehner ve Byanyima, 2004):

1. Politik İsteklilik

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin başarısı için politik isteklilik bir önkoşuldur. Toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerine önemli stratejik katkıda bulunan toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşviki ve tanımlanması etkin bir toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme için kesinlikle gereklidir. Politik isteklilik özellikle konunun savunma ve farkındalığındaki önem artışı ile uygun politik açılımı, parlamento, bölgesel ve yerel temsilciler ve onların kurumları ile politik temsilcilerini içerir. Hükümetin vaatleri hayatidir ve bütçe görüşmelerinde kabine üyelerinin aktif desteğini gerektirir. Dahası açık/net açıklama ve yönetimce izleme de önemlidir. Hedeflere erişmede politik vaadlerin doğrultusunda ve politik öncelik gerçekleştiği ölçüde başarılı olunur.

2. Hesaplanabilirlik

Politik isteklilik hesaplanabilirliğe dönüştürülmelidir. Hükümetler ulusal ve uluslararası vaatlerini toplumsal cinsiyet eşitliği ve bütçeler için hesaplanabilir tutmaya ihtiyaç

duyarlar. Parlamentolar hükümetlere bütçe konularını açıklamada merkezi konumdadır. Sivil toplum örgütleri ve diğer sivil sosyal guruplar ile medya farkındalığı, vatandaşların hesaplanabilirliğine karşı duyarlılığını, talebini ve kamu kaynaklarının adil dağılımı arttırılabilir.

3. İnsan Kaynakları ve Finansal Kaynak İhtiyacı

Politik isteklilik önemli analiz inşaaı ve koordinasyonu için finansal kaynaklar ve insan kaynaklarına dönüştürülmelidir. Bu kaynakların hazırlanması aktif-yüksek düzeyde politika vaatlerini çağırır. Başarılı toplumsal cinsiyet bütçelemesi düzenli işlerin görevlerine eklenmeyen bir araştırma ve analiz için çağırır. Ek donanımı personel ve finansal kaynaklar araştırmaya aktarır, gerekli uzmanlığı geliştirir, memurları çalıştırır ve başarılı bir toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme için için koordinasyon sağlar.

4. Koordinasyon

Başarılı bir Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemede veri toplama ve paylaşımı, bütçe yapımında rol üstlenenler arasında devamlı bilgi akışkanlığı ciddi önem arzeder. Koordinasyon, bütçe süreci içerisinde uygulama, görüntüleme, danışmanlık için hazırlanma, açık ve net kullanım kılavuzu ve rehberlik; metot, araçlar, örnekler ve veri toplama ve düzenleme içermelidir; tecrübe paylaşımını kolaylaştırmalıdır. Etkin koordinasyon sağlama açısından yönetimin spesifik bir koordinasyon biriminde kurumsallaşma önemli olabilir. Çünkü ulusal toplumsal cinsiyet eşitliği mekanizması için konum yakın işbirliği içinde olunan maliye bakanlığı olmalıdır. Yönetimde bütçe uzmanları yok ise dışarıdan uzman desteği gerekli olabilir.

5. Veri İhtiyacı

Toplumsal cinsiyete duyarlı ayrıştırılmış veri Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeme ve toplumsal cinsiyet politikaları etkisini genel olarak tahmin etmede anahtardır. Ulusal istatistikler, bakanlık ve kamu kurumlarındaki yönetim bilişim sistemleri ve araştırma enstitüleri bu bağlamda önemli rol oynarlar. Toplumsal cinsiyete duyarlı ayrıştırılmış veri sadece piyasa ekonomisi içindeki toplumsal cinsiyet uyumsuzlukları ve eşitsizliklerine atıfta bulunmamalı ayrıca gelir dağılımı eşitsizlikleri, ücretsiz ev içi işler üzerinde de durmalıdır. Sözkonusu veriler sadece sayısal odaklı değil nitelik

olarak da konuya odaklanmalıdır. Nitelikli göstergelere ilerki dönemlerde muhtemelen gelişim ve tanımlama için ihtiyaç duyulacaktır. Bakanlıklar ve kamu kurumları nitel ve nicel toplumsal cinsiyete duyarlı ayrıştırılmış veri için ihtiyaçlarını belirlemelidir. Bir çok durumda bu toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeye başlarken ilk ölçü olacaktır.

6. Şeffaflık, İşbirliği ve Ortaklık

Bütçe sürecindeki şeffaflık başarılı bir Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe yapımında prensip olmalıdır. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe süreci konunun uzmanlarıyla işbirliği gerektirir. Bu işbirliği ayrıca hükümetin dışındaki sivil toplum kuruluşları, dışsal uzmanlar gibi oyunculara da genişler. İngiltere’de ki bütçe müzakereleri buna bir örnek oluşturur. Hükümetler arasındaki işbirliği ve Maliye Bakanlığı ve konu ile ilgili kurumlar ile işbirliği toplumsal cinsiyet eşitliğinde önemli rol oynar. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme yaklaşımı hükümet dışından katılımın olduğu ölçüde başarılı olur. Hükümet dışındaki uzmanlar ile işbirliği hükümet görevlilerinin toplumsal cinsiyet etkisi değerlendirmesinde sıklıkla önemli olabilir. Sivil toplum aktörleri hükümet ve vatandaşlar arasındaki bu “ara oyunculuğu“ iyi yerine getirebilirler.

D. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçelemenin Uygulama Aşaması

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin uygulama aktörleri şunlardır (Bknz.: Council of Europe, 2005: 14-15):

1. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme’nin Uygulama Aktörleri

a. Hükümet

Hükümetlerin politik sorumlulukları Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler için hayati önem taşır. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeyi politik vaatleri kapsamına almayı amaçlamaları konunun kurumsallaşması açısından önemlidir. Hükümetler Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe girişimlerini kendileri gerçekleştirebilirler ya da parlamento ve sivil toplum örgütlerini bu konuda teşvik edebilirler. Her iki durumda da hükümetler hayati öneme sahiptirler. En yüksek etki için toplumsal cinsiyet bütçesi girişimleri hükümetlerce desteklenmelidir. Farklı hükümet oyuncularının rolleri açık

ve net şekilde tanımlanmalıdır. Farkındalığın artışı ve memurların pratik yapmaları önemli bir bilgi birikimini geliştirmek için her kademede ihtiyaç duyulandır. En etkin süreç toplumsal cinsiyet bütçelerinin girişiminde Maliye Bakanlığı girişime öncülük ederse gerçekleşir, ideal olarak ulusal kadın ajansları ile yakın temasta olunması da istenir. Ancak tüm politik alanlar toplumsal cinsiyet bütçelemesine konu olmalıdırlar. Tüm bakanlıkların katılımı, taahüt vermesi şarttır. Her bakanlıkta, bütçe yetkilileri toplumsal cinsiyet uzmanlarıyla işbirliğine gereksinim duyarlar. Bahsi geçen bu çalışanlar sadece Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe yapımı yaklaşımına değil aynı zamanda da bunun mümkün olduğuna ve şimdiki durumlarını geliştireceğine ikna olmaları gereklidir. Kabine ve bakanlıklar tarafından en üst seviye bütçe kararları verilirken orta seviye memurlar ve uzmanlar da hayati rol oynarlar. Bütçe tasarısının ince detaylarını hazırlayan memurlar için toplumsal cinsiyet bütçeleri çok büyük bir görevdir.

b. Parlamento

Parlamentolar ve yerel kurullar genel müzakerelere katılırlar ve nihayetinde yönetici otoritelerce önerilen bütçeleri benimserler. Bunun yanısıra lobicilik faaliyetlerine yer vererek politik isteklilik ve hükümet vaadlerinin güçlenmesinde destek olurlar.

c. Araştırmacılar ve Uzmanlar

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme kapsamlı analiz ve araştırmayı gerektirir. Akademisyenler özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin belirlenmesinde, metot geliştirme, bütçe sonuçlarını kontrol etmede, bütçe yetkililerini eğitmede değerli katkı sağlayabilirler. Örneğin Norveç'te Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe yaklaşımında bazı kamu programlarının toplumsal cinsiyet etkilerinin değerlendirilmesinde parlamento dışında uzmanlar görevlendirilmektedir. Uluslararası deneyimler, politik ilgi artışı ve genel olarak ulusal toplumsal cinsiyet bütçeleri üzerinde tavsiye niteliği taşır. Yerel ve bölgesel düzeyde, meclis dışı uzmanlar toplumsal cinsiyet eşitliği üzerinde yerel projelerde yönetsel sınıfın eğitilmesinde, döküman çıkartma ve değerlendirme sürecinde ve kazanılan tecrübenin rehberliğinde gelişim konusunda görevlendirilirler. Belçika'da federal toplumsal cinsiyet bütçelemesi yaklaşımı geniş bir toplumsal cinsiyet eşitliği sağlama projesinin parçasıydı. Akademisyenlerin ve federal yönetimin tecrübelerinin kombine edildiği benzer bir yapı paylaşılmıştır.

Uzmanlar 3 aşamalı bir eğitim getirmişlerdir. Hareket, eğitim ve bilgi yayma bu aşamalardır. Aşamalar hakkındaki bilgi birikimi ve araçlar interaktif bir eğitim sürecinde bütçe yetkililerine aktarılır. Hareket aşamasında bazı yaklaşımlar ve araçlar bütçe sürecine nasıl uygulanır gösterirler ve politika üretmedeki, etkinlik ve katma değeri işaret ederler. Projede kolaylıkla okunabilen bilgiye ihtiyaç duyan uzmanlar ayrıca özellikle hükümet görevlilerini hedefleyen kısa ve öz broşürler de üretirler.

d. Uluslararası Organizasyonlar

1995'te Birleşmiş Milletler tarafından Pekin'de düzenlenen 4. Kadın Konferansı'ndan beri, hükümetlere kamu harcamalarını sistematik olarak gözden geçirip, kamu kesimi harcamalarının toplumsal cinsiyet eşitliğini dikkate alıp almadığının kontrolü konusunda yol gösteren, uluslararası platformda tanımlanmış, toplumsal cinsiyet eşitliğini arttıran stratejiyi içeren hareket planı sahiplenilmiştir. Uluslararası organizasyonlar toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelerin rehberliğinde, çözümlenmesinde, uluslararası standartların belirlenmesinde ve tüm bunların benimsenmesinde önemli rol oynarlar. Dahası konu ile alakalı farkındalığı arttırıp, teknik destek ve araştırma yardımı sağlarlar. Özellikle Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin ortaya çıkışının ilk aşamalarında konuyla alakalı ulusal girişimleri desteklemişlerdir. Örneğin, Avrupa Konseyi bilgi stoğunun karar vermeden önce kullanılması için resmi olmayan bir uzmanlar gurubu kurarak toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeyi tanımlayarak, çeşitli uluslararası organizasyonlar arasındaki işlerin önemli tamamlayıcısı olmayı amaçlar. Bu resmi olmayan gurup Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemeye alakalı bir tanımlama uyarlamıştır. Bu tanımlama büyük ölçüde kabul görmüş ve diğer uluslararası organizasyonların çalışmalarında yer almıştır.* Ayrıca uluslararası organizasyonlar toplumsal cinsiyet bütçe yaklaşımına katılımcı proje organizasyonları, tecrübe paylaşımı vasıtasıyla ulusal düzeyde de katkı sağlayabilir. Bu bakımdan altı çizilmesi gereken bir diğer husus 1998'den beri meclisteki ilgili komisyon, IAMWGE (Inter-Agency Meeting on Women and Gender Equality) Birleşmiş Milletlerin sistemini

* Avrupa Paramentosunun 3 Temmuz 2004'te toplantısındaki "Resolution on Gender Budgeting Building Public Budgets from a Gender Perspective" başlıklı yazısında olduğu gibi, bahsi geçen gurubun çalışmaları sonucunda Avrupa Konseyi 2004 yılında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda üye ülkelerde farkındalığını arttıracak yeni bir tasarı ve toplumsal cinsiyet bütçeleri için kaynakların daha verimli kullanımını hedefleyen proje örnekleri amaçlanmıştır (European Parliament, 2003).

içeren birçok yaklaşımı ortaya koymuştur. “Bütçe Sürecinde Toplumsal Cinsiyet Duyarlılığı ile Birleşmiş Milletler Sistemi” konusunda raporlar basılmıştır.

Uluslararası organizasyonlar yerel düzeyde yaklaşımların kurulmasında da teşvik sağlayabilirler. Örneğin Belçikalı toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe projesi UNIFEM ve OECD tarafından teşvik edilmiştir.

e. Sivil Toplum Örgütleri

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından sivil toplum kavramı sosyal bilimler içerisinde bir ideal toplumsal, politik örgütlenmenin anahtar modeli olmuştur. Kavramın gönüllülük ilkesine dayanması ve özel alanlar ile özdeşleşmesi sadece hükümet dışı bir yapılanmaya (non-governmental) değil aynı zamanda demokratikleşmeye de anahtar teşkil etmiştir (Tosun, 2001: 10).

Sivil toplum örgütleri kritik bir perspektifte, hükümetin izninden uzak, bütçenin bağımsız görüntüleme/değerlendirmesinde kaynak ve veri yetersizliği ile karşı karşıyadır. Sivil toplum örgütleri hükümet yetkililerini yürütme ile ilgili eğitimlere davet ederler. Dahası veri tabanı vatandaşlardan alınan verilerin hükümet içindeki karar vericilere aktarımı ile genişletilebilir. Özellikle kadın örgütleri, bütçe girişimlerinin başlatılmasında temel rol oynayabilirler; bununla beraber kadının toplumdaki konumuna dair birincil bilgi kaynağıdır. Aslında etkin Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme girişimi toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili bu bilgi birikimi ve finansal-bütçeye ilişkin tecrübelerin kombinasyonudur. Sivil toplum örgütleri kadın ve erkek üzerindeki farklı bütçe etkileri konusunda tecrübe sağlarlar ve bilgi birikimi oluştururlar (Bknz: Gökbunar ve Erdal, 1997: 220-221).

İlk toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme 1984'de Avustralya'da kadın organizasyonları tarafından başlatıldı. Avustralya hükümeti toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeyi 13 sene sonra uygulamaya koydu. İngiltere'de Womans Budget Group gayri resmi bir düşünce organizasyonu olarak, üyeleri ticari birlikteliklerden oluşarak, 1989'da kuruldu. Bu grup, bütçe öncesi danışmanlık yazıları üretip, ana politikaların ve amaçların değişimini analiz eder, altını çizer. Günümüzde ise politikacı ve bürokratlarla kadınlar için mali politikaların açılımını tartışmaktadırlar. Bahsi geçen tecrübeler göstermektedir ki, sivil toplumun aktif katılımı ve dâhil olması kadınların başarısı için hayati önem arz eder. Girişimlerin hükümet dışından

desteklenmesi, karşılıklı diyalog etkinliği ispatlayacaktır (The European Women's Lobby, 2004: 14).

f. Ticari Birlikler ve Sendikalar

Ticari birliktelikler ve sendikalar organize olmada ve kolektif hareket etmede önemli rol oynarlar ve ayrıca Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerin yapım sürecinde politika geliştirmeye katılım gösterirler.

2. Bilgi Birikiminin Yayılması

Toplumsal cinsiyet bütçesi girişimlerinin arzulanan önemi kazandığından ve sürdürülebilir işlem için altyapı hazırlanmasından emin olunması açısından farkındalık artışı ilk öncelik olmalıdır. Bütçe üzerinde çalışanlar, sivil toplum örgütleri, parlamento ve hükümet üyeleri ile çalışma gurupları, seminerler ve hazırlıklar önemli çabalarlardır. Bu çalışmalar bütçelerin toplumsal cinsiyet körlüğü konusunda bir farkındalık yaratıp, aktörlere Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelere ilişkin iki alanda temel bilgi birikimini sağlar. Bunlar bütçe işlemlerine ilişkin gerçekler, makroekonomik ve mali konular ve de toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı konularıdır. Yayınlar ise toplumsal cinsiyet bütçeleri bilgi birikimini yaymada bir diğer yararlı araçtır. Ülkeler arasında farklılıklar olmasına rağmen, iyi uygulamaların karşılıklı paylaşılması toplumsal cinsiyet bütçe aktivitelerinin geliştirilmesinde önemlidir.

3. Uygulamannın Yönetmel Düzeyi

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler yerel düzeyde daha etkindirler. Yerel düzeydeki örnekler daha kolay gerçekleştirilir. Daha küçük düzeyde girişimler karar almada daha yakın ilişki içinde olduklarından daha avantajlıdır. Ancak yerelleşme işleminde temkinli olunması gereklidir. Yerelleşme ile kamu hizmetleri yeterli fon tahsisinden mahrum kalabilir, bu nedenle bölgelerde yerel yöneticiler ve hane halkı üzerinde finansal ve sosyal yük getirebilir. Merkezi yönetim yerelleşmeyi işaret ederek kendini izole edebilir. Bu nedenle yerelleşme çoğu zaman bölgeler arasında artan eşitsizlikleri beraberinde getirir (The European Women's Lobby, 2004: 19).

4. Uygulama Metotları

Girişimin amacına bağlı olarak 7 farklı metot ve araç Diane Elson tarafından ortaya konmuştur. Bu metotlar arasındaki farklar spesifikdir ve farklı teknik araçları kullanırlar. Yine de ayırım toplumsal cinsiyet bütçe yaklaşımının çeşitli amaçlarının altını çizmek kadar yararlıdır. Bunlar (Elson, 1997: 13):

a. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Politika Değerlendirmesi

Toplumsal cinsiyete duyarlı politika değerlendirme bütçelerin politika vaatlerini izlemesi gerektiği ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin bütçelerince dikkate alınması gerektiği varsayımları ile başlar. İlk adım tüm politikaları toplumsal cinsiyet eşitliği açısından değerlendirmek olmalıdır. İkinci adımda ise politikaların uygulanmasında yeterli kaynak tahsis edilip edilmediği analiz edilmelidir. Bu metodun amacı bütçedeki ve ilgili tahsislerdeki örtülü ve açık toplumsal cinsiyet konularının tanımlanması, taslak politikalarda ve onun bütçe uygulamalarında kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklerin varlığını tespit etmek ve paranın eşitsizlikleri azaltıcı yönde harcanıp harcanmadığını soruşturmadır.

Örneğin, Güney Afrika'da Toprak Reformu Programı ülkenin fakir bölgelerinin coğrafyasının kırsal olması nedeni ile orantısızca ve fark edilir düzeyde kadın ve çocukların ikametgâhi konumunda olduğunu ortaya koymuştur. Bu bölgelerdeki ilk toplumsal cinsiyete duyarlı analizler yasal kısıtlamaların kadınların toprak ve finansal kaynaklara erişiminin engellediğini göstermiştir. Toplumsal cinsiyete duyarlı politika yaklaşımı sayesinde bu program toplumsal cinsiyet eğitimi ve toplumsal cinsiyete dair görüntüleme ve değerlendirme sistemini içermeye başlamıştır.

b. Toplumsal Cinsiyete Bölünmüş Fayda Değerlendirmesi

Toplumsal cinsiyete bölünmüş fayda değerlendirme, kadın ve erkeklerin ihtiyaçlarını kamu hizmet ve harcamalarının ne ölçüde karşıladığını analiz eder. Programdan potansiyel olarak faydalananlar ile asıl faydalananlar nitel/nicel açılardan görüşlerini sunarak kesin bütçe uygulama sınırlarına erişilmeye çalışılır. Bu tarz bir değerlendirme düşüncesi katılımcı bütçeleme ile sivil toplum ile özellikle de kadınları katılımcı kılmak açısından yakinen ilgilidir. Kamuoyu dolaysız olsa da hesaba katılmaması ise bu metodun dezavantajını oluşturur.

c. Harcamalardan Etkilenen Belirli Bir Sayıda Kadın ve Erkeğin Kamu Harcamalarının Karşılaştırılması

Bu analiz kadın ve erkek arasındaki harcama dağılımını açığa çıkartan, verilmiş örnek bir program için kamu harcamalarını kıyaslar. Bu tarz bir analiz çoğu zaman erişilmesi mümkün olmayan sayısal verilere ihtiyaç duyar. Örneğin Sri Lanka'da bu analiz 1980'lerde göstermiştir ki gıda miktarında ve gıdadan faydalananların programına tahsis edilen harcamalarda yapılan bir azaltma, şiddetli bir gıda açığı doğurup öncelikle kadın ve kızları etkilemektedir. Ayrıca bu analiz ile kızlarda büyük ölçüde yetersiz beslenmenin tespit edildiği ve yeni doğan bebeklerin kilolarında azalma gözlemlendiğini göstermektedir.

d. Kamu Gelirlerini Kadın ve Erkek Üzerindeki Etkisini Bireyselden Ziyade Hanehalkı Bazında Analizi

Bu analiz birçok durumda hanehalkının geliri ve ödediği verginin kadın ve erkek arasında orantısız dağıldığını onaylar. Bu metot ile hanehalkı üzerinde durmaktan ziyade, dolaylı ve dolaysız vergilerin erkek ve kadın tarafından ne ölçüde bireysel ödendiği analiz edilir. Dolaylı vergi yükü gelirin çoğunu tüketen düşük gelir gurubunda kadın ve erkek arasında orantısız olarak dağılır.

e. Yararlanılan Zaman Kullanımı Çalışmalarını İçeren Kadın ve Erkeklerin Yaptığı Ücretsiz İşlerin Bütçe Analizine Etkisi

Bu analiz bütçe tahsisi ve hanehalkı tarafından kullanılan zaman arasında bağlantı kurar. Bütçeler özellikle kamu koruma hizmetleri açısından kadınlar tarafından yapılan ücretsiz işlerle ilgilidir. Zaman kullanımı konusundaki çalışmaları kadınların yaşlı ve çocuk bakımı gibi ücretsiz işlerde erkeklere kıyasla daha fazla zaman harcadıklarını göstermektedir. AB ortalamasında kadınların %80'i ailevi işlerle meşguldür. Ekonomiye yapılan bu katkı finansal açıdan tanımlanmamış olarak kalır. Sadece ücretsiz işlerin değerinin toplam maliyetinin içerilmesi ile bile ekonomi içerisindeki hatalar büyük ölçüde giderilebilir. Politikalar ailelerin üzerindeki sağlık koruma faydaları, zaman sorumlulukları gibi kadınlar tarafından yüklenen sorumluluklara etki edebilirler. Bu gibi sorumluluklar kadınların tam zamanlı, ücretli bir işte çalışmalarına ya da iş yerinde daha fazla sorumluluk yüklenmelerine engeldir. Bu engelleri politikalar kaldırabilirler. Örneğin, su desteğinin arttırıldığı fakir bir ülkede

kadınların fakirlikten kaçışta kullanacakları yetenekleri üzerindeki ciddi bir sınırlama kaldırılmış olabilir.

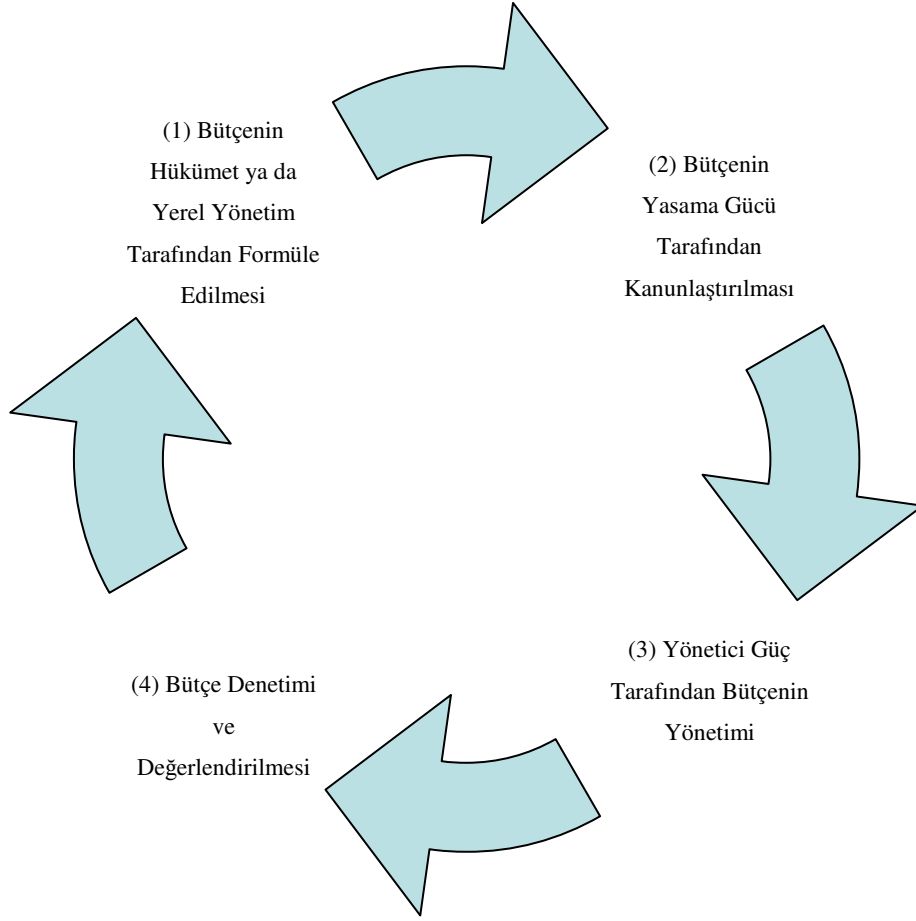
f. Uzun Dönem Temelli Çok Yıllıklı Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerin Amaçlanması

Bu metod bütçelerin yıllık perspektifinden ötesine gitmeyi amaçlar ve politikaların kadın ve erkek üzerindeki etkisinin değerlendirilmesini orta vadeli olarak değerlendirir. Aslında orta vadeli çalışma makro iktisadi sonuçlara daha geniş bir bakışı kapsar. Bu yaklaşımın amacı gelecek dönem bütçelerini etkilemek ve çok yıllık bir bütçe modeli geliştirmektir. Örneğin, İrlanda'da hükümet, Gender Impact Assesment adı altında bir rehber hazırlayarak 2000 yılında uygulanmaya başlayan, çok yıllık bir plan olan ulusal kalkınma planı açıklamasına eklemiştir.

g. Bütçelerin Toplumsal Cinsiyete Duyarlılık Bakımından Değerlendirilmesi

Bu beyan bütçeleri ve onların toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkilerini Diane Elson tarafından ortaya konulmuş 7 farklı metod ile yönetilmesidir. Bir bütçe yaklaşımı planlanmadan evvel girişimin amaçlarını kesin olarak tanımlamak ve bütçe sürecinin açık bir resmini almak önemlidir. Çoğu kamu bütçesi bir yıl için hazırlanır ve bu yıl içerisinde farklı bütçe aşamaları vardır. Alttaki şema 4 ana aşamasını bütçe sürecinin göstermektedir. 1. ve 2. aşama bütçe planlamasını, 3. aşama ise harcama dağılımını, 4. aşama ise değerlendirme kısmını göstermektedir.

Tablo 4: Bütçe Sürecinin Zamanlama ve Uygulama Adımları

Kaynak: (European Women's Lobby, 2004:13).

5. Uygulama Süreci

Eğer bir girişim bütçe politika ve önceliklerinde hakiki bir değişimi hedefliyorsa ilk iki aşamada ona etki etmelidir. 2. aşama genellikle kamuoyunun dikkatini büyük ölçüde çeker, ancak bütçeyi bu aşamada etkilemek bütçe sürecinin üzerinde yasama gücüne bağlıdır. Girişim 3. ve 4. aşama ile ilk olarak bütçe kararlarının kadın ve erkek üzerinde yarattığı etkiyi bütçelerin toplumsal cinsiyet eşitliği, güncel harcamalar ve tahsis edilen para arasındaki olası sapmalara ilişkin olarak değerlendirmeyi amaçlar. Bütçeler her yıl hazırlansalar bile hâlihazırda devam eden bir sürece sahiptirler. Sonuçta toplumsal cinsiyet 1. ve 2. aşamada girilen reformlar ile bütçe analizi 3. ve 4. aşamada başlatılmıştır (European Women's Lobby, 2004: 13). Bütçe uygulama süreci aşamaları şunlardır (Council of Europe, 2005: 16-17).

a. Bütçenin Planlanması ve Hazırlanması

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme yaklaşımı normal bütçelemeden farklı, bağımsız, ayrı bir bütçeleme sürecini ifade etmez. Aksi şekilde mevcut bütçe sürecine Toplumsal Cinsiyete Duyarlı bir bakış açısının kazandırılması çabasını içerir. Bütçenin hazırlanmasında geçen her evrede, hazırlanma, kanunlaşma uygulanma ve denetim evrelerinde toplumsal cinsiyet anlayışının topluca ilişkilendirilmiş olmasını gerektirir. Başlangıçta hükümetin resmi girişimleri ile bu ilişkilendirme gerçekleştirilebileceği gibi çoğu zaman sivil toplum örgütlerinin resmi olmayan girişimleri de kamuoyu oluşturup girişime öncülük edebilirler. Yine de bütçe süreci üzerinde zorlayıcı bir etkinin oluşması için maliye bakanlığı aracılığı ile hükümetin katılımı gereklidir. Genellikle bütçe sürecinin ilk aşamasında maliye bakanlıkları etkin çalışırlar ancak tüm bakanlıklar sürece dâhildirler. Böylece ulusal ve bölgesel ve yerel şartlarla da uyumlu olarak uygulamanın önü açılmış olacaktır. Bir bütçenin toplumsal cinsiyet amaçlarının ve belirteçlerinin tanımlanması planlama ve hazırlık aşamasının en gerekli aşamasıdır. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme süreci toplumsal cinsiyet özellikli amaçların belirlenmesi ve planlanan politikaların direkt etkilerinin ölçümü için uygun belirteçlerin seçilmesi ile başlamalıdır. Orta vadede ise toplumsal cinsiyete duyarlı orta vadeli ekonomi politikası çerçevesi ile toplumsal cinsiyete duyarlı politika ön değerlendirmesi, planlama ve bütçe hazırlamada uygun araçlardır.

b. Bütçelerin Kanunlaşması

Millet adına bütçe hakkına sahip meclislerin bu yetkilerini kullanarak bütçeleri kanunlaştırırlar. Bütçelerin kanunlaşma sürecinde konunun uzmanlarından oluşan ihtisas komisyonları Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme konusunda program önerisi getirebilirler. Buna ek olarak mevcut programların cinsiyete duyarlı hale getirilmesi, bunun gereği olarak programın ödeneğinde de bir değişikliğe gidilmesi talebini sunabilirler. Paralel şekilde genel kurulda ise toplumsal cinsiyet esaslı değerlendirmenin bütçenin bütününde ya da bazı bölümlerinde yer alması talep edilebileceği gibi, hükümete gerekli yöntem ile ilkeler hususunda görüş bildirilebilir. Ayrıca bu süreç içerisinde bütçe uyumu da parlamentoya bağlıdır. Parlamento uygulamayı toplumsal cinsiyete duyarlı araçlar talep ederek, tüm bütçe için toplumsal cinsiyet tabanlı değerlendirme talep ederek etkileyebilir.

c. Bütçe Uygulanması

Yönetim bütçeyi kanun ve teamüller ile uygular. Ancak uygulama her zaman karar verme aşamasını da içerir. Kararı alırken karar vericinin toplumsal cinsiyete duyarlı hareket edip etmediği dikkate alınmalıdır. Bunun yanı sıra uygulama alt seviye otoriteleri, kamu kurumlarını, sivil toplum örgütlerini ve kamu fonlarını alan araştırma ajanslarını da hem politik hem de yönetsel düzeyde içermelidir. Kamu fonlarının merkezi hükümetten dağıtımının her aşamasında toplumsal cinsiyet etkisi göz önünde bulundurularak dağılımın miktar ve özellikleri belirlenmelidir.

d. Bütçe Denetimi ve Değerlendirmesi

Bütçe denetimi genel olarak parlamento ve hükümeti içerir. Parlamentolar bu yetkilerini ilgili denetim birimleri ile kullanırlar. Örneğin, Türkiye’de bütçe denetimi teknik anlamda Sayıştay tarafından yapılmaktadır. Güncel denetim teknikleri etkinlik üzerinde odaklanırlar. Geçmişten günümüze geçirdiği evre içerisinde denetimin şekli ve kapsamı değişmiş, performans odaklı denetim sistemleri güncel hale gelmiştir. Bilindiği üzere performans odaklı denetim girdilerin değil çıktılarının üzerinde durup, sonuçlara ve verimlilik üzerine odaklanır. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme etkinlik ve verimlilik değerlendirmesi yapılırken performans denetimin ihtiyaçlarını karşılar. Yani performans odaklı denetim Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe anlayışı ile uyum içerisinde işlerler. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme beyanı toplumsal cinsiyet perspektifinin denetim sırasında uygulanmasına yardımcı olacaktır. Değerlendirme, gelecekteki temel hareket noktalarının biçimlendirilmesinde rol alacak faydaların, iktisadi kıymetin, yönetsel sistemle beraber nihai kamusal ürünlerin, hükümetin müdahale sonuçlarının geçmişe yönelik olarak irdelenmesidir. Değerlendirme sürecinde bütçelerin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair katkılarını görünür kılmak amaçlanır. Bu amaç için değerlendirme sistemi tesis edilmeli, uzmanlara başvurulmalıdır. Kamu harcamaları ve gelirlerinin her iki cins üzerinde etkilerinin analiz edilmesi en önemli şarttır. İzleyen yıllarda hazırlanacak bütçelere güncel bütçeler temel oluşturacağından, değerlendirme aşaması en önemli aşamalardan biridir. Planlama, hazırlık aşamalarına temel oluşturur, yeni düzenlemelere kaynaklık eder (Council of Europe, 2005: 16).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin tüm değerlendirme sürecinde görülür olması önemlidir. Bütçe içerisindeki harcama ve gelirler üzerindeki toplumsal cinsiyet etkisinin

değerlendirilerek görünür kılınması gereklidir. Değerlendirme süreci bir çok ülkede kurumsallaştırılmamıştır. Toplumsal cinsiyete duyarlı bir değerlendirme için dışsal uzman desteğine ihtiyaç duyulabilir. Toplumsal cinsiyete duyarlı değerlendirmede harcama ve gelir analizi değerlendirmenin önemli araçlarıdır. Gelecekteki planlama ve hazırlık aşamaları için değerlendirme azami öneme sahiptir.

6. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Analizi İlkeleri

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe girişiminde sıklıkla kamu harcamaları ve kamu harcamalarının artışı, bununla beraber kamu gelirlerinin toplumsal cinsiyet analizi üzerinde yoğunlaşırlar. Fakat bunların gerçekleştirilmesi için oluşturulmuş bir standart yol mevcut değildir. Kullanımda çok sayıda araç geliştirilmiş ve benimsenmiştir. Fakat hangi amaçla kullanılırsa kullanılsın bütçe analizi yaparken üzerinde durulması gereken iki temel ilke vardır (Elson, 1998: 938):

(i) Bireye Dayalı Olduğu Kadar Hanehalkına da Dayalı Değerlendirme Yapılması Gereği;

Bütçeyi düşük gelir düzeyine sahip hanelerin bakış açısıyla düzenlemek önemlidir. Ayrıca kadın ve erkeklerin bakış açılarının belirlenmesi ilk adımdır. Hanehalkı bazı kaynakları paylaşırsa bile bu paylaşımın sınırları tanımlanmış, eşit bir paylaşım olduğu söylenemez. Bütçelerin vergi ve harcamalarla fakir/zengin aileler üzerinde gösterdiği etkilerin belirlendiği gibi kişisel bazda da belirlenebilmesi mümkün olsaydı toplumsal cinsiyet eşitliğine bir adım daha yaklaşmış olurdu. Fakat bütçeler tüm gelirleri aile fertleri tarafından eşit paylaşılan bir tahmini yansıtmadığından, bireylerden ziyade hanehalkının gelir ve gider şeklindeki bir tanımlama ve uygulama daha sağlıklı ve uygulanabilir olacaktır.

(ii) Ücretli Olmayan Hizmetlerin Katkısının Sistemik Olarak Tanımlanması Gereği:

Ülkelerin sosyal ve ekonomik amaçlarını yakaladığı boyut sadece vatandaşların istihdam koşullarına bağlı değildir. Buna ek olarak hane üyelerinin çalıştığı ücretsiz işlerinde hesaba katılması gerekmektedir. Örneğin, ev hanımlığı birçok ülkede kadın ve erkek arasında eşit olamayan şekilde paylaştırılmıştır. Bu

eşitsizlik işgücü pazarına da yansıyor ciddi bir engel oluşturur. Bu eşitsizlik kadın ve erkeklerin yeteneklerinin sanki eşit olarak gelişmedikleri noktasında değerlendirilerek çalışan kadınların erkeklerden daha yeteneksiz olduğu düşünülmekte ve bu görüş ücret eşitsizliklerine neden olmaktadır. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler ile kadınların hangi işte çalıştıklarından ziyade bütçeden ne kadar pay aldıkları önemsenir. Sonuç olarak da kadın ve erkeklerin durumları toplumsal cinsiyet eşitliği açısından daha net değerlendirilecektir.

7. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Analizi Araçları

a. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemede Harcama Temelli Analiz Araçları

Belirlenmiş alandaki toplumsal ilişkilerine ilişkin politikaların ve bütçe tahsislerinin analizi başlangıç noktası olabilir. Bu alanda toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların geliştirilmesi ve bütçe tahsisine dönüştürülmesi gereklidir. Ayrıca toplumsal cinsiyete duyarlı bu politikanın sınanması da gereklidir.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe’de yer alan harcama analizinde harcamanın gerçekleşmesi (harcamanın en son ekonomik etkisi) ile harcamanın etkisi (yapılan harcamanın başlangıçtaki ilk etkisi) arasındaki ilişkinin araştırılması önem taşır. Örneğin sadece erkeklerin görevli olduğu bir ana-çocuk sağlık birimini düşünürsek; personel harcamalarının ilk etkisi çalışanların hepsinin erkek olması nedeniyle tamamen erkeklere yönelikken, kadınlar bundan hiç pay almazlar. Ancak harcamaların gerçekleşmesi kısa vadede en azından kadın ve bebeklere yönelir.

b. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemede Gelir Temelli Analiz Araçları

Gelir temelli analiz için gelirlerin toplumsal cinsiyet üzerindeki etkilerinin analizi ile başlanır. Toplumsal Cinsiyete duyarlı gelir politikasının geliştirilmesi ve uygulanması ikinci adımdır. Son olarak da bu toplumsal cinsiyet etkisinin sınanması gerekir.

Toplumsal cinsiyet analizinde kamu gelirleri: dolaysız vergiler, dolaylı vergiler, harç ve resimler gibi fayda karşılığında alınanlar, devletlerarası yardımlar, ve borçlanma olarak sınıflandırılmaktadır. Dolaysız vergilerde bir nesnellik söz konusu olduğundan toplumsal cinsiyetin gözetilip, mükellefiyetin belirlenmesi zordur. Öznel karaktere sahip gelir vergisinde ise toplumsal cinsiyet uygulaması daha kolay olur. Bu vergilerde toplumsal cinsiyete dayalı

bir verginin alınması için ailedeki bireylerin yararlandığı muafiyetler, aldıkları kredilerin dağılımı, gelir kaynakları vb faktörlerde ek verilere ihtiyaç duyulur (Elson, 2003: 3-25)

Dolaylı vergiler olan tüketim vergileri, alkol ve tütün ürünleri, petrol üzerinden alınan vergiler kişisel karakterli vergiler değildir. Bundan dolayı da toplumsal cinsiyet esaslı bir değerlendirme yapmaya uygun değildirler. Bu vergilerin tüketim etkisini değerlendirmek için tüketim istatistiklerini incelemek gerekir. Tüketim anket ve istatistikleri bu vergilerin kimler tarafından ödendiği konusunda değerlendirme yapmaya imkân tanıyacaktır. Örneğin, toplumsal cinsiyet guruplarının ağırlıklı olarak tükettikleri mal ve hizmet temelinde genel bir ayırım yapılabilir. Kadınlar kozmetik ürünleri tüketirken, puroyu genellikle erkekler kullanır. Bu ürünler üzerinden alınan dolaylı vergiler genel anlamda toplumsal cinsiyete duyarlı kanıtlar verebilirler (Işık; Işık, 2010:175).

Faydalanma karşılığı olarak harç, resim ve fiyat şeklinde edinilen gelirler de toplumsal cinsiyete dayalı olarak belirlenebilirler. Bu gelirlerde toplumsal cinsiyet ayırımı yapmak çok da güç değildir. Söz gelimi, kadınların ve kız çocuklarının yüksek öğrenimini teşvik etmek adına yapılacak bir harç indirimi rahatlıkla bir toplumsal cinsiyet ayırımı yaratabilir.

Devletlerarası yardım vasıtasıyla edinilen kamu gelirleri de bu bakımdan kolaylıkla değerlendirebilirler. Eğer yardım alınırken yardımın toplumsal cinsiyet ayrımcılığı yapılarak kullanılacağı ön şartı kabul edilip alınırsa hesaplama oldukça kolay olacaktır. Ancak ayırım belirtilmemişse zor olacaktır. Dış borçlanma konusunda da aynı durum geçerlidir. Yani borç genel harcamalarda kullanılmak üzere alınmışsa ayırım yapmak zordur. Çünkü geri ödeme sırasında borcun hangi kesimlerden alınan vergi ile finanse edilerek ödendiği önem kazanır. Bazı durumlarda da borcun ödemesinden ziyade nerelere harcandığı önem taşır. Borcun toplumsal cinsiyet ayırımında kullanılabilecek alanlarda kullanılması toplumsal cinsiyete duyarlı, kullanılmaması ise duyarsız bir nitelik kazanmasına neden olur (Işık; Işık, 2010: 176).

E. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçelemenin Sınırları ve Ölçümü

1. Sınırları

Bütçe uygulamasında sınırlayıcı olarak veri eksikliğinde ya da uygun araçlar ya da uzmanlık yetersizliği ile karşılaşılabilir. Ayrıca dayanıklılık ya da isteklilik eksikliği ya da politik ve yönetsel düzeyde vaat eksiklikleri de sınır oluşturur. Toplumsal cinsiyet bütçelerinde temel engel yeterli insan kaynağı ve finansal kaynağın tahsisi yada vergi ve gelir reformlarının toplumsal cinsiyet analizleri sonucunda yeniden tahsisi konusundaki politik

isteklilik yetersizliğinden ileri gelir. Bahsi geçen çabalar sadece sabit bir politik baskı ve uluslararası vaatler ile uyum sağlayabilirler. Etkin adımlar toplumsal cinsiyet bütçeciliğinin öncelikli olarak yeniden organizasyonu ile mümkündür (Directorate General of Human Rights Strasbourg, 2005: 19).

a. Engeller

Yapılan çalışmalarda bütçe programlarında sayısal olarak erkek ve kadınlara yönelik eşit miktarda bir harcama yapılmadığı görülmektedir. Kadın ve erkekler birbirlerinden farklı ihtiyaçlara sahip olabilirler veya kendileri için yapılacak harcamanın gelirini sağlayabilirler. Örneğin, sağlık programlarında anne sağlığı ile ilgili harcamalar kadınlara yöneliktir ve bu hizmetlerden erkekler fayda sağlamazlar. Diğer taraftan tam kamusal mal olarak ifade edilen cadde aydınlatması, savunma, adalet gibi bazı malların faydalanıcılarını kadın ya da erkek olarak tespit etmek de mümkün değildir (Meriç, 2007: 59). Baraj, otoban gibi büyük ölçekli altyapı yatırımlarının sonuçlarının toplumsal cinsiyet açısından ayrıştırılması zor olabilir ama toplu ulaşım, sağlık, eğitim, istihdam paketi gibi alanlarda bu daha kolaydır (Şenkesen, 2008: 2).

b. Ekonomi Teorisi, Bütçe Yapımı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Ekonomi teorisi açıkça toplumsal cinsiyet körüdür. Ekonomi politikasını yapanlar tarafından sahiplenildiğinde, teori soruya mahal vermeksizin toplumsal cinsiyet taraflı olarak yorumlanır. Ekonomi teorisine buna karşılık olarak sunulan yaklaşımlar ise özünde daha toplumsal cinsiyet eşitlikçi olarak yorumlanır. Araştırmalarda ne keşfedildiyse, yeni düşünceler ekonomi teorisini eleştirip geliştirip, potansiyel ayrımcılık etkilerinin nötralize edilmesine yardımcı olurlar. Sonuç olarak ekonomistler ve toplumsal cinsiyet uzmanları teşvik edilmiş olacaktırlar.

c. Toplumsal Cinsiyet İlişkilerinin Dayanıklılığı

Toplumsal cinsiyet politikasının uygulanmasındaki yavaş ilerleyen süreç toplumsal cinsiyet bütçelerinin stratejik işlevini ve yapılanmasını aksatır. Giderek artan sayıda ülke toplumsal cinsiyet bütçesi girişiminde bulunmuştur. Bazı görüşlere göre toplumsal cinsiyet bütçeleri girişimi gözden düşmüş bazı görüşlere göre güncelliğini yitirmiştir. Toplumsal cinsiyet politikası birçok örnek ve uygulamaya sahip olsa da buradaki tehlike bahsi geçen politikanın sadece bir kez uygulanıp bırakılmasıdır. Sivil toplum örgütleri toplumsal cinsiyet

politikasına ve toplumsal cinsiyet bütçelerinin yapımına dâhil olmuşlardır. Sivil toplum örgütleri bu işlemsel sürecin nasıl görüntüleyeceğini politikacılar, bütçe yapanlar toplumsal cinsiyet bütçelerini tek elden yapmadıkça başarabilirler.

2. Ölçümü

Potansiyeline ve önerdiği fırsatlara rağmen Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçeler yeni bir uygulama alanı olarak kalmakta, uygulamada kuşkuyla yaklaşıldığından ötürü birçok ülkede sınırlı alanda kalmaktadır. Hem uygun metodoloji açısından hem de bütçe süreç ve işleyişindeki çeşitli seviyelerdeki araç gereçler için, uygulamada evrim geçirilmektedir. Açıkçası, farklı ülkelerdeki, bölgelerdeki, aktörlerdeki ders öğrenme ve sınıf verimliliği gelecekteki toplumsal cinsiyet bütçe metodolojisi ve uygulaması için önemlidirler. Girişimin görüntülenmesi ve değerlendirilmesi için girişimin en başından amaçların ortaya konması (farkındalık artışı, hesap verilirlik, değişimin getirilmesi vb), başarmak istenen temel etki, elde etmek istenilen sonuç, öngörülen belirli yaklaşımların aktiviteleri, uygulanan araç ve ekipmanların, kullanılan insan kaynakları ve finansal kaynakların tespiti gereklidir. Zincirdeki bu bileşenlerin göstergeler açısından mümkün olduğunca dönüştürülmesi ve nesnel olarak değerlendirilmesi gereklidir. İlk olarak, girişimlerin görüntülenmesi ve değerlendirilmesi önemli ölçüde girişim uygulamasının üzerine odaklanacak ve eğer girişim iyi değilse ve iyi uygulanmadıysa başarılı bir etki beklemek imkânsızdır. Sorulması gereken temel sorular şunlardır (Council of Europe, 2005: 19-20):

- Öngörülen aktivitelerin girişimde planlandığı gibi uygulanıp uygulanmadığı,
- Başarılı uygulamada nelerin engelleyici, nelerin uyarıcı olduğu,
- Finansal kaynakların ve insan kaynaklarının uygulama için yeterli olup olmadığı,
- Hangi engellerin ve uyarıcıların kaynak dağılımını etkilediği,
- Beklenen sonuçların ve etkilerin başarılıp başarılmadığı,
- Etki ve sonuçların ne ölçüde başarılıldığı,
- Sonuç ve etkilere erişmedeki uygulanan aktivitelerin doğru olup olmadığı,
- Aktivitelerdeki değişimlerin daha iyi sonuçlara öncülük edip edemeyeceği.

Açıkçası görüntüleme ve değerlendirmenin önemi belirlenen girişimlerin arkasından gider. Sürecin ve etki değerlendirmesinin sonuçlardan en fazla verimin alındığının

doğrulanması, bölgesel, ulusal sınırlarında ötesinde önem taşır. Bir çeşit uluslar ötesi şebeke görüntüleme ve değerlendirmenin dağıtımını için tasarlanabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE UYGULAMALARI

I. AVRUPA'DA CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE UYGULAMALARI

Kadın-erkek eşitliği temel bir hak aynı zamanda Avrupa Birliği'nin en temel ilkesidir. Kadınların ilerlemesi, kadın ve erkeklerin hukuk önünde eşit olmasına, toplumsal cinsiyetin politik platformda işlenmesine katkı sağlanmaktadır. Avrupa Birliği ortalamasında parlamento ve hükümetlerde kadın milletvekili ve bakanların sadece dörtte biri kadındır. Bu oran bazı üye ülkelerde %35'lere kadar çıkabilmektedir (AB Komisyonu, 2010).

Toplumsal cinsiyet eşitliği sadece bir çeşitlilik ve adalet sorunu değildir; aynı zamanda sürdürülebilir büyüme, istihdam, rekabet edirlilik hedefleri için bir ön şarttır. Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına yapılan yatırımlar daha yüksek kadın istihdamına, kadınların GSYİH'ye daha fazla katkı sağlamasına, vergi gelirlerine ve sürdürülebilir verimlilik oranlarına katılım olarak geri dönmektedir. Bu nedenle cinsiyet eşitliği, birliğin 2020 stratejisinin temel konularından biridir ve uzun vadeli politik yatırım amacıdır (AB Komisyonu, 2010).

Avrupa'da toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe girişimleri dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi çeşitli çıktı ve yaklaşımların yanı sıra çeşitli girişim aktörlerini de içeren bir yansımadır. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemeye temel teşkil eden dört alan (eşitlik, hesaplanabilirlik, etkinlik ve şeffaflık) Avrupa Birliği ülkelerinde, gelişmekte olan ülkelere kıyasla açıkça farklı algılanmaktadır. Daha gelişkin demokrasiler ve ekonomiler toplumsal cinsiyet eşitliğini başarmada ve kadın haklarını korumada farklı başarımları ortaya koyabilmektedir. İstihdama ya da diğer kaynaklara erişim, toplumsal cinsiyet duyarlılığının kazandırılması ile çoğu durumda kadınlar için daha iyi koşullar sunulur ancak kadınların toplumdaki statüsü gereği yükledikleri ücretsiz koruma görevleri nedeni ile yaşam standartlarının düşüşte olması kadınlara özel bir değerlendirme yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu durum, hanehalkına ilişkin ekonomik bir karar alırken önemli bir etki taşır. Hesaplanabilirlik ve şeffaflık konularının bütçe aşamasında kapsanması daha iyidir ama farklı ekonomik ve sosyal politikaların analizi ve bunların toplumsal cinsiyet tarafsızlığını açığa çıkartan vergiler, faydalar ve harcamalar açısından değerlendirilmesi için yeterli değildir. Kadınların ekonomik bağımsızlığı, ekonomik ve sosyal haklarına yapılan ihlal vb.

durumların; Kadına Yönelik Ayrımcılığı Eleme Komitesi (CEDAW) gibi uluslararası platformlarda dile getirilmesi de toplumsal cinsiyet tarafsızlığına ilişkin sorunları ortaya çıkarmak için bir diğer yoldur. Dahası AB ülkelerinde kadın haklarına yönelik ihlalin varlığı ekonomik açıdan gelişkin birçok ülke için kadınların düşük soysal ve ekonomik pozisyonuna işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin uzun vadeli ekonomik kalkınmayı güçlendirdiğinin ortaya konulduğu bir OECD çalışmasında doğum oranları ve toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde tutumlar arasındaki ilişki ülkelere göre sıralanmıştır. Bulgulara göre modern ekonomilerdeki ve bu ekonomilerin temel birimi olan geleneksel aile yapısının kronik olarak daha düşük doğum oranına sahip olmasının karşısında, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda dengeli olan ülkelerde ise doğum oranı daha yüksek ve iş alanı daha dengeli dağılmaktadır. İspanya, Avusturya, Almanya ve Polonya gibi geleneksel aile yapısına sahip ülkelerde daha düşük doğum oranı ve daha fazla ortak paylaşılan ev içi ücretsiz iş dolayısıyla kadının ekonomiye katılımı daha düşük oranda kalmaktadır (Villagomez, 2006: 2).

Aşağıdaki tabloda farklı vergi-fayda model sistemleri ev içi koruma işlerini de kapsayacak şekilde gösterilmektedir. Harcama ve gelir alanlarının farklı politika modellerinde etkilerinin analizi toplumsal cinsiyet bütçelerinin politik vaatleri sağlamada ve kadın haklarını korumada ulusal ve uluslararası düzeyde ne ölçüde başarılı olduğunun örneğidir.

Tablo 10: Avrupa’da ki 4 Temel Toplumsal Cinsiyet ve Aile Rejimi

	Ekmek Kazanan Erkek ya da Genel Aile Desteği	Ayrı Toplumsal Cinsiyet Rollerini ya da Piyasa Tabanlı	Bireysel Kazanıp Koruyan Yasa Çift Kazanan	Ekmek Kırsıtısı Toplayıcılık
Yer	Kıta Avrupası	Anglosakson ülkeleri	İskandinav ülkeleri	Akdeniz Avrupası
Uzlaştırıcı Model	Kombinasyon	Tercih	Süreklilik	Desteksiz tercih
Yetkilendirme	Eşler arasında eşitsiz	Toplumsal Cinsiyet rolüne göre farklılaşma	Eşit	Eşler ve çalışanlar arasında eşitsiz
Yetkilendirme Kökeni	Bakım prensibi	Aile sorumluluğu	Vatandaşlık ya da ikamet	Bakım ya da ihtiyaç prensibi
Alıcının Faydası	Hane halkının reisi + bağlı olanları tamamlayıcı	Aile sağlayıcı olarak erkek; koruma verici olarak kadın.	Kişisel	Kişisel
Vergiler	Bağlılar için birleşik vergi kesintisi	Bağlılar için birleşik vergi kesintisi	Ayrı vergileme, eşit vergi dağılımı	Eşit küçük kesintiler
İstihdam Politikası	Ana gelir sağlayıcıya öncelik. İkincil kazanıcılar için esneklik.	Bölünmüş tam zamanlı ve yarı zamanlı	Her iki cins de hedeflenmiş, tam zamanlı/yarı zamanlı, kamu/özel sektör	Çift çekirdekli/çevre, Elastik düzenleme yok.
Kadın İşgücü Katılımı	Orta/düşük Yüksek Sürdürülemezlik Kısa süreli çalışma	Orta/düşük Yüksek Sürdürülemezlik Kısa/Orta süreli kısmi zamanlı çalışma	Uzun süreli tam zamanlı çalışma	Düşük Yüksek süreli tam zamanlı çalışma
Sınıf Koruması	Kısmi devlet katılımı	Zayıf devlet katılımı	Kuvvetli devlet katılımı	Zayıf devlet katılımı
Koruma İşi	Koruma sağlayanlara ödeme yapılması	Koruma sağlayanlara ödeme yapılması	Koruma sağlayanlara hem evde hem dışarıda ödeme yapılması	Ödeme yok
Politik Eğilim	Kurumsal/muhafazakâr	Liberal	Sosyal demokrat	Kurumsal/sol
İdeoloji	Erkek kazanır, kadın korur.	Esnek görüş, erkek de kadın da kazanır kadın korur.	Paylaşılmış görevler: her iki cins de kazanır ve korur.	Bulanık görüş: erkek kazanır, kadın hem kazanır hem korur.

Kaynak: (León, M. (2002), Reconciling work and family: Impact on Gender and Family, based on Sainsbury (1999), Trifiletti (1999), León (2000), Daly (2000)’den aktaran Villagomez, 2010).

A. Batı Avrupa’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Batı Avrupa ülkeleri Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde ekonomik olarak en güçlü, birlik içinde lider konumda olan ülkelerdir. Ulus devlet yapısının varlığı, muhafazakâr sosyal yapı bu ülkelerde çekirdek aile yapısının korunmasında etkin rol oynamaktadır. Kadınların ekonomiye katılımının büyük ölçüde gerçekleştirilebildiği Batı Avrupa ülkelerinde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe uygulamalarının birliğin genişlemesinin yavaşladığı 2000’li yılların

ilk çeyreğinde sivil toplum kuruluşları tarafından gelen toplumsal baskı ile hız kazandığı izlenmiştir.

1. Almanya’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Avrupa Kadın Geliştirme Gurubu (WIDE) üyesi Frauenforum adlı Alman sivil toplum örgütü Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe üzerine çalışmaktadır. Örgüt 2000 yılında Güney Afrika’daki toplumsal cinsiyet eşitliği komisyonu ile ortak bir çalışma yapmıştır. Örgüt bünyesinde özel olarak kadınlar için bütçe çalışma gurubu kurulmuştur. WIDE, toplumsal cinsiyet bütçesi ve bu konuyla ilişkili olan alanlar üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleri, Finansal Piyasalar ve Kalkınma finansmanı adlı konferans, örgüt tarafından Şubat 2002’de düzenlenmiştir (Işık, 2009: 187).

Almanya’da 2003’den bu yana toplumsal cinsiyet duyarlılığı sağlayan IMA-GM adlı gurup bakanlık düzeyinde bir birim Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler için çalışmaktadır. Bu birim, toplumsal cinsiyet ve bütçe uzmanlarınca oluşmuştur. Birimin çalışmaları ile Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleri Almanya’da 2005-2006 yılından itibaren uygulamaya koymuşlardır. Birkaç bakanlık da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler konusunda kendi içlerinde kurdukları birimler aracılığı ile toplumsal cinsiyet duyarlılığı sürecine uyum için önemli adımlar atmışlardır. Örneğin, Gençlik Bakanlığı bütçesinin sistematik olarak toplumsal cinsiyet kontrolünü denetlemeye başlamıştır. Bakanlığın tüm mali hareketlerdeki kız/kadın ve erkek/oğlan gençlerin bakanlık hizmetlerine katılımının verisi yıllık raporlar ile bakanlıkça hazırlanmakta ve toplumsal cinsiyet etkisi analiz edilmektedir. Böylece yıllık olarak Alman Gençlik Enstitüsü (DJI) kız ve erkeklerce edinilen faydaların finansal ölçümünü (harcama, fon vb) nitelikli bilimsel araştırmalarla kurmaktadır. Eğitim Bakanlığı gibi diğer federal bakanlıklar da uluslararası işbirlikleri yaparak harcamalarını toplumsal cinsiyet duyarlılığı uyarınca yeniden yapılandırmak ve harcamaların bu yönde kontrolü için ilginç enstrümanlar geliştirmektedir. 3,4 milyon nüfusa sahip Berlin Eyaleti 2006 yılı bütçesi için toplumsal cinsiyet duyarlılığı girişiminde bulunmuş ve bu girişim 8 Aralık 2005’de parlamentoda onay görmüştür. Esasen bu süreç 2003 yılındaki parlamento girişimine ve belediye başkanlığı girişimlerine dayanır. 2006’da ise Berlin bütçesi her bakanlığın bütçesi toplumsal cinsiyet bakış açısı ile ana guruplar halinde analiz edilmiştir. Berlin bütçesi içinde yine ilk adım kadın-erkek, kız-oğlan gurupların direkt ve dolaylı faydalarını içermesi ile atılmıştır. Dahası toplumsal cinsiyet esaslı fayda analizi bütçeye entegre edilmeye çalışılmıştır. Aynı yıl Berlin Senatosu Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe odaklı çalışacak bir

komisyon (Berlin Initiative for Gender Just Budgeting) kurmuştur. Yerel düzeyde de birçok şehir toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe ile tanışmıştır ve Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe stratejilerini bütçelerine entegre etme çabasına girişmiştir. Örneğin, yerel düzeyde Berlin'in 12 Bölgesi'nde bütçeler toplumsal cinsiyete duyarlı hale dönüştürülmüş, bu 12 bölge konseyi de bu dönüşümü onaylamıştır. Lichtenberg yöresi 260 bin nüfusu ile 19 kalem hizmet için (16 milyon Euro değerinde) bütçesini toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirmek için fayda-cinsiyet analizi yapmıştır. Tüm Lichtenberg bütçesi 514,8 milyon Euro'dur. Bu bütçe 374,4 milyon Euro ise sosyal transfer ve 85,6 milyon Euro ise diğer harcamalardan oluşmaktadır. Fayda-Cinsiyet Analizi süreci içerisindeki bütçelerdeki toplumsal cinsiyet faydası, toplumsal cinsiyet duyarlılığının kamu harcamalarında görünürlük artışının sağlanmasında ve bütçe içerisindeki dezavantajlı grupların belirlenmesinde kullanılmıştır (Council of Europe, 2005: 30).*

Ausburg Üniversitesi'nde toplumsal cinsiyet eşitliği ölçümü ve toplumsal cinsiyet duyarlılığı uygulanmakla beraber, uygulama üniversite bütçesi üzerinde yalnızca hazırlık aşamasında marjinal bir etkiye sahiptir. Üniversitedeki yeni kamu yönetimi araçlarına geçiş ve mali alandaki reform çalışmaları toplumsal cinsiyet duyarlılığının bütçelere adaptasyonu için uygun bir zeminin varlığına işaret etmektedir. Bir grup araştırmacı üniversite bütçesini inceleyerek, bütçeye toplumsal cinsiyet duyarlılığının kazandırılması için bir takım öneriler geliştirmişlerdir. Bu öneriler şunlardır (Rothe vd., 2008: 76-79):

- Maliyet muhasebesi içine toplumsal cinsiyet kriterleri performans göstergesi olarak entegre edilebilir,
- Mevcut yönetim ve önceki yönetimler toplumsal cinsiyet eşitliği üzerinde çalışmakla beraber net bir formülasyon yapmamış, bu konuda açık yargıları yazılı olarak ortaya koymamıştır. Bu konuda çalışılmalıdır,
- Üniversitenin tüm fonlarının sadece %10'luk kısmı serbestçe araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde kullanılmak üzere tahsis edilmiştir. Bu fonlar kadınların durumlarında iyileştirme yapmak üzere kullanılabilirler

*2009 yılında Avrupa Konseyi tarafından düzenlenmiş bir panelde Regian Frey adlı Berlin Toplumsal Cinsiyet Bürosu temsilcisi, Berlin'deki başarı sağlanan uygulamalardan bahsederek, 2003 yılında bir pilot uygulama başlatıldığını ve bu süreçte toplumsal cinsiyete duyarlı yöntem ve uygulamaların geliştirildiğini sonrasında da programlara yerleştirme aşamasına geçildiğini, bu amaçla geniş çaplı veri toplandığını ve bu veri ve yöntemler ışığında 2007 yılında toplumsal cinsiyet master planlarının oluşturulmaya başlandığını ifade etmiştir. Bununla beraber Berlin içinde Avrupa Sosyal Fonu'ndan yararlanmak isteyenlere fonun verilmesi için ön şartın bahsi geçen fonun en az %50'lik kısmının kadınlara tahsis edilmesi gerekliliği olduğu Frey tarafından vurgulanmıştır (T.C. Maliye Bakanlığı, 2009: 7).

- Akademik ve idari personele toplumsal cinsiyet duyarlılığı içerikli eğitimler verilebilir,
- Üniversite içerisinde organizasyonel ve iletişimsel yapı geliştirilebilir. Kadın Temsil Merkezi, Kadın Bürosu, Kadın Tavsiye Ofisi arasında ortak bir çalışma ile eşgüdüm sağlanabilir,
- Maliyet/Performans eşitliği ve bütçe fon dağılımında toplumsal cinsiyet eşitliğine daha fazla odaklanılmalıdır.

2. Fransa’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

2000 yılında Fransız Hükümeti bütçe çalışması hazırlanırken kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğini artırılması için finansal çaba içine girilmesi için bütçe birimlerine çağrıda bulundu. Bu bütçede “javne budgetaire” adı altında sarı bir içeriğin kadın hakları ve eşitliğe ilişkin işlenmesine neden oldu. Bu doküman parlamentoya bilgi ve durumun görüntülenmesi ve bütçe uygulamalarındaki politika yansımalarının sonuçlarının görüntülenmesine izin verilmesini sağladı. Her bakanlık bölümüne bağlı olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine dair teşvikin tanımlanması ve farkındalığın artırılması sağlandı. Her bölümün ayrıca toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımını açıklamaları istenerek sorumlu alandaki farkındalık göstergelerinin tanımlanması sağlandı (Council of Europe, 2005: 29-30). 2000 yılında hükümet tarafından kadın haklarını içeren, eşitliği destekleyici Sarı Rapor diye anılan bu rapor, parlamenterlerin kadın hakları ve eşitliği konusunda harcamaların etkin kullanılması için bilgilendirilmesi amacını içermektedir. İzleyici, yönlendirici nitelikteki bu raporda kadınlara yönelik bütçe ödenekleri vb giderler ortaya konulmaktadır (Elson, 2006: 36-44). 2000 yılı bütçe sözleşmesi uyarınca kadınların ihtiyaçlarına yönelik toplumsal cinsiyet eşitliğinin artırılması yönünde zorunluluklar Fransız hükümetince ilk kez yürürlüğe konulmuştur. Hükümetin bu girişimi her bakanlık birimini içeren detaylı tanımlama ve kataloglama ile toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya kamu birimlerini zorlayıp, konuya ilişkin farkındalığın artırılması çabasını göstermektedir. Ayrıca her bir kamusal biriminin eşitlik göstergelerini sunması zorunlu kılınmıştır. Bu bildirge ile beraber hükümet, hazırlanan her bir bütçe tasarısına toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik kaynak dağılımı ile kadınların özgül gereksinimlerini karşılamaya yönelik kamu hizmetlerine ayrılmış ödenekleri sergileyen ve Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme görüşüne uygun hazırlanmış bir doküman eklemektedir (Villagomez, 2010). Bahsi geçen belge parlamenterlere, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik olarak kullanılan kamu harcamalarının etkin kullanılıp

kullanılmadığı konusunda bir düşünce sunmaktadır. Bununla beraber bir çeşit takip aracı olarak betimlenebilecek bu doküman, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik kamu hizmetlerinin gereksinimlere etkin olarak hizmet etmesini sağlayacak düzenleyici bir sistem olarak da tanımlanabilir (Genç, 2010: 56).

2000 yılı belgesi aslında toplumsal cinsiyet eşitliğinin bütçe içine entegre edilmesinin ilk adımını açıklamaktadır. Belge hükümetin tüm politika yaklaşımında toplumsal cinsiyetler arasındaki eşitliği arttırmada kullanacağı enstrüman niteliğindedir. Ayrıca belge, bu konudaki gelişmeler bu belge uyarınca devam edeceğinden toplumsal ve politik yenilenme sürecinde yardımcı bir araç niteliği taşımaktadır. Belgenin ilk düzenlemesi sonraki düzenlemelere göre daha az kapsamlıdır ve tüm bakanlıkları kapsamaz. Yapılan son düzenlemelerde kadının ekonomik, sosyal, politik durumu ile alakalı daha fazla analize yer verilmiş ve hangi alanlarda eşitliği arttırmak için çabalanması gerektiği tanımlanmıştır (alizer.finances.gouv.fr, 12.10.2009).

Bununla beraber, “2004 Kadın Erkek Eşitliği için Ayrıcalık Yılı” olarak belirlenerek, bakanlıkları, yerel ve bölgesel otoriteleri, özellikle bu alanda 3 yılı aşkın süredir duyarlı bütçe hazırlama çabasında olan birimleri tek politikanın eşgüdümüyle ilerletebilme konusunda somut süreç üstlenilmiştir. Bu tamamlayıcı iki çalışma gelecekte atılacak eşitlikçi bütçe politikalarını konsolide edecek niteliktedir. Örneğin, toplumsal cinsiyet alanında ve çalışma alanında eşitlik[†] için bakanlıklar parlamentoya yıllık toplumsal cinsiyet eşitliği program hedefleri ve belirteçlerini içeren eskiz niteliğinde bir bütçeyi sunar hale gelmişlerdir. Dahası “Janune Budgetaeri” de ayrıca hükümetin her bir birimdeki toplumsal cinsiyet duyarlılığı yaklaşımlarını gözden geçirip ölçmeyi de içerir hale getirilmiştir (Council of Europe, 2005: 29-30).

3. Avusturya’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

2001 yılının bahar aylarında bir gurup bağımsız iktisatçı ve üniversitelerden, araştırma enstitülerinden sosyal bilimci, Avusturya’nın ilk Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe yaklaşımını başlatmıştır. Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Alternatifler Danışma Kurulu (BEIGEWUM) adı ile bilinen bu çalışma gurubu, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme konusunda bilgi toplayıp, Avusturya bütçesinde toplumsal cinsiyet özellikli etkilerin

[†]Fransa’da kadın girişimciliği özellikle desteklenmektedir. Her 100 girişimden 27’si kadınlar tarafından gerçekleştirilen ülkede kadınlara özel kefalet fonu 10 milyon Fransız Fransı ek kaynak tahsis oluşturmuştur (Bellamy, 2002).

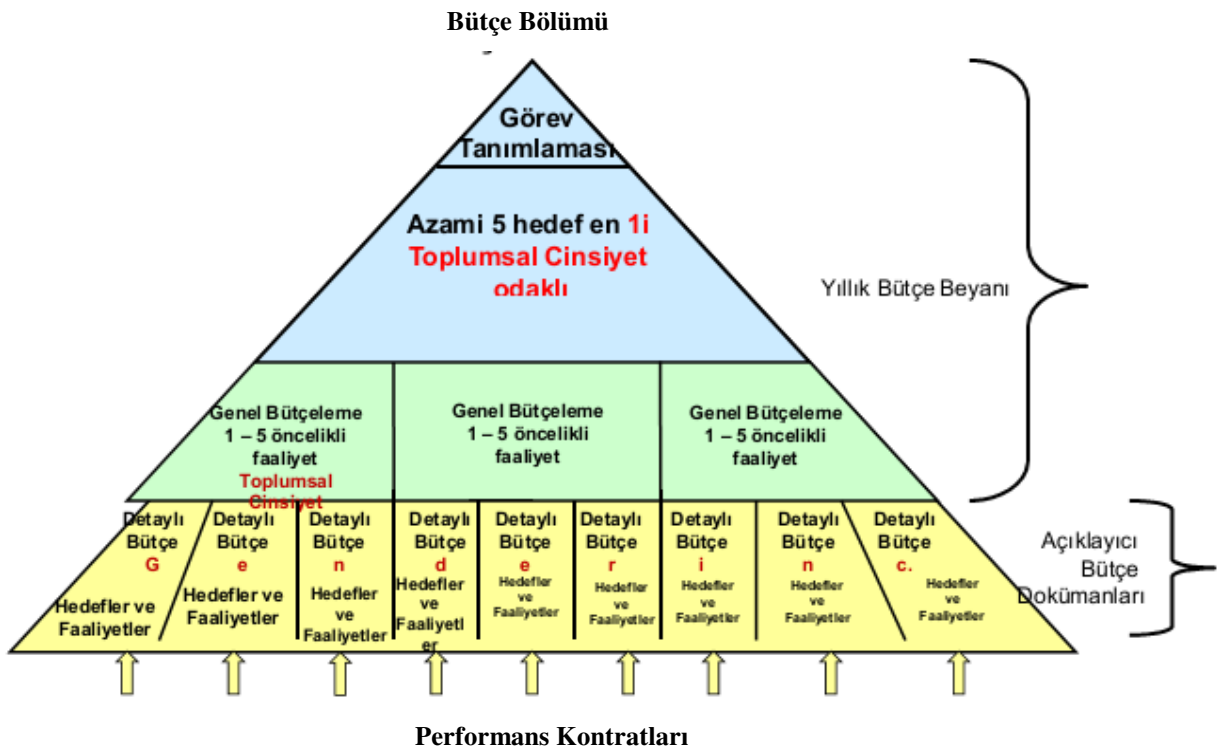
keşfedilip geliştirmesine çabalamaktadır. Bu yaklaşımın ana amacı farkındalığı arttırmak, hükümeti ve sivil toplum kuruluşlarını konuyu izleyip yakalama konusunda motive etmeyi sağlamaktır. Sivil toplum kuruluşları ve Maliye Bakanlığı'nın toplumsal cinsiyete duyarlılık koordinatörlüğü ile kurulan ilişki merkezi bir toplumsal cinsiyet bütçe ağı ile çalışılmasına ülkede öncülük etmektedir. Bununla beraber Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerle ilgili birkaç konferans düzenlenmiş ve 2002 yılının sonunda bir buçuk yıl süren işbirliği ile BEIGEWUM çalışma gurubu Avusturya'da önemli bir referans noktası olan, bu gelişmeleri içeren bir kitap basmıştır. Kitap makro iktisadi strateji ile ilgilenmekle beraber kadınlar, kamu gelirleri ve seçilmiş alanlardaki kamu harcamaları üzerindeki etkiler üzerinde durmaktadır (BEIGEWUM, 2011).

2002 yılında Maliye Bakanlığı Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerde kullanmak üzere Avusturya'da gelir vergisindeki verileri toplumsal cinsiyete göre ayrıştırmak için bir adım attı. Yönetimlerin toplumsal cinsiyet bütçe hazırlık aşamasında kullanmaları için rehber niteliğinde bir kontrol listesi de tasarlanmıştır. Ayrıca uygulamada yerel düzeyden gelen yardım taleplerini yanıtlamak adına yerel düzeyde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerin nasıl yapılacağını açıklayan bir el kitabı da 2004 yılının temmuz ayında basılmıştır. 2004 yılının mart ayında Avusturya federal hükümeti Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleri uygulamaya karar vermiştir. Sağlık Bakanlığı bir çalışma gurubunu toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelerin uygulama sürecinin bir parçası olarak kurmuş ve süreç 2004 yılının sonunda ilaç harcamalarının üzerindeki pilot analiz ile başlamıştır. 2005 bütçe kanunu, bütçenin toplumsal cinsiyete duyarlı halde hazırlandığını ilan etmiştir ve ilk adım olarak her bakanlıktan bütçe tahsislerinde toplumsal cinsiyet etkilerini analiz etmeleri istenmiştir. Yani Avusturya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler federal düzeyde geniş kapsamlı bir bütçe reformu sırasında uygulanmaya konulmuştur. Toplumsal cinsiyet duyarlılığı yeni nesil performans odaklı bütçe sisteminin ayrılmaz parçası olarak görülmektedir ve anayasanın içine entegre edilmiştir. Avusturya anayasasınının 13. ve 51. maddeleri şunu öngörür (Bknz.: Steger, 2008: 4):

- Federasyon, Devletler ve Komünler bütçe yönetimlerinde kadınların ve erkeklerin etkin bir şekilde eşitlikleri için uğraşmalıdır.
- Federasyonun bütçe yönetiminde etki odaklılığı, özellikle de kadın ve erkeklerin etkin olarak eşit tutulmaları ilkeleri korunmalıdır.
- Her bir bakanlık bütçe bölümü başına en fazla 5 hedef tanımlamak zorundadır.

- Tanımlanacak olan hedefler parlamentoda alınacak yıllık bütçe kararlarının bir parçasıdır.
- Her bir bakanlık toplumsal cinsiyet hedefleri kapsanacak şekilde somut tedbirler almayı tanımlamak ile yükümlüdür.
- Her bir idari birim için hedefler tanımlamalı ve toplumsal cinsiyet hedefleri bunların ayrılmaz bir bütünü olmalıdır.
- Denetçi birimler ise hedefleri çıktılarla kıyaslayıp hedeflere erişimin gerçekleşmesini denetlemekle yükümlü kılınmıştır.

Tablo 11: Farklı Bütçe Düzeylerinde Performans Bütçeleme

Kaynak: (Steger, 2011: 9).

Toplumsal cinsiyete duyarlı, performans odaklı bir bütçenin başarısı için bazı bilgilere ihtiyaç duyulur. Gereksinin duyulan bilgi konu ile ilgili, tutarlı, anlaşılır, bağlantılı, kıyaslanabilir ve teyit edilebilir olmalıdır. Tutarlı olması farklı bütçe düzeylerindeki hedefler açısından önemlidir. Anlaşılır olması kamuoyu ve parlamento açısından önem taşır. Kıyaslanabilir olması geçmiş yıllarla kıyaslama yapıp gelişimin gözlemlenmesi için gereklidir. Bağlantılı olması bakanlıkların çekirdek programları ile hükümetin ana programı

arasında eşgüdüm olmasını işaret eder. Teyit edilebilir olması da sonuçların ölçülebilir olduğunun göstergesi olacaktır (Steger, 2011: 13).

Hedeflenen sosyo-politik dışsal sonuçlar; örneğin bakanlığın toplumsal cinsiyetin eşitliğine katkı sağlayan hedefleri ve faaliyetleridir. İçsel/bakanlığa ilişkin hedeflenen içsel sonuçlar ise; örneğin toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sağlayan bakanlığın insan kaynakları politikasına ilişkin hedefler ve faaliyetlerdir ve bunlar şu bağlamda uygulanmaktadır (Steger, 2011: 14):

- Bütçe bölüm düzeyinde hedeflenen çıktılar,
- Genel bütçe düzeyinde faaliyetler,
- Detaylı bütçe düzeyinde hedefler ve faaliyetler.

Tablo 12: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Amaçlayan Sonuç ve Hedeflere İlişkin Örnekler

1	Sonuç Hedef	İşgücü pazarında daha fazla kadının tam zamanlı çalışma olanağı bulması
	Faaliyet	%XX oranında 3 yaş altı çocuklar için çocuk bakım tesisleri sayısının artırılması
2	Sonuç Hedef	50 yaş üzeri erkeklerin sağlık düzeylerinin iyileştirilmesi
	Faaliyet	Ulusal sağlık sisteminde ücretsiz koruyucu tıbbi checkup kampanyası başlatılması
3	Sonuç Hedef	Bilim ve teknik çalışmalara kadının daha fazla oranda katılımı
	Faaliyet	Bilim ve teknik konularda liselerde toplumsal cinsiyete duyarlı öğretim metotlarının sunulması
4	Sonuç Hedef	25 yaş altındaki erkekler için yol güvenliğinin iyileştirilmesi
	Faaliyet	Sürücü lisansı almak için iyileştirilmiş eğitim gerekleri içeren kanun tasarısının hazırlanması
5	Sonuç Hedef	Toplumsal cinsiyet ücret farkının azaltılması
	Faaliyet	Yakın zamanda gelecek olan vergi reformuna düşük ücretlilere pozitif yanlılık uygulaması gibi toplumsal cinsiyet konularının eklenmesi Aile izin programları için her iki ebeveynin de yükümlülüğü paylaştığı mali teşviklerin artırılması
6	Sonuç Hedef	Aile izninden sonra tekrardan işe girmenin kolaylaştırılması
	Faaliyet	Esnek çalışma saatleri ve uzaktan çalışmanın uygulanması

Kaynak: (Steger, 2012: 15-16).

Ayrıca Avusturya Federal Hükümeti bölgesel düzeyde uygulamaya koyduğu Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleri yerel düzeyde dışsal uzmanların desteğini alarak yerel yönetimle işbirliği yapmaktadır. Analiz eğitim, sağlık ve spor üzerindeki harcamalara odaklanmaktadır. Direkt faydalar, istihdam üzerindeki faydalar ve koruma ekonomisi

üzerindeki direkt olmayan etkiler, ücretsiz ev işleri ve yaşlı çocuk bakımı toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamadaki politika bileşimini geliştirmede keşfedilecektir.

Viyana'da şehir yönetimi 2005 yılında Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleri bir şehrin bölgelerini pilot olarak ele alıp analizi de içerecek şekilde başlayacağını beyan etti. Birkaç şehir ve küçük komüniteler de yerel düzeyde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe yaklaşımına olan başlama niyetlerini göstermiştir (Council of Europe, 2005: 28).

2004 yılında toplumsal cinsiyet etkisi testi prosedürü fizibilite çalışması yürürlüğe konmuştur. Toplumsal Cinsiyet ve Çeşitlilik Yönetim Gurubu bu konuda tavsiye edici rol oynamıştır (Gender and Diversity Management Group, 2011).

Avusturya'da toplumsal cinsiyet duyarlılığı üzerinde vergilerin de rolü üzerinde durulmaktadır. Bütçe gelirleri büyük oranda vergilerden edinilmekte olup bu vergilerin bilindiği üzerine hem toplum hem de ekonominin genel işleyişi üzerinde düzenleyici ve dağıtıcı etkisinin olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Avusturya'da Maliye Bakanlığı özellikle gelir vergilerinde toplumsal cinsiyet duyarlılığı gözetmeye çalışmaktadır. 2002, 2006, 2010 yıllarında yapılan 3 çalışma vergi mevzuatının toplumsal cinsiyet tarafsız olarak hazırlanmış olmasına karşın kadın ve erkeklerin sosyal durumlarındaki toplumsal cinsiyete dayalı farkların vergi yükümlülüklerinde farklarla sonuçlanması gerektiği olasılığı göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Temel sonuç ise kadınların yararına %10 oranında ılımlı bir yeniden dağılım etkisi ülkenin halen karşılaşmakta olduğu önemsenen toplumsal cinsiyet ücret farkının kapanmasına katkı sağladığı gözlemlenmiştir. Diğer bir sonuç ise vergi muafiyetlerinin genel olarak erkekler tarafından yararlanılan bir vergi avantajı olduğudur. 2009 vergi reformu ise çalışan kadınlara ilişkin pozitif etkiler getirmiştir (Steger, 2011: 19-21).

Avusturya Maliye Bakanlığı, toplumsal cinsiyetin ana programlara yerleştirilmesi komisyonu üyesi Elfride Fritz, Avrupa Konseyi tarafından 2009 yılında düzenlenen bir panelde Avusturya'nın 2009 yılı itibari ile devlet bütçesinde toplumsal cinsiyete duyarlı olduğunu ifade etmiştir. 2004 yılında bütçe hazırlama rehberlerin toplumsal cinsiyet duyarlılığı kazanması için çalışılmaya başlandığını, 2008 yılında ise uygulamaya başlandığını ve her bakanlık içerisinde kendisi gibi bir komisyon üyesinin bakanlık bütçesinin toplumsal cinsiyet duyarlılığını denetlemek için görevli bulunduğunu belirtmiştir (T.C. Maliye Bakanlığı, 2009:5)

Avusturya'da Maliye Bakanlığı tarafından gelir vergisine ilişkin yapılan bir çalışma da gelir vergileri ile toplumsal cinsiyet farkları arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İşgücü pazarında kadınların erkeklere kıyasla daha az gelir edindikleri göz önünde bulundurulduğunda gelir vergisinin toplumsal cinsiyetler arasında farklı sonuçlar doğurmasının nedeninin bu olduğu görülür. Artan oranlı gelir vergisi toplumsal cinsiyetler arasındaki ücret farkının azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ancak Avusturya’da gelir vergilerine ek olarak sosyal güvenlik katkı payları da geliri kesintiye uğratmaktadır. Sosyal güvenlik payları belirli bir eşişge kadar sabit oranlı hesaplanmakta ve gelir yükselse de değişmemektedir. Bu sabit miktar geliri yüksek olan erkeklerin gelirlerine kıyasla daha az oranda sosyal güvenlik kesintisine uğramaları nedeni ile avantajlı konuma geçmelerine olanak tanımaktadır. Bu durum toplumsal cinsiyetlerin gelir farklarındaki makası açmaktadır. Aynı çalışmada vergi indirimlerinin toplumsal cinsiyet üzerine etkisi de incelenmiştir. Erkeklerin vergi indiriminden kadınlara kıyasla daha fazla fayda sağladığı tespit edilmiştir. Örneğin ailedeki tek ücretli çalışan olma indirimi, işe gitmek için uzun yol kat etme indirimi vs. Bununla beraber düşük düzeyde olan gelirlerinin büyük çoğunluğunu tüketme eğiliminde olan kadınlar tüketimleri dolayısıyla dolaylı vergilerin de olumsuz etkisi altında kalmaktadırlar (Klatzer, 2011: 28).

Viyana Üniversitesi bütçesinin toplumsal cinsiyet duyarlılığı konusunda yapılan bir araştırmada, üniversitede konu üzerinde birçok yasal düzenlemelerin olmasına rağmen tüm bunların bir genel amaç için eşgüdüm halinde toplanamadığı gözlemlenmiştir. Eşgüdümün sağlanması için bilim insanı olarak kurumda çalışan kadın ve erkek akademisyenlerin konu üzerindeki üniversite stratejik yönetimin bir parçası olarak amaç ve tasarıların şekillenmesinde çalışmasına ve böylelikle bahsi geçen eksikliklerin giderilebileceği görüşüne varılmıştır. Kurum bünyesinde Working Committee on Equal Treatment (WCET) adlı birim toplumsal cinsiyet eşitliğini denetlemek üzere hizmet vermektedir ancak birimin insan kaynakları ve mali olanakları oldukça sınırlıdır ve bu nedenle üniversite mevzuatında yapısal değişiklikler yapabilmeye sınırlı kalmaktadır. Dahası toplumsal cinsiyet eşitliğini etkin olarak arttırmak için toplumsal cinsiyet ayarlamaları, toplumsal cinsiyet çalışmaları vb. konularda ek kurumlara da ihtiyaç vardır (Rothe vd., 2008: 76-79).

Viyana Üniversitesi’nde yapılan harcamaların %70’i personel harcamasıdır. Bu nedenle üniversitedeki toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe uygulamasında toplumsal cinsiyet farklılıklarını sistematik olarak analiz edip insan kaynakları bütçesini değerlendirmek önemli görülmektedir. Personel harcamalarında toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış veriye sahip olmak toplumsal cinsiyet boşluğunu tespit etmekte bir önkoşul olabilir. Elde edilen bulgular endekslenerek periyodik olarak basılıp bölümler ya da üniversite genelinde dağıtılabılır. Bu

üniversite kamuoyunun konuya olan ilgisini arttırdığı gibi çeşitli zaman aralıklarında toplumsal cinsiyet eşitlik/eşitsizlik değişimlerinin gözlemlenmesine yardımcı olacaktır. Aslında Viyana Üniversitesi'nde finansal bir teşvik sistemi yıllarca uygulanmıştır. Uygulama sonunda alınan çıktılar da geliştirilmeye açıktır ancak çıktıların bir eksikliği şudur; bugüne dek elde edilen veriler hep üst yönetimdeki kadın çalışanları hedef alan uygulamaların çıktılarıdır (Rothe vd., 2008: 76-79).

Bütçe sürecinde, bütçe yapanlarla bütçeyi paylaşanlar arasında şeffaflığın ve güvenilir bir işbirliğinin olması üniversitelerdeki toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe uygulaması için gerekli koşuldur. Üniversitelerde şeffaflığı sürdürmek oldukça güç görünmektedir ve ancak yeni kurumların yetkinleşip gelişmesi ile mümkün görünmektedir. Viyana Üniversitesi'nde yapılan araştırmanın ekibi üniversitede bütçelerin kısmen opak ve gelişim için etkinsiz veri akışına sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Bütçe sürecinde daha şeffaf bir raporlama ve iletişim bütçe sürecinde şeffaflığı daha da arttırmaya yardımcı olur (Rothe vd., 2008: 76-79).

4. Belçika'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe girişimi 2001 yılında Belçika Federal Hükümeti tarafından Eşit Fırsatlar Yönetimi vasıtasıyla başlatılmıştır. Bu proje ile her bakanlık eşit fırsatlar uyarınca stratejik bir amaca sahiptir ve bir Belçika Üniversitesi ile işbirliği içinde çalışılması proje uyarınca şart koşulmuştur. 2002'de Belçika'nın AB başkanlığı sırasında Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelere ilişkin düzenlenen bir kongre ile Eşit Fırsatlar Yönetimi tam manasıyla uygulamaya konulmuş olmuştur. Buradaki ana amaç, Sharp ve Budlender tarafından çizilmiş olan 3 kademeli harcama çerçevesini[‡] uygulamaya koymaktır. Bu girişimin bir uygulaması da bütçenin ve toplumsal cinsiyet duyarlılığının bürokrat ve bakanlık kabinesince uygulanması olmuştur. Bu uygulama süreci dünyanın diğer bölgelerindeki örnekler gibi gerekli araçların kullanılıp Belçika bütçesine uyarlanması içermiştir. İkinci uygulama ise üniversitelerden uzmanlarca hazırlanmış bir kontrol listesinin tüm federal bakanlıklarca uygulanmasını içermektedir. Uygulama sırasında anlaşılmıştır ki bazı bakanlıklar zaten hâlihazırda bütçelerini toplumsal cinsiyete duyarlı olarak adlandırmaları bile bu duyarlılığa sahip şekilde hazırlamaktadırlar. Veri uygunluğuna ve yönetimlerin istekliğine bağlı olarak üçüncü aşama ise toplumsal cinsiyet bakımından derinlemesine analizi içermektedir (Villagomez, 2010: 9-10).

[‡]İlk kategori harcamalardaki toplumsal cinsiyet dengesizlikleri, ikinci kategori eşit fırsat harcamaları, üçüncü kategori genel harcamaları içerir (Sharp, Budlender, 1998).

Belçika'da bu ilk girişimden bazı önemli dersler alınmıştır. Toplumsal cinsiyete ayrıştırılmış verinin yetersizliği bütçe analizini olumsuz etkilemekte ve bütçe şeffaflığı ve etkinliği konusunda sorular getirmektedir. Ayrıca Belçika bütçe sisteminde performans bütçelerin eksikliği politik olarak bunun olumsuz yönde gelişmesine neden olmaktadır. Konu üzerinde çalışmakta olan uzmanlara göre plan program esaslı bir bütçe sisteminin toplumsal cinsiyet duyarlılığı konusunda daha iyi fırsatlar sunacağı yönündedir. Bu çalışmanın bir eksik yanı Pekin Konferansı'nda işaret edilen ölçütlerin mevcut olmamasıdır. İlerleyen zamanlarda Belçika Hükümeti tarafından kadın hakları konusunda uluslararası standartların ilerleyen zamanlarda izleneceği tahmin edilmektedir (Villagomez, 2010: 9-10).

Belçika'nın AB Başkanlığı toplumsal cinsiyete duyarlı bir ekonomi politikasının rehberliğini tüm AB ülkelerine genişletmeyi hedeflemektedir. 2001 yılında UNIFEM tarafından bu konuda "Gender Responsive Budget Initiatives: Some Key Dimension and Practical Examples" adlı bir konferans düzenlenmiştir. Sivil toplum örgütü olan "Commission Femmes et Development" da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler konusunda bilhassa kalkınma konusunda çalışmalar yapmaktadır (Kingdom of Belgium, Foreign Affairs/Foreign Trade and Development Cooperation, 14.12.2011). Ayrıca, Belçika Federal Hükümeti 2002 yılından bu yana faaliyet gösteren, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler konusunda bir çalışma gurubu oluşturmuştur. The Institute for Equality of Women and Men adlı enstitü de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeler hakkında bilgilendirici yayınlar yayımlamaktadır (Bknz.: The Institute For The Equality of Women and Men, 2012).

2002 yılının Temmuz ayında, UNIFEM, OECD ve Belçika Federal Yönetimi ortaklığı ile Brüksel'de "Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler ve Ekonomik Finansal Güçlendirme" adlı uluslararası konferans düzenlenmiştir. Bu girişim, Belçika Girişim ve Eşit Fırsatlar Bakanlığı tarafından sahiplenilip, öncülük edilmiştir. Girişimin amacı Belçika merkezi hükümeti hizmetlerine toplumsal cinsiyet duyarlılığını uygulamanın fizibilitesini belirlemektir. Bu pilot proje ile birçok sonuca ulaşılmıştır (Council of Europe, 2005: 28-29):

- Bütçeleme ve toplumsal cinsiyet memurları rasyonel çalışarak yaklaşımlar ve toplumsal cinsiyet bütçesi yapımı için araçlar edinirler. Çalışma ile geleceği etkileyecek toplumsal cinsiyete ilişkin önemli bilgiler ve konuya ilişkin tecrübeler görevli memurlara aktarılmaktadır.
- Bu araştırma hareketi bakanlıkların sürmekte olan ve öncelikli harcamalarının toplumsal cinsiyet bütçesi olarak etiketlenmesi ve toplumsal cinsiyete duyarlı sayısal ve niteliksel verilerin uygun ve erişilebilir olmasına öncülük etmiştir.

Açıktır ki toplumsal cinsiyet duyarlılığı ile işbirliği içine girmeyen hiçbir yönetim alanı yoktur. Bununla beraber girişim için ihtiyaç duyulan veri hâlihazırda uygun durumda değildir.

- Bilgi paylaşımı ve yayılması, memurlarıyla bilgiyi paylaşımı, bu konuda broşür de hazırlanması, çalışma materyalleri, raporlama süreci ve araştırma bulguları, geribildirim organizasyonunu içeren pilot projelerin önemli bir parçasıdır.
- Federal düzeyle beraber yerel düzeyde de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelere artan bir ilgi mevcuttur. Yerel parlamentolar Flanders ve Wallonia’da sivil toplum ve kadın örgütleri konuya ilgi göstermektedir.

5. İspanya’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

İspanya’nın Bask Özerk Bölgesi de bir kadın bürosuna sahiptir ve Emakunde adlı bu ofisin Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe konusunda materyaller ile dolu bir sanal kütüphanesi bulunmaktadır (Bknz.: Infopolis, 2010). En yetkin toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe girişimi 2001’den beri bölgesel düzeyde EMAKUNDE tarafından Bask Bölgesi’nde sürdürülmektedir. Bask Kadın Enstitüsü 1988’de kurulup Bask Hükümeti’ne bağlı özerk bir kuruluş olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Faaliyetlerine seçilmiş belirli bölümlerin harcamalarının toplumsal cinsiyet duyarlılığının ölçümü ile işe koyulmuştur. Seçilen bölümler ise kültür, endüstri, ticaret, içsel ve bölgesel kalkınma, çevre, sağlık, ulaşım ve kamu işleridir. Her bir bölümde belirli bir program seçilip toplumsal cinsiyet etkisi değerlendirmesi analizi harcama uygulaması uyarınca yapılmaktadır. Uygulamanın toplumsal cinsiyete ayrıştırılmış veri eksikliğinin giderilmesinde yararlı olduğu yapılan çalışma ile kanıtlanmıştır. Bölümlerden gelen öneriler daha çok kaynak getirisine neden olmamakla beraber kaynaklara daha eşit erişime yardımcı olmuştur. Bu tecrübe sonrasında EMAKUNDE ve Bask maliye birimi aynı metodolojiyi, tüm bölümlerdeki harcama ve gelir kısmı için uygulamaya çalışmaktadır. Ayrıca bu bölgesel tecrübe benzeri bir girişim, Andalusia Bölgesi’nde de bir alt-bölgesel hükümet olan Cordoba’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe girişiminde bulunulmuştur. Ülkedeki bu çabalar 2001-2003 tarihleri arasında “II Equal Opportunities Plan” içinde UN HABITAT tarafından en iyi uygulama seçilmiştir (Cordoba Delegasyonu, 2010).

Bu plan toplumsal cinsiyet hassasiyet stratejisini tüm bölgesel alanlarda tasarlanan hedefleri gerçekleştirmede yardımcı bir araç olarak yaygınlaştırmıştır. Yerel işlerin görüldüğü alanlara toplumsal cinsiyet merkez noktaları kurulup çalıştırılarak toplumsal cinsiyet eşitliği

stratejisi uygulanmaya konuşmuştur. İlk adım memurların, kadın sivil toplum örgütlerinin ve yerel araştırmacıların davet edildiği Avrupa'daki diğer Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe uygulayıcıların ve konusunda uzman İspanyol araştırmacıların sunduğu bir çalıştay ile farkındalığın artırılması olmuştur. İkinci adım ise tüm alanlara uygulanacak metodolojinin bulunması ve Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelere yakinen çalışan finansal alanda kurumsallaştırılması olacaktır. Ayrıca Andalusia yerel yönetimi de toplumsal cinsiyet analizi üzerine yoğun yasal düzenlemelere gitmiştir. Basında çıkan haberlerden hareketle sonuçların oldukça pozitif olduğu gözlemlenmiştir. Ancak yapılan çalışmalarda hiçbir sivil toplum katılımı gözlemlenmemiştir (Villagomez, 2005: 7).

Ulusal Kadın Enstitüsü (Instituto de la Mujer) ulusal bütçeye toplumsal cinsiyet duyarlılığı kazandırmaya yönelik bazı değişikliklerin önerilerini içeren çalışmasını Kadın ve Erkekler için Eşit Fırsat adlı dördüncü eylem planında sunmuştur (Spain Ministry of Labour and Social Affairs, 2010).

Bask Hükümeti'nde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe girişimi Emakunde Bölgesi'nde uygulanmaya çalışılmaktadır. Kadın enstitüsü girişimi ile kamu yönetimine ait bütçelerde toplumsal cinsiyet perspektifinin "3. Bask için Kesin Olumlu Kadın Hareketi" ile Kamu Politikasında Kadın Perspektifi adlı çalışmanın ilk bölümünde normatif ve tanımlayıcı kapasiteyi geliştiren toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların Bask politik kurumsallaşmasının inşasını gerçekleştireceğinden bahsedilmiştir. 1999'da Maunder bu yönde birkaç proje başlatmıştır. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelere ilişkin bir dijital kütüphanenin işlenmesi ve internet erişimine sunulması gerçekleştirilmiştir. Bask Hükümeti bölümler arası komitesi konuya ilişkin bilgilendirici seminerler düzenlenmiştir. Emakunde tarafından da Dr. Diane Elson yönetiminde bir seminer düzenlenmiştir (Bknz.: Emakuaren Euskal Erakundea Instituto Vasco De La Mujer/Emakunde, 2010).

2001'de pilot girişim 6 Bask bölümünün tanıtımı ile duyuruldu. Ulusal ve uluslararası uzmanların katılımının olduğu bir kapanış konferansı ile pilot proje son buldu. Sektör raporları farklı katılımcıların toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe seminerleri ile Aralık 2002'de sunuldu. Bununla beraber Bask özerk bölgesinde "Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler" adlı bir de el kitabı yayınlanmıştır (Council of Europe, 2005: 32-33).

Tablo 13: Bask Hükümeti Çalışma Gurubu

Bölmeler	Seçilmiş Programlar
Ev ofis	Acil durumlar için vatandaş eğitimi
Endüstri, ticaret, turizm	Teknoloji merkezleri
Ulaşım, Kamu binaları ve altyapı	Ulaşım
Sağlık Sistemi	Fonlama ve kendikendine yardım gurupları
Kültür	Spor
Toprak ve çevre	Çevre eğitimi

Kaynak: (Council of Europe, 2005: 33)

2009 yılında Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen bir konferansta İspanya Bakanlar Komitesi üyesi Capitolian Diaz, İspanya'da Andaulicia Bölgesi'nde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin yapıldığını, 2003 yılından beri İspanya Parlamentosunun her hareketinin toplumsal cinsiyet analizine tabi olduğunu, toplumsal cinsiyet eğitimlerinin yanında bütçeye olan etkileri konusunda da eğitimler verildiğini konuşmasında ifade etmiş, vergilerin toplumsal cinsiyet üzerine olan etkilerinin de tahlil edilmesi gerektiğini belirtmiştir (T.C. Maliye Bakanlığı, 2009: 2).

6. İsviçre'de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

1990'lı yıllarda kamu harcamalarında kısıntıya gitme amacı ile bir takım tedbirler alınmasının ardından İsviçre Kamu Hizmet Sendikası kamu harcamalarının ve bütçe kesintilerini toplumsal cinsiyet üzerindeki etkilerini ölçen bir çalışma hazırladı. Çalışmada, kamu mal ve hizmetlerinden hangi toplumsal cinsiyetin daha fazla yararlandığını tespit etmenin bir yolunun olup olmadığı sorusuna yanıt arandı. Bununla beraber kamu harcamalarında yapılan kesintilerin yol açtığı sonuçların nasıl açıklanacağı ve inceleneceği tespit edilmeye çalışıldı. Çalışmada İsviçre Federasyonu, Bern Kantonu ve Bienne Şehri için yapılan harcamalar incelendi. Değerlendirmede kullanılan ölçütler ise şu şekilde sınıflandırılabilir (Klatzer, 2011: 27):

- İstihdam: Kamunun herhangi bir aktivitesi kadınlar için mi yoksa erkekler için mi daha fazla istihdam olanağı sunar yoksa eşit mi dağılır?
- Haklar: Kamunun herhangi bir aktivitesi erkekler için mi yoksa kadınlar için mi daha fazla hak doğuruyor yoksa her ikisine de eşit mi dağılır?
- Ücretsiz kadın işçiliği: Kamu harcamalarını kısmak için alınan tedbirler daha çok sayıda kadının ücretsiz iş (örneğin yaşlı bakımı) yapmasına sebep oluyor mu?

Çalışma, 1996 yılında “Saving on Women? An Analysis of The Impact of Federal, Cantonal and Communal Policies to Reduce Expenditure”[§] adı ile yayınlandı. Bütçe analizi kamu harcamalarını azaltma eğilimi nedeni ile kadın ve erkekler arasında son derece adaletsiz bir dağılım gösterdiğini ortaya koymuştur.

Basel Kantonu’nda da toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeler konusunda çalışılmıştır. 1990’lı yılların ilk başlarındaki durgunluktan alınan ders ile İsviçre Konferansı’nın toplumsal cinsiyet eşitliği delegeleri ve İsviçre kamu çalışanları birliği özel bir enstitü etrafında kamu harcamalarının toplumsal cinsiyet üzerindeki eşitsizlik etkisini göstermek için birleştiler. Bu analitik aracın anahtar bileşenleri: uzun zamanki değişimlerin izlenmesi; genişleme peridotlarını ekonomik peridotlarla kıyaslanması; harcamanın kadın ya da erkek için mi harcanmış olduğunun ölçümü olarak sıralanabilir. Bu metodun bir diğer özelliği de tüm fonu içermemekle beraber ortalama gelişimden sapmayı da içermiştir. Bu araç kamu istihdamı üzerindeki etkilerin ve harcamaların ve ücretsiz erişimini içermiştir. Sonuçlar 1996’da basılan Saving on Women adlı çalışmada yer almaktadır. Sonuçlar harcamaların %90’dan fazlasının diğer cinslere dağıtılabildiğini göstermiştir. Bu çalışma Der kleine Unterschiedi Stat Sfinamzen (Devlet Maliyetlerinde Küçük Farklılık) adı ile basılmıştır. Temmuz 2005’te hükümetin bu analizi kamu harcamaları için yıllık hale getirmesi öngörülmüştür. Bununla beraber istatistikî veriler 4 yılda bir güncellenmektedir. Sonuçlar ve değişikliklerin bütçede her yıl basılmasına ve dış uzmanlardan yardım alınması sonucuna da aynı yıl varılmıştır (Klatzer, 2011: 27).

7. Hollanda’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Parlamento hükümete toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeler üzerine çalışılması konusunda yetki vermiştir. 1994 yılından beri de konuya ilişkin raporlar hazırlanıp kamuoyuna sunulmaktadır. 1998 yılından sonra ise Hollanda Hükümeti hem yerelde hem de ulusal düzeyde kadınların sorunlarının önlenmesinde bütçe politikaları üretmektedir. 2003 yılından sonra ise Sosyal İlişkiler Bakanlığı tarafından toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe yaklaşımı ile ilgili şeffaflık, hesap verilirlik ve etkinlik ilkeleri uyarınca raporlar hazırlanmaktadır. Hollanda’da Avrupa’nın diğer kesimlerine kıyasla devlet bütçelerinde mali disiplin kültürü Kuzey Avrupa ülkelerinde daha yerleşik olduğundan dolayı, toplumsal

[§] Kadınlar üzerinden tasarruf? Harcama kesintisiyle ilgili federal politikaların, kanton düzeyindeki politikaların ve sosyal politikaların etkilerinin incelenmesi.

cinsiyet eşitliğine yönelik bütçesel reformlara adapte olmakta zorluk çekilmemektedir (Boer, 2008: 3).

Vrouwen Allieante adlı kadın organizasyonu Wageningen Üniversitesi ile beraber yerel guruplar ve Gelderland ve Overijssel Bölgesi'ndeki araştırmacılar için toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe analizi hakkında bir kılavuz hazırlamıştır (European Women's Lobby, 2004: 26).

B. Kuzey Avrupa'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Kuzey Avrupa ülkelerinde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler 1980'lerin başından başlayarak ilgi görmeye başlamıştır.

1. Birleşik Krallık'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Birleşik Krallık'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe çalışmaları Birleşik Krallık Kadın Bütçe Grubu (U.K. Women's Budget Group) tarafından sürdürülür. Bahsi geçen grubun hazırladığı bütçe planı kamu harcamalarında ve kamu gelirlerinde kadına yönelik bilgi sağlama açısından fayda sağlar. Diğer ülkelerdeki harcama odaklı yaklaşımların aksine Birleşik Krallık'da kamu gelirleri üzerinde toplumsal cinsiyet duyarlılığına odaklanılmaktadır. Kadın Bütçe Grubu istihdama vergi indirimi, ilave edilmiş çocuk indirimi, çalışan ailelere vergi indirimi önerilerinde bulunup ekonomide kadın rolünün ortaya konması için çalışma yapmaktadır (Tüğen, Özen, 2008: 6).

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe yaklaşımı sivil toplum girişimi ile 1989'da yerel düzeyden ulusal düzeye sirayet edecek şekilde Birleşik Krallık'da başlamıştır. Birçok kadın aktivist ve diğer organizasyonların benzer akademik amaçlar etrafında birleşip, hazine ve maliye bakanlığını içeren politika yapıcılara tavsiye niteliğinde kazanılmış haklarına işaret edecek şekilde örgütlenerek Kadın Bütçe Grubu kurmaları da aynı yıllarda gerçekleşmiştir. Bu gurup, bürokrat ve bakanlara yapıcı eleştiriler ve ileriye yönelik tavsiyelerde bulunarak çocuk koruma, vergi kredisi, üretkenlik ve çalışma hayatı dengeleme konusunda önerilerde bulunmaktadır. Grup ayrıca bütçenin yıllık harcama kararı gibi temel politik kararlar üzerine toplumsal cinsiyet duyarlılığı katılması hedefleri uyarınca yorum da yapmaktadır. Yeni İşçi Partisi'nin gurup ile diyalog halinde olması kadın politika ajandasının uygulanması uyarınca işlerini kolaylaştırmıştır. Kadın Bütçe Gurubunun Birleşik Krallık genelinde aktivitelerine ek olarak İskoçya, İrlanda ve Galler'de de ayrıca benzer aktiviteler gözlemlenmiştir. Kadın Bütçe Grubu, hükümet politikasını etkileme gücüne muktedirdir ve masa üzerindeki güncel

sorunlara dikkat çekebilmiştir. Bu gurup çalışanları periyodik olarak bütçe üzerine anahtar çalışma alanları üzerinde çalışmak için bir araya gelmiştir. Ayrıca hazinenin bazı birimleri ile ortaklaşa pilot projeler de yürütmektedir. Bu gurup çoğunlukla vergiler ve faydalar üzerine odaklanmış harcama kısmına daha az eğilmiştir. Gurubun üzerinde durduğu alanlar, vergi kredisi, faydalar, fakirlik, emekli ödemeleri, istihdam, eşit işe eşit ücret talebi olarak sıralanabilir. Gurubun üzerinde durduğu tema ekonomik etkinlik içinde eşitliğin de olması gerektiğidir. Uygulamada etkinlik argümanı radikal bir yaklaşımdır çünkü politikacıların bunu sağlamak için sosyal ve ekonomik manada politika yaparken geleneksel sınırları zorlaması ve adeta meydan okuması gerekir (Himmelweit, 2001: 49-70).

Krallık Kadın Bütçe Grubu, hazine ile olağan-düzenli toplantı yapmaktadır. Bütçe ön-analizi hazırlanıp, makro manada Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerle alakalı yayınlar yapılmaktadır. Harcamalar için Hazine Rehberliği adlı yayın tüm hükümet birimlerini harcamalarının toplumsal cinsiyet etkilerini içeren dağıtımsal etkilerini sınaama konusunda zorunlu kılmaktadır (Women's Budget Group, 2009).

İngiltere'de 1960'ların son çeyreğine kadar tüm sektörlerde kadın işgücüne benzer-aynı iş içerisinde bile erkeklerden yaklaşık %40 daha az ücret ödenmekteydi. İşçi sınıfı kadınların protesto ve direnişi ile eşitsizlik tabandan gelen zorlama ile eşit ücret talebini devlet müdahalesi vasıtasıyla başarı ile sonuçlandırmıştır.⁶

İskoçya'da ise Engender adlı kadın organizasyonu İskoç Kadınların Bütçe Gurubu tarafından 1999 yılında, yıllık toplumsal cinsiyet denetimi üretmek için kurulmuştur (Bknz.: Engender, 2009). Galler'de ise Welsh Toplumsal Cinsiyet Denetim Gurubu ilk kez 2002 yılında çalışmalarına başlamıştır. Bununla beraber İskoç yönetimi eşitliği esas alan bir taslağı plan olarak politikaya adapte etmek için hazırlamıştır. Bu "Eşitlik Stratejisi" Planı Kasım 2000'de yayınlandı ve bütçelerin, harcama planlarının toplumsal cinsiyet bakımından eşit etkilerinin korunmasını ve geliştirilmesini desteklemek için birkaç çalışma hazırlandı. Bu çalışmalardan biri sağlık ve kültür turizmi bölümlerince yapılmıştır. Bütçe sürecindeki toplumsal cinsiyet analiz araçlarının geliştirilmesi için sağlık ve kültür turizmi bölümleri ortaklaşa bir pilot proje geliştirdi. Sağlık sektöründeki yetersizlikleri İskoçya'daki ve sağlık

⁶Bu hareket 2010 yılında gösterime giren "*Made in Dagenham*" adlı İngiliz sinema filminde belgesel içeriği ile işlenmiştir. 1968 yılında, İngiltere'deki bir Ford Otomobil Fabrikası'nda geçen filmde otomobillerin iç aksam tekstil parçalarını üreten, atölye işçisi olarak çalışan grup kadın, birlik olup adalet için ayaklanır. Mücadelenin amacı: toplumsal cinsel ayrımcılığın önünü kesip erkeklerle eşit kazanç ve haklar elde etmek; eşit işe eşit ücret ve denk sosyal güvenlik... Yaşamları mutfakla, fabrika arasında geçen, işçi sınıfına mensup sıradan kadınlar, patronlarına, kocalarına ve devlete karşı durmak zorunda kaldığı durumun işlendiği filmde fabrikada başlayan mücadelenin bürokrasiye taşınması ve başarı ile sonuçlanması anlatılmaktadır (IMDb, 2012).

politikasının kamu politikasındaki önemi ile kaynak tahsisi süreci ve toplumsal cinsiyet etki analizi dikkate alındı. Pilot uygulamaya Ocak 2005'te başlandı, sağlık ve spor harcamalarındaki toplumsal cinsiyet farklılıkları üzerine odaklandı. Seçilen programlar sigara tüketimi önleme programı ve aktif okul programlarıydı. Gençlerdeki sağlık yetersizlikleri üzerine odaklanmanın yansımaları İskoçya'daki bu pilot programı daha görünür kıldı. Ayrıca politika ve kaynak tahsis süreçleri ve toplumsal cinsiyet analizinde nasıl bir örnek üzerinde çalışacağı İskoç yönetimi için de net bir şekilde çizilmiş oldu. Metodoloji şunları içerir (Council of Europe, 2005, 35):

- Politik alandaki toplumsal cinsiyet farklılıklarının kanıtının tanımlanması bir literatür taraması ile mümkün olabilir.
- Politik formülasyon ve kaynak tahsisi süreçlerinin ikisinde sınırlamanın çizilmesi, yönetim ve kamu organları gibi anahtar aktörleri içerecek şekilde röportaj ve görüşmelerin yapılması uyarınca gerçekleştirilebilir.
- Pilot çalışma ve uluslararası alanda yapılmış en iyi uygulamalardan alınan dersler üzerine özenli bir şekilde yol gösterici rehber niteliğinde kaynakların memurlar için hazırlanmasıdır.
- Bazı gelecek iş önerileri Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe konusunda literatür tarama ve analiz sonuçlarının özetlerini içeren pilot uygulama süreçleri üzerine raporların üretimi konusunda çalışır.
- 2005 Eylül'de sunulacak taslak, bütçeye pilot çalışmanın bir özeti dâhil edilir.

Birleşik Krallık'da ayrıca işsizliğin azaltılmasına yönelik hazırlanan yeniden yapılandırma paket programı (New Deal) analiz edilerek kamu harcamalarının toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik ne tür sonuçlar doğurduğunu değerlendirmek amacıyla kişi başına düşen harcamalar incelemiştir. Bahsi geçen çalışma sonucunda sınırlı miktarda kamusal kaynağın kadınlar için kullanıldığı ortaya çıkmıştır (Bellamy, 2002: 7). Bir başka deyişle ülkede uygulanan yeniden yapılandırma fonlarının sadece %8'lik kısmı bekâr kişilere (%95'i kadın), %57 gençlere (%27'si kadın) verildiği tespit edilmiştir (European Women's Lobby, 2004: 5).

2. İrlanda'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

İrlanda'da Uygulanmakta olan ulusal kalkınma planı içinde toplumsal cinsiyet etkisi değerlendirmesi ile birleştirilmiş çok yıllıklı harcama planı 2000 yılında başlamıştır.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler konusunda bir seminer 2003 yılı Ekim ayında Adalet Bakanlığı'na bağlı toplumsal cinsiyet eşitliği ünitesi tarafından organize edilmiştir (NDP Gender Equality Unit, 2009). Bununla beraber son yıllarda İrlanda'da yasama reformu anti ayrımcılık yasasına hizmet ve servislerin tedariki ve istihdamın da korunması eklenerek genişletilmiştir. Ek olarak eşitlik altyapısı eşitlik otoritesini ve NDP toplumsal cinsiyet eşitliği ünitesini içererek sağlamlaştırılmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği politikası bu olumlu gelişmeler ile uygulanmaya başlanmıştır. İlerleyen zamanlarda ise Ulusal Kalkınma Planı (2000-2006, NDP) çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliği kadın ve erkek fırsat eşitliğine adapte edilmiştir. Bu rolün bir parçası olarak politika yapıcılara ve program uygulayıcılara toplumsal cinsiyet duyarlılığı konusunda tavsiyelerde ve desteklerde bulunulmuştur. NDP toplumsal cinsiyet eşitliği ünitesi bir pilot araştırma projesi ile Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe yaklaşımının bütçe sürecinin potansiyel kullanımını keşfetmek için oluşturulmuştur. Araştırmanın birincil amacı, bölgesel esaslı ülke girişim sahası (CEB) ile mikro girişimleri kredi ve programlarla destekleyip girişim kapasitesini arttırmaktır. Bunun özellikle önemi şudur; hem yardımların araştırmalarında hem de çıktılarının araştırılmasında iki cinse kullanılacak analitik aracı geliştirmede olumlu etki sağlamıştır. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeyi teşvik etme kalıbı; toplumsal cinsiyet denetiminin her iki toplumsal cinsiyet bakımından denetlenmesini, bütçe sürecinde bir özdenetim mekanizması ile gerçekleştirir. Denetimin sonuçları bir kurumun toplumsal cinsiyet hassasiyetini kıyaslarken aynı zamanda kurum için eşitlik kapasitesi artırımı için strateji sunabilir. Fon haritası bütçelere daha geniş bakmayı, finansal yönetim ve program sonucu arasında daha aktif ilişki kurmayı teşvik eder. Politika yapımı ve kaynak dağılımı arasındaki boşluğun gösterimi ile fon haritası bütçe sürecindeki esnekliğe izin verir. Bütçe mantığı toplumsal cinsiyet bütçe amaçlarına başvurmakta gizlidir. Örneğin toplumsal cinsiyete bölünmüş fayda analizi ve toplumsal cinsiyete bölünmüş tekrarlama oranı vb. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelere sağlanan fonun oluşturduğu baskının sınanması araştırmanın anahtarı niteliğindedir. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet bütçe pilot programları ekonomi teorisi, politika ve sosyal politikanın Toplumsal Cinsiyete Duyarlı uygulamasının keşfi gibidir (Council of Europe, 2005: 30-31).

3. Norveç'de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Toplumsal cinsiyet duyarlılığı konusunda diğer ülkelere kıyasla Norveç'te daha uzunca bir gelenek vardır. Tüm kamu otoriteleri için bu konudaki sorumluluk, kendi

aralarında 1979 yılında imzaladıkları toplumsal cinsiyet eşitliği artırımı anlaşmasının 2002’de revize edilmesiyle ve toplumsal cinsiyet eşitliğini artırma görevinin artmasıyla planlanmıştır. Bununla beraber sistematik tutumun özel sektör organizasyonlarınca desteklenmesinin sağlanması ülkedeki toplumsal cinsiyet eşitliğini arttırmaktadır. 2002’den beri aile ve çocuk ilişkileri bakanlığı toplumsal cinsiyet perspektifini Norveç bütçesine adapte edecek bir yaklaşımın koordinasyonu için çabalamaktadır. 2003, 2004, 2005 yıllarındaki ardı ardına gelen 3 bütçede ek olarak geniş çeşitli bütçe alanları ile alakalı toplumsal cinsiyet analizleri sunulmuştur. Katılımın zorunlu olmamasına rağmen (sadece bakanlıklar katılmaya davet edilir) tüm bakanlıklara yakın sayıda bakanlık katılım göstermiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki bir sekretarya komitesi hükümet tarafından toplumsal cinsiyet bütçe sürecini geliştirmeden sorumlu kılınmıştır. Toplumsal cinsiyet tabanlı sistematik değerlendirme programları gençlik politikası, gıda üretimi ve ev ekonomisi sürecinin kaynak tahsisinin toplumsal cinsiyet duyarlılığı ile analiz edilmesi ile sonuçlanırlar. Ayrıca artan görünürlük ve konu üzerine yoğunlaşan dikkat, toplumsal cinsiyet açısından da geniş ölçüde politika ve bütçe alanlarında fark edilebilir durumdadır. Ancak bu analiz metodu bütçe sürecinde bütçe tahsisinin sınırlarına yönelirken makro düzeyi ihmal ediyor olması konusunda eleştirilere maruz kalmıştır. Bu nedenle Norveç Hükümeti 2005 yılında hükümet kalite ve etkiyi arttırmak için reforma gitmiştir (Council of Europe, 2005: 31).

2006 yılında Norveç’te devlet bütçe önerisi sırasında tüm bakanlıklar toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe önerisi yapmaya çağırılmıştır. Rehberlik süreci 2005’in sonunda başlamıştır ve 2007’deki bütçe sunumu için toplumsal cinsiyet perspektifinin gelişimi konu edilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği devlet sekretaryasının himayesinde bakanlıklar arası bir çalışma gurubu ve dışardan asiste edilen uzmanlar tarafından bir rehberlik süreci hazırlandı. Toplumsal cinsiyet eşitliği eki makro düzeyi daha iyi yansıtmaları için dönüştürülmüştür. Ayrıca ulusal istatistik ofisi, çocuk ve kadın bakanlığınca toplumsal cinsiyetlerce gelir, istihdam ve zaman kullanımı konusunda bir rapor hazırlama konusunda görevlendirilmiştir. Bakanlıklar, arasındaki maliye, istihdam ve sosyal hizmetler bakanlıklarını içeren referans gurup 2006 bütçe tasarısı raporunun hazırlanmasını desteklemiştir. Bu yöndeki amaç yeni bütçe ekinin daha faydalı olması, parlamentoya ve diğer iç ve dış kamu otoritelerine daha fazla fayda sağlaması olmuştur. Makro düzeyde ise yaklaşımın içeriği, bütçenin analizinin yıllık olarak incelenmesini amaçlar. Dışsal değerlendirme ise toplumsal cinsiyet bütçesi sürecinin 3 yılı aşkın dönemlerle değerlendirilmesi ile gerçekleşir. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler üzerindeki çalışma ve konuya ilişkin artan farkındalık toplumsal cinsiyet

sürecinin başlangıcından beri çekirdek elementlerdir. Tüm İskandinav ülkelerinin katılımına açık olan bir seminer, 2003 yılında parlamento üyeleri, medya, sivil toplum örgütleri ve araştırma komitelerini hedefleyerek organize edilmiştir. 2004 yılının Ocak ayında toplumsal cinsiyet eşitliği devlet sekreterliği komitesinin organize ettiği başka bir seminere bakanlıkların çoğu ve bazı ülkelerden devlet adamları ve belirli devlet ajansları katılmışlardır. Bu seminerde kamu kaynaklarının farklı sunumu ile alakalı yoğunlaştırılmış örnekler bölgesel/ulusal toplumsal cinsiyet esaslı bütçe değerlendirmesi ile ortaya konmuştur. Bu çalışmalar ile küçük çaplı çalışmalarla bütçe yetkililerinin dikkatinin çekilmesi hedeflendi (Council of Europe, 2005: 31-32).

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler, İskandinav Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Birliktelik Hareketi Planı (2001-2005), Maliye Bakanlığı ve Toplumsal Cinsiyet eşitliği birlikteliği, İskandinav işbirliği projesi ile bütçelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması perspektifini İskandinavya düzeyinde ve ulusal düzeyde amaçlamıştır. Proje hem İskandinav ülkelerinde uluslararası düzeyde, hem de ulusal düzeyde 2004 yılının başlarında başlamıştır. Aile ve Çocuk Bakanlığı İskandinav projesine katkı olması amacıyla İsveç'teki bir çalışmaya paralel olarak sağlık sektöründeki kamu harcamalarının toplumsal cinsiyete göre dağılımını finanse eden bir Ar-Ge harcamasını Norveç'te desteklemiştir. Çalışmanın sonuçları ise ilginçtir; İsveç'teki çalışma belgeleri kadın hastaların "psoriasis" gibi İskandinav ülkelerinde sıklıkla görülen bir cilt hastalığından çok etkilenmelerine rağmen hastalığa ilişkin, aynı hastalığa sahip erkek hastalara kıyasla daha az kaynak edindiklerini ortaya koymuştur. Çalışmada tüm hastalara yapılan harcamanın erkek hastalara yapılan kadar olması durumunda gerekli harcama miktarını da ortaya koymuştur. Çalışma sonucunda, sağlık harcamalarına toplumsal cinsiyete göre ayrılmış harcama tahsisi sunumunun sağlık harcamalarından edinilen yararları arttıracığı ortaya konulmuştur (Council of Europe, 2005: 31-32).

Avrupa Konseyi tarafından 2009 yılında düzenlenen bir kongrede Norveç Kamu Yönetimi Ajansı'ndan danışman Eivor Bremer Nebben, Norveç'te Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme konusunda odağın analizinden uygulamaya kaydığını vurgulayarak, bu başarının büyük ölçüde Maliye Bakanlığı'nın yardımı ile olduğunu belirtmiştir. Maliye Bakanlığı'nın bütçe hazırlama rehberlerinde toplumsal cinsiyet duyarlılığını açıklamasının ve bütçe önerilerinin şekillendirilmesinin, ayrıntılandırmasının yapılan anketlerin başarıya katkısı olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber rehberin tüm bakanlıklarda toplumsal cinsiyete ilişkin aktivitelerin özetini istemesi ve böylece bütçe rakamlarında öteye gidilerek sonuç odaklı olunması sağlanmıştır. Ayrıca Nebben, toplumsal cinsiyet eşitliği birimi ve Maliye

Bakanlığı koordinasyonu sonucunda bu çalışmanın doğduğunu ancak uygulamanın artışı için daha fazla ne yapılabileceği sorusuna hala yanıt aradıklarını ifade etmiştir (T.C. Maliye Bakanlığı, 2009: 7).

4. Finlandiya’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Sağlık Bakanlığı toplumsal cinsiyet farklarının bütçelerine olan etkisine ilişkin bir değerlendirme hazırlamıştır. Ayrıca geniş bir emekli aylığı reformu yapılırken toplumsal cinsiyet etkileri de dikkate alınmıştır (European Women’s Lobby, 2004: 27).

Avrupa Konseyince 2009 yılında Yunanistan’da düzenlenen bir panele katılan Finlandiya Sosyal İşler ve Sağlık Bakanlığı temsilcisi, panelist Ramio Ikonen Finlandiya’daki çalışmaların öncelikle kurumların tümünün konuya aynı yerden bakmasının sağlanması ile gerçekleştiğini belirtip, idari açıdan bir bakış açısı oluşturulup kurumların bunu kendiliğinden yapmaya başlamasının gerekliliğini belirtmiştir. 90’lı yıllarda ulusal eylem planı ve pilot projeler oluşturulmuş, 1999 yılından bu yana ise toplumsal cinsiyet duyarlılığının ana politikalara yerleştirmenin bir hükümet politikası olduğu kabul edilmiştir. Ikonen, 2000 yılında ise toplumsal etki analizinin yürütüldüğünü, 2002 yılında bütçe hazırlama rehberlerinin oluşturulmaya başlandığını ve nihayetinde bu çalışmalar neticesinde 2007 yılında Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemeye geçildiğini açıklamıştır. 2009 yılı itibariyle her bakanlıkta toplumsal cinsiyete ilişkin mevzuatın çıkartıldığını, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme yapıldığını ve en az bir projenin konuya ilişkin şekillendirildiğini ifade etmiştir. Hazırlanan bütçe hazırlama rehberlerinde ise her bakanlığın bütçesine ilişkin toplumsal cinsiyet açısından belirgin etkisi olan bir eylemi raporlamaları talep edilmektedir. Tüm bu çalışmaların uygulanabilirliğinin artışı adına Maliye Bakanı ve toplumsal cinsiyet eşitliğinden sorumlu bakan tarafından diğer bakanlıklara konunun önemine dikkat çeken bir mektup bütçe hazırlık dönemlerinde gönderilmekte olduğu da Ikonen tarafından ayrıca belirtilmiştir (T.C. Maliye Bakanlığı, 2009: 9).

5. İsveç’te Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

İsveç’te 1994 yılından beri toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşım toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için öncelikli strateji olarak kullanılmaktadır (Council of Europe, 2005: 33). OECD’nin 2001 yılında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yapmış olduğu araştırmaya karşılık olarak İsveç Hükümeti toplumsal cinsiyet politika amaçlarını Maliye Bakanlığı ve diğer tüm bakanlık ve hükümeti içerecek şekilde toplumsal cinsiyet eşitliğini arttıracak

şekilde ortak bir sorumlulukla hareket edildiği hususunda yanıtlamıştır. Aslında toplumsal cinsiyet politikasını geliştirmek ve izlemek için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakanlığı sorumludur ve bu bakımdan bahsi geçen bakanlık diğer tüm bakanlıkları konu ile alakalı koordine etmektedir. Toplumsal cinsiyete ayrıştırılmış yeterli veri İsveç'teki istatistikî veri toplamanın önemli bir parçasıdır. Tüm resmi makamlara toplumsal cinsiyete duyarlı ayrıştırılmış verinin nasıl edinileceği açıklanmıştır ve önemli mazeretler dışında veriler ayrıştırılmış olarak edinilmektedirler (Villagomez, 2010: 5).

İsveç'te her bakanlığın toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerini bütçe belgesindeki amaçlarının kapsamına alınması beklenmektedir. Her yıl Maliye Bakanlığı, ekonomik kaynakların kadın ve erkekler arasında dağılımı konusunda özel bir rapor hazırlar. Son bahar 2002'de Maliye Bakanlığı bütçe bölümü tarafından yapılan bir pilot proje ile toplumsal cinsiyet duyarlılığının tüm bütçe sürecine yayılması amaçlanmıştır. Aslında buradaki amaç toplumsal cinsiyet bütçe metodolojisi ve araçları ile beraber tüm bütçe sürecini kapsayan bir hareket planı geliştirmektir. Sosyal refah, bölgesel kalkınma ve ulaşım seçilen pilot alanlardır (European Women's Lobby, 2004: 27).

Norveç'e benzer şekilde İsveç'te de toplumsal cinsiyet duyarlılığı konusunda eski bir gelenek vardır. 1994'de İsveç Hükümeti cinsiyet eşitliğini prensip bir strateji olarak cinsiyet eşitliği için politika amaçlarını başarmada esas almıştır. Sonrasından beri farklı ölçülerde strateji sürdürüldü ancak 2001'de bir çalışma gurubu toplumsal cinsiyet duyarlılığı konusunda birkaç araç üzerine yoğunlaşarak hükümet tarafından işaret edilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda 2002 yılı sonunda yüksek seviyedeki yönetici bir komite hükümette ve hükümet ofislerinde toplumsal cinsiyete duyarlı mekanizmalar geliştirme gereğini işaret etmiştir. Bakanlıklarda bu çalışmaya paralel olarak yönlendirici komite ile işbirliği yapılarak "Bir Eşit Paylaşım" adlı Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe projesi hükümet ofislerinde uygulamaya konulmuştur. Proje kalkınma metoduna odaklanmış çalışma gereksinimleri ve toplanan bilgileri tanımlayarak toplumsal cinsiyet perspektifinin bütçe içine başarıyla entegre edilmesini sağlamıştır. Proje, toplumsal cinsiyet eşitliği bölümü ile Maliye Bakanlığı bütçe hazırlama bölümü arasındaki işbirliği ile yürütülmüştür. Projenin önemli bir parçası pilot projedir. Pilot projede operasyonel bölümler toplumsal cinsiyet analizinde (3 bölümde: bölgesel kalkınma, sosyal hizmetler ve ulaşım) işlenmiştir. Bu proje vasıtasıyla toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe süreci geniş olarak toplumsal cinsiyeti tüm bütçe sürecinde görünür kılmıştır. Ancak devlet bütçesinde toplumsal cinsiyet perspektifinden hareket etme görevi proje aşamasında hükümetin düzenli görevlerinden biri olarak 2 farklı karar ile bütünleşmiş

olmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitliği için hareket planı parlamentoya Temmuz 2003'de sunulmuştur, hükümet toplumsal cinsiyet eşitliği analizini kurmak için tüm politika alanında toplumsal cinsiyet eşitliği için sonuçları tanımlayıp çıktı göstergelerini toplumsal cinsiyet eşitliği sürecine katmıştır. İş 2004 sonbaharında başlayıp ve 2006'da parlamentoya sonuçları sunulmuştur. Bu çalışmanın amacı farklı politik alanlarda ne ölçüde kadın ve erkek gurupları arasında bütçe kaynağının dağıldığını görünür hale getirdiğinin ölçümüdür. Böylece yeniden dağılım ve ölçümün toplumsal cinsiyet eşitliği için sonuçların değerlendirilmesi daha mümkün olacaktır. Ayrıca sonuç olarak yönetim komitesinin çalışma ve projesi olan "Bir Eşit Paylaşım", 2004 yılının nisan ayında hükümet tarafından, hükümet ofislerinde 2003-2004 yılları arasında bütçe sürecine odaklanacak şekilde toplumsal cinsiyet eşitliğinin uygulanmasına adapte edilmiştir. Plan yıldan yıla daha da kaliteli değerlendirilir olmuştur (Council of Europe, 2005: 33-34).

Hükümetlerin toplumsal cinsiyet duyarlılığı vaatlerini yerine getirmek açısından toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerinin toplumsal cinsiyet analiz ve formülasyonu için, stratejik olarak konumlanan toplumsal cinsiyet eşitliği koordinatörleri her bakanlıkta kurulmuştur. 2004-2005 yıllarında bu koordinatörlerin ana görevleri toplumsal cinsiyete duyarlı bakanlıklar için toplumsal cinsiyet analizi ve toplumsal cinsiyet eşitlik araçlarının formülasyonu olmuştur. Bu işin desteklenmesi için toplumsal cinsiyet eşitliği koordinatörleri ve toplumsal cinsiyet eşitliği bölümü çalışanları 12 aylık profesyonel kalkınma programına katılmışlar, katılımcıların süreç içindeki rolleri böylelikle tanımlanıp geliştirilmiştir. Ayrıca özel çalışma programları ve sürekli uzman rehberliği vb. destekler analiz üzerine çalışan bakanlık memurlarına sağlanmıştır. Eğitim birincil olarak GERAC denilen analiz metodunu temel almıştır. GERAC, bu süreç için özel olarak geliştirilmiş bir toplumsal cinsiyet duyarlılığı uygulama metodudur. Ayrıca son yıllarda hükümet ileriki hükümet bütçe ekinde devlet bütçesinin kaynaklarının kadın ve erkek arasında nasıl dağıtıldığını göstermektedir. 1988'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir bütçe parçası olarak ilk kez sunulduğu görülmektedir. Ancak 2003'e kadar bu ek hiç ilgi çekmemiştir. 2003 bütçesi ile sadece ekonomik durumun özetlenmediği bunun yanı sıra refah sisteminin değişik kadın-erkek gurupları üzerinde analiz edilmesiyle dikkat çekmiştir. Ulusal düzeyden ayrı olarak bölgesel ve yerel düzeyde toplumsal cinsiyet bütçeleme örnekleri vardır. Örneğin Stockholm Konseyi ve Gutenberg şehri gibi (Council of Europe, 2005: 33-34).

İsveç'te Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme anlayışının temel hedefi tek tek tüm bakanlıkların kendi politik sahasındaki eylemlerin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamakla

yükümlü olmasıdır (Halen, 2010). Bu doğrultuda bakanlıklar bütçe tekliflerinde yer alan programlar içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı amaçlar ve hedefler oluşturmakta, bununla birlikte Maliye Bakanlığı tarafından ekonomik kaynakların kadın ve erkek arasında dağılımına ilişkin bir rapor, her yıl bütçe teklifi ekinde hükümet tarafından parlamentoya sunulmaktadır (Villagomez, 2010).

6. Danimarka'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe pilot projesi 2002-2006 arasında toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirme hareket planında sunulmuştur (European Women's Lobby, 2004: 27).

C. Orta ve Doğu Avrupa'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyet Rejimi'nin çöküşü sonrasında piyasa ekonomisine adapte olabilme çabaları içinde devlet kurumlarının özelleştirilmesi, kamu gelir ve harcama dengesinin kurulması gibi yapısal reformlar içerisine girilmiştir. Bu uyum süreci nedeni ile bu ülkelerde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerin uygulanmaya başlaması 2000'li yılların ilk başlarına denk gelmektedir.

1. Polonya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Kadın sivil toplum kuruluşları Polonya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerin uygulanmasında aktif olarak çalışmaktadır. "Gdansk Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması" ülkede, konu üzerine yapılmış en önemli çalışmadır. Bu çalışma, pilot bir proje olarak genel düzeyde oluşturulmuştur. Bu projenin metodolojisinde, diğer ülkelerden bu konudaki en iyi uygulama ve örnekler alınarak kullanılmıştır. Diğer ülkelerden (Berlin Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Örneği vb) analistler ile yapılan işbirliği, Gdansk Şehir Meclisi ile kurulan işbirliği konu üzerinde önemli bir bakış açısı oluşturmuştur. Başlangıçta istatistik veriler çeşitli kamu ve sivil alanlardan 4 temel alana odaklanarak toplanmıştır. Bunlar aile içi şiddet, işsizlik/işgücü pazarı, sağlık ve eğitim olarak sıralanmıştır. Başlangıç araştırmasının temelinde daha derin bir analiz ihtiyacı, işgücü pazarında yerel kamu harcamaları ve özellikle işsizlik üzerinde odaklanmıştır (Council of Europe, 2005: 32-33).

Bir sonraki aşama geliştirilen anketlerin sonuçları ile toplanan verilerden oluşturulmuştur. Bu arada kurumlara yapılan birkaç ziyaret Gdansk'daki stratejik planlama ve karar vermedeki gelişim için anahtar rol oynamıştır. Network of East-West Women (NEWW),

yerel sivil toplum örgütlerinden aldığı bilgileri işgücü pazarı ile alakalı olarak Gdanks'a taşımıştır. Yabancı örnekler ve çözümlerin kıyaslanması ile çizilen sonuç bir raporda basılmış, geniş ölçüde birkaç konferansta ele alınmıştır. Rapor birkaç farklı kaynaktan referans olarak kullanılmıştır. Rapor, ileriki tartışmalar ve problemler için Gdanks'da teşvik edici olmuştur ayrıca toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ile mücadelede bir öneri niteliği taşır. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerin şehir için yerel otorite ve birlikler için mükemmel bir araç olduğu açıkça belirtilmiştir. NEWW'in Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe analizi sayesinde bütçeleri daha şeffaftır. O yerel toplulukların faydası için entegre olma ve yayınlama çabalarına yardımcı olur. Bugün NEWW-Polska Toplumsal Cinsiyet Bütçeleri konusunda yerel alanda bir eğitim çalışmasını 18 farklı şehirden kişi ile Polonya geneline yayma çabasıdadır (Bknz.: Network of East-West Women, 2012).

Varşova Üniversitesi öğretim üyesi Ewa Ruminska Zimny Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen bir panelde 2040 yılında Avrupa'da 24 milyon kişilik ek işgücü talebinin doğacağı tahmin edilmekte olduğunu, kadınların istihdama katılımının önemini bu nedenle ortaya çıktığının ve ekonomik krizin Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme için bir fırsat olduğunu, çünkü politika üreticilerin bundan sonra daha şeffaf olmalarının beklentisinin doğduğunu konuşmasında belirtmiştir. Bununla beraber Toplumsal Cinsiyet Bütçelerinin kime ne kadar ödenek tahsis edildiği ile alakalı bir kavram olmadığını köklü bir anlayış reformu getirdiğini ifade etmiş, bunu uygulamak isteyen ülkelerin de eşleştirme vasıtasıyla uygulayıcı ülkelerin tecrübelerinden faydalanmasını önermiştir (T.C. Maliye Bakanlığı, 2009: 5).

Gdanks Üniversitesi rektörü ile bir grup araştırmacı toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelere ilişkin görüşmelerde bulunmuşlardır. Görüşme sonucunda ne üniversite yönetiminin ne de fakültelerdeki bölümlerin cinsiyet eşitsizliklerine ciddi bir önem atfetmedikleri görüşüne varılmıştır. Üniversite bünyesindeki bölüm ve kurumlarca toplumsal cinsiyet eşitliği projelerini ve aktivitelerini geliştirecek bir altyapının üniversite bünyesinde henüz gelişmediği sonucuna da varılmıştır (Rothe vd., 2008: 78-79).

2. Rusya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

2001 yılında Açık Toplum Enstitüsü, akademisyenlerin ve devlet yetkililerinin bir araya geldiği Rusya'da bütçe analizine ilişkin farkındalığın artırılmasına yönelik seminerlerin düzenlendiği, teorik ve kurumsal çerçevenin çizilmeye çalışıldığı beyin fırtınası içerikli bir

pilot projeyi desteklemiştir. Kadınların sorun yaşadığı işgücü pazarı, düşük maaşlar, ikramiye reformu, sağlık, eğitim ve yerleşme reformu gibi seçilmiş konular tanımlanmaya çalışılmıştır. Özel bir kısım ile diğer ülkelerde toplumsal cinsiyet görüntülenme teknikleri anlatılarak direkt referans ile 2002 yılı federal bütçesinin varolan istatistikleri, federal sosyal güvenlik fonları dağılımı, mevcut kurumsal çerçeve ve çeşitli istatistiki metotlar da kullanılmaya çalışıldı. Çalışmada toplumsal cinsiyet ayrımı nedeni ile vazgeçilen kazanımlar (vergilerde) ve maaş farklılıkları dikkate alınmıştır. Bu çalışmanın sonuçları alttaki 4 madde ile özetlenmiştir (Kozyr, 2003):

- Ulusal Bütçe Enstitüsü çeşitli alanlardaki (dışişleri, savunma, askeriye, uzay, nükleer enerji, madencilik, vb) erkek egemenliğini yönetebilmek için toplumsal cinsiyet ayrımına gitmiştir.
- Yerel bütçeler ağırlıklı olarak kadınlar ve kadın harcamalarına ilişkin olan, bütçe açıklarında ivedilikle kesintiye uğrayabilen okul, hastane, anaokulu, sosyal hizmetler vb harcamaları ile görevlendirilmiştir.
- Rusya ekonomisinde toplumsal cinsiyet ayrımı genellikle %15-20'lik bir mali kazanım kaybına, %40-50 oranında ise bütçe gelişim kaybına sebebiyet vermektedir.
- Ayrıca bütçede nüfusun üçte ikisini oluşturan kadın ve çocuklar için yapılan harcamanın toplam harcama miktarının üçte birini oluşturması nedeni ile bir harcama asimetrisi mevcuttur.

2003 yılında UNIFEM tarafından B.M. Kalkınma Programı kapsamında Rusya'da yerel düzeyde yapılan bir toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe girişimi Komi Cumhuriyeti denilen bölgede yapılmıştır. Sonuç olarak Rusya'da bu tarz girişimler sivil toplum ve hükümet için farkındalığı arttırıp politik desteği almaya yol açmaktadır. Bundan sonraki adımlar toplumsal cinsiyet analizini finansal karar alma ve tahsis mekanizmaları içine yerleştirmek olacaktır. Mekanizmaların formüle edilmesi, hükümet kaynaklarının finansal akışının tahmini, toplumsal cinsiyet duyarlılığının ulusal üretimdeki rolünün tanımlanması, kadının statüsünde gerçekleşecek iyileştirmeler tüm bütçe yapısına tatbik edilecek aşamalar olarak sıralanabilir (Villagomez, 2004: 16-18).

3. Bulgaristan’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Ekim 2003’de “The Women’s Alliance for Development” adlı bir çalışma kadınlar için çalışan sivil toplum örgütleri, enstitüler ve kamu yönetimi katılımı ile düzenlendi. Ana konular kadın, çalışma ve küreselleşme olarak sıralandı. Alt konu ise toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeydi. Ulusal İstatistik Enstitüsü Ekim 2001 ile Kasım 2001 tarihleri arasında nüfus ve ikametgah konulu sayımında toplumsal cinsiyet duyarlı bir çalışma sergilemiştir (European Women’s Lobby, 2004: 26).

4. Çek Cumhuriyeti’nde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Hükümetin Eşit Fırsatlar Konseyi adlı bir birimi, Maliye Bakanından Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerin nasıl hazırlandığına dair metodolojik bir kitapçık hazırlamasını istemiştir. (European Women’s Lobby, 2004: 26).

D. Güney Avrupa’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Güney Avrupa’da da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulaması girişimleri bulunmaktadır.

1. İtalya’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Devlet bütçelerinde toplumsal cinsiyet denetimi adlı çalışma “İtalyan Eşit Fırsat Komisyonu” tarafından 2000 yılında tüm yerel yönetimlerin katılımı ile hazırlanmıştır. Bakanlık Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeyi ulusal düzeyde uygulamaya koymayı planlamıştır ancak yeni seçilen 2000 yılı hükümeti bu politikanın devamını getirmemiştir. Yine de yaklaşım bölgesel düzeyde kabul görmüştür ve 2002 yılında 4 bölgede uygulanır olmuştur. Kuzey İtalya’da bulunan Romagna Bölgesi, Siena Bölgesi, Genova Bölgesi ve bu bölgelerin alt bölge düzeyinde ve yerel yaklaşımlardır. Bu girişim ile bölgesel hükümet programlarının ve istihdam pazarı çıktıları ve faydaları üzerindeki harcamaları ve farklı ulaşım seçenekleri analiz edilmiştir. Bu konular seçilmiştir çünkü konular ile yerel düzeydeki hükümetler sorumludurlar ve yüksek oranda eşitsiz çıktılar ortaya koymuşlardır. Yönetimin farklı düzeylerinden toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada, veri toplamada direkt destek gelmiştir (The Equal Opportunity Commission of Italy, 2002).

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelere ilişkin hazırlama kılavuzları ve standart hazırlama araçları oldukça pahalıdır (özellikle veri toplama üzerine olanlar) ya da yerel

düzeyde bütçe gerçeklerini ve mali gerçekleri analiz edebilecek kadar yetkin değildirler. Dahası araştırmacılar bütçe değerlerinin İtalya ya da AB ortalamasının üzerinde ya da altında olup olmadığını göstergeler ile belirleyen bir metodolojiyi kurmayı amaçlamışlardır. Bu karşılaştırma metodu yerel yönetimlerce finansmanı sağlanan bölgesel düzeyde belirli sorunların tanımlanmasına izin vermiştir. Diğer yandan yerel düzeyde AB ortalamasının üzerindeki etkinlik göstergeleri İtalyan yasa yapıcılar tarafından gözden geçirilip toplumsal cinsiyete oldukça duyarlı bulunmuş, hatta bazı hallerde toplumsal cinsiyet eşitlik hedefleri ile zıtlaştığı tespit edilmiştir. Bir diğer çok önemli girişim de AB’de uluslararası düzeyde gerçekleşen Genova Bölgesi projesidir. Çalışma İstihdam politikası servisinin eşit fırsatlar ofisi tarafından yürütülmektedir. Proje 10,5 milyon insanı etkileyen, kuzey İtalya Bölgesinde 12 bölge ve 10 komünitede toplumsal cinsiyet bütçe sistemini desteklemektedir. Bu girişim 3 proje üzerine kurulmuştur (The Equal Opportunity Commission of Italy, 2002).

- Öneri ve planlama (bütçe sürecinin nasıl değiştirileceği ve yaklaşımın nasıl güçlendirileceği)
- Politik vaat ve kamuoyu farkındalığının artırılması (politikacıların, bürokratların, memurların toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleri nasıl kullanacaklarının öğretilmesi ve bu yönde ikna edilmeleri: lobicilik ve reklam yapma)
- Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeler konusunda bilgi birikimi ve uygulamaların artırılması (yerel ulaşım hizmetine toplumsal cinsiyet yaklaşımının işgücü, aile vb sosyal faktörler göz önüne alınarak nasıl aktarılacağı).

Bu proje birkaç aşamayı içeren bilgi birikimini uluslararası ortaklarla (Almanya, Avusturya, Fransa ve Slovenya’da bölgesel hükümetler) paylaşmıştır. Analiz yapılırken bölgelerdeki kadın ve erkek gerçekleri kamu mallarına olan talep uyarınca yaklaşım ele alınmıştır. Diğer taraftan da politik tercihler, bütçe sınıflandırılması, analizi de araştırılmıştır. Bu araştırma etkinlik ve eşitliğe dair göstergelerin tespitinde ilk adım olmuştur. Bu göstergeler bütçe sürecinin denetiminde kullanılmıştır. Politika kararı, bütçe kararı ve sağlanan hizmete etkileri denetim alanına sunulur. Bütçe sürecine toplumsal cinsiyet duyarlılığının girmesi birim şefleri ile pazarlığı, yıllık belgelere yansımaya ve sonunda hizmetlere bir yansımının olması ile gerçekleşir. Farkındalık artışı etkinliği hükümetin farklı yönetsel düzeylerini amaçlarsa da kadın birliktelikleri, ticari birleşmelerdeki kadınlar konudan daha fazla farkında olmuşlardır.. Metodoloji diğer bölgelere ve birliklere de bu şebekeler

vasıtasıyla yayılmıştır. Ayrıca kamu yönetiminde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme fizibilite çalışması da 2002 yılında yapılmıştır (The Equal Opportunity Commission of Italy, 2002).

2. Yunanistan’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Yunanistan toplumsal cinsiyet eşitliği genel sekreteri Eugenia Tsoumani Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen bir konferansta Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin özellikle ekonomik krizlerle mücadele için önemli bir araç olduğunu ve uygulanması için siyasi irade, toplumda bilinç düzeyi ve kadınların karar alma mekanizmalarına dâhil olmasının çok gerekli olduğunu ifade etmiştir, toplumsal cinsiyet eşitliği felsefesinin idrak edilmesinin ve oturmasının çok önemli olduğunu çünkü uygulamayı yönlendirdiğini belirtmiştir. Ayrıca 2004 yılından beri Yunanistan’da kadınların karar alma mekanizmalarına katılımının artırılması için çeşitli çalışmalar yürütüldüğünü, bunların en önemlilerinden birinin de kamu sektöründe kadınların rolünün güçlendirilmesi için sürdürülen program olduğunu vurgulamıştır (T.C. Maliye Bakanlığı, 2009: 2).

II. LATİN AMERİKA’DA CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE UYGULAMALARI

A. Şili’de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Şili’de toplumsal cinsiyet analizlerini bütçeye entegre etme çabaları hükümet ve sivil toplum örgütlerince ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Le Servicio Nacional de la Mujer (SERNAM)** adlı Latin Amerika’daki seçkin kadın hakları koruma kuruluğu, bütçe sürecinin içindeki ajanslar arasındaki politik ve yönetsel fırsatları değerlendirmektedir. Yerelleşmenin belediye bütçelerinde toplumsal cinsiyete duyarlı analiz yapmak için bir fırsat olduğunu sivil toplum örgütleri ile araştırmacılar keşfetmişlerdir (Sugiyama, 2002: 11-12).

** SERNAM Şili Hükümeti’nin özerk bir ajansıdır, bölgedeki en büyük kadın ajansları arasındadır ve 1999’da 150 üyesi ile 8,9 milyon \$ bütçe raporlamıştır. Ajansın itibarının bir kısmı yönetimin kadın hakları konusunda vaatlerine dayanmaktadır. Başkan tarafından belirlenen bir yönetici, kabine bakanı kademesinde konumlandırılır. Bu kuvvetli ulusal varlığa ek olarak SERNAM ülkenin 13 ayrı bölgesinde 400 ayrı belediye ile ilişki kuran ofislere sahiptir. 2001’de SERNAM kamu politikalarının bütçeye olan toplumsal cinsiyet etki analizini kapsayan bir fikir sunmuştur. Maliye Bakanlığı ile çalışan SERNAM bütçe üzerindeki etkileri analiz için hazırlanan yeni yönetsel kuralların kurulmasında yardımcı olmuştur.. Ajanslar, yöneticilerin fırsat eşitliğini toplumsal cinsiyet etki analizine uygun hale getirmeye çalışılmıştır. Toplumsal cinsiyete duyarlı analizi mümkün kılmak için SERNAM bütçe yetkilileri için eğitimler hazırlamıştır. Ayrıca ajanslar da toplumsal cinsiyete duyarlı verileri toplamıştır. SERNAM yetkilileri işlerini bir serinin ufak adımları olarak görürken uzun vadede ise kamu politikasını daha adil hale getirecek potansiyel Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeyi geliştirmedeki istekliliklerini açıklamıştır (Sugiyama, 2002: 11-12).

Hükümet ve sivil toplum arasında anlamlı bir diyaloga başlamak açısından Valdes ve Guerrero^{††} tarafından belediye harcamaları ve yerel kamu geliri toplanmasına ilişkin toplumsal cinsiyete duyarlı göstergeleri ile alakalı bir seri tavsiye ve rehberlik edici bilgiler önerilmiştir. Bu çalışma tüm dünyada toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeler için hayati bir başlangıç noktası olmuştur. Ayrıca bu çalışma sivil toplum örgütleri için bütçe analizinin nasıl zorlu olduğunu göstermiştir. Araştırmacıların hükümete bağlı gelişen çabaları, hükümet politika ve uygulamalarını görüntüleme, eleştirmede oldukça esnek olmuştur. Yine de en küçük seviyede bir bilgi ya da bütçe erişimi olmadan bütçe analizini kurmak oldukça güçtür (Sugiyama, 2002: 11-12).

B. Meksika’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Meksika’da 90’lı yılların ortalarında politik yerelleşme ve federalizm konusunda kurumsal değişiklikler yapılmıştır.^{‡‡} Bu eğilim ile gelir ve fon paylaşımı bölgesel ve sosyal kalkınma için kullanılmaya çalışılmış, yerel düzeyde bütçe katılımı artırılmaya çabalanmıştır. Bu açıdan iki sivil toplum örgütü Analiz ve Yatırım Merkezi (FUNDAR) ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Vatandaşlık, İstihdam ve Aile (Equidad de Genero: Cnidadania, Trabajo y Familia) toplumsal cinsiyete yönelik kamu harcamalarının şekillenmesi için bütçe analizinin inşasına katılmıştır.^{§§}

^{††} Sivil toplum örgütlerinden Hexagrama Consultoras adlı organizasyondan Alejandra Valdes ve Elizabeth Guerrero adlı araştırmacılar 2001 yılında belediye bütçeleri ve toplumsal cinsiyet üzerine çalışmaya başladılar. Amaçları yerel düzeydeki hükümet harcamalarındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dikkat çekmekti. Birkaç faktör çalışmalarının yerinde olduğunu kanıtladı. Şili belediyeleri güçlendiren, bölgesel hükümetleri oluşturan bölgesel yerelleşme süreci oturmaktaydı. Buna ek olarak belediye kadın ajanslarının kurulması kamu politikalarının toplumsal cinsiyet etkilerini sınaama olanağı sağlamıştır. Valdes ve Guerrero tarafından hazırlanan rapor Şili için öncü niteliktedir. Esnek operasyon bütçelemesine karşı yerel belediye gelir ve giderlerinin esnekliği ise tartışılır niteliktedir. Bu çalışma ile belediye gelir ve giderlerine erişim tecrübesi bir kaç önemli ders vermiştir. İlki Valdes ve Guerrero analizi bütçe dokümanında analizlerini engelleyen nedenleri saptadılar. Örneğin, belediyeler yargı yetkisi ve program hak sahipliği verilerinden yoksundur. Ayrıca kullandıkları bütçe kategorisinin oldukça geniş olması araştırmacılar için engel teşkil eder. İkinci olarak, belediye yetkilileri bütçe bilgisini sivil topluma sunmaya alışkın değillerdir. Üçüncüsü, seçmen politikası ve gelecek belediye seçimleri araştırmacıların resmi verilere erişmesinde engeldir (Sugiyama, 2002: 11-12).

^{‡‡} 2000 yılının yaz aylarında yapılan başkanlık seçimi Meksika’da demokratikleşme adına bir dönüm noktasıdır. 71 yıldır iktidarda olan Kurumsal Evrim Partisi (PRI) bu seçimlerde iktidarı Ulusal Hareket Partisine (NAP) devretmiştir. Bu değişim tesadüf değildir çünkü seçim reformları 1989’dan başlayarak yapılmaya başlanmış ve sivil toplum örgütleri de parti reformları için 1990’ların ortasından itibaren baskı uygulamıştır. Ulusal düzeydeki bu demokratikleşme çabalarına ek olarak yerel düzeyde de değişiklikler yaşanmıştır (Sugiyama, 2002: 8-10).

^{§§} FUNDAR ise 1999’da çeşitli sektörlerden bir grup sivil toplum örgütü lideri tarafından kurulmuş Meksika’da demokratik dönüşümü destekleyen bir örgüttür. FUNDAR, kamu harcamalarının yapıldığı bölgelerde vatandaş katılımını artırma hareketine vurgu yapar. 1996’da kurulan adlı Equidad de Genero (Equidad) kurum toplumsal cinsiyet eşitliğinde gelişkin tecrübe ortaklığını Meksika çapında geniş bir kadın organizasyon şebekesi ve Meksika Kadın Liderlik organizasyonundan kadın liderlerle çalışma olanağı getirmiştir. Equidad’ın ilk çalışması üretken nüfusun sağlığı üzerinedir. Çalışma teknik zorluklara (bürokratik güçlükler, bütçe verilerine erişimde zorluklar) maruz kalmasına rağmen bulgular Equidad’ın ikinci çalıştayında sunulmuştur. Çalışma üretken nüfus

FUNDAR ve Equidad, 2000 yılında yaptıkları ortaklık ile kaynakların farklı öncelikli bölgeler için nasıl dağıldığı ve kadın liderlerinin bütçe konusunda eğitilmesi konusunda işbirliği içine girmiştir. Buna ek olarak ulusal düzeyde bütçeler dört eyalet (Coahuila, Chiapas, Puebla ve Queretaro) düzeyinde analiz edilmiştir. Coahuila ve Puebla eyaletlerinde yoksulluk üzerine çalışıp, eğitim, sağlık, beslenme programı (PROGRESA) üzerine odaklanılmıştır. Chiapas ve Queretaro takımları ise üretken nüfus sağlığı üzerine Programa de Ampliacion de Cobertura (PAC) adlı program vasıtasıyla en uçtaki guruplar için sağlık hizmeti erişimi sağlamıştır. FUNDAR ve Equidad tarafından çeşitli bütçe analizi ve hukuk desteği, teknik destek gibi aktiviteler eyalet ortaklarına sağlanmıştır. Bu organizasyonlar önceki çalışmalarındaki üretken nüfus sağlığı harcamaları analizinden faydalanır ve mali saydamlığı savunurlar. Ayrıca analizi yapanlar diğer bütçe ve mali örneklerinden (Centre on Budget and Policy Priorities, Women's Budget Initiatives vb) çok şey öğrenmişlerdir. Bu örnekler referans çerçeveyi sağlarken yaklaşım çok iyi bir şekilde metodolojiyi kurup hangi bütçe analizinin Meksika için en iyi olacağını belirlemiştir. Araştırmacılar özellikle yüksek güvenilir bulguları üretme ihtiyacının medyayı ve hükümetleri ikna etme açısından öneminin farkındadır. İki temel eksiklik toplumsal cinsiyet bazında ayrıştırılmış veri ve Meksika bütçesinde toplumsal cinsiyet görünürlüğüdür. Araştırmalarda sadece % 0.03'lük bir payın kadınlara ayrıldığı tespit edilmiştir. FUNDAR ve Equidad medya kampanyalarında bu oranın düşük olduğunu başarılı şekilde yansıtip farkındalık oluşturmuştur. FUNDAR ve Equidad yoksulluğu azaltma programları ve sağlık harcama artışı programları üretmektedirler. FUNDAR ve Equidad tarafından çalışmaların kaldıraç etkisi bahsi geçen kuruluşların sağlık bakanlığının düzenlediği resmi çalışmalara katılmasına yardımcı olmuştur (Sugiyama, 2002, 8-10).

C. Brezilya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Brezilya'nın demokrasi dönüşümü ve yeni anayasası demokrasi ve yerel yönetimler için bir yenilenme fırsatı olmuştur. Federal hükümetten yerel yönetimlere fonların aktarılması sosyal politika için bir sorumluluk artışı getirmiştir. Brezilya'nın 5000'den fazla belediyesi yenilikçi uygulamaların laboratuvarı haline gelmiştir. Bu yenilik dünya çapında vatandaşların

sağlığı için 1993 yılında yapılan federal harcamaların 1996 yılında yüzde 37'ye düştüğü sonucunu çıkartmıştır. Bu sonuçlar araştırmacıları hayal kırıklığına uğratsa da ileriki araştırmalar için gerekli araçlar edinilmiş olmuştur. Aynı zamanda Meksikalı feministler bazı kamu politikaları görünür kılıp, kadınlar için ulusal sağlık planı, aile içi şiddete karşı hukuk, geleneksel olmayan sektörler için kadınların eğitilmesi vb) yaratsa da bu politikaların belirli hedeflere ya da bütçe tahsisi desteğine yaklaşımında eksiklik olduğu konusuna dikkat çekmişlerdir (Sugiyama, 2002, 8-10).

bütçe tahsisine katıldığı, konu ile alakadar olduğu katılımcı bütçe politikası olarak ilgi kazanmıştır. Porto Alegre Kenti'nde 1989 yılında katılımcı bütçeleme sistemi uygulanmıştır. Bu bütçe sisteminin amacı vatandaşların bütçe sürecine katılımı, politika ve planlama sürecine sosyal katılımı artırma olarak açıklanmıştır. Katılımcı bütçe sistemi kuvvetli politik liderliğe sahip girişim olan sol görüşlü bir partiden (İşçi Partisi) gelmiştir. Kamu kaynaklarının ne yönde kullanıldığı konusunda kuvvetli bir kamuoyu katılımı sağlanmıştır. Kurulan model Brezilya'da 100 kadar şehirde binlerce insanın direk katılımı ile tekrarlanmıştır (Department for International Development, 2004: 4).

Brezilya'da bir kamu kurumu merkezi ve federal bütçe üzerinde çalışmalarını sürdürmekte ve ağırlıklı olarak adalet, sağlık, eğitim ve çalışma bakanlıkları ve bunların sağladığı istihdam olanakları üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu kurum yalnızca toplumsal cinsiyet temelli araştırma yapmamakta bununla beraber kamu politikaları ve bütçe sürecinde toplumsal cinsiyet esaslı konulara karşı daha duyarlı olma bilincini de yükseltmeyi amaçlamaktadır (Işık, 2010: 186).

Sivil toplum için bütçe analiz araçları Brezilya'da yeni değildir. Sivil toplum örgütleri ülkenin demokratik dönüşümünü izlerken yönetimin bütçe analizi üzerindeki stratejilerini geliştirmiştir. 1980'lerin sonunda bazı belediyeler vatandaşları için harcama önceliklerini açıklayıcı katılımcı topluluk çalışmalarına başlamıştır. Brezilya'da yerel seviyede çeşitli bütçe organizasyonları vardır. Örneğin, Porto'da CIDADE, Rio de Janerio'da IBASE gibi. Ulusal düzeyde de INESC örnek gösterilebilir. Ayrıca hem ulusal hem de yerel düzeyde kadın hakları savunucusu olan CFEMEA feminist organizasyonu, bu konudaki politikalar ve analizler konusunda hükümet ile işbirliği içerisinde. CFEMEA bütçe konularını sınınamaya 1995'de başlamıştır. Organizasyon, sağlık ve üretkenlik hakları konusuna odaklandığını Birleşmiş Milletlerin iki konferansında ortaya koymuştur. CFEMEA direkt olarak kongre toplantısında kadın hakları konusunda çalışmış, üç yıllık kalkınma planı ve yıllık bütçe üzerine odaklanmıştır. İki yıl süresince bütçe harcamaları sınıandıktan sonra CFEMEA odağını hükümetin sıkı bağlarının olduğu alanlara, sağlık ve ulusal kadın konseyine yönlendirmiştir. Daha sonra CFEMEA yasal savunma mekanizmasını bir kez daha bütçe uygulaması ve programlar üzerine odaklamıştır. CFEMEA ulusal kadın konseyi ve sağlık alanlarına yönelen odaklanma, bütçe tahsisinde ve kadın haklarındaki kesin kazanımın güncel program uygulamasına dönüştürülmesini fark edince yürütmüştür. Örneğin, yerel şiddet yasal düzenlemesi ulusal düzeyde işlenirse eyaletlerin yerel şiddet hizmetini geliştirmede yavaş kalacağı kanısı doğmuştur. Bununla beraber CFEMEA'nın çalışmaları federal bütçelerin

fonlarının şiddete maruz kalan kadınlar için mevcut yerel barınakların tahsisinde eksik kaldığını ortaya koymuştur (Sugiyama, 2002: 12-15).

Bir sivil toplum örgütü olan CIDADE katılımcı bütçelerin görüntülenmesinde etkin rol oynamıştır. Katılımcı bütçelemeyi, CIDADE en başından beri izlemiş, veri toplamış, araştırmalar yapmış ve katılımcı bütçeleri etkilemek için çok sayıda çalışma yapmıştır. Katılımcı bütçelerin amacı direkt olarak kadınları güçlendirmek değildir. Ancak yapılan çalışmalar katılımcı bütçelerin kadınlar üzerinde pozitif etkisi olduğunu önerir niteliktedir. Katılımcı bütçeye kadınların katılımı seçim politikasından görece daha fazladır. Yapılan röportajlarda bölgelerini temsil eden kadınların katılım tecrübelerinin diğer başka faydaları kendilerine getireceği görüşüne sahip olduğu raporlanmıştır. Örneğin yeteneklerini geliştirip sivil toplum temsilcilerine açık bir şehir yönetiminde daha rekabetçi bir pozisyona gelebilmek gibi amaçlar ortaya koymuştur (Sugiyama, 2002: 12-15).

Brezilya tecrübesi Porto Allegre'de fakirlik azaltmada somut sonuçların yaşandığını göstermiştir. Porto Allegre'de 1986 ve 1996 yılları arasında temiz suya erişim aile sayısı yüzde %80'den yüzde %90'a yükselmiştir. Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışmada, aynı dönemde artan şeffaflığa itimat eden mükelleflerin finansmana katılımı ile vergi gelirlerinde %50 dolayında arttığı ortaya konulmuştur. Ayrıca mükelleflerin (şehir yerleşiklerinin) %85'i bütçe sürecine aktif olarak katılıp, pozitif katkı sağlamıştır. Brezilya başarısının altında yatan bir anahtar da kamu sektörünün organizasyonel kapasitesinin karmaşık aşamaları ile alakalıdır. Bahsi geçen yapı hükümetin geniş ölçekli katılım programını aktive etmiştir. Brezilya'da bütçe görüntülenmesi kapasite ve ayrıntı bakımından gelişkin ekonomilere eşdeğerdir. Bununla beraber Brezilya projesi katı fakir bir perspektif tarafından politik liderlik ajandası ile sürdürülmüştür. İşlemin başarısı zayıf politik partilerin sonradan iktidar gücü kazanmasına bağlı gelişmiş görülmektedir (Department for International Development, 2004: 5).

Katılımcı bütçeler, kamu talebinin kamu kaynaklarını aşması halinde bütçe kaynakları üzerinde baskı riskini taşımaktadır. Dikkatle yönetilmezlerse bütçe geçersiz ve başarılması güç konuma gelir. Ancak bu risk, katılımın daha fazla fondan ziyade öncelikli seçeneklere ve mevcut fonların tahsisine odaklanması ile savılabilir. Brezilya projesinden çıkan bir diğer sonuç ise kadınların bu gibi konulara katılımı çoklu sorumlulukları nedeni ile oldukça düşük seviyelerde kalmaktadır. Sağlık ve eğitim gibi konulardan ziyade yoksul kesimde hayatta kalma konusu ve gelir edinme konusu daha öncelikli görülmektedir (Department for International Development, 2004: 5).

D. Peru'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler konusunda Peru, Güney Amerika'da önemli bir örneği teşkil eder. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerin Peru'daki demokratik dönüşüm hafif gerçekleşmiştir.***

Centro de Investigacion de la Universidad del Pacifico kurumundaki araştırmacılar Ford Vakfı tarafından finanse edilen askeriye, çevre, gençler ve kadınları kapsayan harcamaları içeren bir çalışmaya katılmışlardır. Kadın ve Kamu Harcamaları (1998) başlıklı bir rapor hazırlanmıştır. Politik öncelikler etrafındaki yasal savunma yerel düzeyde daha yenilikçidir. Perulu feminist Virginia Vargas, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe görüşünü Andean Bölgesi'nde (Bolivia, Peru, Ecuador) UNIFEM'in Andean Bölgesi'ndeki kadınların ekonomik ve sosyal hakları projeleri için savunmaktadır. Projenin önemli bir bileşeni hükümetin toplumsal cinsiyete duyarlılığın sınanmasına istekliliği ve araştırmacıların ve topluluk liderlerinin bu konuda katılımıdır. Bu konudaki kriterler şu şekilde sıralanmıştır (Sugiyama, 2002: 16-17):

- Belediye yönetimlerinin bütçelerinin kamu politikalarında ve hükümet programlarında toplumsal cinsiyet eşitliğine işaret edecek kadar açık olması, açıklığın derecesi,
- Belediye yönetiminde yönetsel bir pozisyonda kadınların var olması,
- Belediye yönetimin kurumsallaşma derecesi, tutarlı bilgiyi ve çalışma takımı ile olumlu etkileşim sonucu kazanımları mümkün kılması,
- Belediye yönetimi vatandaş katılımının özellikle de kadın katılımının olması,
- Kadın örgütlerinin, tüm sürecin içine dâhil olma çabası, fonların tanımlanmasından yerel önceliklerin tartışılmasına ve bütçe tahsisinde uyumun görüntülenmesine ilgi göstermeleri.

E. Ekvator'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe girişimi Ekvator'da BM Kadın Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi (UNIFEM) tarafından Andean Bölgesi ülkelerindeki kadınların ekonomik ve sosyal hakları için oluşturulan çok uluslu yaklaşım uyarınca desteklenmiştir.

*** 1980 yılındaki ilk başkanlık seçimi Peru demokrasisinin başlangıcı olarak bilinir. Ama 1980'lerde ülke uyuşturucu trafiğinin artması, iç savaş ve hiperenflasyon gibi bir takım güçlükler yüklenmiştir. 1990'lar sırasında hükümet enflasyonu kontrol altına almış, neo-liberal ekonomik reformları uygulamaya koymuştur. Bütçe şeffaflığındaki gelişmelere rağmen ulusal politik türbülans sivil toplumun fırsatlarını bütçe konusunda oldukça sınırlamıştır. Bütçe ve mali analiz birkaç çalışma dışında Peru'da sınırlıdır (Sugiyama, 2004: 16-17).

UNIFEM Programı'nın temel avantajı toplumsal cinsiyet perspektifi olmayan bölgelerde vatandaş katılımını, belediye hesap verilebilirliğini, şeffaflığı temel almasıdır. Kadın sivil toplum örgütleri bölgedeki ekonomik ve sosyal haklar için çalışmakta, şeffaflığın inşası için güçlü uzman kadrosu girişimin başarısı için çaba sarf etmektedir (Pearl, 2002: 23-42).

Yerel düzeyde iki girişim, başkent Quito'da ve diğer bir sahil şehri Salitre'de gerçekleştirilmiştir. 2000 yılında yüksek düzeyde ekonomik ve politik değişimlerin yaşandığı bir dönemde yerel yönetimler tarafından girişim uygulanmaya çalışılmıştır. Her durumda kadınların sivil toplum örgütleri vasıtasıyla bütçelere ilişkin bilgi birikimi kazanımı, toplumsal cinsiyet rollerinin kamu birimleri tarafından harcanan fonlardan nasıl etkilendiğinin idrak edilmesi sağlanmıştır. Ancak bu girişimler yerel düzeyden ulusal düzeye taşınamamıştır. Uygun araçların eksikliği, yeterli olmayan veriler, bütçe verilerine erişimin güçlüğü vb. nedenler ile bütçe üzerindeki toplumsal cinsiyet analizi gerçekleştirilememiştir. Politik düzeyde bürokrat ve memurla ile girişim kontak halinde olmasına rağmen analizi gerçekleştirecek değişim önerileri karşılanamamış ve sorunlar çözülememiştir (Pearl, 2002: 23-42).

F. Barbados'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Barbados Birleşmiş Milletler'in pilot bölgelerinden biridir. Bu ülkedeki faktörleri çalışır duruma getiren önemli bir faktör Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet ve Gençlik İlişkileri Bölümü üyelerinden birkaç üst düzey yöneticinin ülkede Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı'nda çalışıyor olmalarıdır. Bu olumlu görülmeyle beraber kimileri tarafından dışsal müdahale olarak görülüp olumsuz da yorumlanmıştır. Girişim 1999 yılında Tarım ve Kırsal Gelişim Bakanlığı, Sağlık ve Çevre Bakanlığı, sosyal dönüşüm, eğitim, gençlik ve kültür birimleri tarafından düzenlenen bir seminer ile başlatılmıştır. Seminerde Sri Lanka'da geliştirilen metot kullanılmıştır. Katılımcılar raporun iskeletini her bir sektör için toplumsal cinsiyet odaklı istihdamda ve harcamalarda eşitliği hedeflerini dikkate alarak oluşturmuşlardır. Rapor akademik ve bürokratlardan ziyade toplumsal cinsiyet analistleri için dikkat çekici niteliktedir (Budlender, 2012: 9-10).

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe analizi Barbados'ta dört bakanlığın altındaki program operasyonlarında izlenmektedir. Aşağıdaki tabloda bakanlıkların politika değişim önerileri gösterilmiştir. Diğer ülke örneklerinde olduğu gibi bu ülkede de toplumsal cinsiyet politikası betimleyiciden ziyade, kuralcı bir yapıdadır.

Tablo 5: Barbados'da Toplumsal Cinsiyet Bütçe Dökümanı Özeti

Sorun	Önerilen Politik Değişim
<p>Tarım Bakanlığı ve Kırsal Kalkınma Kadın çiftçiler, hükümet sübvansiyonlarından erkek çiftçilere kıyasla daha az fayda sağlamaktadır.</p> <p>Bakanlık içinde kadınlar meslek sayısı ve tipi açısından dezavantajlı konumdadır. Eğitimli kadın yöneticilerinin eksikliği mevcuttur.</p>	<p>Tarımda Çalışan Kadın Birliği'nin daha fazla kullanımı. Daha fazla kadının bakanlığa kaydolması ve kadın çiftçilere daha fazla tarımsal eğitim verilmesi.</p> <p>Mesleki eğitim ve tarım uzmanlığının verisinin toplumsal cinsiyete göre sağlanması.</p>
<p>Sosyal Dönüşüm Bakanlığı Kadın ve çocuklar için sığınaklara sunulan fonlar yetersizdir.</p> <p>Çoğu bekâr anne fakirdir, çünkü ailevi rolleri piyasadaki etkinliklerini kısıtlar. Onları aile reisi olarak tanımlamak edinecekleri faydayı kısıtlar.</p>	<p>Yüksek düzeyde fon sağlanması. Kalıcı ve düşük maliyetli konutların kadınlar ve evsizler için inşası.</p> <p>Daha fazla toplumsal cinsiyete ayrıştırılmış verinin gerekliliği.</p>
<p>Eğitim Bakanlığı, Gençlik ve Kültür Erkek lisesi ya da kız lisesi benzeri tek toplumsal cinsiyete özgü okullar akademik açıdan apayrıdır. Kızların okulları erkeklerden daha başarılıdır. Bu okullar toplumsal cinsiyet önyargılarını körükler. Kızları daha az ücretli daha az teknik birikime ihtiyaç duyan sektörlerle iter. Her iki tek toplumsal cinsiyet okullarının da başarısı ülke ortalamasının altında kalır.</p> <p>Öğretmen okulları toplumsal cinsiyet konusunda önyargılı erkek ve kadın öğretmenler yetiştirir.</p> <p>Barbados gençlik hizmetlerinde sadece erkekler için politeknik eğitim sunulmaktadır. Erkek stajyerler çoğunlukla kadın eğitimcilerle saygı duymamaktadır.</p>	<p>Eğitimde reform gerekir.</p> <p>Bu konuda daha dikkatli olunması gereklidir.</p> <p>Saygının sağlandığı sosyal etkileşimin olduğu bir ortam sağlanmalıdır.</p>

Kaynak: (Bergmann, 2005: 149).

G. Diğer Latin Amerika Ülkelerinde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Bolivya'da 1994 yılından beri popüler katılım yasası demokratik olarak seçilmiş belediye konseyini merkezi hükümet fonları ile yerel kalkınma politika programlarının tasarımı konusunda güçlendirmiştir. Komünite temelli organizasyonlar beş yıllık belediye bütçe planlarına ve özel alanda verilen otonomiye güç sağlamışlardır. Kamu üzerine altyapı ve çevre konularında atanmış görevleri vardır. Bahsi geçen ihtiyatlı komiteler bununla beraber konsey üzerinde harcamalarının bütçe proje ve amaçlarını yansıtmayı yansıtmadığını gözlemlemektedir (Department for International Development, 2004:7).

Toplumsal cinsiyet eşitliği prensipleri 2006 yılında Venezüella'da ilk kez bütçe yapımında dikkate alınmıştır. Hükümet bütçe kanununu 2006 ve 2007 mali yılları için toplumsal cinsiyet perspektifinden sunmuştur. Ayrıca toplumsal cinsiyet eşitliği 2008 ulusal öncelikleri için bir anahtar rolü üstlenmiştir. Bunun sonucunda kamu alanında ve kalkınma

sürecinde kadın katılımının garantilenmesi amaçlayan politika sayısında artış olmuştur (UNIFEM, 2008: 5).

El Salvador'da ise Movimiento de Mujeres Melida Amaya Montes adlı kadın sivil toplum örgütü toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeler üzerinde çalışmaktadır.

III. OKYANUSYA'DA TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE UYGULAMALARI

Okyanusya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler içinde Avustralya bir ekoldür. Dünya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeyi ilk uygulayan ülke olan Avustralya, Okyanusya'da ki diğer ülkelerin bütçe uygulamalarında etkili rol oynamış, politikaların şekillendirilmesinde model olmuştur.

A. Avustralya'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Dünya'da, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe konusunda düzenlemelere yer veren ilk ülke Avustralya'dır. Ülkede federal düzeyde, 1984 yılında, Kadınların Bütçe Programı ile pilot olarak çalışmaya başlanmış, çalışma ile bütçenin kadınlar üzerinde ne tarz bir etki yaratacağı izlenmiştir. Bu çalışmaların hareket noktası, kamu idarelerinin ilgili yıl bütçesinde kendilerine tahsis edilen ödeneğin kadınlar üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi ve elde edilen bulguların bir belgede özetlenerek bir sonraki yıl bütçesine eklenmesi olmuştur (Sawer, 2002: 45). Bu süre zarfında yönetsel birimlerden beklenen kadınların gereksinimlerine yetecek bir yönetsel sistemin geliştirilmesi ve bütçe önceliklerinin bu yönde belirlenmesi olmuştur. 1987 yılına gelindiğinde ise "kadınların bütçesi" adlı program kadın bütçesi raporuna dönüştürülerek bütçe sürecinde değerlendirilmesi kolaylaşan resmi bir yapıya kavuşmuştur (Stotsky, 2006: 25). 1990 ve sonrasında girişime olan ilgi azalmıştır. 1997 yılından itibaren ise sadece Victoria, Kuzey Özerk Bölge, Tazmanya ve Queensland eyaletlerinde kadın bütçesine yönelik çalışmalar sürdürülmeye devam etmiştir. 2000 yılından sonra ise bu eyaletler de uygulamaya son verip Kadınların Bütçe Programı adlı çalışmayı yayımlamayı durdurmuşlardır (Budlender, 2009: 7-8).

Yine de toplumsal cinsiyete duyarlılığın uygulandığı dönemde uygulama, kurumların ve kurum harcamacı birimlerinin yaptıkları harcamaların kadınlar üzerindeki etkisi konusunda daha duyarlı davranmaya itmiştir. Kurum personeli ise arzulanan çabayı gösterememiştir (Sawer, 2002: 43-64).

Dünya’da ilk toplumsal cinsiyet bütçesi 1984 yılında Avustralya’da yapılmış olsa da uygulama mevcut federal hükümet harcamalarını daha ayrıntılı yapmaktan öteye geçememiş ve yürürlükten 1996 yılında kaldırılmıştır. Avustralya’da yapılan uygulamalarda kadın erkek ayrımına dayalı bütçe uygulamalarında, sivil toplum kuruluşlarının etkisinin devlet siyaseti içerisinde çok fazla olmaması nedeniyle taraflı olabileceği öngörülmüştür (Cagatay vd. 2000: 39-40).

Tablo 6: Etki, Güçlü ve Zayıf Yönleriyle Avustralya Tecrübesi

Güçlü Yönler ve Sonuçları
<ul style="list-style-type: none"> • Hükümet bürokratları arasında artan farkındalığın kadın politikalarına etkisi (özellikle politikaların toplumsal cinsiyet nötral olup olmadığının sorgulanması), • Toplumsal cinsiyet politikası üzerindeki savunma ve çabaların artırılması • Politika ve bütçeler üzerinde bir etkiye sahip olma (örneğin arkan çocuk koruma yıllık harcamaları) • Komiteler vasıtasıyla Kuzey Avustralya’da kadınların hükümet politikasında daha fazla temsil edilmesi • New South Wales’de kadın koordinasyon ünitesi bütçe sürecinde resmi rol kazanmıştır.
Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none"> • Sivil toplum katılımının eksikliği nedeniyle girişim kadın bürokratlara bağlı yürümektedir. Sonuçta hükümet dışından politikayı değiştirmek için karşıt bir görüş gelmemektedir. • Kadına yapılan harcamaların etkilerinin analizinin etkisizliği. Prensiplerin sağlanamamış olması, • Makroekonomik parametrelerin (bütçe açığı/fazlası, borçlanma vb) analizinin mümkün olmaması, • Gelir ve vergilere sınırlı odaklanma, • Ölçülebilir başarı göstergelerinin gösterilememesi, • Uzun bütçe metinlerinin hükümet tarafından yayınlanması, okunmasının güç ve erişiminin zor olması. • Girişim politikaya etkisinin sınırlı olması basit sunulan ve raporlanan bir hesap verme aracı olamamasından ötürü eleştirilmiştir.

Kaynak: (Sawer, 2002: 43-64).

B. Filipinler’de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Filipinler’de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe girişimi Avustralya’daki bütçe girişiminden esinlenmiştir. Avustralya’dan sonra en kurumsallaşmış kadın bütçesi bu bölgede bu ülkede mevcuttur. 1994 yılında başlayan toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe uygulamasında kamu bütçesinin %5’i toplumsal cinsiyetle ilgili gelişim planlarının artırılmasında ve değerlendirilmesinde kullanılmak üzere tahsis edilmiştir (Cagatay vd., 2000; 40-42). Kurulan ulusal bir komisyon kamu harcamalarının analizini yapıp yayınlamıştır. Teknik yardım

ihtiyacının olması, kamu idarelerinin performansının belirlenmesinde ortaya çıkan zorluklar ve bürokratik direniş konularına bahsi geçen analizde dikkat çekilmiştir.

Asya Vakfı (TAF) kar amacı gütmeyen bir organizasyon olarak birkaç yerel birlikteliği Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme yaklaşımı hususunda desteklemektedir. Manila’da girişim hukuksal desteğe sahip bir yetki ile bütçenin %5’lik kısmının hükümet ajansları tarafından toplumsal cinsiyet ve kalkınma programları için harcanmasını sağlamıştır (Budlender, 2012: 19).

C. Fiji’de Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Fiji Birleşmiş Milletler’in Pasifik Bölgesi’ndeki pilot uygulama alanıdır. 2000 yılında Fiji Ulusal Kadın Konseyi ulusal uzlaşma ve barış ihtiyacı için toplumsal cinsiyet eşitliği hareketi eksikliği olduğunu beyan etmiştir. Sivil toplum örgütleri de diğer ülkelerdeki toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe girişim hareketleri ile işbirliği kurmaktadır (Budlender, 2012: 12).

D. Sri Lanka’da Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Sri Lanka’da beş bakanlık kamu harcamalarının toplumsal cinsiyet etkisi incelenmek üzere seçilmiştir. Buna ek olarak kamu sektöründeki toplumsal cinsiyet dağılımını da incelemek için de ortak bir mekanizma geliştirilmeye çalışılmıştır. Toplanan bilgilerin belirli bir merkezde değerlendirilebilmesi için bir araya getirilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Bununla beraber bahsi geçen konuda oluşturulacak çalışmada kavram tanımlamasına da gidilerek ileriki çalışmalarda birlikteliğin sağlanması amaçlanmıştır. Kadın ve erkek eşitsizliğini azaltmaya yönelik olarak alınan önlemlerin eğitim, tarım ve endüstri sektörleri üzerinde yoğunlaştığı raporlarda belirtilmiştir (Budlender vd., 2002; 155-156). Toplumsal cinsiyet bütçelerinin uygulanmasının ardından Sri Lanka’da süreçle gelişen stratejiler şu şekildedir: (i) Edinilen verileri ve analitik kaynakların erkek-kadın arasındaki harcama ve gelir dağılımındaki değişiklikleri doğrulamak için geliştirmek (ii) Sosyal grupların desteklerini sağlamak için bunları harekete geçirmek. Bahsi edilen 2 stratejinin birbirini karşılıklı olarak destekleyici olmaları gerektiği üzerinde durulmaktadır (Cagatay vd., 2000: 46).

Tablo 7: Kırsal Sri-Lanka’da Kadın ve Erkeğin Farklı Aktivitelere Harcadıkları Saat

Aktivite	Kadın	Erkek
Yemek hazırlama	92	8
Pirinç savurma ve kavurma	100	0
Açlık sezonu için gıda koruma	80	20
Hasat zamanı için tahıl saklama	30	70
Eviçi tüketim için meyve sebze üretimi	80	20
Su taşıma	98	2
Yakacak toplama	68	35
Ev ve avlu onarımı	95	5
Çocuk terbiyesi	90	10
Çocukları yıkama	80	20
Hasta Bakımı	85	15

Kaynak: (Momsen, 1991: 38).

IV. AFRIKA’DA CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE UYGULAMALARI

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe çalışmalarının ikinci olarak uygulanmaya başladığı kıta Afrika Kıtası’dır. Güney Afrika başta olmak üzere birçok ülkede Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları sürdürülmektedir.

A. Güney Afrika’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler konusunda çalışmaların ilk başladığı Avustralya’dan sonraki ikinci ülke Güney Afrika’dır. Toplumsal eşitlik üzerine daha fazla eğilen anayasa reformu sonrasında toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde çalışmalar başlamıştır. 1995 yılında hükümet liderliğinde kamu idarelerinin katılımı ile amacı bakanlık bütçelerinin kadınlar üzerindeki etkilerini tespit etmek olan ortak bir proje geliştirilmiş ve Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelere yönelik ilk adımlar atılmıştır (Stotsky, 2006: 26-27). Bununla beraber kapsam ve uzunluk açısından Güney Afrika Cumhuriyeti’nde yapılan çalışmalar şimdiye kadar ki ülke örnekleri arasında yegânedir. Bir sivil toplum örgütü olarak Güney Afrika Toplumsal Cinsiyet ve Ekonomi Politikası Grubu, Kadınların Bütçesi adlı toplamda 1200 sayfayı bulan kitabı 1996, 1997, 1998, 1999 yılları boyunca yayınlamıştır. Bu çalışma toplumsal cinsiyet konularında tüm sektörleri ve hükümeti vergi ve dış ticareti de içine alacak şekilde yapılmış tek ülke çalışmasıdır. Bu çalışma hükümet kanadında yetkin bir eğitici kitaptır. Lise de ve kolejlerde de kullanılarak genç nüfusun hükümetin bu konudaki

uygulamalarından haberdar edilmesi önerilmektedir (Bergmann, 2005: 145). Bu ve benzeri yayınlar güncel bütçe meselelerine işaret edip, yasa yapıcıların toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe konusunda dolaysız olarak etkilemeyi amaçlar ancak çoğunlukla başarılı değildir. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler konusunda Güney Afrika örneği göstermiştir ki politik değişim için spesifik öneriler yetersiz ve etkinlikten uzaktır. Bir çok konuda genel yönleri yasal düzenleyiciye göstermekle beraber spesifik bir öneri sağlamaz ve harcamalar konusunda sayısal öneri sunamaz. Bu kitaplar çok büyük gelişkin işgücü, zaman, bağlantı ve çabayı temsil eder, ancak birinin bu kadar zaman ve çabanın toplumsal cinsiyet eşitliğine ne katkı sağladığını sorgulaması gereklidir. Kadınların hakları üzerine daha detaylı politika tanımlanması daha iyi bir karşılık olabilir. Politik amaç için belki daha öz ve daha tanımlanmış spesifik yönlendirmeler üzerinde ilerlenmelidir. Güney Afrika Toplumsal Cinsiyet ve Ekonomi Politikası Grubu her iki kitaplarında daha popüler konu ve önerilerde özetler yapmıştır. Çalışmaları Güney Afrika'daki güncel sorunları sert tanımlayıp öneri ve çözüm konusunda ve bütçe süreci içinde zayıf kaldığını göstermektedir. 1997'de uygulamaya başlayan Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe uygulamasında toplumsal cinsiyete dayalı harcama ile ilgili hedeflerin yanı sıra bahsi geçen alanda yapılacak harcamaların finanse edilmesinin de önemli olduğu vurgulanmıştır. Güney Afrika'daki uygulama deneyiminde ulusal bütçenin oluşturulmasında bu konuların belirli bir zaman dilimi içerisinde göz önünde bulundurulması gerektiği ortaya konulmuştur. Ancak bu sürecin sadece genel bütçede değil, bununla beraber toplumsal cinsiyete yönelik olarak düzenlenen bütçe uygulamaları üzerinde genel bir etkisinin olduğu söylenebilir. Bahsi geçen uygulamada bütçenin belirlenmiş harcama alanlarında kadın erkek ayrımına dayalı ayrımı da göz önüne aldığı söylenemez. Ancak kamusal üretimde ve kamu harcamalarında bu konunun önemine dikkat çekildiği de belirtilmiştir (Budlender vd., 2002: 1).

Tablo 8: Güney Afrika Bütçe Dokümanı Özeti

Sorun	Önerilen Politik Değişim
Kamu Araçları Su ve sağlık önlemleri (sadece %45 aile ev içinde musluğa sahip, sadece yarısı suya sahip tuvalete sahip), elektrik ve çöp toplama	Belirgin bir değişim önerisi yoktur.
İş Küçük girişimler Maaş ve çalışma saatlerinde düzenleme İşsizlik sigortası Hükümet sözleşmesi	Kadınların fonlara, bilgiye, pazara eğitiminin artırılması; hedeflenen kadınların eğitilmesi, yasal olmayan sokak takasının engellenmesi İstihdam yasalarının çiftlik ve evlerde zorunlu kılınması Yerel çalışanlar için kapsamın genişletilmesi Geniş sözleşmelerin daha kısa olanlara bölünmesi, insanların sözleşmeleri daha kolay edinebilmesi, kadının temsiline artması.
Toprak Sorunu ve Tarım Toprak sahipliği	Toprak ve konut sadece erkekler adına kaydedilmemelidir (Toprak Reformu).
Eğitim Toplumsal Cinsiyet önyargıları Teknik kolejler Erişkin eğitimi Erken çocukluk eğitimi Okullarda toplumsal cinsiyet ayrımı Cinsel şiddet ve tecavüz Yöneticilerin prensipte erkek olması	Üstesinden gelecek politikalar gereklidir. Kadınların kaydının artırılması gereklidir. Kadınların katılımına yardım edilmesi (çocuk bakımı, ulaşım vb) Harcamaların artırılması. Öğretmenlerin nötr şekilde eğitimi ve erkeklere kıyasla daha fazla ilgi gösterilmesinin durdurulması Öğrencilerin ve çalışanların cinsel istismarın nasıl bir şey olduğu ve nasıl sonlandığı konusunda eğitilmesi Eğitimsel kurumsallaşma toplumsal cinsiyet ayrımına karşı politikalara sahip olmalıdır.
Sağlık Erkeklere kıyasla daha az sayıda kadının özel sağlık hizmetlerinden yararlanması Hamile kadınlara ve 6 yaş altı çocuklara yönelik ücretsiz sağlık koruma programı için yetersiz fon Jinekolojik hizmetler, HIV/AIDS ve STD Aileiçi şiddet	Kamu tedarikinin artırılması Fonların artırılması Hizmet entegre edilme ihtiyacı içindedir. Fiziksel altyapı gelişimi ve donanımlı klinikler. Kanser servislerine test ekipmanları sağlanmalı. Güncel olarak STK'ler tarafından finanse edilen danışma hizmeti ve sığınma evleri için hükümet fon sağlamalı. Sağlık çalışanları aileiçi şiddetle ilgilenicek şekilde eğitilmeli. Kolluk kuvveti uygun yardımı sunabilecek düzeyde eğitilmeli.
Sosyal Fayda Programları Bekâr anneler için devlet bakım hibeleri	Bütçenin bunların sadece yarısını kapsadığı belirtilmekte ancak savunulan önemli bir değişiklik yoktur.
Kamu Hizmeti Kamu istihdamında yüksek düzeyde toplumsal cinsiyet ayrımcılığı Çok az sayıda kadın üst yönetindedir.	Kadınlar geleneksel olmayan kamu hizmet görevleri için eğitilmeli Amaçlar ve tarife iyileştirilmeli

Kaynak: (Bergmann, 2005: 146-148).

Kadın bütçesi girişim gurupları sivil toplum örgütlerince yerel ve ulusal düzeyde yönlendirildiler. Ulusal düzeyde kamu harcamalarının kadının ekonomik ve sosyal durumuna olan etkisi incelenmiştir. Guruplar ayrıca hükümetin farklı birimleri arasındaki harcamaların toplumsal cinsiyet eşitliğine yansımalarını incelemiştir. Buna ek olarak orta düzey maliye memurları ile çalışıp bütçenin daha çok toplumsal cinsiyete duyarlı planlanmasına katkı sağlamışlardır (Department for International Development, 2004: 3).

Bahsi geçen çalışmalara rağmen Güney Afrika'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe yaklaşımı kurumsallaşamamıştır. Çünkü uygulama konusunda kamunun iradesi, kamu çalışanlarının uygulamanın mali yük getireceğini düşünmeleri ve devletin asli görevlerinden ayrılıp tali faaliyetlere yoğunlaşacağı önyargısına kapılmasından ötürü giderek azalmıştır (Buddlender, 1998: 12).

B. Fas'ta Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

2008 yılı bütçe çağrısında tüm kalkınma politikalarında toplumsal cinsiyete tam entegre olunması istendi. Toplumsal cinsiyet başbakan tarafından da 2006'dan beri bütçeye dâhil edilmektedir. Ayrıca 2005 yılından bu yana Fas Maliye Bakanlığı ekonomik ve finansal rapora ek olarak toplumsal cinsiyet raporu da üretmektedir (UNIFEM, 2008: 5).

Fas'ta Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe girişimi başında Maliye Bakanlığı bulunmaktadır. Şu anda Fas'ta benimsenmiş olan insani kalkınma stratejisi yoksulluğun giderilmesi konusunda kadınların üzerine düşmektedir. 2002 yılından bu yana düzenli olarak devam eden kapasite artırımı ve Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelerin uygulanabilirliğini arttırma çalışmaları görülür değişikliklere neden olmuştur. Bakanlıklar performans bütçeleme kapsamında toplumsal cinsiyet göstergelerini de temel almaya başlamış ve bütçe reform sürecini toplumsal cinsiyet göstergelerini ve performansı denetlemeye yönelik harcama kontrol mekanizmalarının bir parçası olarak sınamışlardır. Bahsi geçtiği üzere toplumsal cinsiyet duyarlılığını performans bütçe sistemi içerisine yerleştirmeye çabalayan Fas, Binyıl Kalkınma Hedeflerine erişimde toplumsal cinsiyeti esas alan bir sistem oturtma çabasındadır. Aşağıda açıklanan örnek ile program bazında hazırlanmış bir bütçede toplumsal cinsiyet ve performans bütçe sentezi gösterilmektedir. Örnekten anlaşılacağı üzere, stratejik amaç ve hedeflerin açıkça belirlenmesi önemli bir başlangıç oluşturur. Stratejik amaçlara göre, belirli eylem programları faaliyetler şeklinde tanımlanmakta ve erişilmek istenen sonuçlar biçiminde değerlendirilir. Böylece politika performansı sistemin bu özelliği aracılığıyla denetlenmeye

açık haldedir. Fas performans esaslı bütçesi ve sağlık bakanlığı örnek olayı aşağıda açıklanmıştır (Klatzer, 2011: 21-22).

Tablo 9: Fas Sağlık Bakanlığı Örnek Olayı

Stratejik Amaçlar
<ul style="list-style-type: none">• Sağlığın desteklenmesi, hastalıkların önlenmesi ve kontrol altına alınması yönelik programların geliştirilmesi,• Kurumsal destek mekanizmaları ile beraber temel sağlık sigorta planının güçlendirilmesi,• Hastane ve sağlık ağının iyileştirilmesi,• Yeniden yapılandırılan sağlık sistemi için bölgeselleştirmenin teşvik edilmesi.
Eylem Programları
<ul style="list-style-type: none">• Temel sağlık hizmetleri birimlerinin yapımı ve donatılması,• Üreme, çocuk ve genç sağlığı programları,• Hastalık kontrol ve gözetim programları,• Bölgeselleşme, sağlık hizmetlerinin genişletilerek merkezden uzaklaşılmasına yönelik program,• Bulaşıcı olan ve olmayan hastalıklarla mücadele programı,• Çevre temizliğinin gözetilmesine yönelik program,• Sağlık eğitimi ve teşvikine yönelik program üretilmesi.
Performans Göstergeleri (Üreme ve Genç Sağlığına Yönelik Bir Örnek)
<ul style="list-style-type: none">• Anne ölümlerinin %30 azaltılması,• Yeni doğan ölümlerinin %25 azaltılması,• Doğum ile alakalı sigortaların %52'e çıkartılması.

Kaynak: (Klatzer, 2011: 22).

C. Ruanda'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

1999 yılında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Gelişimi Bakanlığı kurulan ülkede bakanlığa kadının toplumda eşitliğinin sağlanması ve devletin kalkınma politikalarına bahsi geçen eşitliğin yansıtılması amaçlanmıştır. Bakanlık ayrıca bütçelerin toplumsal cinsiyet duyarlılığını denetlemekle de görevlidir, bu konuda Maliye Bakanlığı ile işbirliği içerisinde. Ülkede orta vadeli harcama yapısı ile toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelerin

uyumlu olması zorunluluğu vardır. Ülkedeki vizyon 2020 çalışması, orta vadeli harcama düzeni, toplumsal cinsiyete yönelik ulusal eylem planı, yerleşme çalışmaları ile eşgüdümlü yürütülmektedir. Ayrıca bahsi geçen çalışma Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Kurumu tarafından da desteklenmektedir. Çalışmalar Maliye Bakanlığı ve toplumsal cinsiyet ve kadının gelişimi bakanlığı arasındaki yoğun işbirliği ile sürmektedir. Ayrıca 2002 yılında tüm kamu idarelerinde Maliye Bakanlığı'na bağlı çalışan mali işlerden sorumlu memurlara toplumsal cinsiyete uyum konusunda eğitimler verilmiştir. Ruanda'daki orta vadedeki harcama yapısı ile Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme anlayışının birbiri ile eşgüdümlü olması bir yasal zorunluluk niteliği taşımaktadır (Diop-Tine, 2002: 120).

D. Uganda'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Uganda'da Maliye Bakanlığı 2005/2006'da toplumsal cinsiyete duyarlılığı, eşitlik hedefini planlama ve bütçe sürecine koymuştur. Bu hedef kadınları, yaşlıları, engellileri içeren özel bir grup dezavantajlı nüfusun ihtiyaçlarının bütçe sürecine bütünleşmesinin bölümüdür. Sektör çalışma gurupları açısından prensipler birleştirilmiştir. Kurumlar bu gereksinimleri tanımlama ve maliyet uygulamalarını sağlayıp bütçe tahminleri içine entegre edilmesinde görevlidir. Ayrıca, Ekim 2004'de Maliye Bakanlığı 2005/2006 dan 2007/2008'e ait bütçe süreci işlemsel süreci prensiplerini üretmiştir. Sektör çalışma gurupları politika ve bütçe formulasyonun da anahtar rol oynar. Uganda da fakirliği yok etme içine dâhil olmuştur. Ayrıca çalışmanın ekinde sektörlerin toplumsal cinsiyet duyarlılığını sağlamak için hangi adımları atmaları gerektiği önerilmektedir (Forum For Women in Democracy, 2012):

- Konuları belirlemek/tanımlamanın toplumsal cinsiyet eşitliğini ve eşitsizliğini sınırlaması,
- Mevcut politika ve programların eşitliği arttırıp arttırmadığının gözden geçirilmesi,
- Amaçlanan politikaların ve müdahalelerin kısıtlamalara işaret etmesi,
- Uganda'da yaşayan herkesin tam katılımı için mevcut yapının kullanımı ya da yeni bir tanesinin oluşturulması.

E. Tanzania'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Tanzanya'da bütçe prensibi Maliye Bakanlığı tarafından 2006-2007 yıllarında toplumsal cinsiyet kısmını bir sayfa içerecek şekilde konu edilmiştir. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitliğinin Tanzania bütçe sürecinde önemli bir yere sahip olduğunu gösterir, aksi

halde birkaç satırla bahsedip geçilebilirdi. Bahsi geçen kısım kadın ve toplumsal cinsiyet politika ve stratejisinin tüm plan ve programlarda toplumsal cinsiyet duyarlılığı sağlayacağını anlatmaktadır. Ardından başarı ve kısıtlamalar açıklanarak politika hedefleri ortaya konulmuştur. Başarı kısmında sayıları gün geçtikçe artan, seçilmiş kadınların belirtilen pozisyonda eğitim fonları, mikro kredi konusunda ve hükümet ajanslarının toplumsal cinsiyet odaklı ajansları konusunda kurulumlarını tanımlar. Ayrıca kısıtlamalar açısından kültürel inançlar ve gelenekler tüm alanlarda toplumsal cinsiyet eşitliğinin önünde bir engel teşkil etmekte olduğunu belirtir (Tanzania Gender Networking Programme, 2012).

F. Kenya’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı (CIDA) üç yıllık bir girişim için Kenyalı bakanlıklara toplumsal cinsiyet eşitliğini kamu yatırım planları ve harcamaları için, toplumsal cinsiyete duyarlı planlama, toplumsal cinsiyete duyarlı veri toplama, bakanlığın belirli araçlarını geliştirme, Pekin Politika Hareketi’ne uyum için fon sağlamıştır. Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma İşbirliği Merkezi bu konuda anahtar rol oynamıştır. Merkezin üyeleri üniversite öğretim elemanlarıdır ve projeye danışmanlık ve koordinatörlük yapmışlardır. Bugüne dek STK’lerden de alınan destekle harcama analizi yapmışlardır. Girişim üst düzeyde kuvvetli bir destek almakla beraber alt düzey memurlar tarafından destek görmemiştir. Ayrıca memurların üstlerinin onayı olmadan işlem gerçekleştiriyor olması ikinci engel olarak görülür. Bu zorluklara rağmen 1998 bütçesi projenin tasarı belgesini içermiştir. 2000 yılında Nairobi’de Parlamentolar Birliği tarafından düzenlenen bir bölgesel toplantıda bütçe sürecinde toplumsal cinsiyet perspektifi ele alınmıştır. Toplantı sonucunda bütçelerin sadece kadınları değil engelliler gibi uçta guruplar için de duyarlı olması gerektiği ortaya konulmuştur (Inter-Parliamentary Union, 2000).

G. Malavi’de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Malavi’de ilk adım Malavi Toplumsal Cinsiyet Farkında Ülke Ekonomik Raporu ile Diane Elson’nun çalışmaları ile atılmıştır. İkinci adım ise 1999’da Debbie Budlender ve yerel bir öğretim üyesi tarafından makro finansal desteğin danışmanlığı ile atılmıştır. Bakanlıklar arası toplumsal cinsiyet bütçe analizinin kurulması için fizibilite çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonunda hazırlanan raporda bu tür bir analizin gayet mümkün olduğu belirtilerek sürdürülebilirlik için önerilerde bulunulmuştur. STK’lerin sürece katılımı için desteklenmesi gerektiği belirtildi. 2000 yılında ise Güney Afrika’daki örnek

çalışmalardan hareketle daha kısa, daha anlaşılır güncellenmiş yeni bir rapor hazırlanmıştır (Budlender, 2012: 15).

H. Diğer Afrika Ülkelerinde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Botswana'da Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) temsilinde, 1998 yılında Güney Afrika Çalıştayı UNIFEM tarafından Harare Kentinde düzenlendi. 1999 yılında Botswana Toplumsal Cinsiyet Bakanlığı, toplumsal cinsiyet ve yerel düzey planlamacı, araştırmacı ve istatistikçiler için bir çalıştay düzenledi. Yerel bir üniversiteden erkek bir öğretim görevlisi ve Debbie Budlender toplumsal cinsiyet duyarlılığı ile alakalı bir takım sunumlarda bulundular. Yerel katılımcılar çalıştay sonunda hazırlanan toplumsal cinsiyet bütçelerine ilişkin az sayıda veriyi içeren raporu hazırlamışlardır (Budlender, 2012: 10).

2000 yılında UNDP tarafından Marişus, Seychelles, Comoros ve Madagascar'ın katılımı ile düzenlenen seminer ile Marişus Toplumsal Cinsiyete Duyarlı bütçe ile ilk kez tanışmış oldu (Budlender, 2002: 16). 2007/2008 bütçe sunumunda Marişus'da Maliye Bakanlığı ülkenin cinsiyet açığını kapatmayı şart koşmuştur, bütçenin bir kısmı kadınlar için kültürel bariyerlerin kırılmasına ayrılmıştır, işsiz kadınlar için özel programlardan de bahsedilmiştir (UNIFEM, 2008:5).

Senegal'de 2007 yılında cinsiyet eşitliği sektörel bütçelere, projelere, programlara öncelikli bölgelerde yansıtılmıştır (UNIFEM, 2008: 5).

V. KUZEY AMERİKA'DA CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE UYGULAMALARI

A. Kanada'da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Kanada'da sivil toplum örgütleri (1995'den beri) alternatif federal bütçeler üretmektedirler. Bunun temel destekleyicisi 1980 yılından bu yana aktif olarak hizmet veren Kanada Politika Alternatifleri Merkezi'dir (CCPA). Alternatif federal bütçe her sene bir istihdam, çevre ve sosyal danışmanlık organizasyonlarınca kurulmuş bir koalisyon tarafından hazırlanıp CCPA tarafından koordine edilmektedir. Alternatif bütçeler de toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, ayrımcılık durumları, ücretsiz evişi nedeni ile kadınların maruz kaldıkları refah kaybı ve sosyal sağlık ve koruma gibi durumları kapsamaktadır. Bu koalisyon organizasyonu farklı hükümet bakanlıkları, bölümleri ve yerel yönetimleri konu ettikleri raporlar vasıtasıyla etkilemektedir (Villagomez, 2004: 12).

Kanada'da Kadının Statüsü (SWC) adlı örgüt de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler konusunda bilgi desteğinde bulunmaktadır. Ayrıca federal düzeydeki kurumlara da Kanada'daki bütçe değişimleri konusunda bilgi sunmaktadır. Ek olarak SWC, Kanada İstatistik Kurumu ile işbirliği içinde toplumsal cinsiyet eşitliği belirteçleri vb veri üretimi için rehber gibi araç desteği sağlamaktadır. Bu belirteçler gelir, çalışma, öğrenme, gelir vergisi üzerindeki, pozitif toplumsal cinsiyet eşitlik etkileri vb üzerindeki politika etkilerini sağlamada yardımcı olmaktadır. Bununla beraber ihtiyaç duyulan toplumsal cinsiyete ayrıştırılmış veriler, çeşitli programlar için, örneğin istihdam sigortası vb kadınların faydaları doğrultusunda üretilmektedirler. Bu değişim 2000 yılının son çeyreğinde gerçekleşmiştir. SWC sivil toplum ve hükümet arasında değişim fırsatlarını konferanslar organize ederek değerlendirmeye çalışmaktadır (Villagomez, 2004: 12-13).

Kanada'da Barış ve Özgürlük için Kadınların Uluslararası Ligi adlı program da 1993 yılında tasarlanan Kanadalı Kadınların Bütçesine taşındı, bu çalışma askeri harcamaların alternatif kullanımını temsil etmekteydi. Hernekadar toplumsal cinsiyet analizi içermeyen bir çalışma olsa da savunma harcamalarının alternatifi olarak kadınlara daha ileri sosyal adalet sağlayacak harcamaların yapılmasının talep edilmesi dikkat çekmiştir (Villagomez, 2004:13).

Uluslararası Kadın Barış ve Özgürlük Örgütü, Kanada'da 1993 yılında 75. kuruluş yıldönümünde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeyi bu ülkede gündeme getirmiştir. Bununla beraber konuya ilişkin yayınlar yapılarak öncelikli konulara dikkat çekilmiştir. Diğer ülke örneklerinde olduğu gibi Kanada'da da hükümet doğrudan doğruya bu süreci toplumsal cinsiyet esaslı olarak ele almamıştır. İlk adım toplumsal cinsiyetle ilişkili olan konulara eğilme ile atılmıştır. Toplumsal cinsiyetle ilgili konularda harcamadan ziyade İngiltere modelinde olduğu gibi gelir yönüne odaklanılmıştır (Bknz.: Bakker, 2006).

B. ABD'de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

ABD'de Barış ve Özgürlük için Kadınların Uluslararası Ligi (WILPF) 1996 yılında savunma harcamalarına alternatif olarak bir kadın bütçesi hazırladı. Yaklaşım düşük gelirli ailelerin desteklenmesini çeşitli programlarla desteklerken yüksek gelirli kesim ve kuruluşlar, askeri endüstri için yapılan vergi kesintilerini eleştiriyordu. Kadınların ücretsiz hizmetleri hükümetin kamu hizmetlerinde yaptığı kesintiler karşısında bir "Şok Emici" olarak nitelendirildi. Analiz, konuya ilişkin olarak vatandaşlara, kongre ve başkana en az 7 yıllık (1996–2001) bir bütçe paketinin izlenmesi gerektiğinin savunulması gerektiğini dayatıyordu. Bu girişim vergi ve harcama bileşiminde ileriki değişimlerin analizine yoğunlaşılmasını

önermekten ziyade yoksul kesimi etkileyen kamu hizmetlerinin kesilmesinin reddedilmesi, yoksul kesime çocuk yardımı verilmesi, Pentagon tarafından kontrol edilen önemsiz askeri harcamaların azaltılması, eğitime yapılan harcamaların (altyapı ve mesleki eğitim) arttırılmasını yüksek gelirli kesime yapılan vergi kesintisinin azaltılmasıyla beraber federal vergi yükünün azaltılması ile gerçekleştirilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Kanada kadın bütçesi örneğinden farklı olarak WILPF, ABD’de spesifik bir toplumsal cinsiyet bütçesi analizine girmeksizin savunma harcamaları ve sosyal refah harcamaları kıyası içine girmiştir (Villagomez, 2004:13).

Ancak konuya ilişkin ilginç bir yerel girişim San Fransisco’da 1998 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu yerel birim CEDAW tarafından önerilmiş uluslararası düzeydeki toplumsal cinsiyet duyarlılığı talimatnamesini uygulamaya koymuştur. Şehir üç temel alanda toplumsal cinsiyet analiz yapısını kurmuştur: hizmete erişim, istihdam uygulamaları ve bütçe tahsisi. Girişimin izlenmesi yine üç aşamadan oluşturulmuştur: (i) toplumsal cinsiyete ayrıştırılmış verinin toplanması ve raporlanması, (ii) kadın/erkek, kız/oğlan arasındaki farklılıkların değerlendirilmesi, (iii) harekete geçmek için önerilerin formüle edilmesi. Yerel birim içerisinde oluşturulan Kadının Statüsü Birimi (DOSW) bir prensip rehberi hazırlayıp tanımlama ve örnekler ile ihtiyaç duyulan birincil değerlendirme bulgularını edinmeyi kolaylaştırmayı bahsi edilen rehberin tüm birimlere iletilmesi ile sağladı. Karşılaşılması olası bir engel olan prensiplerin kurumsallaşması ve bütçe sürecine katılırken verinin yorumlanmasıdır. Ancak diğer taraftan uygulama sırasında yeni bölümlerde yeni veri toplama metotları ve değerlendirme mekanizmaları ile gelişim gösterilmiştir (Villagomez, 2004: 14).

VI. ASYA’DA CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇE UYGULAMALARI

Asya ülkelerinde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe uygulamaları ilk kez Hindistan’da uygulanmaya başlanmıştır.

A. İsrail’de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

İsrail’de Adva Center isimli merkez Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler üzerinde çalışmaktadır. 1997 yılında ilk kez uygulamada olan bütçe rakamlarından hareket ederek tüketici ve çalışan kesim olarak iki ayrı gurupta kadınları incelemiştir. 1998’de bütçe belgesi adında İsraili kadınları etkileyen bir takım unsurları içeren 11 sayfalık bir belge yayınlamıştır. Analiz bütçenin hazırlandığı sırada yasama organı dikkate alacak şekilde

sunulmuştur. Bahsi geçen belge lobicilerin tartıştığı gereksinin duyulan noktaları içermektedir. Bu noktalar (Bergmann, 2005: 144-145):

- Sağlık Servisi: Bütçe teklifi sağlık fonlarının doğum kontrol harcamalarının kapsam dışında tutulmasıyla beraber, yalnız kadınlar, bekâr anneler ve özel anne çocuk klinikleri için ücretli bir hizmet yapısının kurulmasına olanak tanır (Karşı çıkılmaktadır).
- Eğitim: Amaçlanan bütçe kesintileri çalışan annelerin çocuklarının okul gününü uzatma amacı için harcanır (Karşı çıkılmaktadır).
- Çocuk Aylığı: Amaçlanan bütçe bu yardımı anneden babaya aktarmaya başlar (Karşı çıkılmaktadır).
- Sosyal Meseleler: Şiddete maruz kalan kadınlar için kurulu merkezler için hükümet fonlarının arttırılması bütçe önerisi (Desteklenir) ve anne ve babalar tarafından ödenen gün-koruma bedellerinin azaltılması (Desteklenir).
- Mesleki Eğitim: Güncel uygulamada kurslarda kadın-erkek ayrımı vardır. Erkeklerin kursu kadınlara kıyasla daha uzundur (Desteklenir).

2004 yılı bütçe gerekçesinde içerilen savunma harcamaları artışı gerekçesiyle yapılan bütçe kesintileri istihdamın birincil kaynaklarından olan kamu istihdamını etkilemiştir. Kamu istihdamının üçte ikisini oluşturan kadınlar da bu kesintilerden direkt ve olumsuz etkilenen kesim olmuştur. Aslında kadın istihdamını olumsuz etkileyen sadece bütçe kesintileri değil aynı dönemde hızlandırılan özelleştirme uygulamaları da olmuştur. Avrupa'daki emekli ikramiye sisteminden farklı olarak İsrail'de kadınların ikramiyeleri büyüttükleri çocuk ya da bakmak zorunda oldukları aile bireyleri (yaşlı bakımı vb.) ile ilişkili değildir. Bununla beraber kadınların bu bakımlar nedeni ile erkeklere kıyasla toplamda daha az işgünü kayıptı çalıştıkları (daha kısa çalışma kariyeri) ve daha düşük ücretlere razı geldikleri göz önünde bulundurulduğunda daha az miktarda ikramiye hak ettikleri gerçeği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca gelir desteğini alanların %65'ini İsrail'de kadınlar oluşturmaktadır. Eviçi ücretsiz bakım işleri, düşük maaşlar ve uzun yaşam beklentisi göz önüne alındığında bu oran normal karşılanmaktadır. Bu örnekler dikkate alındığında İsrail Hükümeti'nin ve Maliye Bakanlığı'nın toplumsal cinsiyet üzerine kurum ve kuruluşlarla istişare ederek daha fazla düşeceği beklentisi doğmaktadır (Swirski, Attias ve Swirski, 2003).

B. Pakistan’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

2007/2008 yıllarında cinsiyete duyarlı bütçe yasa değişikliği federal ve yerel bütçelere dâhil edilmiştir. Bunun sonucunda bakanlıklar cinsiyete duyarlı hedeflerini politika ve hedeflerinde ilgili performans göstergelerini içerecek şekilde göstermişlerdir (UNIFEM, 2008: 5).

Pakistan’da Punjab Bölgesi’nde 2006/2007 yıllarında kamuda tüm çalışanlarla ilgili harcamaların sınıflandırılması bakımından, toplumsal cinsiyete ayrıştırılmış bilginin sağlanması tüm bölümlerden bütçe sürecinde kullanılmak üzere istendi. Bölümler çalışan kişi sayısını kadın ve erkek olarak sayısal olarak sunarken, hangi cins çalışana ne kadar harcama tahsis edildiğini bildirdi. Pakistan’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe yaklaşımında hükümet lider rol üstlenerek gelecekte toplumsal cinsiyete duyarlı verileri için kendi çalışanlarından ziyade diğer kesimlere de odaklanacağı öngörülmüştür (Finance Division Govenment of Pakistan, 10.10.2010).

Aşağıdaki örnek Pakistan bütçe beyanından (2008-2009) alınmıştır ve eğitim bütçesini göstermektedir. Bütçe beyanı eğitim bütçesinin tanımını ile başlayıp devletin eğitimdeki rolünü açıklar. Harcamalar incelendiğinde erkekler için yapılan harcamaların kadınlardan daha fazla yer tuttuğu gözlemlenebilir. 2007-2008 döneminde erkekler için yapılan eğitim harcamaları toplam eğitim harcamalarının %5 oranını kapsarken kadınlar için bu oran %3 olarak gerçekleşmiştir. 2008-2009 döneminde ise bahsi geçen oranlar sırasıyla %6 ve %3 olarak gerçekleşmiştir (Klatzer, 2011: 28):

Tablo 14: 2008-2009 Pakistan Toplumsal Cinsiyet Bütçesi Beyanı

Program Adı	Eğitim Sektörü Reform Programı (ESR)
1.273 milyon Rupî Herkese Eğitim programının uygulanması için illere/ilçelere transfer edilmiştir.	
Genel Amaç	Projenin ana amacı, Pakistan’da ilk ve orta öğretime kaydolan özellikle kız çocuklarının brüt ve net sayısını arttırmaktır.
Projenin Kısımları	Yetişkinlerin Okuryazarlığı Herkese Eğitim Eksik tesislerin ESR kapsamında yapılması Kalitenin sağlanması Teknik akışın başlatılması Politeknik enstitülerin kurulması Yenilikçi Programlar İlk / orta öğretim okullarının rehabilitasyonuna yönelik Cumhurbaşkanlığı programı Öğretmen okulu kaynak merkezi Fen bilimleri eğitiminin yenilenmesi
Cinsiyetle ilgili Engeller	Fakirlik Pakistan’daki düşük eğitim düzeyinin hem sebebi hem sonucu durumundadır. Daha yüksek gelir elde etme kapasitesi ve fırsatları, nitelik ve nicelik olarak düşük durumdaki eğitim sebebiyle zayıf kalmaktadır. Ayrıca, düşük eğitim düzeyleri ve fakirlik hanehalklarının/bireylerin kız çocuklarının eğitime yatırım yapmasını da kısıtlamaktadır. Bunun sonucunda, kız ve erkek çocuklarının kayıt rakamları arasındaki fark büyümekte ve Binyıl Kalkınma Hedefleri arasındaki herkese ilköğretim imkanı, kadınların güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitliği hedeflerini yakalamak daha da zorlaşmaktadır. Ulusal Eğitim Politikası kamuya bağlı okullarda kayıtların artmasına, kent-kır farkının ve cinsiyet konusundaki dengesizliklerin giderilmesine, her düzeyde eğitimin kalitesinin iyileştirilmesine önem vermektedir. Söz konusu Politika özellikle de gerekli müfredat reformlarının yapılmasına, talebi esas alan eğitim vermeye ve özel sektör katılımını teşvik etmeye odaklanmaktadır.
Planlanan Çalışmalar	Program faaliyetleri arasında şunlar yer almaktadır: İlk ve orta okulların eksiklerinin tamamlanması Yetişkinlerin Okuryazarlığı Ortaokul düzeyinde fen bilimleri eğitiminin yenilenmesi İlçe düzeyinde, özellikle Belucistan’ın az gelişmiş kısımlarında, kız çocukları için, kuzeydeki bölgelerde ise erkek çocukları için politeknik enstitülerin kurulması Bilgisayar eğitimi gibi konuların 460 medresede öğretilmeye başlanmasıyla Medrese Reformu projesinin devam ettirilmesi
Tahsis Edilen Bütçe	Projenin Toplam Masrafı: 7663,2 milyon Rupî 2007-8 Tahmini Bütçe: 500 milyon Rupî 2008-9 Tahmini Bütçe: 315,4 milyon Rupî

Kaynak: (Klatzer, 2011: 29).

C. Hindistan’da Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Essex Üniversitesi Öğretim Üyesi Diane Elson 2000’li yılların ortasında Hindistan’da bir seminer düzenleyerek hükümet yetkilileri, araştırmacılar ve toplumsal cinsiyet aktivistlerini Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler konusunda bilgilendirilmiştir. Çalışmanın ardından maliye ve ekonomi bakanlığının en tepesindeki planlayıcı bürokratlar ulusal ekonomik araştırma için yıllık bir bölümü UNIFEM desteği ile hazırlayacakları konusunda anlaştılar. Kadından sorumlu bakanlık da ileriki adımlarda Toplumsal Cinsiyet Bütçeleri konusunda katılım sağlayacağını açıklamıştır. Çalışma sonrasında gerçekleşen bir diğer gelişme ise Bütçe ve Politika Çalışmaları Merkezi ile Karnakata Kadın Bilgi ve Kaynak Merkezi (KWIRC) bir girişimde bulunmasıdır. Girişime dört bölgeden kadın politikacılar, 30

organizasyondan danışmanlar katılım göstermişlerdir. Projenin amacı 3 madde ile açıklamıştır (Budlender, 2012: 13):

- Tahsis edilmiş fonların planlanması,
- Mevcut bütçenin idrak edilmesi,
- Ütopik bütçenin taslağının çizilmesi.

Proje ilk adım olarak Danimarka'dan edinilen fonların kırsal kesimde kadınlar için nasıl kullanılacağını planlamakla başlamıştır. Hindistan toplumsal cinsiyet duyarlılığı perspektifini bütçesine katmak için çaba sarf etmeyi sürdürmektedir. 2006/2007 yıllarında 27 bakanlığını ve 5 birliktelik bölgesini kapsayacak şekilde Toplumsal Cinsiyet Bütçesini hazırlanmıştır. Ayrıca toplumsal cinsiyet bütçe hücreleri elliden fazla birim ile maliye bakanlığının açıklamaları izlenerek kurulmuştur (UNIFEM, 2008: 5).

D. Bangladeş'te Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Uygulamaları

Bangladeş'te Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler Kaniz Siddique adlı Birleşmiş Milletler Bütçe Girişimi uzmanı öncülüğünde başlamıştır. Kaniz, 1999'daki Bangladeş'e dönüşünden başlayarak toplumsal cinsiyet duyarlılığını ülkesinde uyarılmış, teşvik etmiştir. Bununla beraber yeni bir girişim 2001 yılında ülkedeki özel bir üniversite tarafından başlatılmıştır. Bahsi geçen yeni çalışma Dünya Bankası ile işbirliği yapılarak, Norveç, Hollanda ülkelerinden gelen fon ile inşa edilmeye başlanmıştır. İlk safha fayda değerlendirmesi ve oluş sıklığı analizi olarak çalışmanın temelini oluşturmaktadır. İkinci safha ise 2003 yılında planlanmış, hükümetin toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe üzerinde çalışmasını içermektedir. Sağlık Bakanlığı'na bağlı Politika Araştırma Ünitesi yerel düzeyde toplumsal cinsiyete ayrıştırılmış fayda değerlendirmesi yapmıştır (Budlender, 2012: 9).

E. Diğer Asya Ülkelerinde Toplumsal Cinsiyete duyarlı Bütçe Uygulamaları

Malezya'da 2006/2007 yıllarında eğitim, sağlık, insan kaynakları ve kırsal gelişim bakanlıkları Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleri uygulamaya koymuştur. Ayrıca 2003 yılından itibaren de pilot olarak Maliye Bakanlığı toplumsal cinsiyet duyarlılığını içeren çalışmalarda bulunmuştur. 2008/2009 yıllarından itibaren de diğer bakanlıkların toplumsal cinsiyete duyarlı konularda çalışmaları başlamıştır (UNIFEM, 2008: 5).

Güney Kore'de 2006 Yılı Ulusal Mali Eylemine göre Toplumsal Cinsiyet Bütçeleri ve denge raporları ibrazı 2010 yılından itibaren zorunlu hale getirilecektir. Bu başlangıç ile

2006/2007 mali yılından itibaren tüm bakanlıkları içeren bütçe tahsis ve performans raporları toplumsal cinsiyete duyarlı düzenlenmektedir (UNIFEM, 2008: 5).

Tayland'da hükümet tüm politika geliştirme ve bütçe planlama işlerinde toplumsal cinsiyet konularını göz önünde bulundurur. Kadın Meseleleri Ulusal Komisyonu tarafından girişim yönlendirilmiş toplumsal cinsiyet perspektifini tüm plan ve programlara entegre etmek için merkezdeki bakanlık ve bölümlerine toplumsal cinsiyet noktaları kurmuştur (Department for International Development, 2004, 3).

Yemen Hükümeti Yoksulluk Azaltma Stratejisi Belgesi'ne toplumsal cinsiyet duyarlılığının entegre edilmesini onaylamıştır (Department for International Development, 2004: 3).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELER

I. TÜRKİYE'DE KADININ SOSYO-EKONOMİK DURUMU

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesinin belirlenmesinde o ülkedeki eğitim ve istihdam göstergelerinin yanı sıra sağlık ve sosyal güvenlik olanakları en önemli göstergelerdendir. Çünkü bu olanaklar kadınlar ve kız çocukları başta olmak üzere dezavantajlı grupların toplumsal statülerinin belirlenmesinde temel teşkil ederler. İnsan haysiyetine yakışır, asgari düzeyde bir hayat sürece kadar gelire sahip olunamaması anlamına gelen yoksulluk ile eğitim, sağlık, konut, iş edinme gibi haklardan yoksunluk yoğun olarak kadınlarla ilişik bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de adrese dayalı yapılan 2010 nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre 36.679.806 kadın, 37.043.182 erkek yaşamaktadır. Kadın nüfusun yaş gurupları uyarınca dağılımına bakıldığında 40-44 yaş aralığındaki kadın nüfusu önceki yaşlardaki nüfusa oranla azalarak 2.249.976 olurken, erkeklerde bu aralıklarda önceki yaş aralıklarına benzer bir nüfus izlenmekte ve 2.344.747 olarak gerçekleşmektedir. Fakat bu 85 yaş üzerinde değişmekte, ileriki yaş guruplarında kadınların fazlalığı dikkat çekmektedir. 85-89 yaş aralığında 83.179 erkek, 161.183 kadın nüfusu izlenmiştir. Doğuşta beklenen yaşam süresi erkeklerde 72, kadınlarda 77 yıldır. Kadınların ve erkeklerin %77'si şehirlerde yaşamaktadır. Şehir ve köy nüfusları incelendiğinde, kadınların sayısının köylerde erkeklere kıyasla fazla olduğu görülmektedir. Aksi şekilde erkeklerinde nüfusu şehirlerde kadınlardan fazladır. 2011 verileri ile şehirlerde 28.308.856 erkek, 27.913.500 kadın nüfusu, köylerde 8.734.328 erkek, 8.766.306 kadın nüfusu izlenmiştir (TÜİK, 2011: 16-19).

Çalışan nüfusa bakıldığında, Şubat 2012 verileri ile işgücüne katılım oranı %47,9'dur. Erkeklerin işgücüne katılım oranı %69,1, kadınlarda %27,4'tür. Avrupa Birliği ülkelerinde kadınların işgücüne katılımı %60 civarındayken bizdeki %27,4'lük oranın oldukça düşük olduğu düşünülse de genel işgücü katılım oranının da düşük olması kadın katılımının da nispi olarak düşük kalmasına bir neden olarak görülebilir. Lise altı eğitimlilerde işgücüne katılma oranı; erkekler için % 66,7, kadınlar için % 23'tür. Yükseköğretim mezunu erkeklerde % 85,1 olan işgücüne katılma oranı, kadınlarda % 70,4'tür (TÜİK, 2012: 16-21). İşgücüne katılmayan kadınların %61,2'si ev kadını, %10,5'i öğrencilerden oluşmaktadır. Erkeklerin ise işgücüne katılmayanlarının %38,2'si emekli, %29,2'si öğrencidir (TÜİK, 2012: 17).

Türkiye’de kadınların işgücüne olan katılımının uluslararası standartların altında izlemesinin temel nedeni, kentsel kesimdeki eğitim düzeyi düşük kadınların işgücüne katılımının çok az olmasıdır. Bu kadınlar “Yetersiz Katılım Çıkmazı”^{*} denilen bir olgu ile karşı karşıyadırlar (DPT, 2009: xi).

İşgücüne katılım oranı ile eğitim seviyesi arasında doğru orantı gözlemlenmektedir. Özellikle kadınların eğitimi işgücüne katılmalarında büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de 3.125.244 okuma yazma bilmeyen kadın vardır. Bu toplam kadın nüfusunun %9.87’sidir. Erkeklerin ise 700.400’ü okuma yazma bilmemektedir. Bu rakam toplam erkek nüfusun %2.21’idir (TÜİK, 2011: 14-15). Özellikle geleneksel sosyal yapıların kırılamadığı, tarım ve sanayi toplumu özelliklerinin karmasını yaşayan Türkiye’de kadınların gelişimine yönelik destek programları oldukça yetersizdir. Fazla sayıda gerekçesi olabilecek bu yetersizlik kadınların ev dışındaki sosyal alanlarının kısıtlanmasından ya da ev içerisindeki ailevi yükümlülüklerinden dolayı ev dışı faaliyet alanı oluşturamamaları bu tür programlara olan talebinin azlığından kaynaklanmaktadır. Meslek kazanmış kadınlar bakımından da meslek ve aile yaşamını eşgüdümleştirecek destek programları önemli bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır. Büyük ölçüde geleneksel aile içi rollerden ve yoksulluktan kaynaklanan kız çocuklarının okula gönderilmemesi ülkemizde önemli bir sorundur. Uluslararası örgütlerce de üzerinde durulan bu konunun çözümü için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da çalışılmaktadır (Altay, 2006: 61). Tablo 15’de kadın ve erkeklerin Ev içi sorumlulukları ne oranda üstlendikleri sayılarla gösterilmiştir.

^{*}Eğitim düzeyi düşük kentsel kadınların sigortasız/kayıtdışı işlerde çalışma olasılığı yüksektir. Kadınların kayıtdışı işlerde aldıkları ücretler genellikle çocuk bakımı, yemek pişirme ve temizlik gibi ev işleri için başkasını tutmak için ödeyecekleri paradan daha düşüktür. Bunun sonucunda sadece kayıtdışı sektörde çalışma şansı olan kadınlar arasındaki işgücü arzı (istihdam ve katılım) da düşük seviyededir. Düşük ücretler ve düşük eğitim düzeyinin getirileri, büyüdüklerinde işgücü piyasasına katılma şanslarının çok az olduğunu düşündüklerinden dolayı ailelerin kız çocuklarının eğitimine yetersiz yatırım yapmalarına neden olabilir. Bu durum işgücü piyasasına da yansır ve ücretlerin daha da düşük tutulmasına etki ederek bu çıkmazı yaratır (DPT, 2009: xi).

Tablo 15: Türkiye’de Ev içi Sorumluluk Paylaşımı

	Erkek	Kadın	Aile Fertleri Ortaklaşa	Hane Ferdi Olmayan Akraba	Dışarıdan Biri Ücret Karşılığı	Evde Yapılmıyor
Yemek Yapma	2.0	87.1	9.5	0.8	0.4	0.2
Ütü	2.2	84.3	9.5	1.1	0.9	2.2
Sofranın Kurulup Kaldırılması	2.4	74.1	22.6	0.6	0.2	0.1
Günlük Gıda Alışverişi	33.3	37.7	26.8	1.3	0.3	0.6
Aylık Faturaların Ödenmesi	69.1	17.0	10.2	2.8	0.4	0.5
Küçük Onarım, Tamir	68.4	6.7	6.4	4.0	13.5	1.2

Kaynak: (TÜİK, 2012: 66).

Kadın sağlığı konusunda en temel göstergeler üreme sağlığı ve aile planlamasıdır. Bu bağlamda anne-bebek-çocuk ölüm oranları da önem taşır. 2003 yılında yapılan Türkiye Nüfus ve sağlık araştırmasında ailelerin %71 oranda aile planlaması yöntemleri kullandığı görülmüştür (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2003). Türkiye’de bebek ölüm hızı binde 9, doğumdaki anne ölümü[†] ise 100.000’de 14 olarak ölçülmüştür. Sağlıkta memnuniyet ise %76’dır (TÜİK, 2012). Ölüm oranlarının düşürülmesi için aile planlaması hizmetlerinin ve doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetlerinin artırılması gereklidir.

II. TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ GÖSTERGELERİ VE TÜRKİYE

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından her yıl açıklanan “Sürdürülebilirlik ve Eşitlik: Herkes İçin Daha İyi Bir Gelecek” adlı 2011 İnsani Gelişme Raporu’nda, önceki yıllarda olduğu gibi İnsani Gelişim Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, Çok Boyutlu Eşitsizlik Endeksi başlıkları ile birçok veri ve bulgu açıklanmıştır.

[†]Bir kadının gebelik süresince, doğumda veya gebeliğin sonlanmasından sonraki 42 gün içinde, gebeliğin süresine ve yerine bakılmadan, arzı ya da tesadüfi sebeplerden olmamak üzere, gebelik durum yada sürecinin şiddetlendiği bir nedenden ölümüdür (T.C. Başbakanlık KSGM, 2008: 55).

Tablo 16: Bazı Ülkelerdeki İnsani Gelişim Endeks Değerleri

İnsani Gelişim Endeksine Göre Sıra	Ülke	İnsani Gelişim Endeks Değeri	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeks Değeri	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksine Göre Sıra	Çok Boyutlu Yoksulluk Endeks Değeri
1	Norveç	0.943	0.075	6	-
2	Avustralya	0.929	0.136	18	-
3	Hollanda	0.910	0.052	2	-
4	ABD	0.910	0.299	47	-
7	İrlanda	0.908	0.140	33	-
9	Almanya	0.905	0.085	7	-
10	İsveç	0.904	0.049	1	-
11	İsviçre	0.903	0.067	4	-
14	İzlanda	0.898	0.067	9	-
16	Danimarka	0.895	0.060	3	-
20	Fransa	0.884	0.106	10	-
22	Finlandiya	0.882	0.075	5	-
26	Singapur	0.866	0.086	8	-
29	Yunanistan	0.861	0.162	24	-
38	Macaristan	0.816	0.237	39	0.016
39	Polonya	0.813	0.164	25	-
45	Arjantin	0.797	0.372	67	0.011
84	Brezilya	0.718	0.449	85	0.009
92	Türkiye	0.699	0.443	77	0.028
101	Çin	0.687	0.209	35	0.056
134	Hindistan	0.547	0.617	129	0.283

Kaynak: (UNDP, 2011).

2011 yılı İnsani Gelişim Endeksi'nde ilk sıraları Norveç, Avustralya, Hollanda ülkeleri çekerken son sıralarda ise Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Nijer ve Burundi ülkeleri yer almıştır. Listede, Türkiye'nin İnsani Gelişim Endeksi 0,699 değeri ile 187 ülke arasında 92. sırayı almasını sağlamıştır. 1980-2011 yılları arasında 0,463 olan değerini 0,699'a yükselmesi yıllık 1,3'lük bir artışa işaret etmekte. Türkiye 2010 yılında ise aynı indeks uyarınca 169 ülke arasında 83. sırada yer almaktaydı ancak indeks içerisindeki temel veri ve hesaplama yöntemlerinde ve ülke sayısında meydana gelen değişiklikler nedeni ile bahsi geçen son 2 yıl arasında kıyaslama yapmak sağlıklı sonuç vermeyecektir. Ancak milli gelir seviyesinin ekonomik krizden görece az etkilenmesi, doğumda yaşanan beklentisinin 72,2 yıldan 74 yıla yükselmesi iki yıl arasında izlenen olumlu gelişmelerdir. Bu olumlu gelişmelere rağmen 0,699 olan İnsani Gelişim Endeksi değeri Türkiye'yi yüksek insani gelişme gurubundaki ülkelerin 0,741 olan ortalamasının ve Avrupa ve Orta Asya'daki ülkelerin 0,751 olan ortalamasının altında kalmaktan kurtaramamıştır.

İnsani Gelişim Endeksinin tamamlayıcısı olarak dizayn edilmiş okullaşma, yaşam süresi, kişi başına düşen gelir gibi ortalamalara odaklanan iki endeks daha vardır: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ve Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'ne göre ise İsveç, toplumsal cinsiyet eşitliğinde dünya lideri konumundadır. Hollanda, Danimarka, İsviçre, Finlandiya, Norveç, Almanya, Singapur, İzlanda ve Fransa ise İsveç'in ardından sırasıyla gelen ülkelerdir. Listenin en sonunda ise Yemen yer almaktadır. Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlik Endeksi değeri 0,443'tür. Bu değer Türkiye'yi 2011 yılı sıralamasında yer alan 146 ülke içinde 77. sırada konumlandırmıştır. Endekse etki eden rasyolar incelenecek olursa: Türkiye'de 2011 seçim sonuçlarına göre meclisteki sandalyelerin %9,1'i kadın milletvekillerine aittir. Ülkedeki yetişkin kadınların %27,1'i orta ya da lise eğitimi almışken aynı oran erkeklerde %46,7'dir. Her 100000 canlı doğumdan 23'ünde kadınlar hamilelikten kaynaklanan sorunlar nedeni ile hayatını kaybetmektedir. Erişkin doğurganlık oranı 1000 canlı doğumda %39,2 oranındadır. İşgücü piyasasına kadın katılımı %24, erkeklerde ise %69,6 oranında gerçekleşmiştir.

Bir diğer önemli gösterge Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi ise temiz su, ısınma, sağlık hizmetlerine erişim, temel ev eşyaları ve ev standartları gibi bazı etmenler üzerine odaklanır. Endeksin sıralamasında Nijer %92 nüfus oranı ile birinci sıradayken, %89 ile Etiyopya ve %87 ile Mali, Nijer'i takip etmektedir. Liste sonundaki ülkelerin tamamı Sahra Altı Afrika bölgesinde yer almaktadır. Diğer yandan Güney Asya'da Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'te de endeks oranları yüksektir. Türkiye'de ise endekse kaynak olacak veriler oldukça eski, 2003 yılına aittir. Türkiye'de nüfusun %6,6'sı çoklu yoksulluk içindeyken, %7,3'lük bir kesimi ise çoklu yoksulluk karşısında hassas bir konumdadır.

III. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELER KONUSUNDA TÜRKİYE'DE YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALAR

Türkiye'de 15 farklı üniversitede farklı disiplinlerden akademisyenlerin yer aldığı ve toplumsal cinsiyet, kadının sosyal ve ekonomik statüsü, sağlık, eğitim, şiddet gibi konularda araştırmalar yapan Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri bulunmaktadır. Ayrıca 4 üniversitede Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı bulunmaktadır. Bu akademik yapılanmalar özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada insan kaynağı yetiştirme ve

toplumun tüm kesimlerine yönelik toplumsal cinsiyet duyarlılığı oluşturma bakımından önem taşımaktadır (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008: 23).

Türkiye’de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler konusunda bugüne dek yapılmış az sayıda akademik çalışma bulunmaktadır.

A. Makale Çalışmaları

-Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar (Cilt: 44, Sayı: 509) Dergisinde, Prof. Dr. Metin Meriç tarafından “Feminizme Mali Bakış (Cinsiyete Duyarlı Bütçeler)” adlı makale çalışması 2007 yılında yayımlanmıştır. Çalışmada, Cinsiyet Bütçesi Kavramı, Cinsiyet Bütçesinin Önemi ve Gelişimi, Cinsiyet Bütçesi ile Diğer Bütçe Sistemlerinin Karşılaştırılması, Cinsiyet Bütçesi Uygulamaları üzerinde durulmuştur (Meriç, 2007: 58-67).

-Maliye Dergisi 154. Sayı’da, Prof. Dr. Kamil Tüğen ve Bilim Uzmanı Ahmet Özen’in “Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Anlayışı” adlı makale çalışması yayımlanmıştır. Çalışmada Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Kavramı ve Gelişimi, Cinsiyete Duyarlı Bütçelemeye Yönelik Çeşitli Ülke Uygulamaları, Türkiye’de Cinsiyete Duyarlı Bütçelemeye Yönelik Çalışmalar incelenmektedir (Tüğen ve Özen, 2008: 1-11).

-İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Sosyal ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, Sayı 157’de, Prof. Dr. Abdülkadir Işık ve Bilim Uzmanı Hayriye Işık’ın “Sosyal Eşitsizliklerin Giderilmesinde Bir Çözüm Önerisi: Cinsiyet Esaslı Bütçeleme (Teori, Gelişim ve Uygulama)” adlı makale çalışması 2009 yılında yayımlanmıştır.

-Sayıştay Dergisi, Sayı: 77’de, Devlet Bütçe Uzmanı Murat Genç’in, “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Kamu Hizmetlerinde Etkinlik” adlı makale çalışması 2010 yılında yayımlanmıştır.

-Maliye Dergisi Sayı: 159’da, Devlet Bütçe Uzmanı Murat Genç’in, “Toplumsal Cinsiyet Duyarlılığına Yönelik Kamu Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Mali Yansımaları” adlı makale çalışması 2010 yılında yayımlanmıştır.

-Bütçe Dünyası Dergisi (Sayı 35, 2011/1), Devlet Bütçe Uzmanı Murat Genç’in, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Ulaşmada Mali Politika Aracı: Bütçeler” adlı makale çalışmasını 2011 yılında yayımlamıştır.

-FE Dergi 3, Sayı: 2’de, Yasama Uzmanı Mustafa Şahin’in “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Yazınına Kuşbakışı” adlı makale çalışması, 2011 yılında yayımlanmıştır.

-Bütçe Dünyası Dergisi Sayı: 35’de, Bilim Uzmanı Müslim Demir’in “Devlet Bütçesinin Cinsiyet Eşitliğini Sağlamadaki Rolü ve Türkiye” adlı makale çalışması 2011 yılında yayımlanmıştır (Demir, 2011: 136-151).

-Electronic Journal of Vocational Colleges dergisinin Mayıs 2012 sayısında Doç. Dr. Tülin Canbay ve Bilim Uzmanı Cansu Külekçi’nin “Kadın Haklarının Kazandırılmasıyla Birlikte Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme” adlı makale çalışması 2012 yılında yayımlanmıştır.

-Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi Yıl:5 Sayı:9’da Birol Erkan, Mehmet Şentürk, Yusuf Ekrem Akbaş ve Sadettin Paksoy’un “Dünya’da ve Türkiye’de Sosyal Bütçeleme (Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme) Yaklaşımı” adlı makale çalışması 2012 yılında yayımlanmıştır.

B. Bildiri Çalışmaları

-Bütçe Sürecinde Parlamentonun Değişen Rolü Sempozyumunda (8-9 Ekim 2008 Afyonkarahisar), Prof. Dr. Gülay Günlük Şenkesen’in “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye için bir Değerlendirme” adlı bildiri çalışması Çalışma sunulmuştur. Çalışmada, Tanımlar, Küresel Arkaplan, Ulusal Arkaplan ve TBMM’den Beklentiler incelenmektedir (Günlük Şenkesen, 2008:1-13)

-Uluslararası-Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi’nde (2009), Bilim Uzmanı Deniz Şahin “Feminizm ve Devlet Bütçesi: Türkiye’de Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Olasılığı Üzerine Bir Değerlendirme” adlı bildiri çalışmasını sunmuştur. Çalışmada, Cinsiyete Duyarlı Bütçelemeye İlişkin Kavramsal Çerçeve, Cinsiyete Duyarlı Bütçelemeye İlişkin Uygulamalar, Türkiye’de Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Olasılığı konuları incelenmektedir (Şahin, 2009: 327-334).

C. Uzmanlık Tezleri

- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsünü Genel Müdürlüğü Uzmanı Nurgül Aksoy’un “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün Rolü” adlı kadının statüsü uzmanlığı tezi çalışması: Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Gülay TOKSÖZ gözetiminde yürütülen çalışma 2005 yılında tamamlanmıştır. Çalışmada Türkiye’deki kamu mali yönetimi ile ilgili gelişmeler açıklanmıştır. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelerin benimsenmesi ve uygulanmasındaki rolü üzerinde durulmuştur (Aksoy, 2006: vii-xiii).

- Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Devlet Bütçe Uzmanı Murat Genç’in “Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Türk Bütçe Sistemine Uygulanabilirliği” adlı

araştırma raporu 2010 yılında 152 sıra numarası ile Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü araştırma raporları arşivine katılmıştır.

D. Lisansüstü Tezler

- Bilim Uzmanı Gülsen Ülker Al'ın "Türkiye'de Kadına Yönelik Kurumsal Politikalar: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin Olanak ve Sınırları" adlı yüksek lisans tezi çalışması: Çalışma Gülsen Ülker Al tarafından (Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gülay TOKSÖZ) 2002 yılında savunularak onaylanmıştır. Çalışmanın yapıldığı yıllarda bütçe kanununda henüz bir değişikliğe gidilmemiş olmasından dolayı çalışmada temel olarak şeffaflık ve hesap verilebilirlik eksikliği nedeni ile toplumsal cinsiyet duyarlılığının yerleştirilmesinde yaşanan güçlükler vurgu yapılmaktadır. Gülsen Ülker Al'ın çalışması, alanında, Türkiye'de yapılmış ilk akademik çalışma niteliğini taşımaktadır.

E. Kitap Çalışmaları

-Dr. Harun Cansız'ın "Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Yaklaşımı ve Türkiye'ye İlişkin Öneriler" adlı kitabı: Çalışma, konuya ilişkin Türkiye'deki ilk kitap olarak Ankara'da Gazi Kitabevi tarafından yayımlanmıştır. Kitap; Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin Kavramsal Çerçevesi, Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Konusunda Uluslararası Düzeyde Yapılan Çalışmalar, Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Konusunda Türkiye'de Yapılan Çalışmalar, Cinsiyete Duyarlı Bütçelemeye İlişkin Bulgular: Afyonkarahisar Örneği, Cinsiyete Duyarlı Bütçelemeye İlişkin Çapraz Tablo Bulguları, Türkiye'de Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme İçin Yapılması Gerekenler olmak üzere toplam yedi bölümden oluşmaktadır.

IV. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELER KONUSUNDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINCA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Kadın politikalarının bir devlet politikasına dönüşmesinde sivil toplum kuruluşları güçlü siyasi gündem oluştururlar. Demokrasilerin en önemli unsurlarından olan sivil toplum kuruluşları, bütçe yapımında toplumsal cinsiyet duyarlılığının oluşmasında da önemli yer teşkil ederler. Sivil toplum kuruluşlarının da toplumsal cinsiyet duyarlı bütçeleme konusunda gereken hassasiyeti gösterebilmesi için bu kurumların da toplumsal cinsiyet duyarlılığını kazanması ve bu kazanım sonrasında seslerini duyurmaları ve bütçe denetiminde baskı gurubu oluşturmaları gerekli görülmektedir. Alınacak her ekonomik kararın STK'lar tarafından denetlenmesi ve aksaklıklara dikkat çekilmesi gerekir. Bu nedenle STK'lar toplumun sesinin

duyurulması bakımından politika yapıcılar ve toplum arasında bir katalizör görevi görürler. Bilgi ve deneyim paylaşımı ve iletişim stratejisi geliştirme konusunda rehber niteliğinde hizmet verirler.

A. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV)

Etkin bir sivil toplum kuruluşu olarak Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV), toplumun karşı karşıya bulunduğu sorunlara çözüm seçenekleri oluşturmak amacıyla araştırmalar yürüten bir düşünce üretim merkezidir. Bilimsel metotlara dayanan bu araştırmalarla TESEV, akademik çalışmalar ile politik kararlar arasında bağlantı kurmayı hedeflemektedir. Vakıf, Türkiye'nin önemli konularına dair araştırma yaparak, çözüm seçenekleri üreterek Türkiye'nin kronikleşmiş problemlerinin aşılmasında politika yapıcılara etki ederek önemli bir görev edinmeyi ve halkın bu konularda bilgi düzeyini yükseltmeyi hedeflemektedir. Vakfın temel amacı Türkiye'nin demokratikleşmesine katkı sağlamaktır. Vakıf şu anda üç temel programı üzerinde çalışmaktadır. Bunlar Demokratikleşme Programı, Dış Politika Programı ve İyi Yönetişim³ Programıdır. Vakıf İyi Yönetişim Programı Kapsamında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelere ilişkin çalışmalar yapmaktadır (Bknz.: TESEV, 2012). Bu bağlamda Dr. Elisabeth Klatzer tarafından hazırlanan "Yerelde Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Kılavuzu" 2011 yılında TESEV tarafından yayımlanmıştır. Çalışmada tanım ve teorik bilgiler verildikten sonra dünyadan örnekler verilerek uygulanabilirlik kanıtlanmaya çalışılmıştır.

B. Haklı Kadın Platformu Çalışmaları

Türkiye'de Haziran 2011 seçimleri öncesinde, 100.000'e yakın kadını temsil eden sivil toplum örgütleri, kadın eşitliğini destekleyen kuruluşlar ve kişiler tarafından

³İyi yönetim, son yıllarda gündeme gelen, küresel olarak kabul gören ve uygulamaya konan bir yeni yönetim anlayışını ifade etmektedir. İyi yönetim, kamu yönetiminde geleneksel "kamu" ve "vatandaş" görüşünü kökten değiştirmiştir. Geleneksel kamu yönetiminde, kamu otoritesi kararların alınmasında ve uygulanmasında tek hakim, belirleyici güçtür. Vatandaş da, bu karar ve uygulamaya razı gelen pasif bir pozisyondadır. Kamunun elindeki tek ölçü yasalara uygun olmaktır. Vatandaş bu pasif konum içinde ancak "hak talep" edendir. İyi yönetim anlayışı, bu durumu iki tarafa da değiştirmiştir. Bugün; kamu yönetimi, kararların alınmasından uygulanmasına kadar geçen süreçte uluslararası kurumlardan, ulusal, bölgesel ve yerel kurumlara kadar pek çok değişik aktöre danışmak ve onlarla işbirliği yapmak mecburiyetindedir. Birey de, vatandaş olarak karar alma sürecinin bir ortağıdır; artık pasif değil "aktif" bir konumdadır. İyi yönetim, saydamlık, katılımcılık, hesap verebilirlik ve yerleşme ilkelerinin uygulanması için kamu kurum ve kuruluşlarının kamu işlerini nasıl yöneteceğini ve kamu kaynaklarını nasıl kullanması gerektiğini gösteren bir idari anlayıştır. TESEV İyi Yönetişim Programı, bu yeni anlayışın Türkiye'de yerleşmesi için çalışmaktadır. Bu bağlamda; TESEV İyi Yönetişim Programı, yerel yönetimler; sosyal politika ve saydamlık konularında çalışmalar yürütmektedir (Bknz.: TESEV, 2012).

oluşturulan Haklı Kadın Platformu, kadınların parlamentoda erkeklerle eşit şekilde temsil edilmesini; kadınların şiddetten korunmasını; toplumsal cinsiyet eşitliği için gereken adımların süratle atılmasını; kadınların istihdamda hak ettikleri yeri hızla almasını; kadınları ayrımcılıktan koruyacak yasaların hayata geçirilmesini sağlamak için çalışmalar yapmakta olan bir sivil toplum örgütüdür (Bknz.: Haklı Kadın Platformu, 2012).

12 Haziran 2011 seçimleri öncesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bugüne kadar olandan çok daha fazla sayıda kadın milletvekili girmesi amacıyla düzenlediği etkinliklerle çalışmalarına başlayan Haklı Kadın Platformu, basın açıklamalarıyla, parti liderleriyle görüşmelerle, çeşitli yayınlarla bu konuda kamuoyu oluşturdu. Seçimlerin ardından kadın vekil oranının yüzde 9'dan yüzde 18'e çıkması yeterli görülmeyerek Başbakan'a Haklı Kadın Platformu tarafından bir mektup hazırlanarak gönderildi. Mektupta platformun talepleri şu şekilde sıralanmıştır (Bknz.: Haklı Kadın Platformu, 2012):

“Ekonomik büyüklüğü ile dünyada 16. sırada yer alan ülkemizin kadın erkek eşitliği endeksinde 126. sırada bulunması, demokrasimizin gelişmesi açısından büyük bir sorun olarak önümüzde durmaktadır. Bir önceki döneme kıyasla TBMM'de temsil edilen kadın vekil oranı %9'dan %14'e yükselse de bu sayı gerek partimizin, gerek şahsınızın 'gerçek demokrasi' hedefinin gerisinde kalmıştır”. Atılması talep edilen somut adımlar ise:

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı altına taşınan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün statüsünün ve işlevinin güçlendirilerek, kadın, erkek eşitliği konusunda etkin bir rol oynamasının sağlanması, bakanlığın adının Kadın ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olarak değiştirilmesi,
- Atanacak bakan yardımcılığı pozisyonlarında kadınlara yer verilmesi,
- Bakanlıkların her birinde kadın-erkek eşitliği izleme komisyonu kurulmasını ve komisyon çalışmaları için bütçe ayrılması,
- Kadınların meclis ihtisas komisyonlarında eşit temsilinin sağlanması,
- Bürokraside %82 olan erkek yönetici egemenliğinin kadınlar lehine değiştirilmesini ve eşit temsil sağlanması,
- Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının bütçelerinin toplumsal cinsiyete duyarlılık temelinde hazırlanması olarak sıralanmıştır.

Haklı Kadın Platformunun seçimler sonrasındaki yeni yol haritası şöyledir (Bknz.: Haklı Kadın Platformu, 2012):

- 2014 yerel seçimlerinde her kademedede daha fazla kadının seçilmesi için şimdiden çalışmalara başlanması,

- Toplumsal Cinsiyete duyarlı bütçe için toplumda farkındalık yaratacak faaliyetler.

C. Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER)

1997 yılında kurulan KA.DER'in misyonu kadınların seçim ve atama ile gelinen tüm siyasi karar verme mekanizmalarına eşit katılımının sağlanmasıdır. KA.DER'in amacı kadınların politikaya katılımı engelleyen sosyal, kültürel, yasal ve ekonomik bariyerlerin yok edilmesi, karar mekanizmalarında kadınlara yer verilmesi için destek politikalarının yasalarda yer alması, kadınların aday olmaya teşvik edilip görünür kılınması, siyasi partilerde yer alan kadınlar arasında da kadın sorunları, kampanya ve eğitim çalışmalarında bulunmaktır. İlke olarak KA.DER, ayrımcılığa karşıdır, tüm partilere aynı mesafede durur, tüm partilerin kadın kolları ile çalışma ve işbirliğine açıktır (Bknz.: KA.DER, 2012). Bu bağlamda siyasi partilerin kadın kolları ve diğer kadın dernek ve vakıfları ile işbirliği içerisinde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelerin yapılmasına destek verilmektedir.

D. Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG)

KEİG, kuruluş yılı olan 2006 yılından beri kadın emeği ve istihdamı çerçevesinde mevcut sorunları belirleyip, politika önerileri geliştirerek kadınların özgürleşmesi yolunda temel haklarının sürekli izleyicisi olmayı amaçlayan bir platformdur. KEİG kadın emeği ve istihdamı alanında çalışan yirmi yedi kadın örgütünün ortak bir platformudur. Platform kadınların özgürleşmeleri ve kadın erkek eşitliğine erişmedeki yolunun kadınların insan haysiyetine yaraşır işlerde çalışmasından geçtiğini savunmaktadır. Son yıllarda Türkiye'de kadın istihdamı düşüklüğü giderek artmakta ve değişik kesimlerin bu konudaki bakış açıları tartışılmaktadır. Bununla beraber tartışmalarda ileri sürülen problemin çözümüne yönelik önerilerin bir birlikten uzak seyretmesi ve hükümetlerin konuya duyarsızlığı platformun temel mücadele noktasını oluşturmaktadır (Bknz.: KEİG, 2012).

KEİG Platformu, 03.11.2008 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi'nde, Türkiye'de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Dersler, Sorunlar, Öneriler konulu bir çalıştay gerçekleştirmiştir. Çalıştaya Glasgow Caledonian Üniversitesi'nden Dr. Ailsa McKay yönlendirici olarak katılmıştır. Ailsa McKay, Toplumsal Cinsiyet ve Ekonomi uzmanı, İskoç Parlamentosu'nun Bütçe Sürecinde Fırsat Eşitliği Komisyonu 2008/09 dönemi uzman danışmanı ve Avrupa Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Ağı kurucusu olarak halen görev yapmaktadır. Toplantıya kadın örgütleri, akademisyenler, sivil toplum örgütleri,

sendikalar, belediyeler, valilik temsilcileri katılmışlardır. Çalıştay Friedrich Ebert Stiftung Türkiye Temsilciliği'nin desteği ile gerçekleşmiştir (Bknz.: KEİG, 2012).

E. Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı

Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, 1986 yılında dar gelirli kadınların yaşam standartlarını ve ekonomik düzeylerini yükseltmelerine yardımcı olmak ve yerel kalkınmadaki rollerini güçlendirmek için kurulmuş, kâr amacı olmayan bir sivil toplum kuruluşudur. Dar gelirli bölgelerde kadınlara ve çocuklara yönelik çalışmalar ile kadınların bireysel ve toplumsal yaşamlarını iyileştirme çabalarını desteklemek, temel ihtiyaçları etrafında organize olarak kapasitelerini geliştirebilecekleri platformlar yaratmak ve çocukların erken çocuk eğitimi olanaklarından yararlanabilmelerini sağlamak üzere faaliyetler yürütmektedir. Bu çalışmalar ile her yıl yaklaşık 3000 çocuk ve kadına eğitim ve diğer kapasite geliştirme olanakları sunmaktadır. Mikro kredi destekleri, tasarruf gurupları, ürün geliştirme ve girişimcilik eğitimleri çalışmaları ile kadınlara yönelik istihdam yaratma çabasında bulunmaktadır. Yerel yönetimler ve toplumdaki diğer aktörler ile de bu yönde işbirlikleri yapmaktadır. Bu işbirliklerinden biri de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeler konusunda bir çalışma için Beyoğlu Belediyesi ile yapılmıştır. Toplumsal Cinsiyet Temelli Yerel Bütçe Sürecine Katılım isimli çalışma ile 2006 yılında Beyoğlu Belediyesi ve Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ortaklığı ve AB mali desteği ile ilk kez kamu bütçelerinin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda değerlendirilmesi yönünde bir çalışma yapılmıştır. Bu kapsamda bölgede yaşayan kadınların Mahalle Komiteleri oluşturması kanalıyla öncelik ve gereksinimler belirlenmiş, yerel yönetim bütçesi kadınların ihtiyaçlarına uygunluğu bakımından analiz edilmiş ve bunların bütçeye yansıtılması için öneriler sunulmuştur. Vakıf bu deneyimini yazılı olarak basmakla kalmayıp bir de tanıtıcı video ile görsel tanıtım yapmıştır. Bu çalışma eğitim programlarında yerel gurupların eğitilmesinde kullanılmaktadır (Bknz.: Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, 2012).

F. Türk Kadınları Birliği

1924 yılında kurulan Türk Kadınları Birliği'nin kuruluş amacı kadınların siyasal haklarının elde edilmesi ve korunması, sosyal yaşama aktif kadın katılımıdır. Türk Kadınlar Birliği 60'lı ve 70'li yıllarda, Ülkemizin kadın potansiyeline büyük bir ivme kazandırmış, yönlendirme ve geliştirme açısından önder rol oynamıştır. Birlik, Türkiye'de ilk kez uygulamasını başlattığı "Toplum Merkezleri" ile Türk Kadınlar Birliği, hedef kitle olan kadının sağlığı, eğitimi ve örgütlenmesine, Yerel Yönetimleri ve Devleti de katmayı

başarmıştır. Ayrıca diğer kadın dernekleri ile işbirliği içinde olan birlik ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar için, yasalarda bulunan kadın-erkek eşitliğine aykırı hükümlerin ortadan kaldırılmasına özel önem vermektedir. Bu konuda 1996 yılında başlatılan “Yasalar Önünde Tam Eşitlik” kampanyası çerçevesinde Medeni Yasanın ve Ceza Yasasının değiştirilmesi başarısına da imza atmış ve halen başta Siyasi Partiler ve Seçim Yasaları olmak üzere, çeşitli yasa tasarılarının hazırlanmasına fiilen katkıda bulunmakta ve bu tasarıların yasalaşması için kamuoyu desteğini kazanmaya çalışarak kampanyayı sürdürmektedir. Bununla beraber Birlik halen “BM Kadınlara Karşı Her türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi” CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu’na ev sahipliği yapmakta ve sekreteryasını devam ettirmektedir. Türk Kadınlar Birliği ayrıca, Avrupa Kadın lobisi Türkiye Koordinasyonu yürütme kurulundaki görevini de 2 dönemdir sürdürmektedir. Birlik hâlihazırda çeşitli il ve ilçelerden gelen yoğun örgütlenme ve birlikte çalışma taleplerini göz önüne alarak, ülke düzeyinde tamamen örgütlü duruma gelmeyi amaçlamaktadır. Birliğin toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda talepleri Haklı Kadın Platformuna üyeliği aracılığı ile desteklenmektedir (Bknz.: Türk Kadınları Birliği, 2012).

G. Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER)

Türkiye Kadın Girişimciler Derneği, Eylül 2002’de 38 kadın girişimci tarafından ülke çapında faaliyet gösteren ve kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum örgütü olarak İstanbul’da kurulmuştur. KAGİDER bugün farklı sektörlerde aktif olarak çalışan ve değer üreten 250 kadın girişimci üyesi ile büyümeyi sürdürmektedir. Girişimcilik ve liderlik çalışmaları, kadın gelişimi, kadının güçlenmesi için savunu çalışmaları, AB çalışmaları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği alanlarında çalışmalar sürdürmektedir.

Dernek TÜSİAD ile ortak hazırladıkları “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri” adlı rapor ile de alanında yapılmış en kapsamlı çalışmaya sivil toplum örgütü olarak imza atmıştır (TÜSİAD, 2008). Çalışmada toplumsal cinsiyet eşitliğini her alanda sağlamada ciddi bir mali boşluğun eksikliğinin devlet bütçesi kaynaklı olduğundan bahsedilmiş, soruna ilişkin çözüm önerileri sunulmuştur.

H. Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu (TESK)

Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu esnaf ve sanatkârlar odaları, birlikleri ve federasyonları arasında birliği temin edilmesi, gelişme ve ilerlemenin sağlanması, esnaf ve sanatkârların çalışmalarını meslekî yönden ve kamu yararına uygun olacak şekilde düzenlenmesi ve bu hususta gerekli görülecek her türlü tedbiri alınması, esnafın mesleki

eğitimlerinin geliştirilmesi, sorunlarının çözümü, ulusal ekonomideki gelişmelere paralel olarak lüzumlu görülecek meslekî tedbirleri alınması ve bakanlık tarafından esnaf ve sanatkârlarla ilgili verilecek görevlerin yapılması üzere kurulmuştur (Bknz.: TESK, 2012).

Konfederasyon, Avrupa Komisyonu finansmanı ile “Kadın Girişimciliğinin Desteklenmesi” projesini 2002-2004 yılları arasında uygulamıştır. 2007 yılında ise KOSGEB ile ortaklaşa olarak kadın girişimciler için projeler geliştirmiştir.

İ. Diğer Kadın Örgütleri

Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı, Kadınlar için Kadınlar Projesi ile güçlendirme ve girişimcilik eğitimleri verip kadınları kendiışlerini kurmaları konusunda desteklemektedir. Kadınlarla Dayanışma Vakfı, Kocaeli ilinde İŞKUR ve KOSGEB ile ortaklaşa istihdam geliştirme ve mesleki eğitim programları hazırlamaktadır. Türkiye Grameen Mikrokredi Programı, yoksulluğu azaltmak amacıyla üretim, ticaret, hayvancılık ve seyyar satış sektörlerinde kadınların etkinliğini arttırmaya yönelik krediler sunmaktadır. Türkiye Kalkınma Vakfı, dezavantajlı gruplara ve kadınlara yönelik küçük ölçekli kredi desteği sunmuştur (TÜSİAD, 2008: 190).

V. TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BÜTÇELER KONUSUNDA YAPILAN İDARİ ÇALIŞMALAR

Toplumsal cinsiyete duyarlı devlet bütçelerinin ve devlet politikalarının oluşturulması toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının temel gereksinimi niteliğindedir. Bu gereksinimin giderilmesi devlet bünyesinde eşitlik mekanizmasına işlerlik kazandıracak mevzuatın ve kurumsal yapının oluşturulması ile mümkün kılınır. Bu bölümde Türkiye’de konuya ilişkin mevzuat yapısı incelendikten sonra Türkiye’de sunulan kamu hizmetlerinin toplumsal cinsiyet duyarlılığı açıklanmaya çalışılmıştır.

A. Toplumsal Cinsiyet Duyarlılığının Güncel Mevzuatta Yeri

Başta anayasa olmak üzere yönetmeliklere kadar toplumsal cinsiyet duyarlılığına ve dezavantajlı gruplara yönelik düzenlemeler mevcuttur. Buradan hareketle toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımın mevzuatta ismen yer almasa da temsil ettiği anlam mevzuatta yer almaktadır. Bu da devlet ve kamu idarelerine bu yöne düzenlemeler yapma zorunluluğunu hukuk kuralları ve yaptırımlarla gerekli kılmıştır (Genç, 2010: 478).

Normlar hiyerarşisi anayasadan başlamak üzere kanunların her bir basamağında başta kadınlar olmak üzere dezavantajlı guruplara yönelik birçok düzenlemesi mevcuttur. Bu düzenlemeler devletin bahsi geçen kesimlere karşı olan duyarlılığını göstermektedir. Yasal düzenlemelerin sayıca çok olması birçok kamu idaresini sorumlu kılmakla beraber dezavantajlı kesime yönelik üretilecek kamusal hizmetlerin ve tahsis edilecek kaynakların birçok kurumun yetki alanı içine giriyor olması hizmetler gerçekleştirilirken etkinliğin sağlanmasında en önemli engel olarak karşımıza çıkmaktadır (Genç, 2010: 479).

1. Anayasa

1982 Anayasası birçok maddesinde eşitliği temel aldığı ve bu eşitliğin devletin güvencesi altında olduğunu gerek metinlerde gerekse maddelerin lafzında ve ruhunda vurgulamaktadır. Kadınların ve dezavantajlı gurupların pozitif ayrımcılığa tabi tutulması gereği, devlet desteğinin her alanda yapılacağı dolaylı yoldan vurgulanmaktadır. Yeni tasarlanan anayasada ise toplumsal cinsiyet duyarlılığının açık ve net bir şekilde her alanda vurgulanması gerektiği sivil toplum kuruluşlarınca talep edilmektedir.

2. Kanunlar

a. Genel Kanunlar

İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Türk Medeni Kanunu, 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz, Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun vb. otuza yakın kanun ve kanun hükmünde kararname kamusal hizmetleri düzenleyip dezavantajlı guruplar ve kadınlara yönelik düzenlemeleri ve toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmede yasal altyapı sağlamaktadır.

b. Özel Kanunlar

Vakıflar Kanunu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu gibi sadece ilgili bulunan kamu idarelerine ilişkin maddeleri içeren sayıları yirmi kadar olan kanunlar ve kanun hükmünde kararnameler de toplumsal cinsiyet, kadın ve diğer dezavantajlı gurupları kapsayan hükümler içermektedir (Genç, 2010b: 476-495).

B. Toplumsal Cinsiyet Duyarlılığının Kamu Hizmetlerinde Yeri

Türkiye’de kadın-erkek eşitliğinin devlet çatısı altında işlev kazanması ilk kez 1987 yılında Devlet Planlama Teşkilatı çatısı altında kurulan “Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu” ile gerçekleşmiştir. Bununla beraber 1985 yılında “Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” ve 1985 yılında Nairobi’de yapılan Üçüncü Dünya Kadın Konferansı ile kabul edilen “Kadının İlerlemesi için Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri” de 1990 yılında Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı’nın Başbakanlığa bağlı kurulmasında etkin rol oynamıştır. Aynı yıl Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kurulmuştur (1991 yılında Başbakanlık’a bağlanmıştır). Daha sonra kurum 2004 yılında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’ne dönüştürülmüştür.

1. Milli Eğitim Bakanlığı

Kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe aile başına daha az çocuk düştüğü, daha az çocuk ölümü ile karşılaşıldığı, daha iyi çocuk eğitimi sağlandığı ve kız çocuklarının eğitim alma şansının arttığı yapılan araştırmalarla kanıtlanmıştır. Eğitim ve kadınların iş hayatına atılması arasındaki olumlu orantı kadınların yaşam kalitesini arttırıcı niteliktedir. Fakat Türkiye’de kadınların eğitime katılma oranı erkeklere kıyasla oldukça düşük düzeyde kalmaktadır. Toplumsal cinsiyete duyarlı bir Milli Eğitim Bakanlığı ile hedeflenen amaç kadınların ve kız çocuklarının eğitime erişmede erkekler ile aynı fırsat eşitliğinde olmalarının tesis edilebilmesidir.

Tablo 17: Türkiye’de Kadınların ve Kız Çocuklarının Eğitim Düzeyi

Türkiye’de 15 yaş üstü her 10 kadından biri okuma yazma bilmemektedir.
Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da her 4 kadından 1’i okuryazar değildir.
Resmî istatistiklere göre ülkede toplam 3.812.000 okuma yazma bilmeyen yetişkin (15 yaş üstü) nüfusun %81’ini kadınlar (3.114.787) kadınlar oluşturmaktadır.
Kız çocuklarının okullaşma oranı %97.9’dır. Eğitimde cinsiyet eşitsizliği okul öncesi eğitimden başlamakta, eğitim seviyesi yükseldikçe artmaya devam etmektedir.
Ülke genelinde kız çocuklarının okullaşma oranı yükselmesine rağmen bölgeler arası eşitsizlikler devam etmektedir.
15-24 yaş arasında okuryazar olmayanların %79’u kadındır. Eğitim olanaklarına erişemeyen kadınlar kayıtdışı işlerde çalışmakta ve/veya aile işçiliği yapmaktadır.

Kaynak: (KA.DER, 2011: 13).

Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye’de eğitim öğretim faaliyetlerinden sorumlu bakanlık olarak hizmet vermektedir. Anasınıfları ve ilköğretimden başlayarak, örgün eğitim, mesleki eğitim, özel eğitim gibi yaygın eğitim programları ile hizmet vermektedir. 1982 Anayasası 42. madde uyarınca bahsi geçen verilen eğitimler kız/oğlan, kadın/erkek tüm Türk vatandaşları için zorunlu ve bedelsizdir. Milli eğitim Bakanlığı’nın, bugün, toplam bütçe gelirleri içindeki payı %15 civarındadır ve bütçeden eğitime yapılan bu harcamalar yatırım carileri olarak adlandırılırlar*.

Türkiye’de İlköğretim çağındaki kızların okula devam etmesi erkeklere kıyasla daha düşüktür. Bu nedenle kızlar Milli Eğitim Bakanlığı fonlarından erkeklere kıyasla daha az fayda sağlamaktadır. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, toplumsal cinsiyet eşitliği uyarınca gelir ve harcamaların yeniden yapılandırılacağını öngörmektedir ve Milli Eğitim Bakanlığı ve Dünya Bankası işbirliği ile bu amacın hedeflerini desteklemektedir. Şemsiye projesi (2002-2006) sosyal yardımlaşma ve dayanışma başkanlığınca 500 milyon \$ bütçe sosyal riskler uyarınca proje kapsamında kullanılmıştır. Bu projenin bir bileşeni gelir düzeyi düşük ailelere yardım ve çocuklarını okula göndermek için yapılan direkt para transferidir. Proje kapsamında ilk adım ekonomik kriz nedeni ile çocuklarını okuldan almak zorunda kalan aileleri hedef almıştır. Milli Eğitim Bakanlığı ile yapılan işbirliğinde ailelere çocuklarını okula göndermeleri için belirli bir miktar ödeme yapılmıştır. Ödeme az da olsa kızlar için %22,2 (İlkokul düzeyinde), %39,2 (ortaokul düzeyinde) erkeklere kıyasla daha fazla ödeme yapılmıştır. Projenin başından 2005’e kadar 535917 kız ve 632863 erkek çocuğu bu uygulamadan faydalandırılmıştır. Kızların erkeklere kıyasla daha az olmasına rağmen toplamda kızlara ödenen para erkeklerden fazladır. Bu sistemde ödeme annelere yapılmıştır. Her birine özel olarak bankadan tahsilâtı yapabilecekleri banka hesapları açılmıştır. Bu ödeme şekli kadının aile içindeki önemi açısından önem arz eder. Pozitif sonuçlar çocukların, özellikle de kız çocuklarının okula katılımı ile sonuçlandı fakat özellikle kızlar ve onların artan okul başarısı projenin başarı göstergesi olarak ayrı bir önem taşır (Genç, 2010b: 476-495).

Türkiye, 2011 İnsani Gelişim Raporu’na göre Orta İnsani Gelişim sınırının hemen üstünde Yüksek İnsani Gelişim kategorisindedir. 187 ülke arasında 92. sırada bulunmaktadır. 1980’de Türkiye 65. Sırada yer almaktaydı, fakat 2011’de listede bulunan 86 ülke 1980’deki

* Bazı kamu harcamalarının etkileri döneminde yok olmadığı, gelecek dönemlere de geçtiği halde, bunların nesnel varlıklar halinde olmamaları, cari harcamalar olarak nitelendirilmelerine sebep olmaktadır. Mesela, eğitim ve sağlık harcamalarının bir üretici güç olarak insan üzerinde ileriki dönemlere de kalıcı etkileri olduğu halde, bunlar kamu muhasebesinde cari harcama sayılmaktadır. Bunlara insan sermayesine yatırım ya da kalkınma carisi de denilmektedir (Bulutoğlu, 1981: 219).

sıralamada yer almamaktaydı. Bu ülkeler de dâhil edilerek bakıldığında Türkiye 1980 yılında 105. sırada iken, 2011'de 92. sırada bulunmaktadır (International Human Development Indicators, 2011). Eğitimin büyük ölçüde ağırlık taşıdığı gelişim endeksi içinde Türkiye'yi aşağı çeken temel nedenlerden birinin Türkiye'de eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin rol oynadığı söylenebilir.

2004 PISA* raporu uyarınca Türkiye'de 15 yaşında bir ilköğretim öğrencisinin bilmesi gereken 6 birim bilginin yalnızca 1 birimini bildiğini ortaya koymuştur. Bu ülkedeki eğitimin niceliğinin yansıra niteliğinin de incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. 2006 ve 2009 yıllarında yayımlanan PISA raporlarında iyileşmeler gözlemlenmekle beraber yetersiz görülmüştür.

Bahsi geçen sorunların çözümüne yönelik olarak Mili Eğitim Bakanlığı son yıllarda dezavantajlı olan kesimin eğitim ihtiyaçlarını(kadın-erkek fırsat eşitliği, maddi olanaksızlara burs, özel eğitim vb.) karşılamaya yönelik çalışmalar yapmakta, bu yönde projeler, programlar üretmektedir. Bu hizmetler şöyledir (Bknz.: Milli Eğitim Bakanlığı, 2012):

-
- T.C. Hükümeti ve UNICEF Ülke programı,
 - IPA, Okul Öncesi Eğitimin Güçlendirilmesine Yönelik Proje,
 - Hiçbir Çocuk Geride Kalmasın Projesi (Marta),
 - Mobil Anaokulu/Gezici Sınıf Projesi,
 - Haydi Kızlar Okula!, Kız Çocukların Okullaşmasına Destek Kampanyası,
 - Anne-Baba, Çocuk Eğitim Projesi,
 - Özellikle Kız Çocuklarının Okullaşma Oranlarının Arttırılması Projesi,
 - Özel Eğitimde Erken Çocukluk Eğitimi Hizmetlerini Geliştirme Projesi,
 - Özel Eğitime Gereksinim Duyan Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması.

a. Milli Eğitim Bakanlığının Hizmetlerinin Kız Çocukları ve Kadınlar Bakımından Değerlendirilmesi

Örgün öğretimde kız çocuklarının okullaşma oranı yıldan yıla artış eğiliminde olmakla beraber en yüksek okullaşma oranı olan ilköğretim çağındaki yoğunluk ortaöğretim ve üniversite düzeyinde düşmektedir. İlköğretimin zorunlu olması yüzde yüze yakın oranda bir okullaşma oranını ilköğretim düzeyinde başarmışken, aynı başarı ortaöğretim ve üniversitede

* The Program for International Student Assessment: Uygulanan çeşitli ölçme ve değerlendirme çalışmalarından elde edilen bulgulara dayalı olarak ülkemizdeki eğitim düzeyini diğer bazı ülkelerdeki eğitim düzeyiyle karşılaştıran, üçer yıllık dönemlerde hazırlanan bir rapordur (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA 2009 Uygulama Sonuçları Özet Bilgiler, 2012).

sağlanamamaktadır. Ortaöğretimde okullaşma oranı yaklaşık yüzde elli düzeyinde kalırken, yükseköğretimde bu oran yaklaşık yüzde yirmi düzeyinde gerçekleşmektedir. Oranın düşüşü kadınların iş ve sosyal yaşama katılımını olumsuz yönde etkilerken onlara toplum tarafından anne rolünün yüklenmesinin de bir sebebi olarak görülebilir (Genç, 2010b: 482).

Ulusal eğitime destek projesi kapsamında çok sayıda kurs, ülke genelinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenmektedir. Kurslar mesleki ve sosyal alanda olduğu gibi okuma-yazma için de düzenlenmektedir. Son yıllarda kurslardan yararlananlara bakıldığında yaklaşık %60 oranla kadın ve kız çocukları tarafından katılım sağlandığı gözlemlenmektedir. Katılımın bu denli yüksek olması sosyal ve ekonomik alanda kendini göstermek isteyen kadınların ve kız çocuklarının ilgisi ile açıklanabilir.

Bununla beraber yaygın eğitim istatistikleri Milli Eğitim Bakanlığı dışındaki eğitim etkinliklerini kapsayamamaktadır. Örneğin belediyeler, sivil toplum örgütleri vb. tarafından sunulan eğitim, kurs, seminer vb. etkinliklerin hepsinin sayısal verilerine erişimin mümkün olmaması, bir bakanlık tarafından oluşturulmuş bir eğitsel standardın mevcut olmaması nedenleri ile sadece bakanlığa bağlı eğitim birimlerinin verileri üzerinden kadın ve kız çocuklarının eğitimi üzerinde değerlendirme yapılıyor olması değerlendirmenin eksik yönüdür. Kadın ve kız çocukları aleyhine mevcut adaletsizliklere ilişkin veriler açısından büyük bir boşluk vardır.

b. Milli Eğitim Bakanlığı Hizmetlerinin Maddi Olanaksız Öğrenciler Bakımından Değerlendirilmesi

Büyük şehirlere göçmüş ailelerde kadınların ve çocukların aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda olmaları onları kayıtdışı ekonomiye itmektir. Maddi olanaksızlık nedeni ile eğitimini yarıda kesmek zorunda kalan, eğitime hiç başlayamayan çocuklar bakanlığın desteklerinden faydalanabilmektedir. Çünkü devlet anayasa gereği eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak ve eğitimin toplumun tabanına yayılması amacı ile maddi olanaksız öğrencilere burs, yatılı eğitim, araç gereç, yiyecek, giyim ürünü, harçlık vb. tedarik etmekle yükümlüdür. Bu yükümlülük Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yerine getirilmektedir. İlköğretim ve ortaöğretim kurumlarında okuyan öğrencilere burs, pansiyon hizmeti, yatılı okul, harçlık (memur maaş katsayısının 100 gösterge rakamıyla çarpımı sonucunda elde edilen meblağ karşılığı kadar TL), muayene ve tedavi hizmeti sunmaktadır.

c. Engelli Öğrencilere Verilen Eğitim Hizmeti Bakımından Milli Eğitim Bakanlığı'nın Değerlendirilmesi

222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu uyarınca: “Mecburi ilköğretim çağında buldukları halde, bedenen ve zihnen, ruhen ve sosyal bakımdan özürlü çocukların özel eğitim ve öğretim görmeleri sağlanır”. Eğitimde fırsat eşitliği uyarınca yalnızca kız-erkek çocukları arasındaki eşitlikle kalmayıp, engelli öğrencilerin de eğitime katılımı sağlanmaya çalışılmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı bu konuda yasa ile yükümlü kılınmıştır. Bu yükümlülük doğrultusunda bakanlık özel eğitim birimlerinde özürlü öğrencilere yönelik eğitim ve öğretim vermektedir. 2010 verileri ile 2791 birimde 261.395 öğrenci eğitim görmüştür. Bu öğrencilerin de yaklaşık %40'ı kızdır. Eğitim kapsamında ücretsiz taşıma ve ücretsiz öğle yemeği hizmeti de sunulmuştur. Özel eğitim birimlerindeki eğitim masrafları ise devlet tarafından karşılanmaktadır. Görme engelli öğrenciler için de 2008-2009 öğretim yılında ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde yaklaşık 23000 kabartma kitap basılıp öğrencilere ücretsiz dağıtılmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2009).

Milli Eğitim Bakanlığı hizmetleri çeşitli ve başarılı olmakla beraber henüz tam yetkin bir tablo çizmekten uzaktır. Eğitimde fırsat eşitliğine erişmede bakanlık tarafında daha çok sayıda hizmet ve desteğin sunulması önerilmektedir. Bu öneriler şöyledir (KA.DER, 2011: 16):

Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesine yönelik politikaların etkili olabilmesi için katılımcı ve değişime açık olması gereklidir. Okul öncesi eğitimden itibaren ilk ve ortaöğretimde özellikle kız çocukları için verilen destek ile sosyokültürel özelliklerden doğan direnci kırmaya yönelik ikna çalışmalarının birlikte yürütüldüğü bir organizasyona gereksinim duyulmaktadır. Kız çocuklarının zorunlu eğitime katılımı için verilen desteklerin artırılarak sürdürülmesi ve konunun yasal yaptırımlar ile desteklenmesi gerekmektedir. Okuldan alma vb durumları izleyecek komitelerin kurulması konunun takibini kolaylaştıracaktır. Okullar aynı zamanda velilerinde okuryazarlığından sorumlu olmalıdır. Yerel düzeyde kolay erişilir okuma yazma kursları kadınların okuma yazma oranına olumlu etki edecektir. İlköğretimde uygulanan ve başarı sağlayan taşınabilir sistem ortaöğretimde de bedelsiz uygulanmalıdır. Bununla beraber ücretsiz yurt ve pansiyon olanakları öğrencilerin maddi olanaklarına paralel sunulmalıdır. İlköğretimde uygulanan bedelsiz kitap uygulaması ortaöğretim için de uygulanmalıdır.

2. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

Dünya'nın her yanında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kurumsallaşma süreci 70'li yıllara denk gelmektedir. Türkiye'de ise ilk resmi girişim 1990 yılında 3670 Sayılı Kanun ile Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı kurulan, bugünkü Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün selefi olan Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı kurulmuştur. Başkanlığın kuruluşunda dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de devletin sorumluluk sahibi olması devlet mekanizması içinde bir örgütlenmenin gerekliliği olarak doğmuştur. Bahsi geçen dönemde özelleştirme uygulamaları ve devletin küçülmesi söyleminin geliştiği yıllarda yeni bir kamu kurumunun kurulmasına da kuşku ile bakılmıştır.

Toplumun yarını oluşturan bir kesimin sorunlarının çözümü için faaliyet gösterecek olan bu kuruma sadece 20 personel kadrosu verilmesi ironiktir. Zaten kuruluş aşamasında yasanın çıkmasında güçlü siyasi irade desteğinden ziyade ilgili bakan İmren Aykut'un kişisel çabaları etkin olmuştur (Aksoy, 2006: 68).

Müdürlüğün daha güçlü bir yapıya kavuşması için 1993 yılında 514 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı ana hizmet birimi olarak hizmete başlamışken aynı yıl bahsi geçen kanun Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Bu süreç sonrasında yasal dayanaktan yoksun kalan genel müdürlük, kaynak sıkıntısı ve personel eksikliğine rağmen yaptığı çalışmalar ile kurumsallaşmış ve on yıllık zor dönem sonrasında 5251 sayılı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile yeniden kurulmuştur (Aksoy, 2006: 69).

Genel müdürlüğün teşkilat yasası olmaksızın on yıl gibi uzun bir süre faaliyet göstermesi ise bu süre zarfında güçlü bir iktidarın görev başında bulunmayışı ve koalisyon hükümetlerinin iş başında olması şeklinde değerlendirilmektedir (Acuner, 2002: 125-158).

5251 Sayılı Kanun ile yeniden kurulan kurumun amacı kadın haklarının korunması, geliştirilmesi için çalışmalar yapmak, kadınların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi yaşamdaki konumlarını güçlendirmek, hak, fırsat ve olanaklardan eşit yararlanmayı sağlamak, toplumda farkındalık arttırmak ve politika belirlemek olarak sıralanmıştır. Aynı kanunda yer alan genel müdürlüğün görevleri özetlenirse; kadına karşı ayrımcılığı önlemek, kadının insan haklarını geliştirmek, kadını ekonomik, sosyal ve kültürel alanda etkin hale getirmek ve eğitim düzeyini yükseltmek amacıyla yapılacak her türlü programlara destek vermek, bu konularda stratejiler geliştirmek, plan ve programları oluşturmak ve temel politikaların belirlenmesine katkı sağlamak, kanunları ve idari düzenlemeleri görev alanı çerçevesinde izleyerek kadınların eşit hak ve fırsatlara ulaşmasını sağlayarak çalışmalar yapmak, kadına

yönelik hertürlü şiddet, taciz ve istismarın önlenmesi için çalışmalarda bulunmak, kadın-erkek eşitliğinin toplumsal kalkınma sorunu olarak algılanması amacıyla kamuoyunu bilgilendirmek, bütün alanlarda kadınların ilerlemesini sağlayıcı ve karar mekanizmalarına katılımı arttırıcı çalışmalarda bulunmaktır. Genel müdürlük sıralanan görevlerine ek olarak görev alanı ile alakalı konularda tüm kuruluşlarla işbirliği yapmak ve koordinasyonu sağlamakla da görevlidir.

Müdürlüğün bütçeden aldığı sınırlı sayıdaki kaynak nedeni ile kaynak yaratma gereği doğmuştur. Kaynak yaratmak için uluslararası projeler ile kaynak yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu projeler şunlardır:

a. Birleşmiş Milletler Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı Projesi

1993-2003 yılları arasında Birleşmiş Milletler Kalınma Programı teknik yardımı ile Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından, Genel Müdürlüğün kurumsal kapsamının geliştirilmesi ve kuvvetlendirilmesi, kalkınmaya kadının katılımı için yapılacak çalışmalarda gönüllü kuruluşlara destek verilmesi amaçlarına yönelik olarak proje yürütülmüştür.

Proje kapsamında:

- Kadınlara yönelik politikaların oluşturulmasına temel olacak verilerin edinilmesi amacıyla toplumsal cinsiyet ayrımlı veri tabanı Devlet İstatistik Enstitüsü desteği ile oluşturulmuştur.
- Bahsi geçen amaç için 16 araştırma projesi kadın konusunda yapılmıştır.
- 12 pilot proje kırsal kesimde hazır giyim makineleri kullanımı, oyuncak üretimi, küçük hayvan yetiştiriciliği, seracılık vb gelir yaratıcı aktiviteleri içeren konularda yürütülmüştür.
- Kadınların yasal haklarını öğrenip kullanabilmelerine yönelik eğitimler düzenlenmiştir.
- Sendikalar ve siyasi partilerde çalışan kadınların sorunlarının çözümüne yönelik kurslar tertiplenmiştir.
- Yardıma ihtiyaç duyan kadınlarla sıklıkla karşılaşan polis, adli personel, sosyal hizmet uzmanları ve memurları hedef alan eğitimler verilmiştir.
- Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programının kurulması ve Ankara Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları

Araştırma ve Uygulama Merkezleri vb merkezlerin güçlendirilmesi sağlanmıştır.

- Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda çalışacak nitelikli insan kaynağının yaratılması amacı ile kırka yakın personel yurtiçi ve yurtdışında eğitim programlarına katılmıştır.
- Kuruluşlar arasında etkin bir iletişim ağının kurulması için rehber metinler, filmler ve broşürler hazırlanmıştır.

b. Kadın İstihdamının Geliştirilmesi Projesi

1994-2000 yılları arasında Dünya Bankası ile müdürlük tarafından ortaklaşa Kadın İstihdamının Geliştirilmesi Projesi sürdürülmüştür. Proje Türkiye İş Kurumu tarafından İstihdam ve Eğitim Projesi'nin alt bileşeni olarak sürdürülmüştür. Proje finansmanı Dünya Bankası kredisi ve T.C. katkısı ile sağlanmıştır. 2000 yılında tamamlanan projede geleneksel olarak erkeklerin hâkim olduğu iş kollarında ve tüm alanlarda daha iyi iş ve meslek olanaklarının sunulmasını sağlayacak politikaların üretilmesi için gerekli bilgi ve verileri sağlamayı ve yaygınlaştırmayı amaçlamıştır.

c. Küçük Girişimcilik Projesi

Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından Dünya Bankası aracılığı ile Japon Hibe Fonundan elde edilen 332.500 \$ tutarındaki hibe ile 1995 yılında Ankara, İstanbul, Gaziantep, Urfa, Çorum, Denizli ve Muğla olmak üzere yedi şehirde yapılan anketler ile bir araştırma projesi olan Küçük Girişimcilik Projesi sürdürülmüştür.

Proje süresince kadın girişimcilerin Türkiye'de finansal hizmetlere ulaşmada karşılaştıkları sorunları belirlemek amacıyla mevcut banka kredi politikaları ve kadınların finansal hizmetlere erişimini engelleyen sınırlamalar, hükümet dışı kuruluşların sürekli finans sistemlerinin oluşturulmasındaki rolleri araştırılmış, kadın girişimcilerin krediye ulaşımını sağlamak ve kolaylaştırmak için etkili bir kredi yönetimi ve tasarruf hareketliliği oluşturmak amacıyla kurumsal modellerin neler olabileceği konusunda öneriler geliştirilmiştir (Bknz.: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012).

d. Savunuculuk Alt Programı Projesi

2001-2005 yıllarını kapsayacak biçimde Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu ve T.C. Hükümeti arasındaki işbirliği uyarınca nüfus ve kalkınma alanında üreme sağlığı, nüfus ve

kalkınma stratejileri, tanıtım ve savunuculuk alt başlıkları ile proje uygulanmıştır. Program, toplumsal cinsiyet bilincinin oluşturulmasında önemli katkılar sağlamıştır. Medya ile kamuoyunun bilinçlendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu projede Sağlık Bakanlığı, TRT, Üniversiteler, Türkiye Gazeteciler Federasyonu, Yerel Gazeteciler Cemiyeti, Uluslararası Reklamcılar Cemiyeti, Türkiye Aile Planlaması Vakfı, KA-DER ve Türkiye Futbol Federasyonu ile işbirliği yapılmıştır (Aksoy, 2006: 81-82). Aynı program 2006-2010 yılları arasında da tekrarlanmıştır. 2011-2015 yıllarını kapsayacak şekilde de tekrarlanmaktadır.

e. Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Araştırması

“Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması” Avrupa Birliği 2005 yılı Katılım Öncesi Mali Yardım Programı kapsamında finanse edilmiş ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nce sürdürülmüştür. Projenin Sözleşme Otoritesi Merkezi Finans ve İhale Birimi’dir. Faydalanıcısı ise Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’dür. Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması” Avrupa Birliği 2005 yılı Katılım Öncesi Mali Yardım Programı kapsamında finanse edilmiş ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nce sürdürülmüştür (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012).

3. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

İktisadi kalkınmanın en önemli bileşenlerinden birinin tarımsal yeterlilik olduğu genel kabul görmüş bir görüştür. Tarım kesiminde ise kadın sosyal güvensiz ve ücretsiz çalışan ve bu kalkınmanın öznesi konumunda olmaktadır. 2012 yılı verileri uyarınca kadınların işgücüne katılım oranı %30’dur İşgücüne katılan kadınların da yarıya yakını tarım kesiminde istihdam edilmektedir. Tarımda çalışanların da büyük bir kısmı ücretsiz aile işçisi konumundadır (TÜİK, 2012). Ücretli çalışan kadınların ise elde ettikleri ücretler günlük ve aylık olarak incelendiğinde aynı işte çalışan erkeklere kıyasla %10-15 oranında daha düşük ücret ile çalıştıkları görülmektedir (TÜİK, 2010). Bu olumsuz tablonun düzeltilmesi için Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından çeşitli çalışmalar yapılmaktadır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2010):

- “Kadın Çiftçiler Tarımsal Üretim Eğitim ve Yayım Çalışmaları” ile her ilde yaklaşık 300 bin kadın çiftçi eğitilmiştir.
- “Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi” 2000 yılından itibaren 19 ilde uygulanmaktadır ve yaklaşık 125 bin kadın çiftçi bu proje ile eğitilmiştir.

- 735 bin kadın çiftçi de “Ev Ekonomisi Eğitim ve Yayım Çalışmaları” kapsamında tüm illerde eğitilmiştir.
- 600 bin kadın çiftçi “Gıdaların Çeşitli Yöntemlerle Muhafaza Edilmesi Eğitim ve Yayım Çalışmaları” kapsamında eğitilmiştir.
- 2005 yılından bu yana kadın çiftçilerin iyotlu tuz kullanımı konusunda bilgilendirilmesi amacıyla 81 ilde 228.447 kadın çiftçi “İyotlu Tuz Kullanımı ve Eğitim ve Yayım Çalışmaları” kapsamında eğitilmiştir.
- Çocukların zihinsel ve bedensel gelişimi konusunda ebeveynleri bilgilendirmek, öğrenme ve başarıyı arttırmak, toplumsal cinsiyetler ve bölgeler arası eşitsizlikleri azaltmak amacıyla 65855 kadın çiftçi “UNICEF Aile Çocuk Eğitimi” kapsamında eğitilmiştir.
- 42674 kadın çiftçi “Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Buldukları Yerlerdeki Kadın Çiftçilere Verilen Eğitim ve Yayım Çalışmaları” kapsamında eğitilmiştir.

Düzenlenen eğitimlere yönelik olarak bütçede 850000 TL ödenek tahsis edilmiş, yılsonunda ise ödeneğin %93’ü harcanmıştır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2008). Bakanlık tarafından sağlanan tarımsal desteklerden 2007 yılında 413.806’sı kadın çiftçi olmak üzere 2.616.747 çiftçi yararlanmıştır. Tarımsal desteklerden yararlanan çiftçilerden sadece %16’sı kadındır.

Bakanlık bünyesinde bulunan “Kadın Çiftçiler Daire Başkanlığı” tarım sektöründe çalışan kadınların sorunlarına çözüm üretmek için kurulmuş bir birimdir.

4. Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

633 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname uyarınca Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. İlgili KHK ve ilgi yazı gereği 31.12.2011 tarihi itibarıyla Özürlüler İdaresi Başkanlığı Kurumu kapatılarak bu kuruma ait iş ve işlemler de ilgili Genel Müdürlüklere devredilmiştir. Müdürlük, ulaşım, yaşlı bakımı, özürlü bakımı, yaşlı hizmetleri, istihdam alanlarında çalışmalar yapmaktadır (Bknz.: Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2012).

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu uyarınca kamu kuruluşları %3 oranla engelli personel istihdam etmekle yükümlüdürler[§]. Ancak bu yükümlülüklerini engelli personelin kadro için gerekli eğitim ve niteliğe sahip olmaması vb. nedenler bu yükümlülüğün yerine

[§] Bahsi geçen oran toplam dolu kadro dikkate alınarak hesaplanmaktayken 25.12.2009 tarihli 5944 Sayılı 2010 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu’nun 22. maddesinin 2. fıkrasında yeni bir düzenleme yapılarak bu zorunluluk kaldırılmıştır.

getirilmesine engel olmaktadır. Örneğin 2010 yılı için engelliler için ayrılmış kadroların yaklaşık %75'lik kısmı doldurulamamıştır. Dolan kısmın da yaklaşık %20'lik kısmı kadınlardan oluşmaktadır (Devlet Personel Başkanlığı, 2010). Devletin temel görevi engelli vatandaşların hayata kazandırılması için gerekli eğitim ve nitelikleri onlara kazandırmak olmalıdır. Bu donanımların kazandırılması ile engelliler sadece kamuda yasal zorunluluk uyarınca çalıştırılan personeller olmaktan çıkıp özel sektörde de istihdam edilme olanağı bulabileceklerdir.

5. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü

3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu 2. maddesinde yer alan “Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilebilecek kişiler bu kanun kapsamı içindedir.” hükmü ile genel müdürlüğün hizmet alanı belirlenmiştir. Kurum bu doğrultuda 6 ana yardım gurubu ile hizmet vermektedir (Bknz.: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2012):

- **Şartlı Nakit Transferi:** Şartlı nakit transferi uygulamasının temel hedef kitlesi; ekonomik zorluklar nedeni çocuklarını okula gönderemeyen veya düzenli sağlık kontrollerini yerine getiremeyen herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmayan ve düzenli geliri olmayan vatandaşların en yoksul kesimidir. Şartlı nakit transferi yoksulluk nedeni ile okul çağındaki çocuklarını okula gönderemeyen veya okuldan almak zorunda kalan ailelere çocuklarını okula devam ettirmeleri koşulu ile düzenli para yardımı yapılarak sürdürülen bir sosyal yardım programıdır. Bu kapsamda ilköğretim erkek öğrencilerine 20TL, kız öğrencilerine 25TL, ortaöğretim erkek öğrencilerine 35TL, kız öğrencilerine ise 45TL aylık yardım yapılmakta, yardım annelere ödenmektedir. Okul öncesi kız ve erkek çocukları için ise aylık 20TL ödeme yapılmaktadır. Gebelikte her bir doktor kontrolü için 20TL, doğum için ise 60TL yardım yapılmaktadır.
- **Aile Yardımları:** Ekonomik ve sosyal yoksulluk içinde bulunan ailelere gıda, yakacak ve barınma yardımı (tadilat yardımı) sunulmaktadır.
- **Sağlık Yardımları:** sosyal güvencesi ve yeşil kartı olmayan kimselerin ödeme gücünün üzerinde karşılaştıkları sağlık harcamalarını gidermeye yönelik

desteklerdir. Engelli vatandaşlar için tekerlekli sandalye, protez vb. araç gereçlerin temini bu kapsamda yer almaktadır.

- Eğitim Yardımları: Eğitim-öğretim yılı başında maddi olanaksızlık içinde olan ailelerin çocuklarına önlük, çanta, kırtasiye vb. materyal yardımı yapılmaktadır. Taşımalı eğitim verilen bölgelerdeki öğle yemeği yardımı da bu kapsamda değerlendirilir. Yükseköğrenim bursları ve özürülere yapılan eğitim yardımları da bu kapsamdadır.
- Özürlü Yardımları: Sosyal güvence şemsiyesi dışında kalan engelli vatandaşlara her türlü ihtiyaçlarının giderilmesi için sunulan bir sosyal yardımdır.
- Özel Amaçlı Yardımlar: Sıcak yemek aşevleri vasıtasıyla ihtiyaç sahiplerine dağıtılarak günlük gıda desteğinde bulunmaktadır.

Tüm bu yardımlar, taşrada ve merkezde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu tarafından finanse edilir.

6. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kanunu ile kişi ve ailelerin maddi, manevi sosyal yoksunluklarının giderilmesi, ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal sorunların önlenip hayat standartlarının yükseltilmesi sosyal hizmet olarak tanımlanıp anayasadaki sosyal devlet olmanın gereği olarak devlet tarafından yerine getirilmesi kanunen şart koşulmuştur.

Yaşlı, kadın, özürlü, çocuk gibi dezavantajlı gurupların tamamına yönelik hizmetler bu kurumun bünyesinde bulunmaktadır. Geniş bir kesime hitap ediyor olması belirli kesimlere hitap eden kamu kurumlarından bu kurumu ayırmaktadır (Genç, 2010: 489).

7. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü

5256 sayılı "Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun" uyarınca sosyal sorunların belirlenmesi ve çözümü ile Türk ailesinin bütünlüğünün korunması, güçlendirilmesi ve sosyal refahın arttırılmasına yönelik ulusal ve uluslararası bilimsel araştırmalar yapmak veya yaptırmak, proje üretmek, desteklemek, uygulamak amacı ile kurulan kurumdur (Bknz.: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2012)

8. Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu

Kurum tarafından ekonomik olanaksız öğrencilere barınma, harç ve harçlık olanağı sunulmaktadır.

9. Vakıflar Genel Müdürlüğü

Önceden belirlenmiş bazı koşulların sağlanması halinde öksüz veya yetim ihtiyaç sahibi çocuklar ile %40'dan başlayarak engele sahip muhtaç kişilere muhtaç aylığı bağlanmaktadır. Ailesinin durumu yeterli olmayan ilköğretim öğrencilerine de burs bağlanabilmektedir.

10. Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi

Proje kapsamında bir takım sosyal işler yürütülmektedir. Hedef toplumsal eşitlik, insan kaynakları gelişimi, katılımcı demokrasinin yerleştirilmesidir. Topluma Dayalı Ana-Çocuk Sağlığı adlı proje ile valiliklerin de desteği ile Siirt, Cizre, İdil, Batman ve Kahta'da kadın ve çocuklar sağlık eğitiminden geçirilmektedir. Çok Amaçlı Toplum Merkezleri adlı proje ile de kadınların güçlendirilmesi, kamu hizmetlerinden daha fazla erişim sağlamaları, istihdam ve girişimcilik artışı, sorunların farkına varma vb amaçlar güdülmektedir. Proje kapsamında, okul öncesi eğitim, okuma-yazma, bilgisayar, beslenme, ev ekonomisi alanlarında eğitim verilmektedir. Sağlık eğitimi, el becerileri ve mesleki eğitimler diğer verilen eğitimlerdir. İstihdam yaratıcı faaliyetlerin öğretilip özendirilmesi için proje kapsamında restoran-pastane ve el sanatları/hediyelik eşya atölyeleri kurulmuştur (TÜSİAD, 2008: 186).

11. Sosyal Güvenlik Kurumu

Sosyal Güvenlik Kurumu Türkiye'deki birincil sosyal parafiskal kurum olarak kanunlarla kendisine yüklenmiş görevleri sağlamak, sosyal yardıma gereksinim duyanların ihtiyacını karşılamakla yükümlüdür. Bu anlamda kapsadığı sosyal kesim yalnızca kendisine prim ödemesi yapanlar değil sosyal gerekler nedeni ile hizmet sunmak zorunda olduğu yaşlılar, ihtiyaç sahipleri, engellilerden oluşmaktadır. 2022 Sayılı 65 yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz, Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkındaki kanun uyarınca Sosyal Güvenlik Kurumuna, sosyal yardımların yerinde, eksiksiz yerine getirilmesini izlemek, yönlendirmek, hakkaniyet ile dağılmasını sağlamak, sosyal yardım hedefleme mekanizmasını kurmak, kimlerin yoksul olduğunu yoksullukla mücadele kapsamında

belirlemek, yoksulluk politikalarına ışık tutmak görevleri kurumun görev alanına sokulmuştur.

12. T.C. Kalkınma Bakanlığı

Politika geliştirme ve planlama, ülke programları ve Beş Yıllık Kalkınma Planları hazırlama ve araştırma aşamasında toplumsal cinsiyet duyarlılığı içeren çalışmalar yapan Kalkınma Bakanlığı (Eski Devlet Planlama Teşkilatı) bununla beraber hazırlamış olduğu “Kırsal Kalkınma Projeleri” ile kadın istihdamı konusunda çalışmalar yapmaktadır (Bknz.: T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2012).

13. T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Görev ve ilgi alanı sanayi politikası geliştirme ve planlama olan bakanlık ile Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Genel Müdürlüğü, el sanatlarının geliştirilmesi ve küçük sanayicilerin işyerlerini kurmaları için destek hizmeti sağlamakta ve bahsi geçen bölgelerdeki kredi koşullarını tespit ederek destek vermektedir. Ayrıca bakanlık bünyesinde bulunan Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) vasıtasıyla kadın girişimcilere destek vermekte, genel girişimcilik eğitimlerinde kadın gruplarına özel eğitim programları düzenlemekte ve AB desteklerinden kadınların yararlanmasında aracılık görevleri üstlenmektedir (Bknz.: T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2012).

14. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Bakanlık Yenileşme ve Değişim için Türkiye’de Sosyal Diyalogun Güçlendirilmesi Projesi kapsamında çalışan kadınlar için hibe projeleri desteği sunmuştur. Aynı proje kapsamında “İş ve Aile Yaşamının Uyumlaştırılması Bağlamında Çocuk ve Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Geliştirilmesi” Çalışma Grubu ile politika önerileri geliştirmiştir. Bununla beraber bakanlık, işsiz kadınlar ve genç kızların istihdam edilebilirliğini artırmak için Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) ile projeler geliştirmiştir. İŞKUR istihdam olanaklarının geliştirilmesine yönelik aktif işgücü piyasası politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasında bakanlığın aktif rol oynayan birimidir. İşe yerleştirme, mesleki eğitim, genç kız ve kadınların mesleki oryantasyonu konusunda projeler geliştirmekte ev AB projelerinin uygulanmasına aracılık etmektedir (TÜSİAD, 2008:187).

IV. YASAL-KURUMSAL YAPIDA İYİLEŞTİRMELER ve ÖNERİLER

Türkiye’de erişilmeye çalışılan toplumsal cinsiyet eşitliği için toplumsal cinsiyete duyarlı devlet politikaları ve bunların uygulamaya konması için gerekli yasal ve kurumsal mekanizmaların geliştirilmesi gereklidir. Bu bakımdan yasal düzenlemeler, mevcut kurumların revizyonu ve yeni kurumların tesisi önem arz etmektedir.

A. Yasal Düzenlemeler ve Öneriler

2000 yılından beri Türkiye’de kadın-erkek eşitliğini sağlamak için önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Bu süre zarfında ‘cinsler arası eşitlik’, temel bir norm olarak yeni hukuksal düzenlemelerde yer edinmeye başlamıştır. Anayasa’nın 10. maddesi, Ceza Kanunu, Medeni Kanun ve Ailenin Korunmasına Dair Kanun gibi önemli kanunlarda yapılan değişikliklerle somut olarak tanımlanıp garanti altına alınmıştır. Bu değişim, ‘cinsler arası eşitlik reformu’ olarak tanımlanabilecek önemli bir gelişmedir. 10 madde ile içerik “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” ifadesi ile genişletilmiştir. Değişimin gerçekleşmesinde, ilk olarak gündemin oluşturulmasını ve karar vericilerin ikna edilmesini sağlayan kadın sivil toplum kuruluşlarının uzun yıllara dayanan çalışmaları ve savunuculuğu vardır. Kadın hareketi, AB’nin koşulluluk/bağlayıcılık niteliği taşıyan uyum süreci çerçevesinde, ‘hukukun hızlandırıcı’ etkisini stratejik olarak en güçlü şekilde kullanan toplumsal hareket konumuna gelmiştir. Kadın kuruluşlarıyla işbirliği yapan kadın milletvekillerinin, TBMM’de grubu olan siyasi parti yönetimlerinin ve yasa değişim çalışmalarını yürüten bürokrasi çevrelerinin bu süreçteki katkısı oldukça önemlidir. Bu çabaların başarıya ulaşmasındaki önemli bir etkenin de, kadın-erkek eşitliği konusunda giderek duyarlılık düzeyi artan bir kamuoyu olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye’de kız çocuklarının okullaşma düzeyinin yükseltilmesinin, aile içi şiddetin engellenmesinin, kadınların TBMM’de milletvekili ya da yerel siyasette belediye başkanı olarak yer almasının, artık geniş toplum kesimleri tarafından ‘toplumsal gelişme için gerçekleştirilmesi zorunlu adımlar’ olarak bilindiği gözlemlenmektedir (TÜSİAD, 2008: 20).

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelerin Türkiye’de uygulanır olması için bazı yasal değişikliklerin yapılması gereklidir. En başta Anayasa olmak üzere, Bütçe Kanunu, Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, Vergi Kanunları ve yerel yönetimleri düzenleyen kanunlar değişmesi öngörülen kanunlar olarak sıralanabilirler.

1. Anayasa Değişikliği

Türkiye'nin hukuk sisteminde, anayasa eşitlik ilkesinin birincil normatif dayanağını yapılandırmaktadır. T.C. Anayasası'na göre herkes toplumsal cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin eşittir. 1982 Anayasası ve önceki anayasalarda bu eşitlik kanun önünde eşitlik kuralı ile sağlanmıştır. Ancak bu kanun önünde eşitlik herkesi aynılaştıran bir mantığı güdüp eşitsizliği yaratan koşulları yok sayan bir yapı oluşturmuştur ancak değişiklikler ile büyük bahsi geçen yapı ölçüde iyileştirilmiştir.

1982 Anayasası 10., 41, 42., 50., ve 90. maddeleri ile toplumsal cinsiyete duyarlı bir yapı sergiler.

Madde 10: *Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep vb sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. (Ek fıkra: 7.5.2004-5170/1 md.) Kasınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.*

Bu madde ile ayrımcılık karşısında önemli bir düzenlemedir. Bu madde ayrımcılığı çok kapsamlı biçimde yasaklamış olup kanunlar önünde herkesin eşitliğini benimsemiştir.

Madde 41: *(Değişik: 3.10.2001-4709/17 md.) Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.*

Maddenin sonundaki “eşler arasında eşitliğe dayanır” ibaresi eklenerek kadının aile içindeki konumu hukuksal olarak iyileştirilmiştir.

Madde 42: *Kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz. Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz. İlköğretim kız ve erkek tüm vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.*

Madde 50: *Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.*

Madde 66: *Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk'tür. (Son cümle mülga: 3.10.2001-4709/23 md.).*

Yeni maddeden önce Türk babadan doğan çocuklar doğrudan Türk vatandaşı statüsü kazanırken, Türk anadan doğan çocukların vatandaşlığı kanun ile düzenlenir denilerek kadınlara karşı bir ayrımcılık ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapılmaktaydı ki, bu yeni düzenleme ile giderilmiştir.

Madde 90: *Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz (Ek: 7.5.2004-5170/7 md.).*

Bu değişiklik sonrasında insan haklarına dair T.C. tarafından onaylanmış tüm BM sözleşmelerine iç hukukun üzerinde bir konum sağlanmıştır. CEDAW'da bu sözleşmelerden biridir. Uluslararası platformda insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dair her türlü hukuksal yenileşmeye iç hukukun tabiiyetine işaret edilmektedir.

1982 Anayasası toplumsal cinsiyet ve kadına dair sıralanan bu 5 maddelerde toplumsal cinsiyet duyarlılığına sahip olmakla beraber bu konuda eksiklikleri olan, yenileştirilmesi ve değiştirilmesi gereken bir anayasadır.

Dr. Harun Cansız, Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Yaklaşımı ve Türkiye'ye İlişkin Öneriler adlı kitap çalışmasında Anayasa'nın 18 maddesine ilişkin yapılması gereken anayasa değişikliklerini şu şekilde sıralamıştır:

- Madde 5: *Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surete sınırlayan sikanunl, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.*

Devletin temel amaç ve görevlerini düzenleyen bu maddede yer alan insan ifadesi yerine kadının önemini vurgulayacak şekilde "kadınlar ve erkeklerin" ifadesinin kullanılabilir.

- Madde 7: *Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir. Bu yetki devredilemez.*

Bugün meclisin oluşumu kadın ve erkek nüfusu ile orantılı olmadığından kadınların mecliste temsil edilmeleri sınırlı oranda gerçekleşmektedir. Meclisin oluşumu kadın ve erkek nüfusun oranlarıyla orantılı olarak yani yarı yarıya erkek ve kadın olarak oluşturulabilir. Bunu sağlayacak bir madde anayasaya eklenmelidir.

- Madde 41: *Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.*

Eşler arasında eşitliğin tanımı daha detaylı yapılarak toplumsal ve gerekse mali güç açısından dengenin sağlanması konusunda mevzuat düzenlemelerinin yapılması gerektiği konusunda daha açıklayıcı bir hüküm getirilebilir.

- Madde 42: *Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz. Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır. Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir. Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.*

İlköğretim kız ve erkek vatandaşlar için zorunludur diyerek kanunun toplumsal cinsiyet duyarlılığı vurgulanmıştır. Devlet kız ve erkek çocukların eğitime katılımında eşitliği ve hakkaniyeti gözetmekle yükümlüdür. Bununla beraber zorunlu eğitimin ilköğretimle sınırlı kalmaması gerekmektedir ve bu yönde düzenlemeler ve hükümler getirilmelidir. Bahsi geçen düzenlemeler gerekli yasal, idari ve cezai tedbirler ile desteklenmelidir.

- Madde 49: *Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.*

Kadın-Erkek eşitliğinin yasal teminat altına alınması bakımından “Devlet çalışma yaşamında kadın-erkek ayrımcılığını azaltacak önlemleri alır” hükmü getirilebilir.

- Madde 50: *Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar. Dinlenmek, çalışanların hakkıdır. Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.*

Fizyolojik özellikleri nedeni ile kadınların çalışma koşullarında yeniden bir düzenlemeye gidilmesi gereklidir. Bahsi geçen özelliklere uygun esnek çalışma süreleri, tatil günleri hazırlanmalı ve bu konuda hüküm eklenmelidir.

- Madde 55: *Ücret emeğin karşılığıdır. Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır (Değişik: 3.10.2001-4709/21 md.). Asgarî ücretin tespitinde çalışanların geçim şartları ile ülkenin ekonomik durumu da göz önünde bulundurulur.*

Kadınların erkeklerle her işte eşit ücret alması gereklidir. Piyasa şartlarında kadınlara yönelik bir ayrımcılığın kadınların aldığı ücretlere yansımaları dikkat çekicidir. Devletin bu tür ayrımcı uygulamalara müdahale etmesi ve anayasaya bu yönde bir hüküm konması gereklidir.

- Madde 73: *Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir.*

Vergi mükellefiyeti kadın-erkek eşitliğine katkı sağlayacak nitelikleri taşıyacak hale getirilmelidir. Kadınların güncel ekonomik sorunlarını gidermede yapıcı rol oynayan bir vergi ödevi sistemi geliştirmesi gereklidir çünkü maliye politikasının sosyal amacı vergi yükünün kadın ve erkek arasında dengeli dağılımı olmalıdır.

- Madde 75: *(Değişik: 17.5.1987 - 3361/2 md; 23.7.1995 - 4121/8 md.) Türkiye Büyük Millet Meclisi genel oyla seçilen beşyüzelli milletvekilinden oluşur.*

Seçme ve seçilme hakkına sahip kadın ve erkek nüfus oranında genel oyla seçilen beşyüzelli milletvekili ile oluşan bir meclis çok daha demokratik çok daha toplumsal cinsiyete duyarlı olacaktır. Anayasanın bu maddesine ilgili maddenin eklenmesi ya da mevcut maddenin bu yönde değiştirilmesi gereklidir. Adil ve hakkaniyete uygun bir temsil için bu değişiklik gereklidir.

- Madde 81: *Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, göreve başlarken aşağıdaki şekilde andiçerler: “Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; hukukun üstünlüğüne, demokratik ve lâik Cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı kalacağıma; toplumun huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden*

yararlanması ülküsünden ve Anayasaya sadakatten ayrılmayacağıma; büyük Türk Milleti önünde namusum ve şerefim üzerine andiçerim.”

Bu andiçme ifadesi toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilebilir. İfadenin içerisine “kadın ve erkek eşitsizliğini giderici yasama faaliyetlerde bulunacağıma” ifadesi eklenebilir.

- Madde 88: *Kanun teklif etmeye Bakanlar Kurulu ve milletvekilleri yetkilidir. Kanun tasarı ve tekliflerinin Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülme usul ve esasları İçtüzükle düzenlenir.*

Kanunların hazırlanma aşamasında toplumsal cinsiyet duyarlılığının araştırılması önemlidir. Bu nedenle kanunların teklif edilmesi ve görüşülmesi kadın-erkek eşitliğine katkı sağlar nitelikte olmalıdır. Kanunlar çıkarılmadan evvel kadın ve erkekler üzerindeki etkisinin araştırılması yönünde bir madde eklenebilir.

- Madde 108: *İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanının isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluşta, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar.*

Cumhurbaşkanlığı kadın-erkek eşitliğinin tesis edilmesine yönelik denetim sistemlerini kuralmalıdır. Devlet denetleme kurulunun alanı bu yönde geliştirilebilir.

- Madde 160: *(Değişik: 29.10.2005-5428/2 md.) Sayıştay, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir. Sayıştayın kesin hükümleri hakkında ilgililer yazılı bildirim tarihinden itibaren onbeş gün içinde bir kereye mahsus olmak üzere karar düzeltilmesi isteminde bulunabilirler. Bu kararlar dolayısıyla idarî yargı yoluna başvurulamaz. Vergi, benzeri malî yükümlülükler ve ödevler hakkında Danıştay ile Sayıştay kararları arasındaki uyumsuzluklarda Danıştay kararları esas alınır.*

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin tesis edilebilmesi için Sayıştay’ın görev alanı genişletilmelidir.

- Madde 161: *Devletin ve kamu iktisadî teşebbüsleri dışındaki kamu tüzelkişilerinin harcamaları, yıllık bütçelerle yapılır (Değişik: 29.10.2005-5428/3 md.). Mali yıl başlangıcı ile merkezi yönetim bütçesinin hazırlanması, uygulanması ve kontrolü kanunla düzenlenir. Kanun, kalkınma planları ile ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller koyabilir. Bütçe kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.*

Bütçenin uygulanması ve hazırlanması safhalarında her bir mali kararın kadın-erkek eşitliğine etkisinin düzenlenmesi madde içerisine eklenebilir.

- Madde 162: *(Değişik: 29.10.2005-5428/4 md.) Bakanlar Kurulu, merkezi yönetim bütçe tasarısı ile millî bütçe tahminlerini gösteren raporu, malî yılbaşından en az yetmişbeş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar. Bütçe tasarıları ve rapor, kırk üyeden kurulu Bütçe Komisyonunda incelenir. Bu komisyonun kuruluşunda, iktidar grubuna veya gruplarına en az yirmibeş üye verilmek şartı ile, siyasî parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsili göz önünde tutulur. Bütçe Komisyonunun ellibeş gün içinde kabul edeceği metin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülür ve malî yılbaşına kadar karara bağlanır. (Değişik: 29.10.2005-5428/4 md.) Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Genel Kurulda, kamu idare bütçeleri hakkında düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklarlar; bölümler ve değişiklik önerileri, üzerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oylanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, bütçe kanunu tasarılarının Genel Kurulda görüşülmesi sırasında, gider artırıcı veya gelirleri azaltıcı önerilerde bulunamazlar.*

Bütçenin yeniden görüşülmesi aşamasında yeniden bir düzenlemeye gidilerek toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin uzman katkılarının bu safhada edinilmesi gereklidir.

- Madde 163: *(Değişik: 29.10.2005-5428/5 md.) Merkezi yönetim bütçesiyle verilen ödenek, harcanabilecek miktarın sınırını gösterir. Harcanabilecek miktar sınırının Bakanlar Kurulu kararıyla aşılabileceğine dair bütçelere hüküm konulamaz. Bakanlar Kurulu'na kanun hükmünde kararname ile bütçede değişiklik yapmak yetkisi verilemez. Carî yıl bütçesindeki ödenek artışını öngören değişiklik tasarılarında ve carî ve ileriki yıl bütçelerine malî yük getirecek nitelikteki kanun tasarısı ve tekliflerinde, belirtilen giderleri karşılayabilecek malî kaynak gösterilmesi zorunludur.*

Bütçelerde değişiklik yapabilme esasları kadın erkek eşitliği gözetilerek, eşitliğe katkı sağladığı hallerde mümkün olmalıdır.

- Madde 164: *Kesinhesap kanunu tasarıları, kanunda daha kısa bir süre kabul edilmemiş ise, ilgili oldukları malî yılın sonundan başlayarak, en geç yedi ay sonra, Bakanlar Kurulu'nca TBMM'ye sunulur. Sayıştay, genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu kesinhesap kanunu tasarısının verilmesinden başlayarak en geç yetmişbeş gün içinde TBMM'ye sunar. Kesinhesap kanunu tasarısı, yeni yıl bütçe kanunu tasarısıyla birlikte Bütçe Komisyonu gündemine alınır. Bütçe Komisyonu, bütçe kanunu tasarısıyla kesinhesap kanunu tasarısını Genel Kurula birlikte sunar, Genel Kurul, kesinhesap kanunu tasarısını, yeni yıl bütçe kanunu tasarısıyla beraber görüşerek karara bağlar. Kesinhesap kanunu tasarısı ve genel uygunluk bildiriminin TBMM'ye verilmiş olması, ilgili yıla ait Sayıştay'ca sonuçlandırılmamış denetim ve hesap yargılamasını önlemez ve bunların karara bağlandığı anlamına gelmez.*

Kesin hesap kanun tasarılarının görüşülmesinde, ilgili bütçenin toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeye etkisinin analiz edilmesi gereklidir. Kesin hesap kanun tasarılarının görüşülmesi rutin bir işlem olmakla beraber bu görüşmelerin artık bu rutinden çıkıp gerçek anlamda yapılması gereklidir.

- Madde 166: *Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayi ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir. Planda millî tasarrufu ve üretimi artırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür; yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir; kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır. Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir. Kalkınma planlarının hazırlanmasına, TBMM tarafından onaylanmasına, uygulanmasına, değiştirilmesine ve bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.*

Stratejik planlama uygulaması ile beraber toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe uygulamalarının başarı şansı aralarındaki bağın kurulması ölçüsünde artacaktır.

2. Medeni Kanun Değişikliği

01.01.2002 yılında yürürlüğe giren yeni Türk Medeni Kanunu, Türkiye'deki kadınların ve kadın derneklerinin 50 yıllık mücadele sonucu edindiği bir kanundur. Diğer taraftan da AB uyum sürecinin de yasanın yenilenmesinde etkisi vardır.

Yeni kanun ile eşlere eşit söz hakkı getirilmiştir. Aile reisi kavramı kaldırılmıştır. Evlenme yaşı 17'ye hem kadınlar hem erkekler için yükseltilmiştir. Kadınlara evlilik öncesindeki soyadlarını kullanma hakkı tanınmıştır. Velayette ortak kullanım, vesayette eşitlik, konut kullanımında eşitlik, evlilik birliğinde eşit temsil konuları yeni kanunla düzenlenmiştir. Kadının çalışmasının kocasının iznine tabiiyeti kaldırılmıştır. Bahsi geçen değişikliklerle kadının aile içerisindeki önemi artırılmış, erkek ile eşit haklara sahip olması yönünde değiştirilmiştir.

Ancak kanunda eksik görülen, hala değiştirilmesinin kadın erkek eşitliği için yararlı olacağı düşünülen kısımlar mevcuttur. Örneğin evlilik süresince edinilmiş mallara eşlerin ortak kullanımını ve paylaşımını kanun içerisinde önemli bir değişiklik olarak mevcut olmakla beraber sadece 01.01.2002 sonrasında yapılan evlilikleri kapsıyor olması kanun içinde önemli bir eksiklik ve kadınlar arasında bir ayrımcılık yaratmaktadır. Bahsi geçen tarih öncesinde yapılan evlilikler yeni kanundaki mal rejimi eksikliği nedeni ile milyonlarca kadın mağdur edilmektedir, düzeltilmesi gereklidir.

3. Türk Ceza Kanunu Değişikliği

Kopenhag Kriterleri'nden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi uyarınca 5237 Sayılı yeni Türk Ceza Kanunu Türkiye'de kadınlar için önemli, pozitif gelişmelerdendir. Eski TCK kadın bedeni üzerinden toplumun ve erkeklerin kontrolünü referans alan ve kadın bedenini kadına ait görmeyen bir noktadan hareketle hazırlanmışken yeni TCK, kadının kendi bedeni üzerindeki haklarını tanımaktadır. Bu nedenle yeni yasa toplum yapısındaki ataerkil yapıyı dönüştürme yönünde mesajlar vermektedir. Bu kazanımlara rağmen maalesef kadınların tüm taleplerini yeni yasa karşılayamamıştır. Cinsel yönelime dayalı bir ayrımcılığın suç sayılmamış olması, töre cinayetlerinin namus cinayetlerini kapsar hale getirilmemesi, 15-18 yaş arası gençlerin cinsel ilişkilerinin üçüncü kişi muhbiri tarafından ihbarı üzerine cezalandırılmasının kaldırılmamış olması, bekâret testi için mağdurun onayının istenmemesi vb açıklar kanunun eksikleridir ve giderilmesi kadınların toplumdaki hukuksal yerinin eşitlenmesi ve güçlendirilmesi için şart görülmektedir (TÜSİAD, 2008: 353).

4. İş Kanunu Değişikliği

5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu ve 4857 sayılı yeni İş Kanunu uyarınca çalışma yerlerinde cinsel tacize yönelik ilk kez yasal düzenlemeler getirilmiştir. Bu olumlu düzenlemeler AB'deki toplumsal cinsiyete yönelik düzenlemelerin Türkiye'deki toplumsal cinsiyete yönelik uygulamalara yansımalarıdır.

Çalışma hayatında kadın ve erkekler arasında eşit uygulama sınırlı ölçüde kalmaktadır. Bununla beraber kadınlar ile erkekler eşit işte eşit ücret almamaktadır. Belirli işlere girişlerde hala toplumsal cinsiyete dayalı mevcut sınırlamalar vardır ve yeni iş kanunu ile bu sorunlar büyük ölçüde giderilmemiştir. İşe girme, eşit ücret alma, çalışma koşullarında iyileşme vb. konularda iş kanunu daha da geliştirilmeye ihtiyaç duymaktadır. İş kanunundaki değişikliklere rağmen istihdamda çifte standart uygulamalarının etkili bir şekilde önlenmesi henüz yasa ile teminat altına alınmamıştır.

5. Bütçe Kanunu ve Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Değişikliği

Kamu hizmetlerinin hangi kurumlarca ne miktarda üretileceğini ve hangi kamu gelirleri ile karşılanacağını politik bir tasarruf aracı olan bütçeler vasıtası ile hükümetler belirler. Bu nedenle bütçelerin hazırlanması aşamasına toplumsal cinsiyet duyarlılığının eklenmesi gerekir.

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu 24.12.2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak uygulamaya konmuş güncel sayılabilecek bir kanundur. Türkiye'de bütçe sisteminin kronikleşen sorunlarını gidermek için yapılmış, bütçe sisteminde yapısal nitelikte değişiklikler getiren bir kanundur. Ancak kanunun toplumsal cinsiyete duyarlı olduğu söylenemez. Kanun içerisinde kadın sözcüğü bir kez kullanılmışken, kız, toplumsal cinsiyet, cins, erkek sözcükleri hiç kullanılmamıştır.

Kamu mali yönetiminin toplumsal cinsiyetler arası eşitsizlikleri gidermesi yönünde tedbirler almasını şart koşan bir madde kanuna eklenmelidir. Bununla beraber bütçenin hazırlık aşamasından uygulanıp denetlenmesine kadar her aşamasında toplumsal cinsiyet duyarlılığının gözetilip, toplumsal cinsiyetler üzerinde ne gibi etkiler getirdiğinin gözetilmesi de kanuna eklenebilecek bir hükümdür. Sağlıklı çalışan bir gelir politikası adil bir vergi yükü dağılımı ile beraber toplumsal cinsiyetler arasındaki eşitsizlikleri de absorbe edecek bir nitelik taşımaktadır. Bu tür bir gelir politikasının tahsisi yönünde hükümler kanuna eklenebilir.

Performans esaslı bütçeleme, kamu idarelerinin ana işlevlerini tespit eden, kamusal kaynakları bu hedef doğrultusunda tahsis eden, performans kriteri ile bahsi geçen hedeflere erişimi değerlendiren, sonuçlayan, raporlayan bir sistemdir. Türk kamu mali yönetimi için

öngörülen performans esaslı bütçeler stratejik plan, performans programı, faaliyet raporu olmak üzere 3 unsura dayanır. 5018 Sayılı Kanun'un 41. maddesi uyarınca kamu idareleri faaliyet raporu ile yürüttükleri faaliyetlerin hedef ve gerçekleşme durumlarını ve varsa meydana gelen sapmaları açıklamak durumundadırlar (Mutluer vd., 2005: 142-152). Bu safhada elde edilen verileri kullanarak bütçe uygulamalarının kadın erkek eşitliğine katkı sağlayıp sağlamadığının sınanması ile bütçeye toplumsal cinsiyet duyarlılığı kazandırılabilir (Cansız, 2009: 339).

6. Vergi Kanunlarında Düzenlemeler

2007 yılında Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan değişiklikle hane içinde kadınlar tarafından üretilen her nevi ürünlerin tertiplenen kermes, festival, panayır ile kamu kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde satılması sonucu elde edinilen gelirler vergiden muaf tutulmuştur. Bu ve benzeri kanun değişiklikleri ile vergi kanunlarının toplumsal cinsiyet duyarlılığı artırılabilir. Yani vergi kanunları daha değişik şekillerde düzenlenerek toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilebilir. Gelir ve kurumlar vergisinde kadınlara yönelik muafiyet ve vergi indirimleri artırılarak kadın erkek eşitliğine katkı sağlanabilir. Bununla beraber devlet istihdama yönelik vergisel düzenlemeler ile toplumsal cinsiyet ayrımcılığını önleme, kadın istihdam etme vb. konularda etkinlik gösterip kadınların ekonomik güçlerini edinmelerinde rol oynamak durumundadır. Kadın istihdamı devlet tarafından alınacak mali önlemler ile desteklenerek güçlendirilmelidir. İstihdam da kadınlara öncelik verilerek kadınlar sübvansede edilebilirler. Bununla beraber sadece kamu sektöründe değil özel sektörde de kadınları güçlü kılmak için özel firmalara kadın istihdamını arttırmaları, artıp yeterli konuma geldikten sonra o konumu korumaları için vergi indirimi, sigorta primi destekleri vb. teşvik sistemleri geliştirilebilir.

7. Siyasi Partiler ve Seçim Kanununda Düzenlemeler

Türkiye'de kadınların temsilinde ciddi sıkıntılar vardır. Kadınlar mecliste siyasi karar organlarında yeterli temsil edilmemektedir. Ülke nüfusunun yarısı olan kadınların ülkenin tümünü etkileyecek kararlara katılmaması, kararların erkeklerin ihtiyaç ve önceliklerine göre belirlenmesi sonucunu ortaya çıkartır. Oysaki gerçek demokrasi toplumun herkesimin temsili sağlandığı ölçüde başarılı olur.

Tablo 18: Türkiye’de Kadınların Temsiline İlişkin Örnekler

Yerel yönetimlerde kadın temsili 2009 yerel seçimlerinden sonra %1.2’dir. Toplam 2948 belediye başkanından sadece 26’sı kadındır (%0.9).
TBMM’deki %9 (2007) kadın milletvekili oranıyla Türkiye, dünyada 248 ülke arasında 145. sıradadır. Benin, Togo, Guatemala gibi ülkeler Türkiye’nin önünde yer almaktadır.
Devlet ve özel sektörde üst düzey kadın yönetici oranı %7’dir
Bugüne kadar Cumhuriyet Türkiye’sinde bir tek kadın vali atanmıştır ve 2011 yılı itibariyle hiç kadın vali yoktur.
Ülkemizde “Kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler” toplam 1.883.000 kişi iken, bunun ancak 189.000’i (%10) kadındır.

Kaynak: (KA.DER, 2011: 9).

Üstteki tablonun değişmesi için (KA.DER, 2011: 10):

- Partiler kadın üyelerini yerel ve ulusal seçimlere aday olmaya özendirmeye hassasiyetle önem vermeli, kadın aday adayları ve kadın adaylardan ödenti istememelidir.
- Siyasi Partiler ve Seçim Yasası, toplumsal cinsiyetler arası eşitliği ve demokratik katılımı sağlamak üzere kadın ve erkekler için eşit temsil şartını içerecek ve kadınların seçilebilir sıradan aday gösterilmesini sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.
- Partilerin yerel ve genel seçimlerde tüm aday listelerine %50 kadın aday seçilecek şekilde yerleştirilmesi yasal zorunluluk haline getirilmelidir. Yani yapılması önerilen yeni düzenlemeye göre ilk iki adaydan biri, ilk dört adaydan ikisi kadın olmalıdır. Sonsal hedef %50 cinsiyet temsili sağlayacak “Eşit Temsil” hükmü hem yerel hem de ulusal seçimleri kapsayacak şekilde yasaya konmalıdır.
- Siyasi partilerin hazineden aldıkları yardımın en az %25’inin partinin kadın erkek eşitliği için yapacağı çalışmalara ayırması yasal zorunluluk haline getirilmelidir.
- TBMM’de gurubu olan partilerin Meclis Gurup yönetimlerinde kadın milletvekilleri yer almalıdır.
- Meclis iç tüzük değişikliği ile TBMM Başkan Vekillerinden en az yarısının kadın olması şartı konabilir.
- TBMM’deki İhtisas Komisyonlarının hepsinde, üye sayısının en az üçte birinin kadın olması talep edilebilir.

- Her bir bakanlığın kendi bünyesinde Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonu kurulabilir. Bakanlık içerisindeki cinsiyete göre maaşlar, terfi vb kalemler bu komisyonlarca takip edilebilir.

B. Kadın-Erkek Eşitliğine Yönelik Yeni Kamu Politikası ve Yeni Kurumların Oluşturulması Önerisi

Her türlü cinsiyet ayrımcılığını önlemek için zaman hedefli ve sorumlu kurumları belirten 5 yıllık bir “Türkiye Kadın Politikaları Eylem Planı” oluşturulması, TBMM tarafından onaylanması, uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi ve kamuoyuna duyurulması eşitliği sağlamada uzun vadeli bir izdüşümü sağlamada kamu politikasını gerçekleştirmeye olanak tanır. Bakanlıklarda ve kamu kurumlarında, yerel birimlerde bu programın uygulamasını kolaylaştırıp, denetimini sağlamak için sivil toplum kuruluşlarından bağımsız temsilcileri içeren bir “Toplumsal Cinsiyet Eşitlik Kurulu” oluşturulabilir (KA.DER, 2011: 8).

Oluşturulacak devlet politikalarına temel oluşturup sürdürülebilirlik sağlayacak bir “Eşitlik Çerçeve Yasası”nın çıkartılması gereklidir. Yasayı denetlemek içinde bir kamu denetleyici (Ombud) atamak uygun olacaktır (KA.DER, 2011: 8).

Kadın-erkek eşitliğinin her bir kamu kurumunun politikasında yer almasının sağlanması, ulusal kamu politikasının bir parçası olması gereklidir. Toplumsal cinsiyetler arasında eşitliğin sağlanması mevcut eşitsizliğin azaltılması için yönetsel kademelerde kadınların sayısının ve etkinliğinin artırılması gereklidir. Toplumsal cinsiyete duyarlı kamu politikasının tesisi için bahsi geçen üst birimlere kadın kotası konularak kadınların politik aktivitesine uygun ortam hazırlanmış olacaktır. Kamu kurumlarının tepe yönetim kademesinde kadınların da yer almasını sağlayacak eşitlikçi önlemlerin alınması şarttır. Bununla beraber kamu kurumlarına atama yapılırken en az 1/3 oranında kadınların atanmasına özen gösterilmelidir. Buna yönelik olarak merkezi atama için kadın yönetici adaylarını içeren bir veri havuzu hazırlanabilir. Sadece kamu kurumlarında değil aynı şekilde mesleki örgütlerin yönetimlerine de benzer bir kadın kotası uygulama zorunluluğu getirilmelidir. Kadın-erkek eşitliğini arttırmayı amaçlayan ulusal kurum olan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün çabalarını desteklenmesi gereklidir. Ayrıca toplumsal cinsiyet Eşitliği Ombudsmanı Kurumu oluşturulabilir. Kamu kurumlarının kendi bünyelerinde bir iç denetim mekanizması olarak toplumsal cinsiyet eşitliği denetim büroları oluşturulabilir. Kadın politikalarına yönelik hazırlanacak bir eylem programının da yeni oluşacak kamu politikasının şekillenmesinde olumlu rol oynaması mümkündür (TÜSİAD, 2008:290).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için bakanlıklar tarafından uygulanmakta olan bütün tüm faaliyetlerin odağına toplumsal cinsiyet bakış açısını yerleştirecek ve denetleyecek yeni mekanizmalar oluşturulmalıdır. Yeni kurumların kurulumu toplumsal cinsiyet eşitliğine erişmede uygulamaların kurumsallaşması ve kolaylaşması bakımından ciddi anlamda önem arz etmektedir. Kurulmasında fayda görülen kurumlar şöyle sıralanabilirler:

- Ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınların ekonomik, sosyal, siyasi sorunlarının çözümüne yönelik olarak bir bakanlığın kurulması önemli bir fonksiyona sahip olabilir. Bakanlık tüm kamusal kurumlar arasında bir eşgüdüm sağlayarak sadece ulusal düzeyde değil uluslararası düzeyde ve sivil toplum örgütleri ile de iletişimi arttırabilir (Cansız, 2009: 340).
- Ayrıca kadın-erkek eşitliğini oluşturup, olumlu eylem ve eşit fırsat politikaları oluşturacak, özel olarak ise iş hayatında, işe başlamada, terfi etmede, hizmet içi eğitim ve ücretlerde ayrımcı uygulamaları denetleyecek ve bu sorunların çözülmesi için politika üretecek bağımsız bir kurulun kurulması gereklidir. Bahsi geçen eşitlik kurulunun adı “Kadın-Erkek Eşitliği Kurulu” olabilir.
- Hükümet tarafından hazırlanan bütçe tasarısı ve ekli cetveller 5018 sayılı kanunun 18. maddesi uyarınca mali yılbaşından 75 gün evvel TBMM’ye sunulur. Bütçe tasarısı 55 gün Bütçe Komisyonu’nda ve 20 gün TBMM Genel Kurul’da görüşülür. Bahsi geçen süreler yeniden düzenlenerek TBMM bünyesinde kurulacak “Cinsiyet Eşitliği Komisyonu” tarafından bütçe ve ekli cetvellerinin toplumsal cinsiyete duyarlılığı incelenebilir. Bütçenin hazırlık, uygulama ve denetim aşamalarına ilişkin aylık, altı aylık ve yıllık hazırlayacağı raporlar kamuoyuna sunulabilir. Bununla beraber komisyonun taşrada da birimleri kurulabilir (Cansız, 2009: 341). Bu sayede bütçeler yasalaşmadan evvel kaynakların yeniden önceliklendirilmesine olanak sağlanır ve kesin hesap kanunu değerlendirildikçe bütçe uygulama sonuçlarının toplumsal cinsiyet etki değerlendirmesinin yapıp yapılmadığı sorgulanarak kesin hesap kanunlarında toplumsal cinsiyet etki değerlendirmelerinin yer almasının sağlanabileceği öngörülmektedir (Aksoy, 2006: 121).
- Kadın girişimciliği, kadınları sosyal ve ekonomik manada özgürleştirmekle beraber onları ve ailelerini yoksulluktan koruyan faaliyetler bütünüdür. Türkiye’de kadın girişimciliği ile ilgili hem idari hem de sivil kanatta birçok girişimde bulunulmuş, projeler, programlar geliştirilmiş olmakla beraber ulusal bir politika geliştirilmiş değildir. Tüm bu faaliyetlerin ulusal istihdam politikasına bağlı tek bir politika çatısı altında toplanması faaliyetlerin güçlenmesini ve yönetimini kolaylaştıracaktır.

- Devletin kadın girişimciliği politikalarını geliştirip yönetmesi amacı ile tek elden tek bir kamu kurumu ile yönetilmesi yeni bir kurumun kurulması ile mümkün olacaktır.
- Maliye Bakanlığı Devlet Planlama Teşkilatı, TBMM, Sayıştay ve sivil toplum örgütlerinin katılımı ile oluşturulacak bir uzmanlar gurubu; veri toplama, strateji ve eylem için çerçeve oluşturma, kamu hizmet çıktı hizmetlerinin sonuçlarını değerlendirmek konularında faaliyet gösterebilir. Bu kuruma “Toplumsal cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Çalışma Grubu” adı verilebilir (Cansız, 2009: 342).
 - Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık yaratıp kamuoyunun bu konudaki bakış açısının oluşturulması açısından medya ve iletişim büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle tüm medya organlarının eşgüdümlü olarak konuya dair kullanılması için bir iletişim biriminin kurulması faydalı olabilir.
 - Çeşitli kamusal birimlerde çıkacak kadın erkek eşitliğine dair sorunların toplumsal ve kişisel yararları gözeterek yargıya intikal etmeden çözümlenmesinde işlev görecektir bir kadın-erkek eşitliği ombudsmanı kurulabilir (Cansız, 2009: 343).
 - Kadınların işgücüne katılımının en önemli engellerinden biri olan yaşlı ve çocuk bakımı sorununu gidermek için yeni kurumların tahsis edilmesi gerekmektedir. Sosyal bakım hizmetlerinin kurumsallaşması kadınların işgücüne katılımını kolaylaştırırken bahsi geçen hizmeti verecek kamu kurumlarında da bir kadın istihdamı yaratıp iki yanlı bir iyileşme gerçekleştirilebilecektir. Bu konuda yerel yönetimlere daha fazla yetki verilip yerel düzeyde huzurevleri, kreşler, yarı-zamanlı okul öğrencilerine yönelik gündüz etüt kurumlarının yaygınlaştırılması kadınların işgücüne katılımı için önemli bir adım olacaktır.

C. Mevcut Kurumların İşlev Revizyonuna Yönelik Öneriler

Hem yerelde hem merkezde tüm kamu kurumlarının toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışını kurum politikalarına ve yönetimlerine entegre etmeleri sağlanmalıdır.

1. Maliye Bakanlığı İşlev Revizyonu

Maliye Bakanlığı Türkiye’de devlet bütçesini hazırlayan, gelir toplayıp harcama dağılımını yapan temel birimdir. Bununla beraber bütçelerin gelir gider kontrol hakkına sahiptir. Türkiye’de AB uyum süreci içinde gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ile AB normlarına ve küresel standartlara uygun 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu ile bütçe sürecinde toplumsal cinsiyet duyarlılığı açılımı için uygun bir platform oluşturulmuştur. Yeni kanun ile beraber orta vadeli program ve bütçe arasındaki bağ

kurulması zorunluluğu, çok yıllık bütçelemeye geçilmiş olması, yeni sistemin kod yapısının analiz imkânını kolaylaştırması, performans esaslı bütçe sistemine geçilerek çıktı odaklı anlayışın benimsenmesi toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeye temel oluşturacak başlıca olumlu gelişmelerdir. Ancak oluşturulan koşulların toplumsal cinsiyet duyarlılığı uyarınca tam anlamıyla kullanımı henüz gerçekleşmiş değildir. Koşulların sağlıklı değerlendirilmesi için bilinçli bir çaba gösterilmesi gereğidir. Bu bağlamda bakanlığın içinde yeni kurumların tesis edilmesi uygun olabilir.

Bakanlık hem gelir hem de gider yönüne ilişkin değerlendirmeler yaparak mali kaynakların toplumsal cinsiyet eşitliğine ne ölçüde katkı sağladığını kurulması talep edilen “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Analiz Genel Müdürlüğü” ile değerlendirebilir. Benzer şekilde Sayıştay’ın denetim işlevleri toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilebilir (Cansız, 2009: 346). Ayrıca bakanlık personelinin toplumsal cinsiyet duyarlılığı konusunda eğitilmiş olması ve bu konuya ikna olup üzerinde çalışması toplumsal cinsiyete duyarlı veri üretilmesinde, bütçe uygulama sonuçlarının toplumsal cinsiyet etki değerlendirmesinde önem arz etmektedir.

2. Türkiye İstatistik Kurumu İşlev Revizyonu

TÜİK Toplumsal Yapı ve Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri Şubesi cinsiyete duyarlı ayrıştırılmış verilerin toplandığı bir ana merkez haline getirilmelidir. Verilerin işlenmesinde uluslararası belgelerde uygulanan standart kriterlilerin kullanılmaya başlaması ve kullanılan ölçülerde tutarsızlıkların giderilmesi, takip ve veri değerlendirmelerde standart veriler kullanan araştırmaların teşvik edilmesi, toplumsal cinsiyete ayrıştırılmış standart, sayısal açık ve net verilerin kullanımının zorunlu hale getirilmesi gereklidir. Toplumsal cinsiyete duyarlı göstergelerin üretilmesi ve hâlihazırda üretilmekte olan verilerin kullanıma açılması, kapsamlı veri tabanlarının oluşturulması gereklidir. Kurumda, Sosyal İstatistikler Daire Başkanlığı bünyesinde bulunan Nüfus ve Demografi Gurubunun altında bulunan Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri takımı bu yönde geliştirilebilir.

3. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü İşlev Revizyonu

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün rolü ve mali gücü genişletilmelidir. Kurulduğu 1987 yılından bu yana mali ve yasal sıkıntılara rağmen yüksek gayretle işlevini yerine getirmeye çalışan müdürlüğün görev alanı ve mali konumunda iyileştirmelerin kurumun Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğine katkılarını arttıracacağı düşünülmektedir. Kurumun rolü, devletin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını hazırlamak; yasama, yürütme, yargı

kurumlarını bu doğrultuda harekete geçirmek; bakanlıklar ve kamu kurumlarındaki merkezi ve yerel uygulamaları koordine etmek ve izlemekle görevli etkili bir yapı oluşturmak olarak yenilenmelidir (KA.DER, 2011: 8).

4. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İşlev Revizyonu

Kadın istihdamının artması, çalışma yaşamında toplumsal cinsiyetler arasında eşitliğin sağlanması ve dolayısıyla kadın yoksulluğunun azaltılması ile alakalı olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve bünyesinde bağlı kurum olarak faaliyet gösteren İŞKUR gerek merkezde gerekse yerel düzeyde güçlendirilmelidir. Kadınların istihdam oranlarının yükseltilmesi için ilk işe alım çok önemli görülmektedir, bu noktada İŞKUR tarafından yeni plan ve programlar üretilip uygulamaya konulabilir.

Kadınların Türkiye’de işgücüne katılımı oldukça düşüktür (%26.6). Kadınların yıllık kazancı erkek kazancının %35’ine denk gelmektedir. Çalışmayan genç nüfusunda yaklaşık %88’i kadındır (KA.DER, 2011: 18). Bu portrenin değişmesi için kapsamlı bir istihdam politikası geliştirilmelidir. Politikanın uygulaması için gerekli mali kaynaklar desteklenmelidir. İş kanunu toplumsal cinsiyet bakış açısı ile revize edilmelidir. İşe alma, terfi, mesleki eğitim, taciz önlemeye yönelik kurumsal yapılar geliştirilebilir. Kadının ekonomiye katılımı için üzerindeki hasta ve çocuk bakımı gibi eviçi işler kaldırılmalı, bu hizmetler kamu kaynakları ile finanse edilebilmelidir. Parasal açıdan karşılanabilir, devlet tarafından desteklenir bir yaşlı ve çocuk bakım sistemi geliştirilerek kadının işgücüne katılımındaki temel engellerden biri aşılabılır. Kadınlara iş kurmak için ihtiyaç duydukları parasal desteklerin sunulmasında yenileşmelere gidilmelidir.

Kayıtdışı ekonomi ile mücadele uyarınca kadınların sosyal güvenlik sistemi içinde istihdamını teşvik etmek için bakanlıkça çalışmalar yapılabilir.

5. Sağlık Bakanlığı İşlev Revizyonu

Sağlık Bakanlığı, sağlık hizmetlerinden faydalanmadaki eşitsizlikleri önleyebilmelidir. Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) ve 4. Dünya Kadın Konferansı sonucu kabul edilen Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı Türkiye tarafından çekincesiz kabul edilmiştir ve bu kabul ile Türkiye kadın ve kız çocuklarına verilen sağlık hizmeti standardını uluslararası standartlara çıkartacağını garanti etmiştir.

Tablo 19: Türkiye’de Kadın Sağlığı Göstergeleri

Doğuşta beklen yaşam süresi kadınlarda 74.4; erkeklerde 69.5’tir (2009).
Adölesan çağdan başlayarak her dönemde daha fazla sağlık hizmete gereksinim duyan kadın için hizmet açığı erkeklere göre daha fazladır.
Kadının yaşam döngüsünde en uzun dönemi oluşturan doğurganlık çağı (15-49 yaş gurubu) 15 ve yukarı yaşta bulunan toplam nüfusun %38’ini, yine aynı yaş gurubunda bulunan kadınların %77’sini oluşturmaktadır. Bu bağlamda kadın sağlığı açısından, özellikle üreme sağlığı hizmetlerinin yaygınlaşması ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi önemlidir.
Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 Sonuçları’na göre Türkiye’de en yüksek toplam doğurganlık hızı 3.27 ile Doğu Bölgesi için gözlenirken, en düşük doğurganlık hızı 1.73 ile Batı Bölgesi’ne aittir.
Sağlık Bakanlığı Ulusal verisine göre 2009 yılı anne ölüm oranı ise 100.000 canlı doğumda 18.4’tür.
Doğum öncesi bakım alma oranı, kırsal yerleşim yerlerinde %84, Doğu’da eğitimsiz anneler arasında %80’nin altında, 6 ve daha fazla çocuğu anneler arasında %72’dir.
Türkiye’de kadın kanserlerinin yarısını meme, rahim, rahim ağzı ve yumurtalık kanserleri oluşturmaktadır. Her yıl 20.000 meme, 1500 rahim, 3800 yumurtalık, 4700 rahim kanseri görülmektedir.
Türkiye’de kadınların AIDS’ten haberdar olma oranı %90’dır ancak en az bir kez evlenmiş kadınların %31 gibi büyük bir yüzdesi AIDS’ten korunma yollarını bilmemektedir.

Kaynak: (KA.DER, 2011: 22)

Kadınlara yönelik sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi için kadın sağlık sorunlarına dair bütünsel sağlık politikaları izlemek gerekir. Aile planlaması, cinsellik eğitimi konusunda eksiklikler birincil olarak giderilmelidir. Birincil sağlık hizmeti homojen olarak ülke sınırları içinde her noktada kesintisiz ve aynı içerik ve nitelikle sunulabilmelidir. İkincil sağlık hizmetlerine de erişim iyileştirilmelidir. Meme ve rahim kanseri konusunda bilgilendirme ve ücretsiz sağlık kontrolleri geliştirilebilir. Ayrıca sağlık bakanlığının veri üretilebilirliğinin sağlanması gereklidir. Örneğin meme kanserinden ölen kadınların sayısı bilinmemektedir. Gençlerin cinsel sağlık bilgi düzeyi kurulan özel bilgilendirme merkezleri ile artırılmalıdır. Genç dostu cinsel sağlık üreme merkezleri kurulabilir (KA.DER, 2011: 22-24). Bu bakımdan Bakanlığın, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü birimi daha güçlü bir birim haline getirilebilir.

6. Milli Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Kurulu için İşlev Revizyonu

Yükseköğretime erişim ile kadınların işgücüne daha yüksek katılım seviyesi arasında bir ilişki bulunmaktadır. Mesleki eğitim ve öğretime yapılan yatırımlar, özellikle genç kızlar olmak üzere kadınların işgücü pazarında iyi işler edinmeleri için gerekli yeteneklerle donatılarak onları işgücü pazarına hazırlayabilir. Uluslararası kanıtlar mesleki eğitim ve öğretime alanına yapılan yatırımların kadınların kayıtlı istihdamına yardımcı olduğunu ve kazanç düzeyleri ile işgücü pazarı fırsatları bakımından toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirdiğini göstermektedir (DPT, 2009: 29). Bu nedenle Milli Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Kurulu tarafından bahsi geçen konu üzerine yapılan yatırımların artırılması gereklidir. Bununla beraber üniversitelerdeki kadın çalışmaları anabilim dalları ve kadın sorunları araştırma ve uygulama merkezlerinin bütçe ve kadro açısından iyileştirilmesi gereklidir (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008: 25).

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir toplumsal bakış açısının edinilmesi için eğitim öğretim kurumlarına büyük görev düşmektedir. Okulöncesi eğitimden başlayarak yaşam boyu eğitim-öğretim kapsanacak şekilde eğitimin her safhasında toplumsal cinsiyet duyarlılığının edinilmesi yönünde çalışılması gereklidir. Bundan ötürü eğitimin her kademesine toplumsal cinsiyet duyarlılığını kazandırmaya yönelik derslerin konulması, MEB ve YÖK'ün bu yönde revize edilmesi gereklidir.

7. Diğer Kamu Kurumlarında İşlev Revizyonu

Eşitlik çerçeve yasasının çıkartılması için Adalet Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çalışmalara hız verilmesi gereklidir. Ayrıca T.B.M.M.'de kurulacak bir eşitlik komisyonu da kadın erkek eşitliği üzerine önemli çalışmalar yapabilir. (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2009: 25).

T.C. Kalkınma Bakanlığı da kamu kurumlarının yatırım projelerin bütçelerini hazırlarken, yapılacak olan yatırımların kadın erkek eşitliğine olan etkisini inceleyecek şekilde revize edilebilir. Proje tekliflerinin hazırlanmasında bir ön şart olarak toplumsal cinsiyet duyarlılığını proje kabulü için kamu birimlerinden talep edebilir.

Kamu mallarının gelir ve giderinin TBMM adına Sayıştay tarafından denetimi, sorumluların hesap ve işlemlerinin kesin hükme bağlanması işlemleri toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilebilir (Cansız, 2009: 346).

SONUÇ

Devlet bütçesi hükümetlerin seçilmiş oldukları dönem için vatandaşlarına arz edeceği mal ve hizmet bileşimlerini belirten, bunların finansmanın kimden ve ne şekilde edinileceğinin çerçevesini belirleyen kanun niteliğinde belgelerdir. Seçim ile iktidara gelen seçilmişler, bütçelerin içeriğini halk adına, halk ihtiyaçlarını gözlemleyerek belirlemek durumundadırlar. Kadın erkek eşitliğine erişim toplumsal bir ihtiyaç ve gerekliliktir. Devletler bu eşitliği sunmakla yükümlüdürler ve devlet bütçeleri bu eşitliğe erişim amacı için kullanılacak birincil nitelikte araçlardır. Ancak 1980'li yılların ilk çeyreğine kadar bütçeler toplumsal cinsiyet eşitliğine erişimde bir araç olarak kullanılmamakla beraber, bütçeler aracılığı ile yapılan kamu harcamalarının ve toplanan kamu gelirlerinin cinsler arasında ne gibi olumlu/olumsuz değişiklikler meydana getirdiği göz ardı edilmiştir. Fakat söz konusu geçen dönemden itibaren ve günümüzde ulusal ve uluslararası düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir insan hakkı olarak görülmekte, eşitlik, adalet ve demokrasi için bir temel şart olarak görülmeye başlaması ile toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe anlayışı önem kazanmış ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin devlet harcama ve gelirlerine yansımaları olarak görülmektedir.

Dünya'da ilk kez 1984 yılında Avustralya deneyimini ile başlayan toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ve bütçe analizi, son otuz yıl içinde uluslararası kuruluşların, hükümetlerin, sivil toplum kuruluşlarının, kadın örgütlerinin değil toplumların her kesiminin gündemine girmiş ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Avustralya'da uygulanmaya başlamakla beraber bugün tüm dünyada 70'e yakın ülkede uygulanmaktadır. Her ülke kendi bütçe yapısını kendi tarihsel, sosyal, siyasal, mali yapısı uyarınca teamüllerle geliştirmiş ve uygulamaktadır.

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemenin popülerite kazanması dünyadaki kadın sorunları ile bütçe sistemlerindeki reform ihtiyacının yakın tarihlerde kesişmesi ile gerçekleşmiştir. Kadın yoksulluğunu azaltmak, kadınların ekonomiye kazandırılması ile milli gelirden artışa, ekonomik büyüme ve kalkınmaya olanak sağlamak, makroekonomik politikalar ile uyum, iyi yönetim vb. amaçları gerçekleştirmek için bahsi geçen kesişim toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelerin gündeme gelmesini, kamuoyunun dikkatini çekmesine neden olmuştur.

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelerin dünya üzerinde çeşitli ülkelerdeki örnekleri incelendiğinde hükümetler tarafından yapılan bütçe analizlerinde, Birleşmiş Milletler, AB vb uluslararası örgütlerin konuya ilişkin uzmanlar vasıtası ile vermeye çalıştığı eğitimler ile deneyimlerin aktarıldığı seminerlerin toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelerin yaygınlaşmasında öncü rol oynadığı gözlemlenmiştir. Ancak aradan geçen zamana rağmen bugün hala tam etkin, verimli bir toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe yapısı birçok ülkede kurulabilmiş değildir.

Sarf edilen çabalara rağmen amaca erişilememiş olunmasında son yıllarda asimetrik peridotlar ile ortaya çıkan küresel ekonomik krizler, ülkelerin sosyal koşulları, hükümetlerin konuya ilişkin verdikleri politik vaatlere yeterince bağlı kalmaması olumsuz etkenler olarak görülmektedir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen girişimin yürütüldüğü ülkelerde bütçe reformlarına paralel olarak kamu harcamalarının toplumsal cinsiyete duyarlı analiz edilir hale gelmesi, kamu harcamalarından hangi cinsin ne kadar yararlandığının ayrıştırılabilir hale gelmesi olumlu karşılanmaktadır.

Yaşlı bakımı, çocuk bakımı, temizlik, gıda temini vb. ücretsiz yapılan, büyük oranda kadınlar tarafından ifa edilen eviçi işlerin milli gelir hesaplarında dikkate alınmıyor olması kadınları ekonomi içinde görünmez kılmakta, onların ekonomik hâsılatından hak ettikleri payı almalarında bir engel oluşturmaktadır. Bu görünmez ekonomik katkının görünür kılınması ile ülkelerde üretilen verilerin güvenilirliği artacaktır. Üretilen verilerin güvenilirliğinin artması demek toplumsal cinsiyet eşitliğine daha fazla katkı sağlayabilecek sağlıklı politika üretilmesine uygun bir yapının kurulması anlamına gelmektedir. Veri güvenilirliği refah seviyesinin, istihdam istatistiklerinin aslına daha yakın olmasını sağlayarak, tüm ekonomi politikalarını, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini giderme uyarınca şekillendirme hususunda daha demokratik bir altyapı kurabilecektir. Kadınların üretiminin görünür kılınması ile kadınların ekonomi içerisinde söz hakkına sahip olmalarına imkân tanır. Sözelimi Türkiye’de 01.01.2002 yılında yürürlüğe giren yeni Türk Medeni Kanunu, Türkiye’deki kadınların ve kadın derneklerinin 50 yıllık mücadele sonucu edindiği bir kanundur ve kadınların son yıllarda ekonomi içerisinde üretimlerinin görünür kılınmasının bir ürünü olarak görülmektedir. Şöyle ki; kanun getirdiği yenilik ile evlilik süresi içinde edinilmiş malların, boşanma durumunda eşit paylaşımına olanak vermektedir. Bu kadın üretiminin görünür kılınmasına paralel olarak hukuki yapı içinde önemli bir değişim olarak gözlemlenmektedir.

Osmanlı’nın son dönemlerinden başlayarak cumhuriyetin ilk dönemlerinde yasal çerçeve kazanan kadın talepleri bugün uluslararası ve yerel aktörlerin etkisi ve sivil toplumun çabaları ile Türkiye’de daha geniş bir alana yayılmış bulunmaktadır. Hem kamu da hem de sivil toplumda artan sosyal farkındalık Türkiye’de kadın-erkek eşitliği üzerine yapılan çalışmaların son yıllarda hız kazanmasına ve bununla beraber süreklilik arz etmesine olumlu yönde neden olmuştur. Artan farkındalığın ürünü olarak eğitime imkânı bulan kadınlar bu imkânı ellerinden geldiği ölçüde verimli kullanıp avantaja dönüştürme konusunda kararlı davranmaktadırlar. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen kadın erkek eşitliğine erişmede Türkiye’de mevcut temponun oldukça düşük olduğu ve eşitliğe erişimin oldukça uzun zaman alacağı gözlemlenmiştir.

5251 Sayılı Kanun kurulan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü toplumsal cinsiyete ilişkin temel politikaların, tüm plan ve programlara hâkim kılınması için ulusal koordinasyonu sağlamakla görevlidir ve toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemenin yapılmasına uygun ortamı hazırlamakla yükümlü ana kurum olarak görülmektedir. Kurumun amaçları kadın haklarının korunması, geliştirilmesi için çalışmalar yapmak, kadınların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi yaşamdaki konumlarını güçlendirmek, hak, fırsat ve olanaklardan eşit yararlanmayı sağlamak, toplumda farkındalık arttırmak ve politika belirlemek olarak sıralanmıştır. Genel müdürlük sıralanan görevlerine ek olarak görev alanı ile alakalı konularda tüm kuruluşlarla işbirliği yapmak ve koordinasyonu sağlamakla da kanunla görevli kılınmıştır. Ancak bu kadar geniş bir görev yelpazesine zıt, dar bir bütçe ile donatılan kurumun fonksiyonlarını ne ölçüde yerine getirdiği eleştiri konusudur.

Konuya ilişkin faaliyet göstermesi beklenen diğer kamu kurumları: Milli Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü olarak sıralanmıştır.

Türkiye'deki toplumsal cinsiyete duyarlı bütçenin hazırlanıp uygulanmasında görev alan bu kurum ve kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanması gereklidir. Bununla beraber üniversitelerden ilgili birimlerin, kadın derneklerinin eşgüdüm kapsamında olması toplumsal cinsiyet analizinin tabana yayılarak niteliğinin ve başarı şansının artmasına olanak tanır.

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe analizinin öneminin anlaşılıp uygulanabilirliğinin artması için bahsi geçen kurum ve kuruluşlarda eğitim ve seminer programları üzerinde yoğunlaşmalıdır. Türkiye'de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe uygulamasının başarısının derecesini bütçeleme sürecindeki temel kurumların konuya sahip çıkma dereceleri birebir belirleyecektir. Ancak tüm yükün kamu kurumlarına yüklenmesi de anlamlı değildir. Çünkü toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeler sadece hükümetin ve yerel düzeyde yönetim birimlerinin kontrolünde bir kavram değildir. Toplumun tabanından destek alabildiği ölçüde başarı şansı artan bir uygulamadır. Sivil toplum kuruluşları, kadın dernekler vb. kuruluşların desteği vatandaşların bütçeye olan ilgisi ve katılımı bağlamında önem taşır.

Uygulamanın başarısını etkileyen bir diğer unsur ise ölçümdür. Yeterli veri desteğinden yoksun ölçümler ile toplumsal cinsiyete duyarlı bir bütçe hazırlamak güçtür, başarısızlıkla sonuçlanır. Toplumsal cinsiyete ayrıştırılmış verilerin kamunun hizmet verdiği ve gelir edindiği her alanda toplanması uygulamanın başarısına doğrudan etki etmektedir. Net,

doğru, açık şekilde ölçülemeyen bir toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşılık politika hazırlanamayacağı açıktır.

Avrupa Birliği'ne uyum çalışmaları kapsamında Türkiye'de toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeye ilişkin birtakım çalışmalar yapılmaktadır ancak bu uyum çalışmalarının yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitsizliğini önlemeye ve uygar çizgide bir yönetişimi yakalama, hâlihazırda var olan sorunların çözümüne yönelik etkin politikalar oluşturma aşamasında daha ciddi çalışmalar yapılması gerektiği gözlemlenmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun çözümünde toplumun, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini bir sorun olarak kabul etmesi ilk ve en büyük adımdır. Toplumun sorun olarak görmediği bir sorunu çözmek güçtür. Sorunun toplumsal taban tarafından idrak edilmiş olması çözümü kolaylaştırır ve çözüm süresini kısaltır. Bu nedenle sorunun topluma anlatılması birincil koşuldur. Şimdiki nesile medya araçları vasıtasıyla sorunun varlığı açıklanıp aktarılabilir. Gelecek nesil içinse eğitim-öğretim kurumlarında konulacak toplumsal cinsiyet duyarlılığı dersleri ile şimdiden önlem alınabilir.

Eğitimin kamusal bir hak olarak görülmesi ve evrensel olması devletin bu alandaki sorumluluklarına işaret etmektedir. Tüm çocukların toplumsal cinsiyet ayrımcılığı olmaksızın eşit ve bedelsiz, nitelikli eğitim almaları devlet politikaları ile mümkündür. Devletin üstlendiği politikalarda sivil toplum kuruluşları da destek vermelidir ki başarıya kolaylıkla erişilsin. Bahsi geçen destek kadın-erkek, kız-oğlan çocukları arasındaki dengesiz dağılan güç asimetrisini gidermedeki eğitimin etkin rolünü arttırıcı etki sağlar.

Sosyal devlet yükümlülüğünün gereği olarak eğitime ayrılan bütçe payının, kız erkek bütün çocukları kapsayacak şekilde arttırılması ve eğitimde kalite ve niteliğın de nicelikteki artışa paralel olarak insani gelişme endekslerine ve uluslararası ölçümlere olumlu etki edecek şekilde geliştirilmesi, bu nedenlerden ötürü eğitime ayrılan bütçe payının en az %5'e çıkarılarak mali politikaları ile ilgili düzenlemelerin birincil görev olarak yerine getirilmesi hedeflenmelidir.

KAYNAKÇA

- Acuner, S. (2002), “90’lı Yıllar ve Resmi Düzeyde Kurumsallaşmanın Doğuş Aşmaları”, **90’larda Türkiye’de Feminizm**, der. Aksu Bora – Asena Günal, İletişim Yayınları, 2002.
- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, <<http://www.athgm.gov.tr/tr>>, (20.07.2012).
- Aksoy, N. (2006), **Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün Rolü**, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Kadının Statüsü Uzmanlığı Tezi, Ankara.
- Al, Ü., G. (2002), Türkiye’de Kadına Yönelik Kurumsal Politikalar: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin Olanak ve Sınırlılıkları, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Altay, A. (2006), “8 Mart Kadınlar Gününü Karşılarken”, Panel Konuşması, AK Parti Genel Merkez Sosyal İşler Başkanlığı ve Genel Merkez Kadın Kolları, 07.03.2006, Ankara.
- Avrupa Birliği Komisyonu, Kadın Erkek Eşitliği 2010 Yılı Raporu; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Dairesi Bülteni, Sayı: 52, <<http://eurlex.europa.eu/lexuriserv/lexuriserv.do?uri=com:2009:0694:fin:en:pdf>>, (01.01.2011).
- Avrupa Parlamentosu (2003), Resolution on Gender Budgeting-Building Public Budgets from a Gender, <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A5-2003-0214&language=EN>>, (26.07.2012).
- Bakker, I. (2006), “Gender Budget Initiatives Why They Matter in Canada”, Canadian Center for Political Alternatives, Alternative Federal Budget 2006 Technical Paper, <<http://www.westcoastleaf.org/userfiles/file/Gender%20Budget%20Initiatives,%20I%20Bakker.pdf>>, (22.08.2012).

- BEIGEWUM (Beirat für gesellschafts-, wirtschafts- und umweltpolitische Alternativen), “Frauen macht Budgets – Staatsfinanzen aus Geschlechterperspektive”, <http://www.beigewum.at/wordpress/wp-content/uploads/200203_frauenmachtbudgets.pdf>, (14.03.2012).
- Bellamy, K. (2002), Gender Budgeting (A Background paper for the Council of Europe's Informal Network of Experts on Gender Budgeting), UK Women's Budget Group, Birleşik Krallık.
- Bergmann, B., (2005), “Gender in Public Expenditure Reviews”, **Public Sector Governance and Accountability Series**, Dünya Bankası, S.135-152.
- Berktaş, F. (2000), **Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın**, Metis Yayınları, İstanbul.
- Berik, G., Rodgers, Y., M. (2009), “Engendering Development Strategies and Macroeconomic Policies/What’s Sounds and Sensible?” **Social Justice and Gender Equality**, Routledge, 2009.
- Birleşmiş Milletler (2010), <<http://www.un.org/esa/devagenda/gender.html>>, (10.08.2010).
- Birleşmiş Milletler, Progress in Good Governance since the Social Summit, (ECA), <<http://www.un.org/depts/eca/summit/govkenya.htm>>, (14.03.2011).
- Blau D., F.; Ferber A., M.; Winkler, E., A. (2006), The Economics of Women, Men, and Work, Pearson Education Inc, A.B.D. s. 15.
- Boer, D., M. (2008), “Financing for Gender Equality and the Empowerment of Women The situation in the Netherlands”, Nederlandse Vrouwen Raad, Hollanda.
- Budlender, D. “Review of Gender Budget Initiatives”, Community Agency for Social Enquiry, <<http://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/Review-of-Gender-Budget-Initiatives.pdf>>, (18.04.2012).
- Budlender, D., Sharp, R., Allen, K. (1998), **How to do a Gender Sensitive Budget Analysis: Contemporary Research and Practice**, Birleşik Krallık.
- Budlender, D.; Elson, D.; Hewitt, G.; Mukhopadhyay (2002), Gender Budgets Make More Cent, Commonwealth Secretariat, S. 155-156, <http://www.thecommonwealth.org/shared_asp_files/uploadedfiles/%257BBE440E9C-4B8C-408E-B862-E28610A579F6%257D_GBMC%25201%2520Understanding%2520GB.pdf>, (12.01.2011).
- Bulutoğlu, K. (1981), **Kamu Ekonomisine Giriş**, 4. Baskı., Filiz Kitabevi, İstanbul.

- Cagatay, N.; Keklik, M.; Radhika, L.; Lang, J. (2000), Budgets As If People Mattered: Democratizing Macroeconomic Policies”, **SEPED Conference Paper Series #4**, <http://www.iskran.ru/cd_data/disk2/rr/044.pdf>, (11.11.2011).
- Canbay, T.; Külekçi, C. (2012), “Kadına Haklarının Kazandırılmasıyla Birlikte Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme”, **Electronic Journal of Vocational Colleges**, Mayıs 2012, <http://www.ejovoc.org/makaleler/may_2012/pdf/04.pdf>, (20.08.2012).
- Cansız, H. (2009), **Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Türkiye’ye İlişkin Öneriler**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Commission of the European Communities, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - A Roadmap for equality between women and men 2006-2010, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006DC0092:EN:NOT>>, (06.12.2010).
- Cordoba Delegasyonu, <<http://dipucordoba.es/ctg>>, (18.11.2010).
- Council of Europe (2005), **Gender Budgeting-Final Report of a Group of Specialist**, <[http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GB\(2004\)RAPFIN_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GB(2004)RAPFIN_en.pdf)>, (10.08.2011).
- Demir, M. (2011), “Devlet Bütçesinin Cinsiyet Eşitliğini Sağlamadaki Rolü ve Türkiye”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı 35, 2011/1.
- Department for International Development (DFID) (2004), **Gender and Participator Budgeting**, Birleşik Krallık, 2004.
- Devlet Personel Başkanlığı, <<http://www.dpb.gov.tr/>>, (15.02.2010).
- Dinçkol, B. (1993), “Aristo ve Rousseau’da Kadın-Erkek Eşitsizliği”, **M.Ü.H.F., S.U.316**, S.179.
- Dinçkol, B. (2005), “Kadın-Erkek Eşitliği için Pozitif Ayrımcılık”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:4, Sayı:8, Güz 2005/2, s. 115.
- Diop-Tine, N. (2002), “Rwanda: Translating government commitments into action”, **Gender Budgets Make Cents**, S. 117-132, <http://www.thecommonwealth.org/shared_asp_files/uploadedfiles/%7B94E74D65-1E1F-4BE2-81D6-A68AB9D1959C%7D_Gender%20Budgets%20Makes%20More%20Cents.pdf>, (11.11.2011).

- Directorate General of Human Rights (2005), **Gender Budgeting, Final Report of A Group of Specialist**, <[http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GB\(2004\)RAPFIN_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GB(2004)RAPFIN_en.pdf)>, (02.04.2009).
- Elson, D. (1997), “Tools for Gender Integration into Macroeconomic Policy”, **Gender and Development**, Summer 1997, S. 13.
- Elson, D. (1998), “Integrating Gender Issues into National Budgetary Policies and Procedures: Some Policy Options”, **Journal of International Development**, Vol 10, S. 929.
- Elson, D. (2003), “Gender Mainstreaming and Gender Budgeting”, <<http://www.wbg.org.uk/pdf/gender-mainstreaming-and-budgetingelssonEU2003.pdf>>, (14.10.2009).
- Elson, D. (2006), **Budgeting for Women’s Right: Monitoring Government Budgets for Compliance with CEDAW**, UNIFEM (United Nations Development Fund for Women), <http://www.iwtc.org/cd_finance/46_gb.pdf>, (21.01.2012).
- Emakuaeren Euskal Erakundea Instituto Vasco De La Mujer (EMAKUNDE), <<http://www.emakunde.euskadi.net/u72-home/es/>>, (18.11.2010).
- Engender, <<http://www.engender.org.uk/>>, (12.08.2009).
- Erkan, B.; Şentürk, M.; Akbaş, Y., E.; Paksoy, S. (2012), “Dünya’da ve Türkiye’de Sosyal Bütçeleme (Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme) Yaklaşımı”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Yıl:5 Sayı:9.
- Eroğlu, Ö.; İşler, R. (2004), “İktisat Düşüncesinde Kadının Konumu ve Feminist İktisat”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 46. Seri / Yıl 2004 Prof. Dr. Salih Turhan'a Armağan**, S. 53-81.
- European Parliament (2003), **Resolution on Gender Budgeting - Building Public Budgets from a Gender Perspective**, P5_TA(2003)0323, <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P5-TA-2003-0323+0+DOC+PDF+V0//EN>>, (28.10.2010).
- European Women’s Lobby (2004), **Gender Budgeting, An Overview by European Women’s Lobby**, <<http://www.ifuw.org/uwe/docs/ewl-genderbudgeting-en.pdf>>, (11.08.2012).
- Finance Division Government of Pakistan (2006), **Gender Responsive Budgeting Initiative Annual Process Report**, <http://www.prsm.gov.pk/documents/apr_2006.pdf>, (10.10.2010).

- Forum For Women in Democracy, <<http://fowode.blogspot.com/>>, (26.02.2012).
- Fransa Maliye Bakanlığı, <<http://alize.finances.gouv.fr/budget/plf2003/jaunes03/1001.pdf>>, (12.10.2009).
- Genç, M. (2010a), “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Kamu Hizmetlerinde Etkinlik”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:77 S:33-61, Ankara.
- Genç, M. (2010b), “Toplumsal Cinsiyet Duyarlılığına Yönelik Kamu Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Mali Yansımaları”, **Maliye Dergisi**, Sayı:159, S.476-495, Temmuz-Aralık 2010.
- Genç, M. (2011), “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Ulaşmada Mali Politika Aracı: Bütçeler”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı 35, 2011/1.
- Gender and Diversity Management Group, <<http://www.wu.ac.at/diversity/en>>, (14.12.2011).
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, <<http://www.tarim.gov.tr/>>, (12.05.2012).
- Gökbunar, R. (2010), “Kadın Erkek Eşitsizliğinin Giderilmesinin Vergisel Boyutu”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Sayı: 543, s. 24-35.
- Gökbunar, R., Adnan, E. (1997), “Kamu Sektörünün Yeniden Yapılandırılmasında Üçüncü Sektörün Rolü”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1.
- Gözler, K., **T.C. 1982 Anayasası**, Bursa, Ekin, Eylül 2010.
- Güldü, Ö.; Ersoy-Kart, M. (2009), “Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 64-3, S.98-116, Ankara.
- Haklı Kadın Platformu, <<http://www.haklikadinplatformu.org/>>, (01.01.2012).
- Himmelweit, S. (2001), The case For gender analysis of budgets and engaging with the policy making process: the UK women’s budget group, **Engendering the Budget Conference**, Scottish Executive.
- IMDb, <<http://www.imdb.com/title/tt1371155/>>, (19.08.2012).
- Infopolis, <<http://www.infopolis.es/web/>>, (21.03.2012).
- International Human Development Indicators (2012), <<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011/download/>>, (12.08.2012).
- Inter-Parliamentary Union, United Nations Development Programme (2004), World Bank Institute, UNIFEM, Parliament, **The Budget and Gender**, Fransa.
- Işık, A.; Işık, H. (2009), Sosyal Eşitsizliklerin Giderilmesinde Bir Çözüm Önerisi: Cinsiyet Esaslı Bütçeleme (Teori, Gelişim ve Uygulama)”, **İ.Ü.İktisat Fakültesi Sosyal ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, Sayı 157, İstanbul. , 2009

- Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER), <<http://www.ka-der.org.tr/tr/index.php>>, (02.02.2012).
- Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KA.DER) (2011), **Eşit Temsil İçin: Kadın Siyaset Programı 2011**, İstanbul.
- Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimi (KEİG), <<http://www.keig.org/>>, (14.08.2012).
- Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV), <<http://www.kedv.org.tr/>>, (14.04.2012).
- Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı, <<http://www.kedv.org.tr/>>, (23.07.2012).
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, <<http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/>>, (12.07.2012).
- Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu, (2012), “Kadınların Ekonomik Özerkliği”, <www.kesk.org.tr/.../File/Kadınların%20Ekonomik%20Özerkliği.doc>, (10.08.2012).
- Klatzer, E. (2011), **Yerel’de Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Kılavuzu**, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Klot, J.; Holvoet, N.; Villagomez, E. (2002), **Gender Budget Initiatives: Strategies, Concepts and Experiences**, The United Nations Development Fund for Women (UNIFEM), ABD.
- Kozyr, E. (2003), “Summary of the Russian GRB initiative supported by the Open Society Institute” **Gender Budget Workshop NEWW Conference on Women and the Economy**, Polonya.
- Kuçuradi, İ. (2003), **Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, S.40.
- Marshall, G. (1998), **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Meriç, M. (2007), “Feminizme Mali Bakış (Cinsiyete Duyarlı Bütçeler)”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt:44, Sayı:509, s.59.
- Meydan Larousse Büyük Lügat** (1981), 4. Cilt, Meydan Yayınevi, İstanbul.
- Milli Eğitim Bakanlığı, Projeler Koordinasyon Başkanlığı, <<http://projeler.meb.gov.tr/pkmtr/>>, (03.01.2012).
- Momsen, J., H. (1991), **Women and Development in Third World**, Routledge.
- Morgan, C. (2007), “Gender Budgets-An Overview”, **The Parliament of Canada Library of Parliament Research Publications**, PRB 07-25E, , s.2.
- Muter, N., B.; Çelebi, A., K.; Sakınç, S. (2008), **Kamu Maliyesi**, Emek Matbaası, Manisa.
- National Development Plan Gender Equality Unit, <http://www.ndpgenderequality.ie/newproj_12.html>, (26.08.2009).

- Nelson, J. (1995), "Feminist and Economics", **Journal of Economic Perspectives**, Vol 9, Number 2, Spring, s.131-148.
- Network of East-West Women, <<http://www.neww.eu/en/about/neww/0.html>>, (12.10.2012).
- Ökten, Ş. (2009), "Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:8, s.303.
- Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, <<http://www.ozurluveyasli.gov.tr/tr/>>, (10.07.2012).
- Palmer, I. (2005), "Public Finance from Gender Perspective", **World Development**, Vol.23, No:11.
- Pearl, R. (2002), "Andean Region: A Multi Country Programme", **Gender Budgets Make More Cent**, Commonwealth Secretariat, S. 23-42.
- Rubin, M., M.; Bartle, J., R. (2005), "Integrating Gender into Government Budgets: A New Perspective", **Public Administration Review**, May/June, Vol.65, No:3.
- Sawer, M. (2002), "Australia: The Mandarin Approach to Gender Budgets", **Gender Budgets Make More Cent**, Commonwealth Secretariat, S. 43-64.
- Schneider, K. (2006), **Manual for Training on Gender Responsive Budgeting**, Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ), Eschborn, Almanya.
- Sharp, R. (1995), **A Framework for Gathering Budget Information from Government Departments and Authorities**, Research Centre for Gender Studies, University of South Australia.
- Sharp, R. (2003), "Budgeting for equity: Gender budget initiatives within a framework of performance oriented budgeting", UNIFEM, <<http://www.gender-budgets.org/uploads/user-S/10999456961R.Sharppaper.pdf>>, (20.11.2010).
- Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, <<http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/>>, (20.07.2012).
- Spain Ministry of Labour and Social Affairs, <<http://www.mtas.es/mujer/piom.htm>>, (24.08.2010).
- Steger, G. (2011), **Gender Budgeting The Austrian Budget Experience**, Federal Ministry of Finance, Avusturya.
- Stotsky, J., G. (2006), "Gender Budgeting", **International Monetary Fund Working Paper**, WP/06/232, <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06232.pdf>>, (21.10.2010).
- Sugiyama, N., B. (2002), **Gendered Budget Work in Americas: Selected Country Experiences**, University of Austin Department of Government.

- Swirski, S.; Konor-Attias, E.; Swirski, B. (2003), “Two Years of Destructive Policies Critique of the Budget Proposal for Israel for Fiscal 2004 from a Gender Perspective”, <<http://internationalbudget.org/wp-content/uploads/Two-Years-of-Destructive-Policies-Critique-of-the-Budget-Proposal-for-Israel-for-Fiscal-2004-from-a-Gender-Perspective.pdf>>, (12.10.2010).
- Şahin, .M. (2011), “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Yazınına Kuşbakışı”, **Fe Dergi** 3, Sayı 2, S.85-100, <http://cins.ankara.edu.tr/6_1.html>, (23.07.2012).
- Şahin, D. (2009), “Feminizm ve Devlet Bütçesi: Türkiye’de Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Olasılığı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü, Uluslararası – Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi**, Kongre Bildirileri, 1. Cilt, Sakarya.
- Şenkesen, G., G., (2008), “Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısından Politika Belgelerinin Bütçe ile İlişkilerinin Değerlendirilmesi”, **Bütçe Sürecinde Parlatonun Değişen Rolü Uluslararası Sempozyumu**, 8-9 Ekim Afyonkarahisar.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008), **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013**, Fersa Ofset, Ankara.
- T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, <<http://www.sanayi.gov.tr/>>, (16.07.2012).
- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2009), **Kadınların İşgücü Piyasasına Katılımı**, Rapor No: 48508-TR, Ankara.
- T.C. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2003), **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması**, Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, <<http://www.dpt.gov.tr/Kalkinma.portal>>, (16.07.2012).
- T.C. Maliye Bakanlığı (2009), “Devlet Bütçeleri: Gerçek Kadın Erkek Eşitliğinde Kilit Faktör” Konulu Avrupa Konseyi Konferansı Değerlendirme Raporu, Ankara.
- Tanzania Gender Networking Programme (TGNP), <<http://www.tgnp.org/>>, (11.10.2011).
- The Equal Opportunity Commission of Italy (Eurete) (2002), “Feasibility study on Gender Budgeting in Public Administration”, <<http://www.eurete.it/news%20eventi%20vetrina/eventi/2003/invito%20170203.pdf>>, (25.08.2009).
- The Institute For The Equality of Women and Men, <[http://igvm-iefh.belgium.be/en/](http://igvm-iefh.belgium.be/en/http://igvm-iefh.belgium.be/en/)>, (10.03.2012).
- Toksöz, G. (2006), “Kadın Araştırmaları Merkezlerinin Kurulmasında Kadın Hareketinin Rolü Vardır”, **Kadın Çalışmaları Dergisi**, Eylül-Aralık 2006, S.179.
- Toplumsal Tarih Vakfı, S. 24-42 İstanbul Tarih Vakfı Yayınları.

- Tosun, G., E. (2001), **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet – Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Basım-Yayım, İstanbul.
- Tüğen, K. (2005), **Devlet Bütçesi**, Dördüncü Baskı, Bassaray Matbaası, İzmir.
- Tüğen, K.; Egeli, H.; Özen, A. (2007), “Gelişmiş Ülkelerde Performans Esaslı Bütçe Sistemine Yönelik Reform Arayışları ve Bütçe Uygulamaları”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt: 44 Sayı:509.
- TÜİK (2012), **İstatistiklerle Kadın 2011**, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri Takımı, TÜİK Matbaası, Ankara.
- TÜİK, (2011), **İstatistiklerle Türkiye 2011**, TÜİK Matbaası, Ankara.
- Türk Ceza Kanunu, <<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>>, (08.08.2012).
- Türk İş kanunu, <<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4857.html>>, (08.08.2012).
- Türk Kadınları Birliği, <<http://www.turkkadinlاربirliđi.org/>>, (23.07.2012).
- Türk Medeni Kanunu, <<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html>>, (08.08.2012).
- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) (2008), **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri**, Yayın No. TÜSİAD-T/2008-07/468.
- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), <<http://www.tesev.org.tr/>>, (23.01.2012).
- Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK), <<http://www.tesk.org.tr/tr/yeni/indexhaber2.php>>, (14.04.2012).
- Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA 2009 Uygulama Sonuçları Özet Bilgiler, <<http://egt.kocaeli.edu.tr/haberler/pisa2009ozetbilgiler.pdf>>, (12.08.2012).
- United Nations Development Fund for Women (UNIFEM) (2008), “Gender Responsive Budgeting”, Quarterly Newsletter Issue 1, 2008.
- United Nations Development Program (UNDP) (2011), **İnsani Gelişme Raporu 2011, Sürdürülebilirlik ve Eşitlik: Herkes için İyi Bir Gelecek**, <http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_TR_Summary.pdf>, (22.08.2012).
- United Nations Development Programme (1997), **Human Development Report**, <<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1997/chapters/>>, (26.08.2011).
- Üner, S. (2008), **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği**, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayını.
- Villagomez, E. (2004), **Gender Responsive Budgets: Issues, Good Practices and Policy Options**, United Nations Economic Commission for Europe, Geneva, 2004.

- Villagomez, E., “Gender Budgeting in EU”,
<<http://www.genderbudget.it/doc/GenderBudgetingEU.pdf>>, (11.06.2010).
- Wehner, J.; Byanyima, W. (2004), **Parliament, The Budget and Gender**,
<http://www.ipu.org/PDF/publications/budget_en.pdf>, (13.02.2010).
- Wikipedia, Sivil Toplum Kuruluşu,
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Sivil_toplum_kurulu%C5%9Fu>, (21.11.2011).
- Women’s Budget Group, “Gender Budget Analysis”, <<http://www.wbg.org.uk/GBA.htm>>,
(12.08.2009).